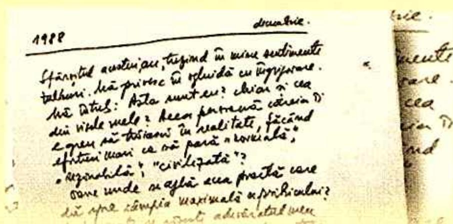
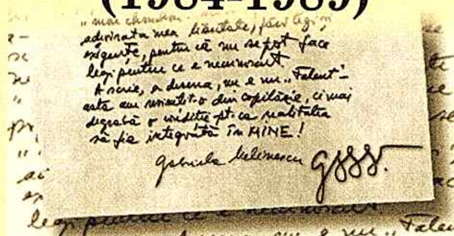
Gabriela Melinescu

JURNAL SUEDEZ II
(1984-1989)

POLIROM

EGO grafii

© 2002, 2003 by Editura POLIROM

www.polirom.ro

Editura POLIROM
Iaşi, B-dul Carol I nr. 4; P.O. BOX 266, 700506
Bucureşti, B-dul I.C. Brătianu nr. 6, et. 7, ap. 33, O.P. 37;
P.O. BOX 1-728, 030174

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României:

MELINESCU, GABRIELA

Jurnal suedez / Gabriela Melinescu. – Bucureşti: Univers, 2000-2002
vol. 1: 256 p.; 20 cm (Ithaca: Scriitori români în exil).
ISBN: 973-34-0713-5

Vol. 2: 1984-1989. – Iaşi: Polirom, 2003.

304 p.; 19 cm (Ego-grafii)

ISBN: 973-681-110-7

821.135.1-94

Printed in ROMANIA

Gabriela Melinescu

JURNAL SUEDEZ II
(1984-1989)

POLIROM
2003

Gabriela Melinescu s-a născut la 16 august 1942 la București. După absolvirea Facultății de Filologie a Universității din București, lucrează ca redactor la revistele *Femeia* și *Luceafărul*. Între 1965 și 1975 publică volumele de poezie *Ceremonie de iarnă* (EPL, 1965), *Ființele abstracte* (Ed. Tineretului, 1967), *Interiorul legii* (EPL, 1968), *Boala de origine divină* (Ed. Albatros, 1970), *Jurământul de sărăcie, castitate și supunere* (Ed. Eminescu, 1972, Premiul Uniunii Scriitorilor), *Îngânarea lumii* (Ed. Albatros, 1972) și *Împotriva celui drag* (Ed. Eminescu, 1975). De asemenea, îi apare un volum de proză, *Bobinocarii* (EPL, 1969), o carte pentru copii, *Catargul cu două corăbii* (Ed. Tineretului, 1969), și una de reportaje, *Viața cere viață* (împreună cu Sânziana Pop, Ed. Eminescu, 1975). Din 1975, se stabilește în Suedia, unde publică cinci volume de poezie și nouă volume de proză, dintre care menționăm: *Zeul fecundității* (Coeckelberghs Förlag, 1977), *Lumină spre lumină* (Albert Bonniers Förlag, 1993) – poezie; *Copiii răbdării* (Coeckelberghs Förlag, 1979, apărut și în norvegiană la Ed. Tiden, Oslo), *Lupii urcă în cer* (Coeckelberghs Förlag, 1981, apărut și în norvegiană la Ed. Tiden), *Regina străzii* (Coeckelberghs Förlag, 1988, apărut și în franceză la Ed. Manya, Paris), *Omul pasăre* (Eva Bonniers Förlag, 1991, Premiul „De nio" acordat de Academia Suedeză) – proză, *Schimbare de pene* (Albert Bonniers Förlag, 1998), *Acasă în străinătate* (Albert Bonniers Förlag, 2003, Premiul „De nio" acordat de Academia Suedeză). În 2002 i s-a acordat premiul Albert Bonniers pentru „opera omnia".
După 1989, publică din nou în România. Astfel, îi apar volumele de poezie *Jurământul de sărăcie, castitate și supunere* (antologie, Ed. Litera, 1993), *Poezii* (antologie, Ed. Vitruviu, 1997), *Ființele abstracte și alte poeme* (antologie, Ed. România Press, 2001), *Cuvinte nou născute* (Ed. Fundației Culturale Române, 2002), romanele *Lupii urcă în cer* (Ed. Fundației Culturale Române, 1993), *Regina străzii* (Ed. Univers, 1997), *Jurnal suedez I (1976-1983)* (ediția I, Ed. Univers, 2000, ediția a II-a, Ed. Polirom, 2002 – Premiul Uniunii Scriitorilor).

În anul 2001, Academia Română i-a decernat Premiul „Nichita Stănescu" pentru poezie.

Gabriela Melinescu este și o reputată traducătoare. În România i-au apărut numeroase traduceri din mari autori suedezi, atât clasici, precum Emanuel Swedenborg (*Cartea de vise*, Ed. Univers, 1995) și August Strindberg (*Jurnal ocult*, Ed. Univers, 1997, *Inferno. Legende*, Ed. Univers, 1999, *Singur*, Ed. Polirom, 2002), cât și contemporani : selecții din poemele Birgittei Trotzig și ale lui Göran Sonnevi. Ultima sa traducere, volumul de povestiri *Vieți duble* de Birgitta Trotzig, a apărut recent la Editura Polirom.

Partea a doua a *Jurnalului suedez* cuprinde fragmente din jurnalul meu ținut între anii 1984-1989, o parte originală, încă nepublicată în Suedia.

Este vorba despre perioada cea mai intensă și dramatică a vieții mele. Din haosul paginilor am ales tocmai acele părți în care am comemorat, în felul meu, cotidianul; viața alături de soțul meu, editorul René Coeckelberghs, timpul personal și cel istoric. Fragmente de timp ca niște cărămizi pline de esență narativă, aprinzându-se și stingându-se, pentru ca apoi să se topească într-un întreg arzător, formând treptat geometria de săgeată a unei piramide cu vârful spre cer.

A fost o surpriză pentru mine însămi să realizez ce a însemnat implicarea mea schizofrenică în tumultuoasa viață a altora. Și nu numai atât; dar și implicarea mea, mai departe, în viața și cultura țării de origine, România, apoi a celei de adopție, Suedia, dar și a altor țări în care am trăit perioade de frenetică speranță și disperare.

Dacă Gogol nu și-ar fi intitulat jurnalul său *Jurnalul unui nebun*, aș fi putut foarte bine să intitulez însemnările mele așa.

Sigur, e vorba de un nebun-nebună care, zdrobită de durere, a încercat totuși să-și adune forțele, îndrăznind să încordeze la maximum arcul existențial, în întunericul și lucirile fiecărei zile.

Gabriela Melinescu

1984

Ianuarie 1984

Mă întreb, ca toată lumea, ce se va întâmpla în acest nou an care stă în fața noastră ca o carte cu pagini albe, nescrise de timp. Oare voi începe să scriu ceva din cele trei sute de nuvele pe care mă străduiesc să le scriu în spațiul ciudat al somnului? Un fel de coșmar care a înlocuit treptat alte vise obsesive ca, de exemplu, visul cu descoperirea statuetelor mele din timpul când sculptam sau visul cu tânărul evreu în drum spre serviciul divin care-mi dăruiește mereu un ametist. René are niște proiecte la fel de fantastice sau mărețe, cum ar fi publicarea *Cărții păsărilor* a lui Olof Rudbeck cel Tânăr (1660-1740), un manuscris extraordinar, păstrat în arhivele Bibliotecii din Uppsala, mai exact în buncărul sau adăpostul antiatomic în care se protejează perlele culturii suedeze. De câte ori n-am fost acolo cu prietenii noștri, Marianne Sandels și soțul ei, Thomas Tottie, directorul acestei faimoase biblioteci, privind ore în șir planșele viu colorate cu păsări din Suedia, păsări care există și azi. În afara acestui proiect costisitor – nici un editor nu și-ar risca punga cu publicarea unui facsimil –, René se gândește să publice colecția „Mari elvețieni" la editurile noastre din Lucerna și Lausanne. Sunt numai vise, pentru că mijloacele financiare pentru realizarea acestor proiecte depășesc posibilitățile noastre. Dar René, ca și evreii Vechiului

Testament, crede în miracole. Azi-dimineață am citit din nou puțin din Saint-Exupéry, *Terre des hommes*, unde scrie că omul trebuie să zboare ca să cunoască mai bine pământul și pe el însuși. Dar avem nevoie de aripi. Și cine zboară ia cu forța ceva din secretele naturii, și acest „furt" nu rămâne niciodată nepedepsit.

Suntem din nou la Lucerna, în Elveția. Am început să scriu în franceză. În fiecare dimineață deschid *Larousse*-ul și văd cât de complicat e cifrul secret al acestei limbi. Mi se pare că sap galerii în beznă, neștiind dacă stau pe loc sau înaintez. René mă încurajează și vrea să mă ajute, dar nu pot să dau nici o pagină înainte ca eu să fiu mulțumită de ea. Trăiesc într-o atmosferă plină de paroxism lingvistic: cu cel iubit vorbesc în franceză, limba iubirii noastre, cu ceilalți în suedeză, care se impune din ce în ce mai mult din cauza curiozității mele de a citi Swedenborg și Strindberg în original. M-am surprins căutând în minte după cuvintele limbii materne. Limba română e acum pe locul trei și mă doare ca o tumoare de care vorbea Cioran că trebuie extirpată. Eu însă nu voi face aceasta niciodată pentru că eu nu scriu cu limba. Această mărturisire a șocat pe mulți, dar e ceva special pe care-l resimt în mine: scriu cu un fel de limbă fără limbă, o stare universală, loc de întâlnire a tuturor limbilor. Experiențele lui Singer, Brodsky, Beckett m-au condus la un fel de neîngrijorare pentru că am un ton în mine, o muzică prin care chem sentimente și idei sau, când scriu proză, un epos străvechi, puterea de a povesti cu sunete intense într-un vocabular restrâns. Eu, care am avut puterea de a jongla chiar cu secretul ascuns în vorbire, acum trebuie să mă mulțumesc să fac teatrul lumii mele numai cu tonuri universale, cu corpuri virtuale, numai cu transparență. Limbile parcă ar lupta între ele pentru a-mi domina conștientul, iar în subconștient se pare că limba relegată are o poziție centrală, devenind limba din visul nocturn, cu toate că și celelalte limbi apar

în funcție de persoanele pe care le visez. Și ceva îmi spune că această stare e destul de favorabilă pentru René, care, prin limbă, mă leagă și mai strâns de el, precum Viviane, care-l înlănțuise pe magicianul Merlin, cel îndrăgostit de cruda lui vrăjitoare. Dar vai de Viviane când magicianul se va trezi din farmec și se va elibera ieșind din închisoarea lui de aer!

La Lausanne l-am întâlnit pe vechiul prieten Mihai Sânzianu, pictorul a cărui mamă, Demetra, mi-a fost profesoară de limba română la liceul Gheorghe Șincai. Pe unde mă duc, întâlnesc trecutul cu formele lui cele mai agreabile. Doamna Sânzianu ne-a încurajat mult, pe mine, pe Nicolae Florescu (critic literar) și pe Daniel Dumitrache, un băiat talentat și inteligent care scria versuri în latină. Ea ne dăruia cărți și ne povestea despre Arghezi, cu care cei din familia ei erau vechi prieteni. Soțul ei, eminent intelectual, era la închisoare, ca mulți alți intelectuali, și Mihăiță, cum îl numea ea pe băiatul ei neobișnuit, era piatra de preț a ochilor ei. Ne întâlneam des cu Mihai, care ne aducea de fiecare dată câte un obiect prețios pentru înfrumusețarea mansardei noastre: tablourile lui, desenele și icoane vechi pe sticlă, pentru că Nichita îi era mult mai drag decât un frate. Mihai era împreună cu Katia Kogan, un fel de minunată Milena îndrăgostită de tânărul Kafka. Acum când ne-am reîntâlnit, la Lausanne avea loc o expoziție retrospectivă din operele lui Mihai cu motivul Kafka și Katia venise din Germania, unde trăiește cu soțul ei, plângând de fericire lângă tablourile lui, spre marea stupoare a soției lui Mihai, o elvețiancă frumoasă, dar puțin rezervată față de trecutul soțului ei. A fost ca și cum nu ne-am fi despărțit niciodată, venind din eter cu toții. I-am arătat gravurile mele și a cumpărat una dintre ele – *Omul plin de stele* –, despre care a spus că sunt eu cu trecut și viitor. Între Mihai și René s-a instalat o prietenie intensă, de la prima vedere, Mihai recunoscând în René calități ale fostului nostru excepțional iubit, Nichita,

cum ar fi farmecul și extrema generozitate. Un maestru desăvârșit leagă trecutul meu de prezent și-i dă un sens necunoscut mie.

Sunt singură în apartamentul nostru de pe Rigistrasse, singură cu fiul cel mic al lui René, Alain, și vorbim în suedeză. Observ că sunt o altă persoană în această limbă foarte muzicală, cu vocale ciudate pe care se poate dansa. Alain are încă polenul adolescenței pe față, e frumos și dulce, miroase ca un măr în floare. Corpul lui ascunde un mare venin care nu s-a manifestat încă decât împotriva tatălui său, pe care-l face vinovat de moartea prematură a mamei sale. Vrea să mă facă aliatul lui împotriva lui René, atât de mare e naivitatea lui. Nu știe nimic despre mine, sunt un soare pentru el, dar razele lui pot să-i ardă speranțele vane fără să fie nici măcar conștient de asta. Vrea să devină pilot, vrea să zboare și îi povestesc despre Saint-Exupéry, cel din *Terre des hommes*, de sfârșitul său. Alain e pregătit, ca mulți adolescenți, să moară într-un mod eroic, înălțându-se peste dezordinea lumii, să vadă pământul și pe locuitorii lui de undeva de deasupra norilor. După ce am cinat, m-am retras în camera mea, unde am continuat lucrul la nuvelele mele în franceză. Ușurința cu care scriu mi se pare suspectă. Îmi lipsește critica necruțătoare a lui René, care e plecat să împrumute bani la marile bănci elvețiene pentru realizarea proiectului costisitor *Cartea păsărilor* de Olof Rudbeck cel Tânăr. Prin geamul de la camera mea văd muntele Pilatus și lacul ca o oglindă fermecată în care se reflectă crengile negre ale copacilor. A început să ningă ușor și apoi ninsoarea s-a întețit, acoperind totul cu o pânză albă. Nu pot să mă culc, sunt neliniștită ori de câte ori René pleacă la drum cu mașina lui. Câteodată mă văd singură, fără el, lucrul cel mai îngrozitor care mi se poate întâmpla; el e totul pentru mine, nimeni, oricât de amabil ar fi, n-ar putea să mă consoleze de absența lui. Când am fost la Lausanne,

i-am povestit lui Mihai Sânzianu că am primit o bursă, ca un salariu, pentru toată viața, și el a spus puțin visător, ca în transă: „E foarte bine, închipuiește-ți ce te-ai face dacă l-ai pierde pe René". Vorbele lui m-au atins la inimă, pentru că fără René viața mi s-ar părea fără sens. Această trăsătură de caracter apasă greu peste viața mea: pasiunea pentru cel iubit care-mi ține loc de tot. Prin ea sunt vulnerabilă și viața care mă ține în mâna ei știe mai bine decât mine cum se va descotorosi de mine într-o bună zi; privându-mă de ce îmi este mai drag, așa cum face ea cu toate ființele, după ce a ars prin focul aprins chiar de ea, în ele.

Ninsoarea s-a întețit, transformându-se în furtună. René a venit acasă după miezul nopții, luptând cu viscolul. Rugăciunile mele și tehnica suedeză, mașina lui fiind un veritabil Volvo adaptat climei nordice, au făcut ca el să se întoarcă teafăr. A condus mașina de la vârsta de treisprezece ani și n-a avut nici un accident ca șofer și nici ca pilot în timpul greu când și-a făcut armata în Congoul Belgian, cum se numea în tinerețea lui. Acum totul e acoperit de zăpadă pe strada noastră și în depărtare nu se mai văd munții de atâta alb.

Am primit de la Stockholm *România Literară* cu fotografii ale lui Nichita (Stănescu), care seamănă cu un înger căzut. Pierre Zekeli, traducătorul lui suedez, mi-a scris că a primit abia acum scrisoarea de la cel dispărut și e ca și cum ar fi primit-o de pe lumea cealaltă. Un alt poet suedez, Kjell Espmark, a primit și el o scrisoare și este zguduit de vestea morții lui Nichita și de faptul că un poet cu șanse mari pentru marele premiu se stinge prematur. Toată ziua am vorbit cu Pierre la telefon despre o eventuală nouă traducere din ultimele cărți ale lui Nichita, de ajutorul meu în alegerea poemelor și chiar colaborarea la prima variantă a traducerii. Apoi mi-am petrecut restul zilei în atelierul meu, unde se află plăcile pentru gravat și

marele album *Rodin* publicat de curând de editura din Lausanne. Iată ce spune Rodin despre creație: „Nu e vorba să creezi. A crea, a improviza, astea sunt cuvinte inutile. Geniul nu vine decât la cel care înțelege cu ochiul și inteligența. Totul există în ceea ce ne înconjoară. Totul se ține în natură... o femeie, un munte, un cal, din punctul de vedere al concepției, sunt același lucru, fiind construite după aceleași principii. Tinerii artiști compun în loc să urmeze modelele lor, să înțeleagă că acolo este infinitul".

Este ultima zi a lunii ianuarie și m-am trezit brusc plină de teamă. Am visat că locuiam cu părinții mei, eram elevă la liceu. Părinții aveau un tigru care se plimba liber prin toată casa. Din patul meu am văzut capul tigrului cum mă privea fix printr-o draperie groasă. Mama a venit la mine, asigurându-mă că tigrul n-o să sară la mine. Era sigură de ea, chiar ironică, așa cum era în realitate. I-am povestit lui René visul meu și el a surâs spunând că, deși părinții mei sunt morți, autoritatea lor trăiește prin mine. Că eu i-am rănit grav, mai ales pe mama, plecând de acasă, fără să mă mai întorc vreodată, dar asta se pare că n-a diminuat cu nimic puterea pe care mama o avea asupra mea, ca și cum rădăcini adânci ne țin împreună, oricât de departe aș fi fugit eu de ea.

Februarie 1984

Suntem din nou la Stockholm, după o cursă lungă cu mașina, cursă în care René și-a arătat din nou caracterul său atât de generos, marea sa capacitate de a se concentra ore întregi. Eu și băieții lui, Yves și Alain, am făcut totul ca să-l obosim. Dar el n-a luat în seamă iritările noastre, certurile băieților, dorința mea să ne oprim pentru ca el să se odihnească măcar puțin. Nimic din toate astea. A făcut o pauză numai când ne-a invitat la restaurant, oferindu-ne, cu o veselie calmă, o masă copioasă, ca apoi să

se întoarcă din nou la volan, fumând țigările lui de foi din Ticino, parfumate cu Marsala, și ascultând fără odihnă *Inelul Nibelungilor* de Wagner. Mă întreb cine e acest bărbat necunoscut care mi s-a dat mie, care-și întinde brațele protectoare, ca un arbore cu crengi pline de bunăvoință. Slăbiciunea lui, venind poate din forță, e că nu poate sta singur niciodată, de aceea el acceptă mereu, exact cum făcea și Nichita, compania tuturor, a dubioșilor și a nedemnilor, la fel cu a celor mai dragi prieteni, tratând pe toată lumea cu aceeași bunăvoință care mă uimește. Acum, când scriu aceste rânduri, sunt în camera mea privind pescărușii din orașul marinarilor, Stockholm, cum se rotesc deasupra bisericii Adolf Fredrik. Sunt liniștită pentru că am primit permisul de sejur permanent destul de ușor, asta numai pentru că sunt cetățean belgian, altfel lucrurile s-ar fi complicat mult.

Dorința de a scrie o nouă carte mă vizitează destul de des, dar limba de împrumut îmi tempereaza tot elanul. Cartea mea *Arborele în vânt* a trezit chiar gelozia unui confrate care se arăta sceptic la gândul că voi termina cu bine cele două sute de pagini. Acest coleg a încercat de multe ori să mă contamineze cu îndoiala lui. Scriind cartea în franceza mea, am încercat să-mi arăt mie că mă pot concentra îndelung asupra unui lucru aproape imposibil, fără să-mi pierd pofta de a povesti care e la baza fiecărei încercări de a pune fundamentul unei construcții literare. Cu multă diplomație, încerc să evit criticile altora, umilințele și să ascult de vocea interioară, care e mult mai generoasă și pregătită de aventuri și martiriu decât ființele umane în căutare de ceva de nedefinit. În limba franceză am trăit sentimente puternice, am învățat să gândesc clar și cu economie, altfel decât în limba română, în care trăiam ca într-o savană. Fructe și flori îmi cădeau firesc în gură și pe brațe ca într-un spațiu vrăjit. Acum trăiesc ca într-un deșert, dar chiar și în deșert există viață, plante

și animale care beau apă în multe feluri ingenioase, unele ajungând chiar să bea acea apă clară din adâncul de sub nisip.

Câteodată am sentimentul că tot ce vreau eu să realizez este deja creat și că omul este făcut numai pentru a contempla creația împlinită. După Borges, căderea omului s-ar fi produs din cauza insensibilității acestuia, a neputinței de a-și da seama că se găsește în Paradis. Numai că acest Paradis a fost desfigurat. În timpul nostru se văd clar ravagiile făcute de om. Resturile din Paradisul pierdut ne mai țin în viață. Dar până când? Sub frumusețea agonizantă a naturii ticăie o bombă. Datoria noastră morală e să punem cuvintele peste faptele care sunt, să avertizăm, ca profeții: catastrofa e iminentă. Omul a făcut din planeta Tellus o ladă de gunoi. Mulți nu vor să știe nimic despre acest adevăr amar. Unii se droghează, alții beau, ca noi, ca să ne calmăm nervii după o zi de lucru intens. Am fost cu iubitul meu René la Systembolaget să cumpărăm vin. Suedia e aproape o țară a prohibiției, se poate cumpăra vin numai din magazinele controlate de stat, cu prețuri exagerate. La intrare ședea o cerșetoare alcoolică cerând câteva öre, i-am dat zece coroane și ea a strigat după noi: „Prieteni dragi și iubiți!". Sper să nu ajungem ca ea, cerșind mila suedezilor care, din motive de conștiință, nu dau nici un bănuț alcoolicilor. Dar ei înșiși trag copios la măsea, în singurătate, fără nici o remușcare.

Andropov e mort, transformat în cadavru. În timpul vieții făcea să tremure lumea. Prin el se exercita puterea malefică a Imperiului Roșu. Mâinile tiranilor mai roșii decât cele ale lui Macbeth. Ce se va întâmpla după îngroparea lui? Luptele interne din Kremlin sunt acerbe. Ce direcție va lua Imperiul Roșu, care a influențat atât de malefic soarta atâtor țări? Istoria individuală e țesută în istoria universală, în așa fel încât nimeni nu scapă mâinii

necruţătoare a timpului. Istoria, un şir nesfârşit de crime, un şuvoi de sânge care nu împiedică totuşi stingerea vieţii. Natura pare conştientă de tot ce se întâmplă în timp.

Când vreau să mă odihnesc de „febra numită viaţă", atunci citesc eseuri despre gravorii mei iubiţi. E un gen aparte în care se includ aproape toate genurile: poezia, epicul prozei, ceva din nervii filozofiei. În eseul Margueritei Yourcenar *Creierul negru al lui Piranesi* (citat din Victor Hugo), ea dă un citat din de Quincey care mă fascinează mereu: „Se vede o scară urcând de-a lungul unui zid, pe care se vede Piranesi însuşi, el urcă tatonând scările. Puţin mai sus scara se întrerupe brusc, fără nici un fel de balustradă, oferind celui care a urcat căderea în prăpastie. Dar ridicaţi ochii şi veţi vedea o a doua scară situată şi mai sus, pe ea se află din nou Piranesi, de data asta pe marginea prăpastiei. Şi încă o dată, ridicaţi-vă privirea şi veţi zări atunci o serie de scări şi mai abrupte; pe ele delirantul Piranesi îşi urmează ambiţioasa lui urcare, şi aşa mai departe, până când aceste scări infinite şi acest disperat Piranesi se pierd împreună într-un ansamblu de tenebre ale regiunilor superioare".

Este cu adevărat drumul plin de spini şi umilinţe al artei! Nu mă mai satur privind gravurile lui Piranesi, mai ales *Carceri d'Invenzione*, totul mă face să mă gândesc la degetele unui pianist pe clapele albe şi negre ale unei muzici pline de mister. În colecţia mea de gravuri vechi posed şi eu o gravură de Piranesi, dăruită de René. Reprezintă Chiesa di San Pietro, din timpul în care Giovanni Battista Piranesi, *arhitectus venetianus*, învăţa gravura la un anume Giuseppe Vasi, fabricant de vederi din Roma. Piranesi a gravat o mie de plăci, printre ele ruinele Romei, ducând o viaţă ascetică, mâncând numai orez şi bând apă. În orele libere dădea curs fanteziei sale gravând *Închisorile imaginare.* Gravura posedată de mine e ca un fetiş pentru arta de a grava, pe care am învăţat-o

singură şi a fost recunoscută de maeştrii gravori din Elveţia, cu ocazia expoziţiei mele de la galeria La Proue din Lausanne. Curentul telepatic din gravura lui Piranesi m-a ajutat mult, ca şi cel din gravurile poetului William Blake, care m-a condus ca un adevărat mediu, plin de generozitate. Îi evoc mereu pe ei, apropiaţii sufletului meu, ca şi pe alţi maeştri care mă privesc când gravez, îndrumându-mă cu subtilitate.

Sunt singură acasă. René a plecat din nou în Elveţia. Încercările lui de a împrumuta bani pentru publicarea minunatei *Cărţi a păsărilor* de Olof Rudbeck cel Tânăr au eşuat până în prezent. Azi-noapte a visat că era atacat de o viespe, dar până la urmă a reuşit s-o înfăşoare într-o pânză fină de păianjen. Seara – telefon de la René; e trist, persoana care i-a promis o garanţie bancară nu şi-a ţinut promisiunea. Totuşi, nici nu-i trece prin cap să renunţe la proiectul său. Va încerca din nou să facă imposibilul, ca atunci când voia să mă scoată din România şi toate porţile erau închise. Acum e vorba de ceva la fel de important ca şi iubirea: meseria sa de editor. Simte că a sosit un moment intens în care trebuie să dea sută la sută din energia sa, moment în care trebuie să-şi măsoare toate forţele şi să le mobilizeze, bineînţeles. Un moment maximal ca să arate cât poate în meseria lui. Problema e că are nevoie de milioane pentru publicarea faimosului facsimil care zace de sute de ani în bibliotecile Suediei. Bate mereu la uşile marilor bănci, se consumă întâlnind tot felul de bancheri inflexibili care nu vor să-i împrumute bani fără o garanţie sigură. Toată puterea lui de îndurare cred că-i vine de la „papa Lionel", „*le pote de Dieu*", cum îl numesc eu. El a dat o luptă acerbă cu familia sa catolică şi apoi cu instituţia catolicismului în Belgia, reuşind până la urmă să instaleze în Belgia sectele libere venind din Nord. Dezmoştenit de părinţi, Lionel a reuşit să supravieţuiască cu o familie numeroasă, până când mama sa,

La Bobonne, s-a convertit, devenind membră la L'Église Évangelique Libre, al cărei fondator e fiul ei. La urmă de tot a primit moștenirea sub formă de case în cartierele cele mai luxoase din Bruxelles. Nereușita momentană a lui René pare, din unghiul familiei care a construit catedrala faimoasă Koekelberg din Bruxelles, numai un fragment din realitatea care e vastă și, în consecință, necunoscută de noi. Un mod de a gândi, mai mult decât filozofic, al unei familii de burghezi din care Lionel a sărit, făcând un salt până în sânul lui *L'Éternel.*

Am primit o scrisoare de la poetul Jil Silberstein în legătură cu poemele mele traduse în franceză de Michel Costin, poeme pe care Editura L'Âge d'Homme vrea să le publice. „Malițioasă Gabriela, îmi place imaginea centrală a *Casei de fum* fixată pe un raport esențial, rezerva care face misterul persoanei, împrumutul visului și filtrarea unui mare curent spiritual traversând o prismă ținând atât de lumea copilăriei. Acest univers totodată ușor comunicabil și prezentat într-o formă unică, particulară. Și apoi accente indirecte, un fel de autoritate care este arma poeților ca Mandelștam și Milosz. O constatare totuși se impune. Ar trebui ca versiunea franceză să fie împinsă la o limpiditate cât mai mare. N-am nevoie să-ți explic pentru ce. Îmi imaginez suferința ta de a adopta o limbă nouă. Asta presupune un anume efort. Îmi imaginez că putem verifica textul împreună, dacă vrei. Îți scriu cu puțină întârziere pentru că a trebuit să mă obișnuiesc cu lumea ta mobilă și malițioasă. Sunt fericit că această întâlnire a avut loc! Sunt nerăbdător să te revăd. Pe curând, Jil."

Mă interesează tot ce se scrie despre limba franceză de cei care au îndrăznit să scrie în această limbă teribil de dificilă. Dintre toți, Cioran al nostru e cel mai picant. „O limbă specializată în suspine și intelect și pentru care ce nu e cerebral este suspect și nul. Sublimul, oribilul,

blestémul saû strigătul, francezul nu le abordează decât ca să le denatureze prin retorică. El nu e adaptat delirului şi nici humorului brut... pentru străin, un instrument de salvare, asceză şi o terapeutică. Cum să fii nebun sau poet într-o asemenea limbă? Toate cuvintele par lucide. Să le foloseşti în mod poetic echivalează cu aventura sau martiriul."

Am primit de la Claude Borgeaud (Lausanne) primele impresii despre romanul meu scris în franceză, *Copacul în vânt*: „Fii sigură că povestirile mă conving, emoţionându-mă profund, încântându-mă, dându-mi de gândit. Cu o autenticitate rară ne pun în legătură cu esenţialul, în ţesătura acestor vieţi, în pământul inimii lor, atât de fertil, deşi uneori steril. Şi acel liliac, cântecul greierilor, ierburile, florile, spiritele, demonii care traversează toată cartea, ajutându-mă să văd acea ţară pe care o iubesc şi eu prin tine. Ai reuşit să exprimi o lume dureroasă, plină de cruzime şi în acelaşi timp fără griji şi uşoară. Justeţea tonului în raport cu fiinţele şi, bineînţeles, humorul faţă de sine dau acestei cărţi un accent de adevăr indispensabil literaturii pentru ca să nu fie pur verbiaj. Sunt nerăbdătoare ca şi alţi cititori să te citească".

René s-a întors din Elveţia fără să facă rost de bani, totuşi nu şi-a pierdut bunul său humor. Păsările ne vorbesc de pe pervazul ferestrelor cu gura Sfintei Tereza de Avila: „Pentru a realiza ceva nu e de ajuns să mergi, trebuie să şi zbori!". Publicarea *Cărţii păsărilor* echivalează pentru noi cu a zbura.

Martie 1984

Citesc cu mare plăcere poemele lui Kavafis în excelenta traducere a lui Théodore Griva, în 1947, în franceză:

„Corpul meu, faţa mea îmbătrânind, răni ale unui cuţit înfricoşător... Nu sunt deloc resemnat. Pe tine te chem în

ajutor, Artă a Poeziei, căci îţi cunosc puţin remediile... Tentativa de a adormi durerea prin imaginaţie şi prin verb. Rănile unui cuţit de temut... Adu remediile tale, Artă a Poeziei, care poţi împiedica durerea mea, măcar pentru un timp".

Suntem gripaţi, şi eu, şi René, aici, la Lucerna, unde ne-am ascuns din nou de lume. Ne simţim bolnavi, totuşi cu dorul infinitului, al expansiunii, munţii ne inspiră. Citesc din nou Kavafis în traducere franceză şi murmur în mine: „Nu deplânge în zadar Destinul care dezertează, operele tale eşuate, proiectele care se dovedesc iluzii deşarte".

Bo (Herlin) a venit seara de la Stockholm cu afişul pentru expoziţia mea care va avea loc la Lausanne, la galeria La Proue, aparţinând Editurii L'Âge d'Homme. Bo (pe care eu l-am botezat Boni) mă va ajuta să încadrez gravurile, e o plăcere să mă ocup în acest fel de lucruri practice ţinând în şah febra mea.

Vizita scriitorului elveţian Jean-Jacques Lagendorf cu soţia germană, Cornelia. Am râs mult la masă mâncând caviar şi somon adus de Boni din Suedia. Jean-Jacques ne-a vorbit mult despre cartea sa, *La comtesse Graziani où l'éloge du proxénétisme*, o carte erotică, un eseu profund despre pornografie. Asta s-a întâmplat dimineaţa. După-amiază, Lagendorfii au plecat în mare viteză la casa lor italiană, la Rochetta; se pare că a fost vizitată de hoţi.

Afişul făcut de Boni este superb, reprezentând o cruce din lemn suedez, un rest din corăbiile vikingilor eşuat în apele sărate ale Mării Nordului. De fapt nu e o cruce, ci un copil al soarelui cu mâinile desfăcute, gest de primire, dorinţă de îmbrăţişare. Mă încurajez mereu, amintindu-mi de cuvintele lui Picasso: „Dacă un artist, într-o viaţă, face un tablou frumos, asta e extraordinar, dacă face două,

este excepţional, dacă face trei tablouri frumoase, atunci e de-a dreptul genial".

Vineri, 6 aprilie, ziua vernisajului la Lausanne, la galeria La Proue. Am expus 40 de lemne (din corăbiile vikingilor) pictate, 22 de gravuri şi 12 monotipuri colorate. Lemnele se numesc *Pădurea din Kalix*, după regiunea în care au fost găsite de prietenii mei, Rita şi Tunch Tovi din Suedia, şi dăruite mie pentru a desena pe ele animalele pe care le-am văzut când le-am privit prima oară la ei acasă. René este bine dispus, în timp ce mie îmi curge sânge din nas. La ora două am făcut un interviu cu criticul de artă Françoise Jaunin de la *Gazette de Lausanne*. E plăcută şi îmi aminteşte de frumoasa mea prietenă Sânziana Pop. Am vorbit mult despre profeţii mei: Ezechiel, Daniel, Ilie, Habacuc, ca şi cum i-aş fi cunoscut personal. Apoi am povestit despre demoni şi spiritele bune, iar Françoise a fost încântată, ca şi frumoasa fată care ne-a servit într-o cafenea din apropierea galeriei. La ora şase a avut loc vernisajul, primii vizitatori: ruşii din comitetul Marcenko! Cineva a cumpărat lemnul cu *Scorpionul*. Apoi a apărut marele pictor şi prieten din copilărie Mihai Sânzianu (fiul iubitei mele profesoare de la liceul Gheorghe Şincai, doamna noastră nemuritoare Demetra Sânzianu), care mi-a cumpărat gravura *Maestrul spiritelor bune*, spunând că această gravură mă reprezintă cu trecut, viitor şi prezent! Am avut impresia că sunt tratată ca un egal al lor de către aceşti minunaţi gravori elveţieni cu care nici nu-mi trece prin cap să mă compar, eu fiind numai un ucenic care a îndrăznit, ca un diletant (cuvântul vine de la *delectare*), să intre în jocul fără seamăn al celor mult exersaţi. Toţi par încântaţi de culorile puse pe lemnele vechi, pline de sare, lemne găsite în Suedia, în apele din Kalix. Se pare că sunt în spiritul elveţian, care e obsedat de magia pădurilor şi chiar de imaginile de profeţi cu feţe pline de dulce reverie,

amintind figuri din Evul Mediu. Vladimir Dimitrijević a cumpărat gravura *Balaam, profetul fals.* După vernisaj, am petrecut seara cu prieteni la restaurantul hotelului Mirabeau, unde şi locuim. Am primit în aceeaşi seară de neuitat de la Jill Silberstein (poet, tatăl lui s-a născut la Sighet!) scrisorile lui Van Gogh, ediţie foarte veche, poate prima, apărută la Bruxelles. Afişul meu a fost expus peste tot la Lausanne şi chiar la celebrul Le Musée de l'Art Brut, ceea ce m-a făcut să mă gândesc mult la motivul profund al exploziei mele în lumea artelor plastice. Mi s-a părut ca o dezertare din lumea mea proprie, în care scrisul a fost mereu natura mea cea mai elevată.

Aprilie 1984

Plimbare pe muntele Rigi, pe care eu îl văd mereu de la masa mea de scris. Prezenţa zăpezii ne împrospătează, peste tot ghioceii în grupuri ca nişte spirite diferite elaborate în subpământ. Fumăm în aerul tare şi pur, eu din pipa mea elveţiană sculptată de băieţii de la munte. Totul miroase frumos şi chiar a frunze şi prune, toate astea vin din fumul pipelor noastre cu tutun pur amestecat cu puţin Marsala. René e melancolic din cauza visului de azi-noapte: a visat că Massimo, care lucrează la editura noastră, îl ataca pe la spate cu un cuţit şi el a reuşit să întoarcă lama în pântecele lui, de unde a început să curgă un lichid galben. Ce tragedie în vis! Aceleaşi persoane în realitate par inofensive şi amabile, dar viitorul trebuie să arate altfel, pentru că visele lui René nu sunt niciodată vane.

Până acum (am aflat de la Lausanne) am vândut nouă gravuri şi câteva lemne. În *Gazette de Lausanne* a apărut un articol semnat de criticul de artă B.P. Cruchet. Mare emoţie, pentru că am învăţat singură să gravez, citind cum grava William Blake. Cuvintele lui Braque mă încurajează: „Artistul face nu ceea ce vrea, ci numai ceea ce poate".

Temporalul a invadat partea invizibilă a vieții mele. Vizitele s-au ținut lanț, încât n-am mai avut timp nici măcar să citesc. Acum, aici, la Lucerna, au venit două doamne bătrâne: mama lui René, Linnéa, cu tante Élise, prietena lui Lionel, o mare scumpă pe care am desenat-o imediat. Dar vocile lor care se aud chiar din stradă și vorbăria fără sfârșit mă deprimă. Cu toate astea, tante Élise mi-a făcut cadou o broșă cu diamant, și mama lui René o cutie impozantă cu *chocolat belge*, pe care a trebuit să le primesc și să mă forțez să fiu amabilă, servindu-le tot timpul și sporovăind cu ele despre tot ce se întâmplă la Bruxelles, și mai ales a trebuit să ascult vorbindu-se de rău despre dragul meu Lionel. René se simte bine și mă consolează spunându-mi că ar trebui să mă bucur de toate bârfele din Bruxelles, care seamănă cu cele din București, un fel de aer proaspăt în aerul antiseptic din Suedia și Elveția.

Mai 1984

Expoziția din Lausanne s-a prelungit. Între timp a apărut în *Le Matin* un articol de Françoise Jaunin, care e altceva decât interviul nostru. Jurnalul și-a schimbat formatul și interviul n-a mai apărut. Françoise mi-a telefonat scuzându-se și spunând că va fi pentru altă dată. Eu sunt mulțumită că am fost numită gravor și pictor, cu toate că am atâta de învățat de la adevărații gravori și pictori. Pentru a deveni ca ei, ar trebui să las literatura, lucru pe care nu-l voi face niciodată.

În ultimul timp am muncit mult, divizând cu grijă datoriile mele. Am găsit în Proust (*Le Temps retrouvé*) ceva ce mă consolează subtil:

„Chaque personne qui nous fait souffrir peut être ratachée par nous à une divinité... Tout l'art de vivre c'est de nous servir des personnes qui nous font souffrir comme

d'un degré permettant d'accéder à leur forme divine et de peupler ainsi joyeusement notre vie de divinités".

Vizita lui Claude Borgeaud, care mă ajută la corectarea cărții în franceză. Ne-a adus ceai parfumat și ciocolată de cea mai bună calitate. Am vorbit mult cu gesturi, de parcă aș fi vrut să dansez. Claude este timidă și sobră, din când în când își exprimă voința printr-o agresivitate controlată. Seara îmi fac reproșuri amare că mi-am dat drumul, ca de obicei, uitând că persoana din fața mea era o necunoscută timorată. Ar trebui să apreciez tăcerea mai mult, dar, cum mi s-a dat să trăiesc cu un belgian care pune cuvinte pe tot ce se întâmplă, a tăcea îmi este imposibil. Mă întreb dacă *mon mauvais penchant* e un fel de ingredient al caracterului meu dificil.

Din nou la Lausanne, unde l-am întâlnit pe Mihai Sânzianu, care mi-a povestit cum a murit Nichita (Stănescu) – a băut ca de obicei foarte mult, cu ocazia unei nunți, *„un vin de paille"*, a precizat Mihai, apoi a ieșit încălzit în vântul rece. N-a murit de ciroză, ci pur și simplu vântul l-a strâns în brațe cu putere. Vom asculta în amintirea lui *Halleluiah* lui Leonard Cohen.

Citit din nou Kavafis, magia lui mă atinge profund; cu toate că plăcerile lui îmi sunt străine, ele vibrează în mine adânc: „Plăcerea lor interzisă s-a împlinit. S-au ridicat din pat îmbrăcându-se fără să-și vorbească. Au ieșit pe furiș din casă și, cum mergeau ei puțin neliniștiți pe stradă, păreau că le e teamă că ceva anume îi va trăda, dezvăluind la ce fel de plăceri tocmai s-au dedat. Dar cum profită artistul de asta! Mâine sau poimâine sau peste ani, el va scrie poeme puternice a căror origine este aici...". Păcatul văzut ca ferment al operei, Kavafis scrie astfel: „Scoateți-l pe poet din păcat și el nu va mai scrie într-un fel atât de extraordinar". Poemele lui de iubire au

o sursă impură? Există ceva impur când iubești? Ca în alchimie, pentru a obține ceva pur e nevoie de impur. Constatare șocantă, adevărată.

Cu iubitul meu René la Como, în partea italiană a Elveției. Șiruri nesfârșite de mii de autocare curg din Italia către Germania. Cluburi sportive, șaizeci de mii de italieni își vor susține fotbaliștii. *Vanitas vanitatum*, cum ar spune Ecleziastul. Iluzii necesare? Pentru a suporta lunga plictiseală a vieții? Orașul Como este o perlă, oraș cu străduțe impregnate de timp. Pe cînd ne plimbam, a început o ploaie torențială cu fulgere și tunete. O adevărată fericire pentru mine, care mă simt în ploaie ca un pește în apă. Aerul s-a împrospătat de ploaie, chipurile ni s-au făcut și mai curate, dar inimile? Cine știe? Secretele se țin acolo până putrezesc. Eu mă gândesc mereu la ce voi scrie. Îmi vin în minte cuvintele lui Henry James: „Dăm numai ce avem de dat. Îndoiala noastră este pasiunea noastră și pasiunea noastră este datoria noastră. Restul e nebunia artei".

René a plecat din nou la Stockholm să dea piept cu băncile, să-i convingă pe șefii lor de importanța proiectelor lui costisitoare.

Am recopiat vechiul jurnal: zece pagini pe zi. Doamne, ce sentiment greu, dar și o secretă fericire care mă strânge de gât când îmi revăd viața trecută. Cine sunt eu? Iată o enigmă pe care numai Domnul o știe. Ca să-mi domolesc inima, care o ia razna din piept, las totul baltă – încep să gravez, desenul și gravura sunt activități la fel de solitare ca și scrisul, dar prin ele mă îndepărtez de cuvânt, „mă vindec" de acțiunea lui apăsătoare. Îl gravez pe regele David cântând un imn creatorului, dansând înfășurat într-un efod de in, în timp ce Arca Alianței cu Iahve intră în cetate.

Printre persoanele abia schițate se află și prima soție a lui David, fiica regelui Saul, Micol. Ea râde cu dispreț de patetica declarație de dragoste a soțului ei către *L'Éternel* –

dansând cu atâta pasiune, efodul s-a deschis, lăsând vederii părți din goliciunea regelui. Acest râs necontrolat o va costa mult pe soția răutăcioasă.

Mai târziu m-am uitat ca de obicei pe fereastră ca să văd veverițele roșcate, „venețienii", cum le numesc eu, cum se urcă agil pe bradul din fața casei noastre, dar deodată am văzut un lucru neliniștitor: o femeie tânără stătea lângă lada metalică în care se strâng gunoaiele. Femeia găsise ceva de mâncat acolo și mesteca exact ca un animal fugărit. O fugară, o străină care a venit ilegal în țara bogătanilor? Din ce țară? După câteva minute a plecat târând după ea saci de plastic cu lucruri necesare vieții ei rătăcitoare.

Aceste imagini mă tulbură profund, amintindu-mi nu numai de italienii săraci, considerați în Elveția un fel de paria, ci și de cei care fug din țările comuniste. Există grade chiar în sărăcie – în comparație cu italienii emigranți, cei din țările comuniste sunt într-adevăr considerați ca niște câini pe care poliția nu-i cruță până când nu-i gonește peste graniță la vecinii lor, țara din care au sosit, de obicei Germania.

În omul sătul există egoism și lăcomie și o imensă frică de a se vedea față în față cu ochii săracilor.

Seara citesc până la uitare cartea lui Vladimir Volkoff despre Ceaikovski (publicată la L'Âge d'Homme, Lausanne). Ceaikovski scrie după ce își recăpătase libertatea, evitase cătușele căsătoriei. Acest fragment parcă e scris special pentru mine: „Ce fericire să trăiesc din nou așa cum cred eu și nu cum alții îmi comandă! Ce încântare să lucrezi liber, să cânți, să te plimbi, fără nici un obstacol, în loc să interpretezi o mie de roluri în fiecare zi! Cât de falsă e viața în societate, cât de absurdă! A vorbi când ai chef să taci, să fii amabil și să arăți recunoștință altora când ai chef pur și simplu să le scapi printre degete, să rămâi

așezat când în fond ți-e foame, să mănânci și să bei exact când vrei să dormi. Pe scurt, din prima clipă care urmează trezirii și până în ultima clipă care precede adormirii, să-ți provoci tot felul de violențe posibile sub pretextul că-ți îndeplinești datoriile față de societate" (fragment dintr-o scrisoare).

Iunie 1984

Lectura pasionată din Otto Weininger (*Sexe et caractère,* L'Âge d'Homme, 1975) despre controversata problemă feminină. Ranchiuna autorului împotriva femeilor este atât de debordantă, încât atinge contrariul sentimentului de ură. După publicarea acestei cărți incendiare, la numai douăzeci și trei de ani, Otto Weininger se sinucide. Freud a scris despre el: „Otto Weininger este un filozof dotat cu o înaltă vocație". Cert, avea o vocație extrem de înaltă, dar era și de un exclusivism care se întorcea ca un spin veninos împotriva lui însuși. El scrie: „O ființă umană nu se poate pierde pentru nici o rațiune decât pentru religie". Aici este drama intelectualului. El mai scrie: „Omul de geniu este cel care are cea mai mare pietate; dacă aceasta îl părăsește, îl părăsește și geniul".

René s-a întors de la Stockholm și îmi povestește, printre altele, că prietenul, scriitorul Ingmar Björksten a divorțat de frumoasa sa soție, pentru a-și reface viața lui de homosexual. Această veste îmi amintește din nou de Kavafis: „Adesea jur să-mi schimb viața. Dar când noaptea sosește cu incitațiile și promisiunile ei, când noaptea vine cu forța ei făcută din ardoarea corpului care vrea și cere, rătăcit, el se aruncă în bucuria fatală".

Aceste versuri fac să vibreze în mine profund coarda erotică nedepinzând de nici o persoană, căci erotismul este un abstract universal. Privind pe fereastră socul în floare, sunt cuprinsă de SENZUALISM. Ca și cum în toată

natura se ascunde un zeu copulator. Traduc mai departe din Kavafis (nu din greacă, ci din franceză!): „Era poate ora unu sau unu și jumătate după-amiaza. Într-un colț al tavernei, în spatele peretelui de lemn. Eram singuri în sala goală. O lampă de petrol abia lumina. La ușă, un băiat obosit de atâta veghe dormea. Nimeni nu ne putea vedea. Dar deja pasiunea ne făcea total imprudenți. Veșmintele ni s-au întredeschis. Nu era nimic, o lună divină, iunie arzând. Plăcere a cărnii! Această imagine traversând douăzeci și șase de ani, și acum, ea a venit să se așeze în acest poem".

Admirabil Kavafis! Totul vibrează prin absența tocmai a elementelor prin care s-ar descrie actul sexual – în schimb apar numai umbre pline de mine, „hainele întredeschise", de exemplu, sau acea totală imprudență care creează în carnea mea fiori erotici de nedescris, ca și cum adevăratul senzualism ar fi abstract, o absență din realitate și o prezență intensă în umbră.

O zi destul de ciudată – mă uitam pe fereastră și am văzut cum se tăia un tei. Ce masacru! În plus, iubitul nostru Lionel a venit de la Bruxelles și trebuie să fac de mâncare pentru tot „tribul", tocmai acum când scriu la *Regina străzii* și sunt inspirată de lumina căzând din teiul doborât. René vorbește cu tatăl lui de eșecul total – nici o bancă n-a vrut să-i mai dea credit, nimeni nu crede că *Păsările* lui Rudbeck pot deveni un succes economic. „*Le pote de Dieu*" ne-a obligat să stăm în genunchi și să ne rugăm după cuvintele lui. După ce ne-am rugat cu cuvintele lui Lionel, ne-am încărcat din nou cu energie pozitivă, ni s-a părut din nou posibil ca René să-i „seducă" pe inflexibilii bancheri suedezi și chiar elvețieni și printr-o lovitură de magie albă să facă să cadă peste noi o ploaie de aur! Minunatul nostru *mago africano* a cerut după aceea un pahar de vin roșu și un sandvici cu jambon!

Iulie 1984

N-am scris nici un rând în acest jurnal – constat cu stupoare. Luna a trecut atât de repede! Tot timpul am scris la romanul meu într-o frenezie „erotică" de nedescris – erotică pentru că scriind trezesc la viață toate umbrele din trecut și prezent, înnoiesc totul. Timpul nescris s-a făcut umbră, cu toate ființele pe care le-am văzut și cu care am schimbat cuvinte, totul trebuie să fie păstrat undeva, dar memoria mea prea solicitată nu-și poate aduce aminte, dacă se poate spune așa despre marea zeiță Mnemosyne, cu părul ei buclat ca valurile mării, ea, care stăpânește și facultatea mea de a-mi aduce aminte.

August 1984

Am rămas singură acasă cu Lionel, care mi-a făcut confesiuni triste. Suspinând, mi-a mărturisit că de când s-a căsătorit, sunt mulți ani de atunci, aproape o viață, el a încetat să fie fericit. Dar cine e fericit? Căsătoria e lucrul cel mai dificil, un fel de dulce sclavie în care bărbatul își rezolvă problemele sexuale, iar femeia, în cel mai bun caz, se înrobește în plus, își ia pe umeri jugul nou al creșterii copiilor. Sexualitatea e atât de „la îndemână", încât ea se stinge sau ia formele cele mai neașteptate, concurând de aproape cu prostituția. Strindberg a scris despre forma legală a prostituției, care este instituția căsătoriei. Lionel mă privește cu ochii măriți, nu vreau să știu ce gândește despre mine în acest moment, fără îndoială că are o bucurie răutăcioasă că, în fine, fiul lui, cu care s-a luptat o viață, a căzut pe mâinile unei femei care, înțelegând cum stau lucrurile în căsătorie, a pus un jug invizibil pe el, fapt pe care el, ca tată, a visat mereu să-l facă.

După o pauză în care fiecare a „rumegat" gânduri secrete, am vorbit despre salvare – Lionel îmi spune că

am credință, dar nu sunt unită cu Dumnezeu. Nu răspund nimic la această constatare și deschid la întâmplare Biblia lui plină de sublinieri în toate culorile curcubeului. Citim împreună *Epistola către Evrei* și deodată se instalează între noi o bucurie fără seamăn. I-am vorbit despre sinuciderea tatălui meu și Lionel m-a asigurat că tatăl meu este printre aleși. Lionel face parte dintre preoții care cred că sinuciderea e o înălțare – dacă motivul ei este o durere pe care nici măcar îngerii n-o pot face să dispară. În multe cărți sfinte e condamnată sinuciderea, cel care-și dă singur moartea pierde viața viitoare. Totuși, în Talmud, de exemplu, sinucigașii sunt numiți sfinți – mă refer la Hannah, care-și pierduse cei șapte copii, se urcă pe acoperiș și se aruncă de acolo. Înțelepții nu sunt de acord în privința sinuciderii. E clar că dacă cineva se aruncă pe fereastră pentru că s-a ruinat, cum s-a întâmplat în America în 1929, această sinucidere nu se poate numi protest împotriva Creatorului sau durere maximă, pentru că e vorba de un motiv material, ținând de domeniul lui Mamona.

Lionel are acum optzeci și unu de ani și are de gând să-și scrie profețiile, adică treizeci de cărți în care să-i facă praf pe catolici și mai ales pe papă, acuzându-i de colaborarea cu prințul întunericului și mai ales pentru rătăcirea mulțimilor, a „oilor" pe care „falsul profet" le mână de la spate.

Bem un vin elvețian foarte bun – de aceea nu mă grăbesc să spun nimic, adică să arunc gaz peste foc. Știu că orice aș spune în apărarea catolicilor, pentru care am o reală simpatie și admirație, ar însemna începutul unui „război atomic" între noi, în care vinul nostru cel bun ar fi primul sacrificat. Și apoi mai am de preparat prânzul și alte datorii casnice mă așteaptă și ele mă sfătuiesc tandru să-mi economisesc forțele. Armele mele în polemicile cu Lionel au darul ciudat de a face *tabula rasa*, și apoi cine altul decât „învingătorul" trebuie să repună lucrurile la locul lor?

Plouă mărunt, ca un desen fin din peniță. René îi arată lui Lionel planșele cu păsări din *Cartea păsărilor* a lui Olof Rudbeck. Lionel e sigur că va fi un succes fulminant. Dar publicarea unei asemenea cărți costă „ochii din cap" și René se zbate încă pe uscat ca un pește de durerea de a nu găsi pe nimeni care să investească în acest proiect superestetic.

Am împlinit patruzeci și doi de ani și am primit din Suedia tot felul de semne de prietenie. Lionel, care între timp a plecat la Bruxelles, îmi vorbește la telefon, binecuvântându-mă, și la sfârșit mă anunță solemn că proiectul publicării *Cărții păsărilor* a ajuns pe masa lui Dumnezeu.

Prietenul nostru de la Stockholm, italianul Giacomo Oreglia (numit și Pantalone), distins profesor și traducătorul lui Dante în suedeză, a venit la noi, aici, la Lucerna, cu prietena lui, suedeza Ingrid. René ne-a plimbat la Zürich, la Muzeul de Artă Modernă. Bucuria de a revedea tablouri de Van Gogh, Monet și Paul Klee, totul vibra în jurul acestor magii colorate! Din păcate, bucuria a fost infectată de reproșurile lui Giacomo făcute lui René, care, cu generozitatea lui obișnuită, tocmai ne invitase la restaurant, oferindu-ne o masă copioasă. Giacomo ne acuză pe René și chiar pe mine că suntem prieteni cu dușmanca lui, Lucia Pallavicini, directoarea Institutului Italian din Stockholm. Toată lumea se uita la fața congestionată a lui Giacomo, care o umplea de cuvinte urâte pe distinsa Lucia. Ingrid a încercat să-și calmeze prietenul, degeaba. Drapelul frumos al prieteniei s-a terfelit din cauza crizei demonice a prietenului nostru. Cadourile primite de la Giacomo au făcut piele de broască pe ele. René, ca un mare senior, s-a retras în dormitor, după ce ne-a adus acasă de la Zürich conducând concentrat, impecabil – pe pielea lui frumoasă au apărut pete roșii de mânie. S-a abținut să nu-l trimită pe Giacomo cu primul avion în

Suedia, iar eu trebuie să fac totul să salvez ce mai e de salvat, măcar o zi, din zdrenţuita noastră prietenie.

Singură acasă; René e plecat din nou la Stockholm şi eu sufăr de o migrenă teribilă din cauza ultimilor musafiri – m-am abţinut prea mult să nu izbucnesc şi tensiunea mea s-a acumulat în creier. Acum încerc să conversez cu inima mea şi să pun numele iubit al Domnului pe respiraţie. Mă sună de la Bruxelles baroana Joëlle, soţia lui Thierry – acum nu mai vrea să dea banii moşteniţi după soţul ei celor săraci, a petrecut vacanţa în Scoţia şi se va mărita în curând cu un om la fel de bogat ca şi ea!

Sunt atât de uimită de ce aud, încât migrena mea dispare – toate lacrimile de crocodil ale lui Joëlle s-au uscat de mult, transformându-se în demoni mici care o vor împunge cu coarnele lor când îi va fi lumea mai dragă! Uimirea mea şi dispreţul pentru labila natură omenească m-au făcut să mă simt bine până la urmă – trebuie să accept capriciile prietenilor cu un fel de bonomie filozofică în care intră şi compasiunea.

Septembrie 1984

Am scris la roman toată noaptea, adică am refăcut şi refăcut. Totul devine altfel decât aş fi vrut eu. Azi-dimineaţă m-am trezit gândindu-mă la roman – mi se părea că toată casa se mişcă. Seara am aflat că azi-dimineaţă a avut loc un cutremur în partea centrală a Elveţiei. Cineva care ne ţine în mâna lui ne poate nimici ca pe nişte furnici. Nu putem protesta decât aruncându-i în faţă darul vieţii – exact cum a făcut tatăl meu când viaţa se întunecase de tot pentru el.

Lionel mi-a telefonat de la Bruxelles – i-am povestit că René n-a reuşit să facă rost de bani pentru publicarea *Cărţii păsărilor.* El m-a asigurat că toată lumea din templul lui se roagă pentru noi şi că el personal va trimite

bani. Are multe case la Bruxelles, dar sunt în parte ipotecate și îi e greu să le vândă acum, când conjunctura nu e bună.

După convorbirea cu Lionel m-am liniștit și am rescris o pagină la roman, am văzut în aer personajele mele. Scrisul, care e un fel de înaltă tensiune, mă aruncă într-o dimensiune necunoscută și acolo este chiar sinele elevat ce-mi stăpânește ego-ul care mă conduce acum.

Mai târziu am citit din *Autobiografia* lui John Cowper Powys și m-am înveselit de metoda lui de a vindeca lumea prin compliment. Era o „terapie" pe care el o aplica în viața de toate zilele, păstrând o judecată severă asupra lui. Exact cum făceau înțelepții uitați de omenire, imperativul vieții lor era să fii generos cu alții și sever cu tine însuți!

Suntem încă în toamnă, dar a nins deja peste toată Elveția – munții sunt acoperiți de o manta imaculată. Am vorbit cu René la telefon – toată lumea e mobilizată pentru ca el să primească un credit bancar pentru publicarea *Cărții păsărilor.*

Azi-noapte am avut un vis ciudat – am văzut pământul din spațiu, îmi pierdusem greutatea, și obiecte și oameni zburau ca și mine în imensitate. Nu știam încotro ne îndreptam. Așa trebuie să fie și moartea – o călătorie fără întoarcere, o întâlnire cu oameni necunoscuți, o perspectivă infinită.

Scriind într-o limbă de împrumut, dar apropiată inimii mele – este limba celui iubit de mine –, mă simt o altă persoană, mult mai sobră și cu darul de a mă bucura imens de lectura dicționarelor. Simt că sunt aproape de un loc de unde au pornit toate limbile. Un loc fără limbi naționale, un interior în care totul e sens și înțelegere și totuși numai vid.

Azi a suflat un vânt puternic peste munți și totul a devenit clar ca un cristal. Văd totul de la fereastra camerei mele și mai ales arborii cu frunzele întoarse de regele

vânt, precum foile unei imense cărţi a cărţilor. Am ieşit sus, pe terasă, şi am citit în vânt din *Upanişade*: „Vânt, suflă imortalitate pe acest corp al meu care se termină în cenuşă. Om! Inteligenţă, adu-ţi aminte! Aminteşte-ţi de lume! De actele înfăptuite! O, Agni, dă-ne bogăţie, tu care cunoşti toate căile! Alungă din noi greşelile care ne deviază de la drumul cel bun, şi noi îţi vom consacra cea mai plină rostire drept omagiu! Faţa celui Adevărat este acoperită cu un vas de aur. Personajul din înalt, cel din Soare, acela sunt eu!".

Octombrie 1984

Suntem la Târgul de carte de la Frankfurt. În prima zi, o veselă revedere cu prietenul nostru, scriitorul şi editorul (Karolinger, Viena) Jean-Jacques Lagendorf. Apoi a venit la standul nostru ambasadorul Elveţiei în Germania, foarte interesat de colecţia noastră „Les Grands Suisses" („Mari elveţieni"), apoi a luat cartea lui Fasel, *Faut-il brûler la Suisse?*, spunând că o va citi seara. Octavio Paz a luat premiul Târgului de la Frankfurt. Toţi pălăvrăgesc despre afacerile mari pe care sunt pe punctul de a le face, dar, în realitate, editorii nu fac altceva decât să tatoneze „terenul", ca la meciurile de box, „loviturile" venind mai târziu, dacă vin.

În prima noapte petrecută la cel mai luxos hotel din apropierea Târgului, am avut un vis îngrozitor: mă găseam cu iubitul meu René într-o prăpastie plină cu şerpi, de o mărime impresionantă, balauri! În vis îmi aminteam de Sindbad Marinarul, care se găsise şi el odată într-o asemenea groapă plină de balauri – printre şerpii groaznici se găseau diamante lucind cu ochii lor de mărimea unui ou.

Întâlnire cu Paul (Goma), care a albit complet şi seamănă acum cu profeţii Vechiului Testament, cei gravaţi frumos de William Blake. Îmi povesteşte despre ce se

petrece în România – țara e în ruină, Bucureștiul, orașul meu natal, e invadat de păduchi și de o boală ca lepra, colinele de la Mitropolie nu mai au case și arbori, totul a fost demolat pentru a se construi palatul faraonic al Comitetului Central. Peisajul copilăriei mele a dispărut. Poetul Virgil Mazilescu a murit deodată – creierul i-a explodat după o noapte de beție. Romancierul Sorin Titel are cancer și așteaptă moartea. Numai durere. Pe când vorbeam cu Paul despre suferința colegilor noștri, a apărut Renate Lesnik, cunoscută acum douăzeci de ani, în prima mea călătorie în străinătate, la Moscova! Ce surpriză! Ea trăiește acum în Franța și a scris o carte și nu mai e blondă. Se spunea despre ea că lucrează pentru KGB. Paul (Goma), care a suferit atât, a încetat să mai considere suspect pe cineva. „Nimic de făcut, spune el, toți cei care mă vizitează sunt suspectați că sunt agenți secreți." Apoi îmi povestește despre mașinațiile scriitorilor români din Paris pe lângă editorii francezi, despre calomniile lor.

Printre amintirile frumoase de la Frankfurt rețin chipul unei fete germane care colora bucăți mari de hârtie într-o baie de apă în care pudrase culori amestecate cu terebentină. Foaia era depusă cu atenție peste suprafața apei și ridicată apoi ușor, fiind pusă la uscat ca o gravură. Cu aceste foi pictate de apă se făceau altădată copertele romanelor și ale volumelor de poezii, în tiraj foarte redus, *pour les connaisseurs*.

Pe 22 octombrie a murit poetul desenator Henri Michaud, o stea fixă în lumea în care și eu exist desenând, tușul și foia albă de hârtie constituind fetișurile cele mai secrete, încă din copilărie. Îmi amintesc cu încântare ziua în care stăteam de vorbă cu Mircea Eliade, care a locuit la noi când a venit la Stockholm, despre portretul făcut poetului taciturn cu ochi mari prin care se puteau oglindi lumile

altor feluri de scrieri descoperite numai de el. De accidentul bizar al soției poetului – aflați în fața șemineului, rochia ei a luat foc, arzând ca o torță sub ochii îngroziți ai poetului. Când privesc desenele lui Michaud simt că e posibil să creezi o lume din semne în care e ușor să te ascunzi când literele și lumea literaturii venind prin ele te torturează. A te odihni de cuvinte prin desen, iată o descoperire nouă făcută aici, în Vest, și Michaud și alții au fost stele fixe la care am privit mereu.

Plouă și mă simt ciudat, ca și cum cineva ar fi plecat din mine, cineva drag m-ar fi părăsit, îngerul meu păzitor care a început să umble haihui. Dar citind numai câteva pagini din Elias Canetti, *Istoria unei tinereți*, totul parcă se luminează din nou – poezia Levantului apare – portretul mamei scriitorului, varianta lui feminină – dar mai ales istoria celor două ego-uri care se nasc reciproc, toate astea parcă îmi readuc îngerul înapoi.

Este 30 octombrie și René s-a întors târziu – nici o veste bună. Băncile refuză să-i dea creditul pentru publicarea *Cărții păsărilor* a lui Rudbeck. Totuși, acesta nu e un motiv de a înceta să caute pentru ca să găsească.

Este ultima zi a lunii și Indira Gandhi a fost omorâtă de garda ei de corp. Fiica lui Nehru a fost o ființă carismatică, dar s-a ținut de putere prea mult, douăzeci de ani. Sikh-ii au jurat să extermine toată familia, în primul rând pe fiul cel molatic deja instalat la putere. În aceeași zi a fost găsit în Vistula corpul preotului polonez Jerzy Popiełuszko – toată Polonia e o litanie. Cei trei criminali vor fi judecați, sunt polițiști, și vor fi condamnați la moarte ca adevărați bandiți.

Noiembrie 1984

M-am sculat dis-de-dimineaţă. Este Ziua Morţilor. În stradă, mai mulţi bărbaţi şi o singură femeie în alb. Impresie că am văzut un alt spaţiu. Mă gândesc din nou la sinuciderea tatălui meu, ca la o ieşire bruscă prin zidurile timpului. Închisoarea timpului îl apăsa greu. Ieşirea lui este o fereastră deschisă spre o lume în care totul se odihneşte, o speranţă că atunci când îmi va fi foarte greu nu am decât să mă gândesc că există salvare. Sinuciderea este o poartă sigură spre tot ce nu există aici în lumea apăsătoare şi absurdă.

René are gâtul înţepenit şi suferă îngrozitor. Toată lumea s-a găsit exact acum să-i ceară plata datoriilor, pentru drepturi de autor la cărţi care nu se vând deloc. Cu toate durerile de torticolis, René este plin de generozitate şi nu şi-a pierdut humorul – ne-am dus la Berna, unde l-am întâlnit pe Nello Celio, eu am stat în maşină desenând siluete de oameni şi de arbori. M-am gândit şi la faptul că înmormântarea Indirei Gandhi, ca şi cea a preotului polonez Popiełuszko, a provocat incendii şi bătăi cu cuţite, ca şi cum omorurile ar fi atras după ele toată hoarda demonică în prezent, dezlănţuindu-se după voie.

N-am scris nimic, toată ziua am fost sub semnul neliniştii din cauza problemelor financiare ale lui René. Brăţara mea de jad a căzut pe cimentul din bucătărie şi nu s-a spart decât puţin şi acest lucru m-a încurajat – jadul e numai rănit şi poate fi vindecat prin căldura braţului meu. M-am dus să cumpăr medicamente pentru René şi am resimţit o durere şi o oboseală extremă, doream să mor pe loc şi simţeam moartea ca pe o mare odihnă. N-am dreptul la această mare odihnă acum, când ne zbatem în cea mai neagră nesiguranţă.

Am citit pentru prima oară *Nexus* de Henry Miller – autorul trăncăneşte plăcut ca o femeie bătrână, plin de farmec, dialogurile alunecă precum argintul viu, viaţa de subsol pe care o descrie o cunosc prea bine din timpul când trăiam la mansarda doamnei Lidia Unanian. O mansardă e şi ea un fel de subsol cocoţat sub acoperiş. Acolo veneau fără încetare cohorte de fiinţe bizare, mai ales femei, exact tipul de femei descrise de Henry Miller, *les allumeuses* pline de acea viaţă gregară plină de sublim a rataţilor plini de talent.

Toamna se schimbă subtil în iarnă. Prunii mei iubiţi pe care-i văd de la fereastra bucătăriei nu mai au frunze, transformaţi peste noapte într-un desen în tuş, şi totul e estompat într-o ceaţă albăstrie. Curenţi de indescriptibilă energie vin spre mine pe când privesc nemişcată peisajul bine cunoscut, dar mereu în schimbare, ca şi cum viaţa ne-ar scăpa cu desăvârşire nouă, oamenilor, care privim prea repede sau nu privim deloc ce se petrece în natură.

Este 16 noiembrie şi am un sentiment cert al ruinei apropiate. Ne aflăm la o răscruce de drumuri de unde se văd mai multe căi, e vorba de ales un drum bun. Suntem sub puterea lui Saturn, care-şi va schimba în curând sectorul. Am plecat din Lucerna spre Italia ca să schimbăm atmosfera grea de eşec continuu. René conduce maşina concentrat şi mă roagă să-mi domin gândurile negre. La hotelul Coldrerio l-am auzit pe René gemând ca un bolnav. A doua zi s-a sculat voios şi a condus ca de obicei, concentrat şi vesel, până la Milano, unde mi-a spus că „răul“ va sosi la sfârşitul săptămânii.

În biroul lui Roberto Capelli, care vrea să publice *Cartea păsărilor* a lui Rudbeck, deşi cunoaşte situaţia noastră şi tremură la gândul de a pierde bani. Camera în care ne aflam era plină de desenele lui Roberto, într-un

stil foarte italian. De la Milano am plecat mai departe până la Sessto Calende și tot drumul am simțit curenți buni venind din țara artelor. Ne-am oprit la restaurantul Gria să mâncăm și am făcut cunoștință cu un francez fermecător, Raymond, care ne povestește despre tatăl său, care s-a ruinat ridicând un templu pentru Martorii lui Iehova. Vizavi de restaurant, un fluviu cu apă sumbră. Bărci negre cu pescari bătrâni care pescuiesc ținând un fir în apă – totul alunecă atât de încet, ca pe fluviul Lethe. Am sentimentul că fugim mereu de la un timp de propria moarte, întâlnind-o peste tot. La ora cinci, la gara Iselle am luat trenul pentru Brig – douăzeci de kilometri de tunel, ca o continuare a imaginii fluviului care trebuie să sfârșească numai în regiunea lui Hades și a Persefonei. Tot timpul m-am gândit la *Inferno* al lui Strindberg, operă esențială, netradusă în românește și pe care visez s-o traduc într-o bună zi.

La Lausanne, la hotelul Mirabeau, singură, rugându-mă pentru René, care încearcă să împrumute bani pentru a pune în lucru proiectul *Cărții păsărilor*. Mă rog cu aceeași intensitate ca la București, când eram tracasată de Securitate, care își avea unul dintre oamenii ei printre vecinii mei, acesta furându-mi scrisorile, ca apoi să vină la ușa mea să mi le dea vrând să fie invitat în casă. Neprietenia mea a avut urmări grave – găseam la întoarcerea acasă semne vădite ale cuiva care intrase lăsând urme clare ale trecerii sale. În comparație cu ce mi se întâmpla atunci, starea de acum e floare la ureche, de aceea m-am liniștit fiind sigură că René va găsi o soluție ca să publice mai departe cărți de valoare. Am citit în frumosul pat cartea lui Kawabata, *Țara zăpezii* – iubirea dintre un bărbat și o femeie la fel de misterioasă ca și prezența zăpezii în viață, asemănătoare elementelor naturii despre care nimeni nu poate spune ceva adevărat, definitiv. Pasiunea lui Komako, precum flacăra arzând în frig, incendiul de la

sfârşit ducând corpul lui Yoko, care avea aparent o viaţă sterilă dar arzătoare. Zăpada, vântul, moartea frunzelor de arţar – totul aminteşte de suflet şi de inconstanţa relaţiilor umane, totul fiind fragil, efemer şi sacru.

Am citit şi am văzut la televizor o emisiune despre spionul român Pavel Haiducu, care avea ca misiune de la dictatorul comunist să-i omoare pe Paul Goma şi pe Virgil Tănase. Metodele simple şi eficace ale reţelei de spionaj ale KGB-ului sunt impresionante. De exemplu, felul de a comunica prin timbre lipite pe stâlpii de pe stradă! De câte ori n-am văzut la Stockholm timbre lipite pe stâlpi şi am fost intrigată! Lucru curios: spionul avea un aer obişnuit, ca să nu zic banal, destinat neantului.

Este 25 noiembrie, zi nefastă – m-am purtat rău cu René, l-am criticat pe nedrept. Am regretat, dar a fost prea târziu. Am în mine mai multe persoane care luptă pentru supremaţie. Acum eul meu conducător e un eu foarte critic, un eu sinucigaş. Dragul meu René mă invitase la restaurant, după aceea a vărsat şi a avut febră mare. Am aflat că la editura de aici, din Lucerna, cineva a smuls afişul cu „Les Grands Suisses", aruncându-l pe scări.

Decembrie 1984

Ne-am întors la Stockholm, îi mulţumesc Domnului pentru asta, am părăsit Elveţia în grabă şi am avut sentimentul că poate niciodată nu ne vom mai întoarce acolo. Pe aeroportul din Arlanda nu era nimeni, apoi a apărut Yves, băiatul cel mare al lui René – era bosumflat, cu capsa pusă. În maşină era o linişte penibilă. Yves nu crede în proiectul nebunesc al tatălui său şi s-a unit cu Bo (Herlin), directorul nostru, care ne tratează drept fanatici. Bo sau Boni, cum îl numesc eu, este în continuare îndrăgostit de mine, şi acest lucru a constituit mereu pentru mine o

problemă. Totuşi, nu mi-am schimbat deloc felul amabil de a mă purta. Se pare că trăind cu noi şi văzându-ne îndrăgostiţi i s-a părut şi lui posibil să fie iubit după marele eşec din tinereţea lui, iubirea pentru o verişoară la fel de nobilă ca şi el. Acum simpatia lui Yves pentru mine şi dragostea lui Boni s-au unit transformându-se în resentiment. René se amuză, dar eu văd consecinţe grave ale acestei uri gratuite şi absurde de frustraţi. Dar credinţa mea şi a lui René în „Proiectul păsărilor" depăşeşte cu mult călduţa lor ură. Numai cine poate iubi fierbinte poate urî cu intensitate, aşa că trebuie să mă port în consecinţă ca şi mai înainte: cu o amabilă prudenţă. Amândoi „băieţii" meritând din plin simpatia şi atenţia mea. În plus, noi suntem trei care credem că ne putem ridica de pe marginea ruinei – al treilea este *„le pote de Dieu"*, Lionel!

Stockholmul e scăldat în lumină – nu ninge încă, dar cerul arată ca un depou cu pene albe de păsări. René face calcule imposibile, îşi pregăteşte puştile, are dureri de inimă şi în coloana vertebrală. O mişcare greşită şi totul se prăvăleşte în hău. Prietenul nostru Lütfi Özkök a venit şi m-am fotografiat, apoi ne-a povestit că Maria Wine şi Artur Lundkvist au hotărât să se sinucidă împreună, bătrâneţea e o povară pentru ei. René îi fericeşte, el nu se poate sinucide cu mine – el are responsabilitatea familiei şi trebuie să-şi plătească datoriile, el nu e liber nici pentru moarte!

În legătură cu bătrâneţea – am citit despre actorul Anthony Quinn (şaptezeci de ani) că s-a apucat serios de pictură. În artă, spune el, nu există noţiunea de timp, „Priviţi-l pe Picasso, la nouăzeci de ani! Are în ochi atâta uimire şi toată tinereţea lumii." Ceea ce el admiră la Picasso în afara talentului este voinţa, determinarea, energia. Deja la nouă ani Picasso ştia ce voia să facă din viaţa

lui, și așa a ținut-o până la moarte. Iubirile lui s-au succedat trecând, pe când el a continuat să picteze fără odihnă.

„Nu mi-e frică de sărăcie pentru că n-am avut niciodată gust pentru lux. Eu port aceste haine de zece ani. Urăsc mondenitatea, conversațiile inutile. Moartea e în ordinea lucrurilor. N-am luat-o niciodată în serios. Nu mai mult decât viața. Corpul nostru se transformă devenind floare, fruct. Dar unde se va duce sufletul? Asta e întrebarea. Mi-a fost frică mereu că moartea mă înhață înainte de a avea timp să fac tot ce vreau eu."

O nouă vizită la Biblioteca din Uppsala, la prietenii noștri Marianne Sandels și Thomas Tottie, directorul Bibliotecii. Discutând de una, de alta, ei ne transmit zvonurile din lumea literară în legătură cu prăbușirea apropiată a editurii noastre. Dar prietenii noștri nu cred în această profeție – dimpotrivă, ei sunt siguri că René va reuși să publice până la urmă facsimilul prețioasei comori a Bibliotecii și că aceasta ne va face bogați. În aceeași zi am făcut cunoștință cu una dintre fetele lui Thomas Tottie, din prima căsătorie, pictorița Sophie Tottie, cu care am vorbit îndelung despre Paul Klee, despre ceapa-catedrală, apoi despre arborii desenați de Rembrandt și Van Gogh. Au fost momentele cele mai plăcute ale zilei – Sophie nu e încă pictoriță, ci numai se pregătește pentru a da examenul de intrare la Konstakademien, conversația noastră a încântat-o atât de mult, încât a spus că e sigură că va lua examenul – se pare că eu „am pus în ea un sâmbure irațional" care îi va spori curajul în fața îngrozitorilor profesori. Thomas ne-a condus apoi până la gară, întreținând acea plăcută conversație în care intră căldură și curtoazie de o mare eleganță.

Seara, la ședința de închidere a PEN-Clubului Suedez în care s-a dezvăluit public că din cinci sute de invitați în Japonia, printre ei și prestigioși scriitori suedezi, numai cincisprezece s-au dus la Hiroshima să vadă dezastrul

bombei și să scrie un poem – restul, fiind în stare de ebrietate, au pierdut sensul timpului. În aceeași seară am făcut cunoștință cu traducătoarea Marianne Eyre, care vrea să-mi traducă romanul *Arborele în vânt* din franceză. Am văzut imediat în ea toate calitățile prietenelor iubite din România, frumusețe, spontaneitate, putere de concentrare când vrei să întreții căldura în conversație.

Anul se sfârșește aici și René e melancolic – n-a făcut rost de bani și se pregătește să dea faliment, vorbim despre dreptul omului de a se sinucide, de a se arunca în neant, atunci când toate căile îi sunt barate. Deodată însă, ca și cum aceste gânduri ar fi mișcat ceva într-o dimensiune necunoscută, René își amintește visul de azi-noapte : se afla printre indieni și ei aveau pe cap pene albe și roșii care zburau ca păsările în toate părțile, lângă o roată precum cea a norocului din Tarotul meu. Un vis alchimic, strig eu plină de fericire. Un vis pe care Jung l-ar fi analizat ca pe o speranță sigură de reușită. Tot în aceeași ordine onirică aflăm că soția prietenului nostru Jean-Jacques Lagendorf, draga de Cornelia, a născut o fetiță și bravii părinți onirici i-au dat următorul nume magnific : Clémence Atala Fidélia. Se simte clar parfum de René Chauteaubriand, scriitorul iubit de Jean-Jacques și de René (al meu !), care în tinerețe și-a schimbat numele dat de tatăl său, din Rein în René, marcând prin asta o despărțire de dominația paternă și o renaștere într-un spațiu literar plin de aventură.

1985

Ianuarie 1985

Am deschis *Larousse*-ul ca să văd ce mi se prezice în acest an nou: „Se întâmplă uneori accidente în viaţă, din care trebuie să fii puţin nebun ca să ieşi teafăr. Dar a doua zi totul continuă ca de obicei" – La Rochefoucauld. Am înţeles că port răni adânci pe viaţa mea, dar nebunia mă va ajuta ca întotdeauna să mă descurc. Nebunia mea e sfântă şi mă face să iubesc imposibilul – să mă ţin dreaptă în evenimente, deşi m-aş culca în ţărână ca să mă odihnesc. René nu îşi permite odihna, spunând că ne vom odihni când vom muri – ritmul lui e halucinant de rapid, ritmul unui om care ştie să conducă avioane şi automobile încă din tinereţe, pe când curajul meu stă în altă parte. Azi-noapte m-am plimbat din nou într-o pădure întunecată, pe umerii cuiva – o femeie? Vedeam printre tufe ochi de lei şi pe ramuri se încolăceau şerpi. Deodată eram singură şi săream de pe o stâncă pe alta şi am văzut un drum pe care am început să merg. M-am trezit eliberată ca de o povară. A fost un vis esenţial, un vis alchimic. M-am dus în camera de lucru ca să recitesc ce am scris în franceză – fraze scurte, concise, ale unei respiraţii care nu se simte în largul ei. Limba străină e ca un corset în care se strâng formele unui corp de adolescent. Un corp care nu are nevoie să pară mai subţire decât este. Limba poate deveni o piedică pentru spiritul nebun ca un mânz căruia îi place să zburde pe prerii în toată libertatea.

Ninge din nou aici, la Lucerna, ca și cum Dumnezeu ar avea de gând să ne înmormânteze în alb, nu se mai vede nimic peste drum. Ninsoarea pare o uitare, o *tabula rasa*, o foaie albă pusă peste gura trăncănitoare a marilor viermi omenești. Din cealaltă parte a casei se pot zări lacul înghețat din care ies aburi, figuri fascinante – grupuri de animale și oameni urcând spre cer. Frig febril în toată Europa. Desenele de gheață de pe geam spun și ele alte istorii dintr-o lume în care ochii nu au putere să vadă. Uneori am impresia că timpul nu mai există, că de fapt trăim o singură zi lungă, tăiată cu nopți și zile ca în desenele mele cu tuș de China – pentru unii, această unică zi poate dura șaptezeci de ani, pentru alții, mai puțin.

Ce e arta? De ce această obsesie care uneori mă face să uit de realitate, că m-am angajat și pe mine, și pe alții în situații din care nu-mi e permis să dezertez? Munch dă un răspuns care mă satisface: „Arta e rezultatul unei insatisfacții pe care ți-o dă viața", adevărat numai pentru clipele teribile când îmi dau seama de vanitatea oricărei încercări de a fi mereu în intensitate cu semenii mei. Atunci intervine arta și mă salvează ca o zână caldă, cum scria pictorul Hill, arta – fie ea numai prin contemplarea unei frunze sau a unei flori de care mai târziu îmi voi aduce aminte descriind-o în gând sau pur și simplu desenând-o. Această simplă activitate e parcă o mișcare a sufletului, un fel de cristalizare a trăirilor vechi, din tot neamul omenesc de până la mine. O punere în structuri de cristal. Eu însămi un cristal în mișcare către ceva necunoscut, dar bun, acceptat de sufletul care domină mișcările inimii. Trăiesc din acest nimic care e totul.

La masa de scris din nou, înainte de a pregăti cina, privind vaporii dansând deasupra lacului din Lucerna – văd în ei figuri urcând, grupuri de animale și oameni alunecând spre norii care îi așteaptă ca niște resturi din

arca lui Noe. E un frig teribil peste tot în Europa și pe geamuri au apărut deodată desene de gheață. Labirinturi de cristale în care m-aș adânci cu drag dacă n-aș avea atâta de lucru în bucătărie. René m-a sunat și după voce e trist, fără speranță, din nou trăind în nesiguranța realizării proiectelor sale.

Suntem la Stuttgart, la Editura Belser, pentru contractul *Cărții păsărilor* a lui Rudbeck. Mai exact: în situația delicată de a face totul s-o convingem pe doamna Weipert că e un contract avantajos, care o să-i aducă mari câștiguri și faimă. Deși editurii nu-i lipsesc nici faima și nici mijloacele economice. Doamna Weipert are ochii lui Goethe și chiar nasul lui teuton. În timp ce René vorbește cu ea în germană, eu stau la o altă masă răsfoind fericită un album de Chagall cu desene în cretă. Din când în când se lasă o tăcere grea și atunci eu o privesc pe doamna Hanelore Weipert cu ochii din Chagall și ea simte și îmi zâmbește atât de frumos! După o oră și ceva de discuții aprinse, contractul e încheiat și eu primesc cadou albumul de Chagall, care parcă a luptat și el pentru actul magic de a fermeca inima doamnei, marea proprietară a Editurii Belser, care a semnat contractul și l-a îmbrățișat pe René, apoi pe mine, invitându-ne la un prânz copios.

Seara, în trenul spre Zürich cu iubitul meu René — eu citind din Knut Hamsun, *Ultimul capitol*, roman din care Mann s-a inspirat pentru *Muntele vrăjit*. Suntem neobișnuit de obosiți, dar euforici, pentru că René a semnat un contract internațional cu o mare editură germană și că de aici înainte începe să se contureze la orizont metafora vieții noastre. Dar René calculează mereu în gând și apoi așază cifrele pe hârtie și cerneala stiloului a desenat cifre semănând cu stoluri de păsări.

Deodată am scris o scrisoare în suedeză, deși, locuind la Lucerna, nu mai aud limba și nu mai citesc cărți suedeze.

René e uimit de stilul meu personal; deşi am folosit structuri simple, cuvintele sunt umplute de ceva nou – plăcerea mea de a scrie într-o limbă necunoscută. Scrisoarea e destinată prietenei Fanny Kempe Kuritzen, cântăreaţă de jazz. Plăcerea de a „viola“ limba, de a citi dicţionarele, de a mă juca asemenea cabaliştilor cu cuvintele a pus din nou stăpânire pe mine. E periculos pentru că trebuie să fac progrese rapide, în salturi, dacă voi îndrăzni să scriu în suedeză. Este posibil, dar limba maternă va cădea pe locul doi şi va stagna, şi asta nu e bine. Chiar şi limba maternă trebuie să se înnoiască prin creaţie. Dar scriind această scrisoare am avut senzaţia că am ieşit din timp, din datele biografice, locul având astfel parcă acces la o conştiinţă din care eul a fost evacuat şi un eu superior a luat poziţia de ghid în vidul virgin.

Ne-am sculat devreme ca să ne ducem la Berna, la Muzeul de Artă, unde are loc vernisajul operelor din tinereţe ale lui Picasso. Am luat cu noi vin bun elveţian şi ne-am încălzit bând şi vorbind tot timpul. René mi-a povestit visul de azi-noapte: avea o nucă pe care o arunca în aer şi mulţi în jurul lui încercau s-o prindă. Deodată, în locul nucii, a căzut de sus o ploaie de nuci! Am râs mult pentru că visul acesta alchimic ne arată ce se va întâmpla cu proiectele lui René, în curând.

La Berna, o mulţime care m-a descurajat, pe unul din zidurile Muzeului era scris: Arta e inutilă! Iată o bună primire pentru bieţii oameni ca noi, care am plătit douăzeci de franci elveţieni de persoană pentru a vedea vernisajul. Berna, ca şi Zürich, e nu numai un oraş al bancherilor, ci şi al narcomanilor. Tinerii se droghează în parcuri arătând celor care fac ameţitoare afaceri că viaţa nu are nici un preţ pentru ei. Un protest şi pentru cei care au legalizat drogurile, acceptând ca ei să moară cât mai repede.

Petrecem mult timp în faţa tabloului geniului Picasso – tatăl său era pictor de porumbei şi profesor de desen care

și-a instruit fiul de timpuriu cu toate tehnicile subtile, renunțând el însuși treptat la arta sa, la fel ca tatăl lui Mozart și cel al lui Schubert. În apropierea sălii lui Picasso sunt expuse operele lui Paul Klee, cu drumul său lung până la stilul major care a îmbogățit arta picturii și a poeziei, în alt fel decât Picasso. E o zi binecuvântată de care mi-e frică, așa cum mi-a fost mereu frică de fericire, nedorind-o niciodată, pentru că sunt un observator al vieții, al mișcării ei, și știu că după fericire vine nefericire și după iubire mereu moarte. Dar la întoarcere, în trenul elvețian, am auzit roțile cântând un *carpe diem* într-un fel consolator.

Este 17 ianuarie și e frig, și acest frig mi-a dat din nou viziunea unei cărți noi. Simt mai mult ca oricând că numai în proză îmi pot desfășura aripile. Dacă mai pot zbura. Poezia mi se pare acum restrictivă. Cred din ce în ce mai mult în puterea marelui suflu homeric în care se vede nemilos de ce e în stare un poet care scrie proză – ceva în genul lui Thomas Wolfe, care și-a scurtat viața transmutând-o atât de tumultuos în formă de roman. Nimeni nu mă încurajează să scriu, e un act de lux costisitor și uneori am impresia că sunt bine venită numai ca un fel de gheișă care își consumă generos viața în a sufla viața ei în a altora. Cei care ar gândi așa se înșală amarnic – sunt un fluture care-și dă mătasea în mod halucinatoriu pentru fabricarea unui anumit tip de țesătură, pentru că hrana secretă a fost diferită decât a celorlalți viermi de mătase. Acest lucru e un secret între mine și neant, adică partea pasivă din mine, care mă împinge să mă retrag în camera mea după ce am râs puțin gregar și i-am servit până la greață pe musafirii delăsați după un pahar de vin în propriul lor smârc.

Deci: la lucru, în creier, pe sânge și în labirintul inimii, acolo există tot! Apoi te vei obosi să găsești sinonime din toate limbile pe care le cunoști, mai ales din limbile moarte.

Din ele se aprinde focul meu, devenind incendiu. Domin această cale și sunt atentă cu fiecare gest care mă anulează și mă trimite acolo, în locul unde e numai degradare. Am experiența unui luptător care a mai fost în lupte crunte cu adversari de elită ce-și închipuiau că mă vor învinge ușor. Unde sunt acești eroi acum? S-au grăbit să intre sub pământ prea siguri de darurile lor prea mari. În fibra mea de luptător se unesc două popoare care au pus credința și lupta pe primul plan, îmi cunosc rangul, care nu e social, ci de un fel mult mai elevat.

În timpul nopții m-am trezit cu dureri atroce în spate, lac de sudoare, ca și cum cineva ar fi luat notă de proiectele mele și corpul meu astral a reacționat cu o revărsare de căldură care mă poate ucide. Am ieșit din dormitor și m-am dus în atelierul meu gândindu-mă intens la cartea mea, la rostogolirea semnelor pe hârtie și m-a vizitat și gândul că dacă cumva voi muri atunci, aceste proiecte vor aluneca firesc în alt spațiu. Oare nu visez eu că scriu și trudesc în somn? Se lucrează, se pare, mult mai intens acolo! Apoi m-am gândit la îmbătrânirea corpului, la moartea încetinită – la început corpul crud e mic și focul mare pătrunde carnea făcând-o transparentă. Apoi, corpul îmbătrânit devine o lampă mare cu un foc mic, dacă spiritul e leneș. De aceea trebuie suflat în scânteie, trebuie zguduită inerția până când devine incendiară. Schimbarea fizionomiei este evidentă și plină de surprize – sunt bătrâni care devin frumoși și frumoși care se urâțesc ca niște lămpi afumate prin care lumina trece strâmb, desfigurați, aparent fără cauze.

* *

Am citit cu o plăcere imensă scrisorile lui Balzac către Hanska. Părțile care mă pasionează sunt cele despre scris:

„Scrisul (munca mea), salvarea mea, el îmi va da libertatea, îmi va reda aripile!... Lucrez douăsprezece ore: de la miezul nopții până la prânz, dar am nevoie de mult mai mult timp... Aurul extras din călimara mea... Am făcut

totul ca să captez un înger de sus, gloria e un far pentru mine, nimic mai mult. Excesiv de timid, îndrăgostit până la delir, pur până a nu îndrăzni să spun: te iubesc... Operele mele scrise cu propriul sânge".

Cuvintele acestea mi le-aş tatua pe plexus şi le-aş citi mereu ca părţi integrate pielii şi sângelui meu. Literatura, ca toate artele, cere o angajare de sută la sută. Eu trebuie să mă ascund, să mă prefac veselă când nu sunt, să fac faţă hoardelor de musafiri, o tortură când ai fost intoxicată de această chemare de a crea lumi imaginare care se confundă cu visurile, înţelegând prin asta că ele curg în spaţii nelimitate. Dar oare am eu dreptul când sunt iubită? Sau cel puţin aşa mi se spune şi eu, care am ars în iubire, nu mai cred în ea. Acum am impresia că mi se fură timpul de creaţie şi iubirea, viaţa de familie s-a transformat într-o bucată de plumb. Ceva care mă împiedică să am vise – ele nu se pot face decât în singurătate.

Când Balzac a cedat iubirii după care tânjea atâta, crezând-o mai mare decât iubirea pentru artă, atunci s-a lenevit de fericire, s-a oblomovizat, inima i s-a îngrăşat şi asta l-a dus direct la groapă, într-un loc în care de fapt trăise până atunci şi unde se desfăşurau lumile lui halucinatorii. Celulele lui erau profund adaptate pentru nonexistenţă – exact ca lumea nemanifestată care e cauza existenţei lumii manifestate.

Ninge din nou sublim, 19 ianuarie, în inima mea. Pescăruşii traversează ninsoarea ţipând, viaţa urlă de poeme. Nu se mai vede muntele Pilatus şi nici lacul, totul e ascuns într-o ceaţă deasă, ceaţa lui Homer, în care se ascundeau zeii.

Azi-noapte, René, culcându-se, mi-a spus că nu mai vrea să se trezească. Dimineaţa, la redacţie, secretara a confiscat banii pe care René i-a procurat cu greutate ca să plătească datorii urgente – de frică să nu primească salariul cu întârziere. Celălalt redactor, surâzătoarea

Monique S., i-a scris lui René o scrisoare plină de reproşuri – a auzit de la secretară că se vor plăti întâi datoriile vechi şi că nu vor mai rămâne bani pentru salariul ei. René e hărţuit de creditori din toate părţile. Bursa mea acoperă numai cheltuielile fiilor lui, care cer din ce în ce mai mult, şi cele ale modestei noastre vieţi. Cum se vor termina toate astea?

Pentru a mă odihni de cuvinte, privesc albumul *Bonnard*. „Se poate extrage frumuseţe din tot", scrie pictorul. Datoria artistului constă în:

– a comemora cotidianul;
– a crea o istorie a vieţii private, cu episoade ale unei vieţi aparent banale dar poetice;
– a face chiar o enciclopedie vestimentară sau de coafuri, de feluri de a aranja cu artă părul;
– a nota de fiecare dată viziunile, orbitoarele momente, zăpăcelile creatoare.

Scopul acestei subtile atenţii o găsesc exprimată la Proust: „Emoţionează-mă dacă ai forţă şi rezolvă enigma fericirii pe care ţi-o propun".

Sublim! E vorba de acea fericire care nu depinde de alte persoane, ci numai de calitatea de poet pe care fiecare fiinţă o are în mod latent, calitatea de poet al apei, aerului, focului şi pământului.

Exersând această fericire ca pe o lungă concentrare, omul poate deveni mai indulgent cu propriile defecte şi cu ale altora.

E o zi bună pentru mine, 21 ianuarie, când sunt singură cu René, pregătindu-ne de drum în Italia, la Milano. A fost ca o pedeapsă să trăiesc un timp cu invitaţii care nu aşteaptă de la mine decât să-i servesc.

În tren, în drum spre Milano, un frig care muşcă. Dar mâncăm sandviciuri bune şi bem vin care ne pune în mişcare sângele. După un timp a venit în compartimentul

nostru un indian cu buze roz, acel roz din miniaturile vechi ale textelor sanscrite – chiar şi unghiile lui aveau acel roz de neîntâlnit pe corpurile europene. Ochii îi luceau cu umbre şi lumini în timp ce vorbea în engleză cu René. E un om de afaceri care se ocupă cu comerţul de mobile, dar stilul lui este al unei mari caste. A coborât la Lugano făcându-ne un semn de adio cu mâna plină de culorile naturii care au exprimat în corpul lui misterul ei.

După un timp au intrat în compartiment două italience fumând şi vorbind despre actul sexual, fără să ştie că înţelegem totul. Se amuzau amândouă pe seama bărbaţilor cu observaţii picante. Când excitaţia se stinge de la sine, ele încep să scoată din poşete produse cosmetice, comentând calităţile fiecărei cutiuţe.

În fine, la Milano, unde a nins atât de mult, încât străzile au fost nivelate. Zăpada a paralizat circulaţia. Peste tot grămezi de zăpadă murdară, reuşim să ajungem cu un taxi la hotelul la care am mai tras şi altădată şi unde ne dezmorţim oasele de frig. Apoi coborâm la restaurant, unde e cald şi o atmosferă tipic italiană. Aflăm că patronul e în război cu personalul, care e spionat prin nişte camere de luat vederi în tot hotelul. Râdem, pentru că hotelul e destinat înalţilor funcţionari din Uniunea Europeană.

Întâlnirea de la Cromolitho, tipografia lui Roberto Capelli, unde se face separarea culorilor pentru facsimilul *Cărţii păsărilor* de Rudbeck.

Aştept în biroul lui Roberto, privindu-i desenele. Sunt frumoase, dar fără viaţă, nici o emoţie, ceva ieşit din jumătatea de creier care gândeşte prea mult. Lumina trebuie căutată mereu în umbră. Roberto escaladează munţi, înoată în apele Oceanului Indian, unde mişună rechinii, în timpul vacanţei. În rest munceşte din greu şi cade destul de des într-un somn adânc pe canapeaua albastră din cameră în care mă găsesc. E o reacţie ciudată

a celuilalt „eu" din el care-l sabotează obligându-l brutal să-i dea tributul de atenție.

De la tipografie ne ducem la Armando Verdiglioni, „*il dottore*", psihiatrul cel mai faimos din oraș, seducătorul femeilor nevrotice bogate. Are o editură, și René vrea să-i vândă stocul de cărți din Italia. Armando e mic, cu o față vampirizată de pacienții lui și de viciul dominant al setei de putere. În mijlocul camerei pline de cărți stă o copie a bicicletei lui Leonardo da Vinci. Ni se vorbește despre imperiul său „*renascimento freudiano*", ni se arată cărți cu dedicații de la scriitori celebri, printre ei Borges. Dar până la urmă totul sfârșește cu declarația că nu poate cumpăra nimic din cauza crizei economice prin care trece imperiul său. „*Il dottore*" mă inspiră mult și îl văd deja ca personaj într-una din nuvelele mele într-o atmosferă verzuie ca în Edgar Allan Poe, seducând doamnele bogate, naive milionare; la început cu cuvinte de miere și apoi cu amenințări provocând atacuri de cord și morți subite.

Plecând din Milano – înapoi la Lucerna, ne-am oprit să bem cafele într-un restaurant de lângă faimoasa gară – o femeie în zdrențe a intrat să se încălzească. Imediat, unul dintre chelneri, gros ca un gândac negru, a împins-o afară pe femeie, insultând-o. Nimeni n-a spus nimic. Ieșind, i-am dat bani și ea a fugit cu ei în partea cealaltă a orașului, ca și cum cineva ar fi așteptat-o acolo.

M-am gândit dacă cumva omul se poate îmbogăți prin experiența răului. Poate numai în măsura în care se dezvoltă în el forțe spirituale pentru a domina răul. Căci numai răul poate proba libertatea omului.

Lumea se apropie de sfârșit și acum știu sensul întâmplării că în calendarul nostru lipseau filele 18-31 ianuarie. Am aflat că pe 18 Joëlle a cerut arestarea lui René pentru că valiza cu documente despre regina Astrid s-a împotmolit la vama elvețiană. Poliția a pus-o la punct pe isterica

baroană, care nici măcar nu şi-a cerut scuze pentru gafa ei. În prieteni, mai ales în ei, intră şarpele veninos care încearcă să otrăvească totul în imaginara grădină plină de flori.

Februarie 1985

Am ajuns, în fine, din nou la Stockholm, după un zbor întârziat. A nins mult şi întreaga Suedie arată un chip nou, ca şi cum ar ninge cu multe feluri de zăpadă.

Am găsit apartamentul nostru, pe care-l lăsasem curat, plin de murdărie, cu miros greu de bărbaţi în el, patul nostru adâncit şi lucrurile mele scotocite. Sunt revoltată, nu pot face nimic înainte de a repune totul în ordine. „Îngeraşii" s-au transformat între timp în dulăi în călduri. Sper ca asta să le treacă repede. Nu voi moraliza pe nimeni, nu ajută la nimic. Dar inteligenţa celor care au lăsat în casa noastră urme ale intimităţii lor va înţelege, întâlnindu-mă numai, cât de lipsit de respect s-au purtat şi câtă încredere, poate nemeritată, li se acordase şi că acum sunt vinovaţi pentru dizarmonia produsă de nepăsarea lor.

Este 5 februarie şi Lionel a împlinit opzeci şi şapte de ani. Am vorbit cu el la telefon – se ţine *comme un charme.*

Într-un articol am găsit, cred, cauza migrenei – un medic american spune că migrena e boala spiritelor perfecţioniste care nu suportă ca elanul lor către un ţel elevat să fie distrus de critică. Creierul sensibil e atins în mod special şi el influenţează celelalte organe dându-le semnale eronate.

Este 7 februarie şi sufăr de dureri atroce în piciorul stâng. Rememorez ziua: am stat prea mult în bucătărie ca să pregătesc masa pentru invitaţi, apoi m-am dus în ger să fac alte cumpărături, m-am întors şi am făcut o baie

prea fierbinte. Mi-am spălat părul cel lung care-mi ajunge aproape la călcâie, urlând. Tot timpul am observat venirea și plecarea durerii. Cu ajutorul calmantelor am dormit puțin. Dar nu prea mult, am citit notele în suedeză – frazele erau ca niște poeme. Am început să lucrez și parcă cineva venea cu sunetele limbii în mine. Durerea mea intensă devenise secundară. Mergeam de la pat la masă într-un picior în căutarea dicționarelor etimologice care au devenit lectura mea preferată. Totul cântă în mine în limba necunoscută, ca și cum cineva m-ar locui, cineva născut aici, care-mi insuflă energia și, prin ea, accelerația limbii.

A trebuit să mergem la prietenul nostru, doctorul Bo Kuritzen, pentru o consultație. Era ziua lui de naștere, împlinea patruzeci și unu de ani. După ce m-a consultat, mi-a spus că sufăr de boala artiștilor care stau ore întregi concentrați, pe scaun, într-o poziție incomodă. Mi-a recomandat pur și simplu să mă plimb! M-am dus în camera soției lui, Fanny, care mi-a cântat în suedeză un cântec tulburător despre o mamă obosită de familia și copiii ei, o mamă care fuge în pădure, dansând acolo cu fiecare arbore, ca apoi să se întoarcă acasă, unde nimeni n-o mai recunoaște – întinerise și bucuria ei secretă o făcea transparentă.

Frigul de aici, din Nord, îmi dă spasme în piciorul stâng, dar mă simt mai bine. Lupt cu poemele în suedeză – boxez cu ele elegant, ca și gazela Cassius Clay, intru într-un peisaj straniu în care sunete și conținut zguduie toate înțelesurile. Acum știu cât de imposibile sunt limbile și cât de misterioase sunt geniile care stau în spatele lor.

Apoi am văzut un film american despre pictorița de origine rusă Paraskiva Clark. Cu pumnul îl amenință pe Creator, care le-a dat femeilor prea mult de dus pe umeri: menstruația, nașterea ființelor, creșterea copiilor, corvoada

de Sisif de a face mâncare în fiecare zi. Tablourile ei sunt extraordinare și se vând dumnezeiește acum, când ea e bătrână și soțul ei american (care-i aduce aminte că-i corecta scrisorile de dragoste în engleză) o enervează apucându-se și el de pictură cu gând s-o depășească pecuniar și chiar estetic. Paraskiva râde numai și bate cu degetul în cap în fața camerei de filmat, ceea ce înseamnă că soțul ei n-are minte multă.

Scriu și rescriu, mai ales poemele în suedeză – cineva e mereu lângă mine, miroase frumos ca vanilia. Deodată, în plină scotocire prin dicționarul suedez de sinonime, îmi aduc aminte de visul meu de azi-noapte: eram din nou pe strada copilăriei, Amaradia, numărul 5. Tatăl meu murise din nou. Mă miram că se putea muri de mai multe ori. Eram singură nu numai acasă, dar și pe stradă, eram singura locuitoare a unei părți a orașului. Dinspre Cimitirul Catolic veneau mirosuri și foșniri, porumbeii sălbatici cântau, nu gângureau. Trebuia să mă duc să caut sicriul pe care tata însuși îl cioplise din lemn scump de nuc. Era greu și mă întrebam dacă voi putea să-l duc singură. Vedeam gutui galbene în pomii noștri lucind ca niște lampioane. M-am trezit brusc, dar am adormit din nou, căzând în alt vis: parcă aveam un alt corp – mă aflam într-o apă adâncă și nu știam să înot, lângă mine era o femeie blondă cu ten frumos de roșcovană, care mă asigura că nu mă voi îneca niciodată, încurajându-mă să înot mai departe. Treptat, am ajuns la mal, unde apa nu era adâncă. René m-a trezit spunând că dădeam din mâini și din picioare exact ca atunci când a venit la noi Mircea Eliade. Vorbisem cu el până dimineața despre șamani și el mă sfătuia să exersez în gând zborul când mă simt bolnavă, căci aveam structura psihică tipică șamanilor. Noaptea, sub impresia cuvintelor lui, am visat atunci că zburam, nu era pentru prima oară că visam asta, dar, spre deosebire de alte dăți, acum eram împreună cu alți

oameni care zburau și ei pe undeva, toți eram în drum spre Nord. Atunci René mă trezise pentru că mișcasem din mâini și picioare atât de tare, încât îl lovisem peste piept.

Este sâmbătă, 23 februarie, și am aflat de la pictorul Mihai Sânzianu de moartea dragului nostru prieten Grigore Hagiu. Frigul din București e atât de mare, încât oamenii taie arborii ca să se încălzească. Grigore a fost găsit mort împreună cu soția sa; încercaseră să se încălzească cu niște cărbuni, gazele au umplut camera și au murit înăbușiți în somn. Grigore, aristocratul meu coleg și prieten, plin de humor și inteligență, cel care mă numea *„contessina"*, după Sabin Bălașa, care-mi făcuse un portret cu acest titlu. Grigore, care nu greșea niciodată cuvintele când ele îmi erau adresate.

Suntem din nou la Lucerna. Aici, în Elveția, clima alpină e dulce, păsările au început deja să cânte, chemând primăvara. Continuu să lupt cu poemele, dar sunt departe de Suedia și nimic nu mă mai inspiră. Aici sunt alte sunete, alte mirosuri și e mai ușor să desenez și să gravez și să uit boxul lingvistic. Citesc cu o plăcere imensă o carte despre Munch, trimisă de jurnalista norvegiană Uni Eri, care a făcut cu mine un lung interviu pentru radio cu ocazia apariției cărții mele la Editura Tiden, Oslo.

Munch vedea scrisul și pictura ca bune prilejuri de a-și nara propria viață, pe care o considera plină de enigme. Voia să facă „un studiu al sufletului", considerându-se „un preparat al sufletului". El și-a împărțit opera în două: „Pictorul și supernervosul său prieten, Poetul". La fel cum Leonardo da Vinci studiase interiorul corpului disecându-l, așa voia și el să facă: o disecție a sufletului cu ajutorul picturii și poeziei.

Din nou cu René la Milano, de data asta pentru a desființa societatea italiană creată acum doi ani din cauza

incompetenței redactorilor italieni care la început erau foarte harnici și interesați de rolul lor. Notarul are aerul unui escroc, cerând o sumă de câteva ori mai mare decât cea legală, care oricum e imensă. Dar pe pereții sălii de așteptare am descoperit gravuri sublime, de Goya, poate niște facsimile făcute cu artă. E vorba de *Regina jocului, Alte legi pentru popor, Ce războinic!* și altele cu tema coridei. Urmăresc liniile acelor mișcări pe care maestrul le-a făcut într-un timp când suferea în inima lui și în lume: se apropia un război necruțător. Seara îl întâlnim pe patronul unei mari tipografii, Guglielmo Fiori – el este, ca și numele lui, frumos, răspândind în jurul lui curenți de bucurie și ceva erotic. Ne povestește viața lui: la douăzeci și patru de ani a fondat întreprinderea, s-a însurat, i s-a născut un băiat, a divorțat. Acum trăiește singur, cu un servitor care-l servește la masă cu mănuși albe. Sunt fermecată de liniile feței lui și mă gândesc din nou la Goya, la obsesia artei, arta care pune întrebări vieții și, după alții, chiar dă lecții vieții. Goya nu s-a clintit din pasiunea artei când viața a trecut cu tăvălugul peste el. Goya a imortalizat fața de Ianus a timpului, grimasele, rânjetul, totul, ca și grația infinită a naturii și a ființelor care compun întunericul plin de lumină.

René a vrut să cumpere bilete la Scala, la negru. L-am împiedicat, urmând sfatul dat odată de Mircea Eliade: în loc de a-i suporta pe snobi la Scala, mai bine să stai acasă cu o carte în mână. Perfect!

Stăm de vorbă cu domnul de la recepție, Eugenio Barbagallo, cu ochi de migdale și gură perversă, degete nervoase, pe degetul mijlociu un rubin imens. Și felul lui de a vorbi? Ah, e purul stil al commediei dell'arte! Înțeleg pasiunile homosexuale, faptul că există: femei, bărbați și alții, din capriciul și fantezia naturii, altfel de oameni, plini de curenți magnetici care zguduie uneori mediocritatea din societate. În aceeași zi am remarcat și frumusețea

antică a şoferului de taxi care ne-a dus la restaurantul Al Angelo, care era închis, un bilet era lipit pe geam: „*Chiuso per lutto*". Mi-am amintit de câinele patronului – ieri-seară cât de neliniştit era, ca şi cum ar fi presimţit sau mirosit în aer moartea stăpânului său. Ne-am dus la restaurantul La Toscana, unde patronul cu corp solid de *contadino* purta pe umeri capul împăratului Galba. Am vorbit toată seara inspirat despre Suetoniu, despre caesarii care trăiesc în realitate, amestecând în tumultul modern efigiile lor, travestiţi în roluri mărunte pentru a-şi completa experienţa abisală a vieţii.

Martie, 1985

A venit şi martie. Piciorul stâng mă doare încă; durere venind din zona invizibilă – de acolo, din anatomia secretă a sufletului, unde se petrec schimbări despre care corpul nu ştie nimic. Numai în vise pătrund luciri din spaţiul interzis gândirii diurne. L-am visat din nou pe ciudatul tânăr îndrăgostit de mine. Se făcea că eram amândoi în Cimitirul Evreiesc de rit spaniol, lângă Cimitirul Catolic, unde e îngropată Nana, bunica dinspre tată, al cărei mormânt îl vizitam des şi când ploua era de ajuns să ne căţărăm pe gard ca să-i vedem crucea şi să ne amintim chipul drag cu ochi albaştri, clari ca lacurile de munte. Tânărul avea un ten albastru ca şi în alte vise şi era mereu îmbrăcat în catifea neagră cu luciri albastre. Vedeam pietrele funerare şi parcă ne găseam acolo în drum spre ceva cu intenţia să găsim piatra funerară a cuiva. Mă simţeam la fel de îndrăgostită ca atunci când eram sărutată pe stradă de necunoscuţi care nu se puteau abţine, ca şi cum ei ar fi fost atraşi de ceva misterios din mine. Ceva despre care nu ştiam nimic, dar care stârnea în corp starea îndrăgostirii greu de descris. Aleile cimitirului erau pline de frunze de castan pe jumătate uscate şi printre ele luceau ochii căprui ai fructelor care mai întârziau în

copca lor plină de țepi verzi. Mă opream din când în când, culegând castane cu gândul să le dau mătușii Margareta, care-mi spusese că sunt bune pentru reumatism. Nu vorbeam deloc cu tânărul, dar ne opream împreună în dreptul unei pietre funerare, privind de acolo întregul cimitir cu pietrele drepte și aplecate, asemenea unei ciudate guri cu dinți. Simțeam iradiind din corpul tânărului ceva care îmi pătrundea direct în pântece și apoi între picioare, o senzație asemănătoare celei când dorința senzuală se transformă în durere. M-am trezit cu acea durere erotică și cu disperarea de a-l pierde din nou pe cel pentru care simțeam o atracție plină de ceva total necunoscut. M-am uitat imediat pe geam și am văzut iarba catifelată de sub fereastra bucătăriei și pe ea mergând agale cotoiul vecinilor, alb și negru, exact ca pisicile suedeze din Skånia. Mi-a venit în cap că acest cotoi e cineva metamorfozat și că el apare în momentele mele de mare derută, când mă trezesc dintr-un vis intens și René nu e acasă. Durerea iubirii traversând posibilitatea simțirii persistă în corpul meu, ca și cum mai sunt încă în vis, în zona morții, în acel cimitir din București, matur și copil, în locul în care se face inițierea iubirii dintr-un timp care se pregătește să vină.

Editorul Bo Cavefors ne-a făcut o scurtă vizită. Apariția lui m-a impresionat: de statură potrivită, cu o pelerină verde de vrăjitor, cu ochelari din care ochi clari, albaștri obligă dioptriile să producă mai multe raze. A dat de două ori faliment, dar nu are nimic dintr-un om învins. Acum e cuprins de frică să mai încerce altceva – trăiește la Merano cu soția, într-o cămăruță plină de flori, cu stocul de cărți rămase pus la adăpost. Vizita lui în momentul în care René era amenințat și el cu falimentul îmi pare un fel de avertisment clar din partea vieții. Vorbim despre religie: este catolic prin liberă alegere, ca protest împotriva compatrioților săi, pe care-i urăște cu o bogată, veninoasă ură. E copil din flori și a fost crescut de mama lui cu greutate și e obișnuit să nu vadă prieteni mulți în jurul

lui. Prietena noastră, Birgitta Trotzig, împreună cu alţi intelectuali din Lund au iniţiat o acţiune pentru a-l scoate din situaţia de faliment, dar se pare că Bo a luat banii strânşi după vânzarea unor opere de artă şi, în loc să lupte din nou cu meseria de editor, s-a retras, lucru care i-a făcut pe binefăcătorii săi să-l deteste pentru tot restul vieţii. Ce mister, am observat mereu, cât de neînduràtor este destinul când oamenii se amestecă în planurile lui! Nimic de făcut decât de contemplat ce pot face prietenii, câte eforturi, câte sacrificii, ca apoi să constate că totul a fost o regretabilă eroare! Asta pentru că altcineva decât oamenii parcă trebuie să decidă pentru sinuoasele schimbări ale sorţii.

La televiziunea romandă, un interviu cu scriitorul F. Dürrenmatt. Interviul începe cu o frază memorabilă a invitatului: „Viaţa e prea scurtă ca să beau un vin prost!". I se oferă imediat în loc de apă un vin elveţian, foarte bun! Sorbea încet din pahar fixându-l pe jurnalist cu ochii lui de crocodil – lucid, spiritual, fermecător! Mai întâi povesteşte despre motivele sale obsedante: labirintul şi Minotaurul, apoi despre felul în care îşi face desenele şi picturile – lucrând fiecare motiv în nesfârşite variante date de moment, toate astea pentru a completa opera sa literară. Recunoaşte imediat că a scris pentru bani, ca să aibă din ce trăi, că, în fond, el nu se consideră un scriitor – lucrează cu secretare, are o „fabrică de scris" bine organizată. El scrie numai de mână, cu creionul. Nu-şi poate comenta operele, el a făcut numai o structură, ca Sofocle. Marile sale modele sunt miturile, grecii. E nemulţumit de felul în care operele lui au fost receptate. Tablourile şi desenele sale reprezintă, de asemenea, chiar mai bine, obsesiile sale literare. Labirintul său e format din voaluri transparente, acolo va muri Minotaurul şi Ariadna îi va pune firul ei peste cap. Sfârşitul Minotaurului va avea loc când labirintul se va transforma în oglindă reflectându-l pe erou sau pe autor, căci obstacolul pentru tot nu era

decât el însuși. Ultimele imagini din atelierul de creație al scriitorului: labirintul său cu pereți din voaluri verticale, oglinzi care se întrepătrund.

Singură în toată vila, auzind vești din lume sau din istorie: Konstantin Cernenko a murit, în fine, după ce a fost forțat să se țină pe picioare până când luptele politice s-au domolit. A fost ales Mihail Gorbaciov – tânăr, simpatic, cultivat. E însemnat pe frunte cu un semn de naștere: o pată de sânge! Lumea începe să viseze la libertate. Marele Imperiu Roșu scârțâie. Bisericile libere din Vest profetizează venirea lui Antihrist. El nu va fi un hodorog cu planuri de sovietizare planetară, ci unul contrar „omului sovietic" bine cunoscut, unul care va surâde fermecător ca Mefistofeles. În acest ton de mister și nesiguranță aud pe cineva sunând la poarta vilei. Nu cobor, deschid numai geamul: un anume domn Danner îl caută pe René (care e la Stockholm), spunând pe un ton de reproș că soțul meu nu e niciodată acasă. Închid geamul și simt cum inima îmi bate cu putere – am slăbit mult în ultimul timp, am numai cincizeci și patru de kilograme acum. Ieri m-a sunat René ca să-mi spună că toate drumurile sunt închise și trebuie să mă întorc la Stockholm singură. Am deja bagajul făcut și resimt totul ca pe o fugă; poate domnul Danner era de la bancă, sau un creditor. Totul se întunecă și liniștea din jurul meu mă îngrozește. Acest loc frumos începe să semene cu acele locuri descrise de Edgar Allan Poe. Literatura e în mine atât de vie pentru a mă ajuta, dar și pentru a-mi mări disperarea și sentimentul că sunt singură și în jurul meu se pregătesc decorurile pentru întâmplări de groază. A pleca la Stockholm e ca și cum m-aș salva pentru un timp de ceva care se formează aici, nebulos, inevitabil.

Azi este 22 martie. Ieri a fost Echinocțiul de primăvară, care ne-a adus o veste rea: băncile nu dau nici un credit, proiectele culturale nu inspiră nici o încredere bancherilor.

Este ora șase dimineața și valiza mea e gata de ieri, când a sunat din nou un tip în haină de piele neagră – n-am răspuns nici eu și nici domnul Paul Möri. Acum, dis-de-dimineață, am impresia că trebuie să fug din acest loc malefic în care totuși am scris atât de bine, inspirată ca și în Italia de toți oamenii pe care-i întâlnesc. Am spus la revedere și chiar un adio pinilor din fața vilei arhitectului Paul Möri, boschetului mare de iasomie, teiului-catedrală, vizavi de Rigistrasse 68, acolo unde iarba e catifelată și în ea se tăvălește *mon matou*, cotoiul iubit, prințul deghizat. Stația de autobuz e pustie și nu e nimeni să-mi schimbe cinci franci elvețieni pentru a pune două monede în automatul pentru bilete. Deodată, în spatele meu aud pași ușori sărind pe scara de piatră ducând la alte vile frumoase, pline de flori. Mă întorc și ce văd? O fetiță blondă, frumoasă ca un înger căzut din cer, cu un ghiozdan albastru în spate. Mă salută în dialect cu un surâs care-mi topește toată gheața din suflet. Îmi schimbă imediat moneda de cinci franci și vorbim chiar franțuzește. Mă întreabă unde voi călători. Răspund: „La Stockholm" și spune: „Atât de departe!". Urcăm în autobuz și acolo își întîlnește colegii de școală, neuitînd să mă privească din când în când și să surâdă cu acel surâs dulce de copil. Înainte de a coborî vine la mine, mă atinge ușor cu mâna spunându-mi: „Drum bun și o zi foarte bună!". O dată ajunsă pe trotuar îmi face semn cu mâna, sărind cu ghiozdanul albastru în spate. Cobor și eu chiar în centru pentru a-i cumpăra lui René țigări de foi din Ticino. Gara nu e prea departe și, o dată ajunsă acolo, văd trenul pentru Zürich deja tras pe linie. E frumos și frig și beau ceaiuri fierbinți într-un restaurant, ascultând cu plăcere zgomotele gării. Perspectiva a fost brusc schimbată și mă urc în tren convinsă că mă voi mai întoarce la Lucerna, că diavolul nu era chiar atât de negru.

În compartimentul confortabil miroase frumos și vizavi de mine stă o doamnă cu pantaloni de piele – îmi zâmbește cu un surâs puțin deformat parcă de suferință. Vorbesc cu

ea imediat, pentru că am darul universal al comunicării de la părinții mei, sau mai ales de la țăranii mamei mele, de la Văleni-Muscel. Doamna este bolnavă, îmi arată cu degetul capul, o boală mentală. Înțeleg – așadar, iată trimișii divini: un copil și o nebună! Mulțumesc, Doamne, pentru bunătatea și fantezia ta infinită! Doamna îmi surâde tot timpul, bând cafea după cafea, fumând fără încetare, servindu-mă cu ciocolată, vorbind precipitat în dialectul ei din care am ajuns să înțeleg lucrurile esențiale: este căsătorită și familia așteaptă cu mare răbdare vindecarea ei. Apoi îmi atinge pelerina mea stil Oscar Wilde, cumpărată la Paris, un dar al lui René pentru mine, spunând: *„Schön, schön!"*. La Zürich coboară înaintea mea urându-mi: *„Gute Reisen!"*. Îmi face semn cu mâna tremurând, ca și „îngerul" de azi-dimineață.

La aeroport îi văd imediat pe suedezi, care sunt ca locuitorii unei planete aparte. Vorbesc cu cineva ca să văd dacă mai știu limba și mi se răspunde firesc, cu amabilitate. În avion am un loc lângă geam și mă simt excelent deasupra norilor, mult mai bine decât pe pământ. La Stockholm îl recunosc de departe pe René, are un aer însorit, ca pe vremea când sosisem la Stockholm și eram îngrozitor de îndrăgostiți – acum a fost prima oară când am călătorit singură aici, în Vest, și totul a mers excelent. Seara, la lumina lumânărilor, sărbătorim reîntâlnirea cu creveți și șampanie, ascultând noile discuri ale lui Leonard Cohen, până noaptea târziu.

Cu toate că René nu are nici un ban, numai cartea de credit care e încă valabilă, pregătește un nou număr al revistei *Jakobs stege*. Între timp, am făcut eu însămi un sumar pe care René l-a apreciat foarte mult. În plus, au sosit de la Milano primele planșe cu păsările lui Rudbeck – sunt mirifice! Cu toate astea, René e obosit de moarte și spune că nu mai vrea să trăiască, vrea să moară, dar nu înainte ca prețioasele albume să fie publicate.

Sfârşitul lunii martie: René s-a trezit foarte tulburat. A visat ceva zguduitor de concret. Eram la Lucerna, în faţa vilei de pe Rigistrasse 68, era multă lume, printre prieteni şi cunoscuţi şi proprietarul nostru, arhitectul Paul Möri. René lua pământ de la rădăcina pinilor şi-l mânca spunând: „*C'est bon!*". Ceilalţi începură şi ei să mănânce şi gura le era plină de o spumă albă. În timp ce mânca, se gândea că nu trebuia să înghită pământul, numai să dea impresia că-l mănâncă.

René m-a rugat, după ce a povestit visul, să nu-l uit, să-l notez undeva, pentru că e un vis important. Am simţit o apăsare pe inimă şi am rămas mută de uimire.

Pictorul Mihai Sânzianu ne-a povestit la telefon despre călătoria lui în România: n-a mai recunoscut nimic, oraşul Bucureşti e desfigurat de planurile faraonice ale dictatorului, oamenii trişti, fără speranţe. Poetul Grigore Hagiu a murit împreună cu soţia, asfixiaţi, încercând să se încălzească cu cărbuni, pe un ger groaznic. Soţia lui a fost găsită lângă uşă, parcă încercând s-o deschidă.

Seara aflăm de moartea lui Marc Chagall la nouăzeci şi opt de ani. După o viaţă lungă dedicată artei, lucrând şapte ore pe zi. O dată tablourile lui au ars, altă dată i-au fost furate, dar niciodată n-a renunţat să-şi continue drumul, nelăsându-se speriat de insuccese. Viaţa l-a tratat ca pe toţi oamenii, cu multe dureri şi încercări, dar nu s-a încovoiat niciodată, găsind entuziasm în bucuria simplă a liniilor şi culorilor.

Recitesc Emil Cioran, *Lacrimi şi sfinţi*, din 1937, când Cioran nu era încă Cioran, dar stilul său era deja împlinit. Într-un loc scrie despre creatori că nu pot fi religioşi, căci pentru a crede e nevoie de o pasivitate completă în faţa lumii, că acei care cred nu pot pierde nici o clipă în afara lui Dumnezeu. Când mă gândesc la marii creatori mistici: Ioan al Crucii, Sfânta Tereza de Avila, Sfânta Birgitta de

Vadstena, Swedenborg, Sfântul Augustin și mulți alții, această idee mi se pare discutabilă. Dacă ne gândim numai la cel care l-a influențat mult pe Cioran, la Søren Kierkegaard, am putea afirma chiar contrariul. Este posibil să crezi și să creezi pentru simplul motiv că la muritori credința nu se dă o dată pentru totdeauna, ci ea trebuie câștigată mereu. Nimeni nu-l poate cumpăra pe Dumnezeu, nimeni nu-l poate poseda: el trebuie căutat mereu. În fond, citind operele credincioșilor vedem clar că nu există în lume și nu va exista vreodată un credincios sută la sută. Chiar cei aleși, creatorii marilor religii – Moise, de exemplu, a trebuit mereu să treacă prin cele mai teribile dubii, Moise a fost chiar pedepsit și n-a mai apucat să intre în țara promisă pentru care își dăduse pielea și oasele, în luptă mereu cu copiii îndărătnici de sub conducerea sa. Dacă Moise, căruia Dumnezeu i s-a arătat (chiar dacă Moise a fost nevoit să-și pună un voal de apărare peste față), a fost pedepsit să nu vadă niciodată țara promisă, ca să nu mai vorbim despre ceilalți, despre regele poet David și mulți alții! Credința e activă: se suie și se coboară neîncetat pe o scară în spirală la infinit, nimeni fiind în viață nu poate să trăiască sută la sută cu divinul. Credința fiind o dimensiune prea profundă a creației, ea a fost mereu confundată cu bigotismul sau călduța credință interesată a mulțimii. Căderile și ridicările perpetue sunt chiar mișcările firești ale vieții.

Până acum puțini sunt cei care au analizat conținutul operelor lui Cioran, oprindu-se mai ales la stilul strălucit, paradoxurile și alte lucruri exterioare, în loc să pătrundă și să analizeze chiar miezul gândirii sale.

Aprilie 1985

Un mare interviu la televiziunea suedeză cu Ingmar Bergman. Arată atât de neobișnuit de rezervat, îmbrăcat simplu, modest și calm, altfel decât atunci când filmează,

devenind dominant, coleric, insultându-i pe actori. Cred că e drept să fie așa, exigențele creației sunt mari și, în plus, din artist sare mereu ceva irațional, ca un foc devorator. Acum „regizorul demonic" își cere scuze în mod sincer pentru furiile de altădată, ca un adevărat gentleman, dând vina pe condițiile grele de muncă și criticile negative. O dată cu succesul, s-au ameliorat și condițiile de lucru, iar furiile lui sunt destul de rare.

Bergman se arată pe față complet dezinteresat de proprii lui copii, spunând că durerile lor nu-i aparțin. Despre modă spune cu înțelepciune că e inutilă: el le-a sfătuit mereu pe actrițele sale să nu se îmbrace la modă în filmele sale. Despre călătorii: nu-i place să călătorească, impresiile sunt atât de puternice încât obosește. El preferă (ca Dostoievski!) să stea la hotel și să citească o carte. Ceea ce contează pentru el sunt numai sentimentele, el fiind foarte puțin un intelectual și nouăzeci și nouă la sută un om sensibil. Despre iubire spune că ea este libertate, că există mai multe feluri de iubire. De exemplu: două femei care îngrijesc ani de zile un infirm și-l iubesc fără să aștepte nimic de la el. Curios că n-a povestit contrariul: o femeie bolnavă și doi bărbați îngrijind-o fără să aștepte nimic de la ea, poate că asta nu poate să existe! În final spune un lucru șocant: că e fericit că numărul divorțurilor în Suedia e în creștere, asigurând sănătatea și fericirea oamenilor!

Sărbătorim Paștele în familie. Fără bucurie, plictisindu-mă, pentru că fericirea pentru mine e altceva decât pentru alții. Yehudi Menuhin a spus-o pentru mine: pentru a fi cu adevărat fericit nu-ți trebuie decât ceva care să-ți trezească entuziasmul. Îmi lipsește entuziasmul pentru a aprinde bucuria ca un incendiu. Sunt o natură excesivă și cad dintr-o extremă în alta, factorul meu stabilizator fiind satisfacerea contrariilor. Cei din jurul meu au o natură mai blândă, găsind fericirea în plictiseală.

Poetul grec Elytis a scris într-un poem, „Micul Nautilus", că fericirea e un raport între evenimente (forme) și sentimente (culori). Viața noastră poate și trebuie să fie aranjată după măsura cu care Matisse și-a decupat hârtiile lui colorate.

Așteptăm mereu o veste bună, René citează din Vechiul Testament: „Cât de frumoase sunt picioarele celui aducând o veste bună!". Printre alte visuri prevestitoare, a mai visat și că bancherii din Stockholm se reuniseră cu cei din Lucerna, de la Cantonal Bank, spunându-i cu o dicție perfectă: „Cine poate suferi un sfert de oră mai mult câștigă". Apoi cineva îi șoptea: „Nu va fi pentru azi, dar va fi pentru mâine".

Aici, la Stockholm, o mare senzație: un american a construit o inimă de plastic și metal. Un chirurg norvegian va încerca la Karoliska sjukhuset din Stockholm această inimă pe un pacient special – el e șeful mafiei suedeze, inculpat pentru multe crime. Iată o situație simbolică: banditului i se va transplanta în curând o inimă de plastic și metal, reprezentând progresul științei. Zeii râd sub capă!

I-am trimis Birgittei (Trotzig) manuscrisul meu în franceză *L'arbre dans la bourasque* mai de mult, fără să primesc nici un răspuns. Acum am aflat că a fost bolnavă și operată, imediat după scrierea romanului ei. De înțeles, pentru că boala scriitorilor este imobilitatea, mai ales boala romancierilor. Ore întregi la masă de scris, legați de scaun, asta e o adevărată tortură pentru corp. Strindberg obișnuia să facă lungi plimbări înainte și după orele de scris. Scrisul contribuie la diminuarea forțelor vitale; se scrie cu sângele și mai ales cu nervii. Anatomia sufletului apare în toate durerile noastre, sufletul se hrănește cu subtilul corp, după cum acesta se hrănește neîncetat cu corpurile planetei, o ronțăire la propriu și la figurat.

Suntem din nou la Lucerna. René plătește cu cartea de credit, ochii îi sunt umflați, are pete roșii pe tot corpul, dar n-are timp să fie bolnav. Este 30 aprilie, Noaptea Walpurgiei, și gândul mă duce la Gustav Meyrink, la romanul său celebru în care e descrisă mirific atmosfera de la Praga, unde spiritele se dezlănțuiesc în această noapte magică. Pentru noi e negru mereu, perfect negru, ca în cuvintele lui Balzac, cel acoperit de datorii: Aici, în lume, nimic nu e complet, doar nenorocirea. Și n-am scăpat nici noi de ea! Abia am sosit la Lucerna, că poliția ne-a făcut o vizită. René era bolnav de Zona Zoster, cu fața umflată, nasul desfigurat. Cei doi polițiști au venit să caute din nou manuscrisul cu fotografiile reginei Astrid, la reclamațiile lui Joëlle, a cărei carte a fost refuzată. Secretara lui René a uitat să-i trimită înapoi manuscrisul. La editură, secretara trimisese deja pachetul la Bruxelles, dar acesta fusese oprit la vamă. Până la urmă, oamenii legii își cer scuze și recunosc că s-a făcut prea mult zgomot pentru nimic. Acest incident a avut un efect contrar asupra lui René – deodată s-a simțit sănătos și parcă și fața i s-a dezumflat, ochii lui strălucesc ca la vederea câmpului de luptă, acolo îl așteaptă o bătălie pe care e pregătit s-o dea, orice s-ar întâmpla.

Mai 1985

Eclipsă de lună, dar aici, la Lucerna, nu se vede nimic din cauza norilor, în schimb, în Franța, cerul e senin și se poate vedea luna portocalie ca în tablourile lui Rousseau Vameșul.

E frig, dar pretutindeni arborii sunt în floare și păpădiile au apărut peste tot, ca niște lămpi de sub pământ. Tristețea mea găsește consolare citindu-l pe Paul Valéry: „Mi-e frică de prezent, cunoscutul mă înspăimântă mai mult decât necunoscutul".

Nemţii şi americanii s-au întâlnit ca prieteni în faţa vechilor lagăre de concentrare. Preşedintele Reagan a făcut o gafă abominabilă, vizitând şi locurile unde erau îngropaţi naziştii. Istoria pare un coşmar din care nu ne mai trezim. Proteste împotriva preşedintelui american.

Mă obsedează visul de azi-noapte: bunica Nana se sculase din mormântul ei şi voia să locuiască cu noi la Stockholm, focul era aprins şi pregătea de mâncare, dar era nemulţumită de străinii care se perindau prin casa noastră. Nana era văduvă de război.

Este 8 mai şi s-au împlinit patruzeci de ani de la al doilea război mondial. Peste tot în Europa se depun coroane de flori şi se fac promisiuni de pace. Dar cine poate ţine cont de toate aceste cuvinte ale somnambulilor? Războaiele se ţin lanţ în lume în formele cele mai neaşteptate. Neputinţa oamenilor de a face pace. Kafka scria în jurnalul său că e din cauza lipsei de imaginaţie a oamenilor.

M-am născut în timpul negru al războiului, iar René era deja un băiat de şapte ani supravieţuind bombardamentelor nemţilor la Bruxelles, îndurând frigul, foamea şi teroarea, oamenii se pare că pierduseră controlul asupra vieţii, aşteptându-se în fiecare clipă să dispară.

Când scriu aceste rânduri, René e în faţa mea cu un ochi spre vindecare din boala numită Zona Zoster şi spune că fiecare boală e o întâlnire cu moartea, şi vindecarea, o victorie asupra ei. Când primeşte veşti proaste, ochiul i se înroşeşte din nou. În visul de azi-noapte era la fel de sărac ca şi în realitate şi căuta bani – la un moment dat a ajuns la un subsol şi acolo ninsese atât de frumos şi erau păsări care mâncau fericite pâine. Face planuri pentru o nouă vizită la Stuttgart, la Belser, ca s-o convingă pe doamna Weipert să cumpere jumătate din proiectul

facsimilelor. În faţă are numai cifre care arată din nou ca nişte stoluri de păsări călătoare. Nu înţeleg nimic din această punere în cifre, dar totul pare de departe un desen modern mirific.

Întorcându-ne de la Stuttgart dezamăgiţi, obosiţi, fără bani, René a găsit în cutie o scrisoare în care i se acordă două mii de franci elveţieni pentru susţinerea unui alt proiect, cu Wagner. A fost ca o mângâiere din partea cerului, asta ne-a făcut să ne crească aripi la picioare şi să ne ducem zburând cu maşina la întâlnirea cu bancherul suedez Bengt Uggla din Zürich. *Uggla* înseamnă în suedeză „bufniţă" şi am luat cu noi o planşă superbă cu această pasăre a Athenei. Domnul Bengt Uggla era frumos, înalt, prietenos şi i-a promis lui René că-l va ajuta să primească credit pentru publicarea *Cărţii păsărilor*. Bengt ne-a condus până la maşină fortificându-ne inimile. Există bancheri minunaţi, Henry Miller a făcut elogiul unora care l-au ajutat la timp să iasă din mizerie. Seara, René a aflat de trădarea tipografului milanez Roberto Capelli, care s-a dus la Belser propunându-i să realizeze împreună proiectul lui René. René s-a înfuriat şi l-a ameninţat la telefon cu ruperea contractului. Relaţiile dintre editori şi tipografi par nişte noduri încâlcite de vipere.

19 mai – la ora şapte fără un sfert, dis-de-dimineaţă, a căzut o grindină deasă cu o forţă neobişnuită, biciuind pomii în floare şi toată splendoarea primăverii. În bucăţi de gheaţă de mărimea unei nuci se vedea figura unei femei cu copilul în braţe. Acest fel de grindină mi-a amintit de o primăvară la Văleni, la bunica, în care grindina pusese la pământ pomii în floare. Toate acoperişurile din Lucerna erau albe de gheaţă. Gânduri apocaliptice. Dar după un sfert de oră totul a încetat, soarele a topit gheaţa şi ameninţarea a dispărut, arborii s-au refăcut prin minunea şi forţa de recuperare a naturii.

Din nou încerc să scriu la romanul început, dar nu am nici un fel de continuitate – parcă grijile exterioare m-au deprofesionalizat. Citesc ce spuneau marii creatori despre actul creației: „Marile opere sunt rezultatul unor modeste intenții“ – Thomas Mann. „Trebuie să ne limităm la posibilitățile spiritului nostru“, scrie Braque. Fac numai ce pot, și nu ce vreau!

Se pare că timpul însuși nu permite să fie violentat, trebuie respectat ritmul său: a da și a lua, care nu se petrec în același moment. Faptul de a primi numai sau de a da numai pare mereu abominabil.

Goethe scria în *Poezie și adevăr*: „Vrei să fii fericit? Călătorește cu doi saci: unul pentru a da, altul pentru a primi“.

Mă dor mâinile și picioarele, somnul e singurul meu refugiu împotriva marii oboseli care m-a cuprins. Îl aud mereu pe René cum se luptă la telefon cu creditorii și mă doare inima. Luna mai, cea mai frumoasă, se termină cu un masacru pe care-l privim la televizor (deschisesem televizorul cu intenția inițială să ne odihnim): meciul de fotbal care are loc în Belgia, între Juventus și Liverpool... Deodată am văzut în tribune huligani cu rângi de fier în mâini, meciul abia începuse. Apoi au apărut alți huligani cu pietre mari pe care le aruncau înspre suporterii italieni. După un timp, grilajul masiv de fier care-i separa pe suporteri s-a prăbușit peste suporterii italieni. Măcel! Strigăte de groază, gemete de moarte! Huliganii englezi, cu fețele tumefiate de alcool, erau posedați de demonul distrugerii. Grilajul de fier a fost făcut bucăți de forța bestială a urii dezlănțuite. Patruzeci de morți și nu știu câți răniți în fața ochilor noștri neputincioși. Autoritățile belgiene nu stăpânesc situația. Soldații au venit să-i pună la punct pe huligani, în zadar. Cu toate astea s-a hotărât ca meciul să se joace. Nebunie! O oroare care s-a terminat cu 1-0 pentru Italia. La sfârșit, bucurie nesimțită. Banda de huligani englezi epuizată după răul comis.

Infernul există în apropierea noastră, mai exact: în noi! E nevoie de puţin pentru ca el să devină vizibil.

Iunie 1985

La Fribourg, cu dragul meu René, încercând să-i convingem pe editori că proiectul publicării în facsimil al partiturii *Siegfried Idylle* de Wagner e interesant. Partitura e plină de însemnările compozitorului şi poartă în ea acea intensitate poetică legată de viaţa intimă a lui Wagner. Mulţi spun deschis că-l iubesc pe Wagner, alţii amintesc de antisemitismul Cosimei şi apoi de angajarea familiei de partea naţionalismului german.

Niciodată n-am fost mai inspirată ca în această călătorie scurtă, am scris în gând capitole întregi la romanul meu, *Regina străzii*. Peisajul elveţian mă inspiră, amintindu-mi de peisajul locurilor cunoscute în copilărie, chiar şi mirosurile sunt aceleaşi. Apoi vorbirea lui René care mă încurajează, vorbirea lui de poliglot şi om de lume care a călătorit pe tot globul. Jocurile şi luptele întunericului cu lumina, nuanţele din umbre, toate astea, într-un mod iraţional, îmi dau impulsuri pentru scris. Personajul meu nu este cineva care învinge, s-ar putea vorbi chiar de ratare, dar rădăcina fiinţei sale e atât de puternică, încât pierderile au un sens major. Întâmplările vieţii celei mai simple au un fel de aură în faţa neantului. Această formă de viaţă neînsemnată nu pune deloc piedici dezvoltării sufletului, dimpotrivă – în interior există o altă lumină, care acoperă lumina galbenă a lumii. Într-un fel, povestind trecerea prin lume a unei fiinţe total neimplicate în istorie am vrut, inconştient, să amintesc de victoria inversă a ceea ce trebuie să existe paralel cu zvârcolirile existenţiale ale cotidianului zgomotos. Totul a pornit de la o observaţie nevinovată făcută la Stockholm când am constatat cu stupoarea unui copil că lumina cădea altfel pe străzi, ca şi cum ar fi fost vorba de lumini diferite:

Seară de neuitat în casa bancherului Bengt Uggla şi a soţiei sale, Barbro, care trăiesc, ca şi noi, în Elveţia. Peste tot în frumoasa lor casă erau expuse imagini cu bufniţe, pasărea totem a familiei cu acelaşi nume. Am avut norocul să stau la masă, printre alţi oameni distinşi, lângă nepotul lui Jung, domnul Cristopher Jung, cu care am vorbit toată seara despre bunicul lui fabulos. Mai ales despre credinţa lui Jung că este posibilă comunicarea cu spiritele de pe lumea cealaltă, despre şedinţele de spiritism la care participau ca la un joc toţi copiii familiei. Bătrânul Jung era extrem de ludic şi nu şi-a pierdut buna dispoziţie, tonusul vieţii până în ultima clipă. Cel mai mult mi-a plăcut evocarea celebrului turn din Bollingen, cu acea cameră de unde Jung, într-o noapte, a auzit sarabanda spiritelor, muzica lor, paşii dansurilor lor, sunetele concrete ale bucuriei lor de a se dezlănţui, ca şi cum fantomele ar fi fiinţe arhetipale a căror existenţă nimeni n-o poate nega. La întoarcerea acasă, după miezul nopţii, am văzut în umbrele drumului chipuri, siluete în mişcare, profund impresionată de atmosfera evocării turnului de la Bollingen.

Suntem din nou în drum spre Italia pentru a căuta o altă tipografie pentru *Cartea păsărilor* de Rudbeck. Sunt nevoită să-l însoţesc pe René peste tot, deşi e greu, pentru a-l susţine moral şi a spune în mine *Rugăciunea inimii* pentru ca el să nu se îmbolnăvească din nou – la Stockholm sunt atâţia care depind de el, nu numai fiii lui, care au nevoie de bani pentru trai şi studii, dar şi cei angajaţi, care sunt pe punctul de a se revolta dacă cumva nu le este plătit salariul. Trăim mai departe pe muchie de cuţit, dar o rază de speranţă nouă vine acum din luciul lui. Drumul trece prin Cattolica şi facem o haltă să ne vedem prietenii. E o căldură insuportabilă, dar galeria pictorului Ivo Batocco e deschisă – a expus multe pânze noi cu un stil nou, hieratic, amintind sculpturile Maya. Pe scările de marmură

ale galeriei sunt puse și pietre scoase din mare, amintind sculpturile lui Brâncuși. Mi s-a dăruit una dintre aceste pietre în care văd multe figuri, dar și un falus îndreptat spre nori. În timp ce René se duce la întâlniri cu directorii de tipografii, în alte orașe, eu stau la hotel și scriu într-o mare libertate, inspirată de Italia, țara artelor și a tuturor posibilităților. Seara, René vine și ne ducem la restaurantul Acvila, să mâncăm o pizza. Acolo vine și prietenul Beppe Bonelli cu câte o nouă cunoștință, de exemplu cu tânărul poet Gabrielle Merli, nouăsprezece ani, slab, epileptic, fiu de oameni bătrâni, se droghează și vrea să ne recite poemele sale tot timpul. Și-a construit singur un flaut la care cântă vrăjit, fără să ia lecții de la vreun profesor, câștigându-și existența prin dansuri de clovn la barul Champagne. Îl invităm la masă și ne dăruiește cartea lui de poeme în ediție de autor, mulțumește tot timpul pentru vinul cel bun arătându-și palmele în care toate liniile sunt unite într-un singur punct: semn de geniu sau de nebunie!

Ne-a recitat acest poem al său care a răsunat în noapte atingând luna plină:

È morta mamma mia,
datemi tutti i marmi di Carrara,
tutti gli argenti, gli ori di questa terra
tutti i fiori d'ogni sorta
per fare un altare a mamma mia ch'è morta
Mia mamma è morta e non si son parole,
mia mamma è morta e non si spegne il sole.
Cielo, mare, vestitevi di lutto,
per me che ho perso mamma ho perso tutto.

E duminică la Cattolica și prietenul nostru Ivo ne-a invitat într-un restaurant în apropierea mării. Un adevărat festin demn de *Cena Trimalchionis*! Douăzeci de feluri! Doamne, ce probă de îndurare! Am gustat din toate felurile excelente, dar a fost imposibil să mănânc cu adevărat.

Am simțit tirania generozității mediteraneene. Am fugit de la masă pe țărm în timp ce se aduceau înghețatele somptuoase, le-am dat pescărușilor pâine și le-am invidiat foamea. Mirosul mării amestecat cu cel al rafinatelor feluri provenind numai din grădinile mării, toate s-au imprimat pentru totdeauna în atomii care compun această zi de neuitat în țara abundenței și a gratuității.

A doua zi, la plecarea din Cattolica, s-a dezlănțuit un vânt impetuos, *garbino*, care a dat peste cap cotidianul turiștilor, vântul venind din Africa! Marea era superbă, culoare de jad indian.

Acum, când scriu, suntem la Milano și mă gândesc la geniile Leonardo, Michelangelo, Cellini și alții; cum a fost posibil pentru ei să creeze când temperamentul semenilor lor este atât de minunat înflorit către exterior, grija cea mai mare fiind să placi mai ales vecinilor. Poate din cauza asta Leonardo era un solitar, Cellini, un necioplit pe care nu-l vizitau cu plăcere, iar Michelangelo își petrecea timpul mai ales în carierele de marmură, singur, singur, singur...

René a găsit un om excepțional: directorul de la imprimeria Grafiche Milani, signor Luigi Canton, de o înaltă profesionalitate, care va tipări *Păsările* lui Rudbeck.

După o cursă întinsă cu mașina, am ajuns cu bine, seara târziu, la Lucerna.

Iulie 1985

M-am scufundat până peste cap în problemele economice ale redacției. Simt că trebuie să mă eliberez de această obsesie malefică și de influența celor care mă înconjoară. Sunt spirite necizelate, care nu-și dau osteneala să se controleze. Nu sunt dușmanii mei – un dușman are focul pe față, încât e demn de contemplare și respect, un fel de spirit corector, trimis de o putere mai înaltă să mă ajute să mă perfecționez.

Robert Musil (pe care-l recitesc de câte ori am nevoie să intre în mine) a scris o frază obsedantă despre spirit: „Spiritul nu e valabil decât în măsura în care nu e inferior vieţii". Căci viaţa e superioară a tot, generată de Cauza Primă, de neelucidat şi codificat, oricât şi-ar sparge capetele geniile ştiinţei cu asta.

René mi-a povestit visul lui tulburător: la Stockholm, la editura noastră, era o femeie, şi Bo Herlin, directorul şi prietenul nostru, cu un cuţit, a omorât-o. René l-a imobilizat şi cu două cuţite l-a lovit în coaste...

În realitate, Bo se opune planurilor costisitoare ale lui René, de frica falimentului, dar şi din gelozie. În loc să părăsească editura, rămâne pe loc tremurând şi gândind rău despre tot.

I-am povestit lui Lionel la telefon visul lui René şi n-a spus nimic, apoi m-a asigurat că toate Bisericile libere din Bruxelles se roagă pentru *Cartea păsărilor* a lui Rudbeck, şi că lui, personal, de câte ori se roagă, îi apare o flamură mare, strălucitoare în faţă. Mă simt mai bine când vorbesc cu *„le pote de Dieu"*. Deschid Flaubert şi citesc: „Ceea ce e foarte înalt în suflet este entuziasmul care emană de acolo". E vorba de acea energie pe care cei ostili creaţiei încearcă zadarnic să o stingă.

Este 10 iulie, o zi binecuvântată, suntem din nou la Zürich, la bancherul suedez Ulf Guntherberg. Are aerul unui înger grăsuţ cu ochi clari, albaştri. Ne împrumută pe loc paisprezece mii de franci elveţieni! Banii luceau ca aripile unui porumbel în aerul dimineţii. Oh! Suntem salvaţi de la moartea morală. Bani buni, fără garanţie umilitoare – René nu are decât datorii şi nici un fel de bun material, chiar şi maşina e împrumutată. În schimb, dacă René moare, asigurarea pe viaţă pe care el a fost obligat odată s-o plătească numai ca să facă afaceri în Elveţia îi va reveni lui Ulf, şi nu mie! Aici eu mă leg prin cuvântul dat,

dar şi printr-un viitor act legalizat, cu melancolie, pentru că eu vreau să mor înaintea celui iubit.

Părăsim casa lui Ulf cu poşeta mea plină de bani, grăbindu-ne să plătim datoriile urgente şi să trimitem bani celor de la Stockholm. Apoi ne repezim cu maşina la Schmitten, unde se găseşte cea mai elegantă legătorie în piele pentru cărţi. Facem cunoştinţă cu domnul Filipona, înalt, blond, plin de farmec seducător. De la Schmitten direct la Milano, unde ne aşteaptă domnul Luigi Canton de la Grafiche Milani. Oh, câte discuţii şi câte complicaţii, şi ce lucru greu să produci cărţi scumpe, într-un fel eterne! Sunt epuizată psihic şi fizic, ca să nu mai vorbim de bietul René, pofta de scris a dispărut complet din mine, acum calculez şi eu în franci şi lire italiene, ceva dement! Dar inima mea e singura care nu mă trădează, spune *Rugăciunea inimii* în ritmul ei accelerat de emoţii. Uneori spun aceste cuvinte simple: „Doamne, oricât de jos aş fi căzut la picioarele lui Mamon, te rog, măreşte-mi iubirea pentru tine, fă în aşa fel ca să rămân în iubirea ta". Şi cineva aude, în timp ce René conduce atent şi îngândurat, îmi cad lacrimi fierbinţi din ochi, pe care le şterg repede cu podul palmei, pentru că ele sunt cuvinte numai între mine şi cel care locuieşte în inima mea încă din copilărie.

În fine, ajungem şi la Cattolica, mergem direct la galeria lui Ivo Batocco, unde este expus *Codex Benedictus*, tipărit de editura noastră (în limba suedeză) în colaborare cu Biblioteca Vaticana.

Seara ne odihnim la restaurantul lui Gigi, Acvila. Dorinţa mea de a scrie a revenit în galop, numai privind feţele oamenilor de aici şi ascultând istoriile lor – sunt pur şi simplu nuvele umblătoare! Apare frumosul Gary, Don Giovanni de Cattolica, despre care am şi scris o dată. Ce schimbare: e umflat, are părul alb, ochii fără bucurie! E grădinar, în timpul liber vinde flori, mai ales coroane mortuare. Ne povesteşte imediat, ca toţi italienii, ca toţi

latinii, că a avut loc *una disgrazia*; a căzut dintr-un pom, după cădere și-a pierdut o parte din păr. Ne arată parcele din frumosul cap de altădată, acum acoperit cu puțin păr fără viață. Tufe de păr alb ascundeau locurile devenite ca în palmă. Bietul Gary, frumosul Gary! Mama lui l-a procreat gândindu-se intens la Gary Cooper, idolul unei generații întregi de femei. Gary a fost adorat de femeile din Cattolica și din împrejurimile ei, din această cauză n-a putut să facă nimic altceva, pentru că iubirea cere toată energia. Cu toate că e căsătorit mai de mult cu o frumoasă nemțoaică și are copii frumoși cu ea, găsind în familie un fel de refugiu din calea agresiunii femeilor care voiau să-l ronțăie mărunt, totuși el n-a putut să scape complet de eroziunea pe care iubirea o produce îmbiindu-l mereu cu mierea ei înșelătoare.

Viața nu trebuie pierdută pentru nici un țel, scrie Dostoievski. Calitățile vieții se metamorfozează cu timpul dacă pierzi controlul asupra lor. Frumusețea și admirația altora sunt miraje mai mari decât fata morgana. Frumusețea fizică, un fapt cunoscut, e mereu o piedică în calea dezvoltării spirituale, aproape un blestem. Un om înțelept e mereu urât, ca Socrate, și șlefuit ca un bronz, ca frumosul Alcibiade. Moartea sufletească fiind adevărata ratare. Toți oamenii murind au regretul întemeiat că n-au făcut lucrul pentru care fuseseră destinați. Swedenborg scrie clar: „Nu e de ajuns să fim spirituali, trebuie să ne străduim cât putem ca să devenim cu timpul ca și Creatorul nostru: divini".

Inima omenească e plină de mistere – mă gândesc la ucigașul lui Dostoievski, care sărută icoana rugându-se să fie iertat înainte de a face o crimă.

De neuitat casa de la Monte dei Fiori, în apropiere de Cattolica. Acolo am simțit în mine șuvoiul inspirației, o energie care cerea să fiu singură, la masa de scris. Era o casă veche, antică, năpădită de vegetație veninoasă,

printre plantele recunoscute era *belladonna*. A apărut şi o viperă privindu-ne ca pe nişte adevăraţi infractori. În grădina abandonată era un tumul, cineva fusese îngropat acolo, pe ascuns, o crimă. Edda, soţia lui Ivo, ne povesteşte că proprietarul a vrut să vândă casa, trăia rău cu soţia, care într-o zi a dispărut brusc de acasă. Poliţia a căutat-o peste tot în afară de acel loc din grădină, sub pământ. Am simţit răul acelui loc, un val de teroare din Poe şi dorinţa de a pune în cuvinte imediat atmosfera acelei case în jurul căreia pământul tăcea păstrând secrete.

Este 18 iulie şi suntem la Vittorio Venetto, la casa ca un palat a doamnei Lucia Pallavicini. Casa e înconjurată de o grădină imensă, un parc cu plante mediteraneene şi animale care ies mai ales noaptea. Frunze puternic mirositoare, ca la tropice, totul e o explozie de parfumuri necunoscute. Camera care ni s-a oferit e elegantă şi pe o masă veche sunt expuse medaliile de aur primite de Lucia pentru munca ei de *attachê culturel* în ţările scandinave. Îi arătăm Luciei probele planşelor cu *Păsările* lui Rudbeck. Seara suntem invitaţi la generalul Danesi, care conduce o parte din armata italiană, soţia lui e sora lui Andreotti. Grădina e plină de generali, de conţi şi contese şi alte somităţi ale vieţii italiene. Tineri soldaţi cu mănuşi albe, frumoşi ca nişte zei, ne servesc surâzând. Sunt la masa contesei Agostini, bătrână şi frumoasă, plină de căldură. Mâncarea e excelentă, ca peste tot în Italia, ca în marile palate, şi arta e prezentă şi ea adiată de snobism, dar impresia e magnifică. O doamnă îmi povesteşte istoria vieţii ei, sfârşind cu fraza: „Aveţi faţa şi corpul unei persoane pe care aş putea s-o iubesc mult". La sfârşit, contesa m-a invitat la palatul ei, care va deveni muzeu când ea va închide pentru totdeauna ochii.

După o asemenea baie de strălucire şi snobism, ne-a fost greu să dormim. Mai ales lui René. Deodată, din lumea secretă a animalelor a început să cânte un cocoş.

René s-a sculat furios, a deschis fereastra strigând în întuneric: „*Taïs-toi*!". Cocoşul (care e chiar simbolul editurii lui René) tace puţin şi apoi continuă şi mai şi. Am încercat să glumesc cu René spunându-i că, de fapt, cocoşul cântă din cauza lui: un cocoş îl salută pe un alt cocoş!

Bineînţeles, cocoşul a cântat toată noaptea şi René l-a ameninţat că-i va suci gâtul dimineaţa. Apoi a adormit obosit, şi dimineaţa, povestindu-i Luciei istoria cu cocoşul, ne-a asigurat că nu exista nici un cocoş în apropierea casei.

Seara, pe când ne aflam la un restaurant, am auzit că la Trentino digul s-a rupt deodată şi apele au ras hotelul de pe suprafaţa pământului cu turişti, maşini, cu tot. Au fost înregistraţi două sute de morţi! Seara, influenţaţi de evenimentele zilei, am vorbit despre morţi. Lucia ne povesteşte despre moartea surorii ei, Andonia. Pe când o veghea, deodată a căzut într-o stare care nu era de somn. În această stare a întrebat-o:

– Eşti bine, Andonia?

– Nu ştiu încă, i-a răspuns moarta.

Deodată Lucia s-a trezit brusc văzând o lumină mică părăsind-o pe sora ei şi îndreptându-se spre sicriu. După Lucia, sora ei se afla înaintea unui drum lung, neştiind totuşi destinaţia.

La întoarcerea la Lucerna am traversat munţii ajungând la 2 300 de metri, acolo erau parcele de zăpadă şi un soare ciudat, rece. Eram şi mai aproape de Dumnezeu şi respiram greu. Am coborât repede, oprindu-ne puţin la Münster într-un cimitir foarte vechi, plin de flori, simţind odihna celor de sub pământ. Nu departe de cimitir se auzeau vocile copiilor care perpetuau numele celor morţi.

La întoarcere am găsit o scrisoare de la Birgitta (Trotzig) din 18 iulie, Ekelunda. Am citit-o plină de bucurie:

Foarte, foarte iubită Gabriela,

Dacă ai ști câtă bucurie mi-a adus scrisoarea ta, ființă depresivă ce sunt, te privisem ca pierdută pentru totdeauna, din greșeala mea (mă gândeam fără încetare: după acest fel de trădare, Gabriela n-o să mai vrea niciodată să mă vadă – lucru care mărea și mai mult paralizia mea).

Dar nu contasem pe natura ta generoasă – și bucuria mea și eliberarea au fost enorme când ți-am citit scrisoarea, înțelegând din tonul tău complet fără resentimente că nodul se desfăcuse de la sine. A fost, într-un fel, ca o iertare.

Cauza pentru care n-am răspuns a fost că mă aflam după operație; dar mă întreb dacă nu cumva pentru că puneam punctul final la cartea mea, asta cu două zile înainte de a intra în spital, deci cele două lucruri coincid puțin (în interior fiind afazică). Când am vorbit cu René la telefon (în luna martie, poate), am știut că dezghețul începuse și puteam să scriu și să-ți scriu. Ai făcut foarte bine că mi-ai scris pentru a-mi da o șansă de a o reînnoda cu realitatea (în exterior nu se vede nimic pe mine, mă comport în această perioadă cu totul normal, poate prea normal).

Aceste lucruri sunt greu de explicat, dar am impresia că înțelegi foarte bine – lucru care mă face să regret că n-am corespondat mai des, pentru că noi avem ceva absolut vital și de primă importanță în comun, sentimentul religios al vieții și artei. (Și, de asemenea, sentimentul morții ca punct de plecare.) Aproape toți cei pe care-i cunosc sunt sau religioși (o minoritate), dar puritani, negând arta și creația – sau sunt pentru artă și viață, negând sălbatic religia. În fond, tu ești singura care are acest sentiment total al vieții, fără a-l nega vreodată nici pe Dumnezeu, nici iubirea și nici arta.

Am citit Chant de la cigale *și m-a impresionat profund. Există în această carte a ta o simplitate și o severitate incisivă a stilului care fac ca fraza și imaginea să se unească. (În timp ce în* Copiii răbdării, *de exemplu, stilul făcea ghirlande în jurul imaginilor – contrar romanului*

Lupii urcă la cer, *unde narațiunea simplă, confruntată cu un conținut exploziv, complicat, subversiv, era la loc bun.) Acest nou roman al tău e nud, în același timp de o frumusețe carnală, delirant ca o rană deschisă. La început m-am gândit că franceza este o piedică pentru tine, o cămașă de forță: după câteva pagini am simțit stilul simplu, frazele scurte (contrar francezei tradiționale), totul era al tău; adică nici francez și nici românesc, ci propria ta limbă, a ființei tale interioare, acea limbă care are pentru mine o magie candidă și dură, prin ea lumea copilului în culori profunde și frumusețea ei crudă intrând direct în visele mele – este limba și nivelul psihic al basmelor. Mi se pare, de asemenea, că narațiunea din perspectiva copilului și povestea-vis concentrează mult mai mult oroarea unei epoci – și teroarea istoriei în general – decât multe povestiri mai documentate și mai naturaliste (istoria unchiului Nicolae, de exemplu), cu toate că nu pot spune precis prin ce, în fond, metoda ta nu e „realistă" în sens ordinar – trebuie să fie perspectiva, se simte puternic că narațiunea curge dintr-un aiurea, dintr-o sursă interioară, schimbând evenimentele reale în semne și semnificații – semnul crisalidei, niciodată menționat, este peste tot prezent –, realism în realism magic, realul și suprarealul.*

Câteva întrebări practice: cartea a apărut deja? Va apărea? Unde? (Aș vrea să i-o dau unui prieten francez.) Sper că o dată Rubiconul traversat (limba), vei continua să scrii în franceză. Și jurnalul tău, de asemenea? Mi se pare că acea selecție din jurnalul tău, apărută în suedeză acum câțiva ani, trebuie să fie foarte interesantă pentru publicul francez.

În Suedia, de exemplu, cineva ca Göran Sonnevi l-a citit cu mare interes și fascinație – ceea ce dovedește că divergențele politice sunt secundare când fondul „filozofic", artistic, uman, sensibilitatea vitală domină atât de puternic. René a spus că Inger (am întâlnit-o la Lund, fata ei e colegă de clasă cu Erika!) traduce ceva, pentru a apărea când?

Îți scriu în franceză, imperfect, simt că nu e în realitate limba mea. Dar limbile sunt mereu legate de persoane –

și, dintr-o rațiune sau alta, îmi e imposibil să te imaginez și să-ți adresez cuvântul în suedeză. (Ceea ce a făcut că uneori nu ți-am scris, neștiind pe ce picior lingvistic să dansez.) Poate din cauza acelei prime convorbiri care regret că a rămas neterminată.

Închei acum această scrisoare pentru ca ea să nu devină numai o copie într-un sertar. Ulf și Erika (care e acum o domnișoară la fel de înaltă ca și mine, citind mult, cântând la pian) vă salută. Ulf lucrează pentru o mare expoziție la Konstakademien, vernisajul e pe 7 septembrie, dacă sunteți prin apropiere. Deci multă prietenie de la noi toți: ție, lui René, de la Birgitta.

(Între 15 septembrie și 1 octombrie voi fi în China.)

August 1985

N-am mai scris de mult în acest jurnal pentru că lucrez intens la roman, apoi refac totul, după momentul zilei, clipele aducând energie diferită. Azi, 4 august, am fost cu René la Kunstmuseum din Basel pentru a vedea Edvard Munch, pictură și grafică din colecțiile elvețiene, în mare parte aparținând băncilor. Chiar și prietenul nostru Bengt Uggla de la Nord Finans Bank din Zürich are un tablou de Munch cu pini amețitori și un peisaj în care îmi place să mă scufund.

Mare emoție de a vedea de foarte aproape desenul în pictura lui Munch, el, care a fost atât de liber redând picturii limbajul simplu, firesc al viziunii. Munch a suferit mult din cauza criticilor din timpul său. Iată ce scria el despre ei, cuvinte valabile și pentru criticii de azi: „Ei nu pot înțelege că aceste tablouri au fost create în mod serios, în suferință, că sunt produsul nopților de insomnie, că m-au costat sânge și nervi... Aceste picturi trebuie să dea emoții puternice. Ei numesc această tentativă de a reda emoția drept necinstită. Dar numai emoția, numai ea dă un sens profund artei".

Se pare că viaţa îşi deschide porţile pentru noi. Toţi au devenit amabili acum. Cum se poate explica această schimbare? René nu e mai bogat ca înainte, la drept vorbind nu are nimic, nimic, nimic! Dar undeva, poate, s-a umplut paharul suferinţei şi totul a debordat pe cealaltă parte, unde se află contrariul imposibilităţii. De fapt, nu există explicaţie concretă, numai că spaţiul gol s-a umplut deodată cu spirite favorabile care răspândesc miros frumos pe unde ne ducem. Ne pregătim să ne întoarcem la Stockholm, de data asta cu ceva nou în privire, un atom din structurile unui nou curaj, câştigat prin confruntarea cu viaţa.

La Stockholm din nou, în camera mea de lucru. La radio: taraful haiducilor ţigani, mare virtuozitate! Se cântă atât de sublim şi atât de repede, încât am impresia că orchestra a părăsit pământul şi se ţine în aer! Prezentatorul de radio strigă plin de entuziasm: „Levitaţii! Levitaţii!". Muzica în viaţa mea: dintre toate artele, cea mai intensă. (Dincolo de timp, rezistă mereu prietenia mea cu organista de la biserica Adolf Fredrik, Mary Lindkvist Hen, pe care eu o numesc „Hildegard av Bingen II", din cauza vocii ei îngereşti, şi cu saxofonistul şi compozitorul de *spirituals,* Anders Paulsson, care a compus muzica pe poemul meu „Dimineaţa învierii".)

Orice mi s-ar fi întâmplat, m-am găsit mereu în apropierea muzicii — în copilărie, cântând arii din *Aida* lui Verdi şi *Nunta lui Figaro* a lui Mozart, împreună cu sora mea, Tatiana, în camera noastră întunecată. Apoi cântând în corul strălucitei profesoare de muzică Motora de la liceul Gheorghe Şincai, obţinând premii peste premii.

În aer persistă amintirea nopţii de ieri când René s-a aşezat din nou la pianul nostru, Blüthner (Leipzig); la lumina candelabrului, compunând un *spiritual* nou, în amintirea lui Christine. Pe peretele alb am văzut deodată

o umbră mare mişcându-se, poate Polyhymnia, una dintre cele nouă fiice ale lui Mnemosyne, muza cea iubită.

Şi ce simt acum, când ascult din nou *Trio pentru clarinet, violoncel şi pian în la minor* de Beethoven? Simt cum fiecare organ din corpul meu vibrează în mod diferit, devenind „instrument" într-o armonie interioară.

Muzica – un fapt adânc, un *misterium*. Ascultând – organele produc vibraţii, muzică vindecând.

Septembrie 1985

În ultimul timp am petrecut mult cu familia lui René, cu mama şi fratele lui, plimbându-i peste tot, aici, în Stockholm, trăiesc într-o irealitate şi adevărata mea realitate, literatura, desenul par a fi departe de mine. Sunt obosită de trăncăneli fără sfârşit. Nu mă pot ascunde nicăieri de ei. Am o dorinţă atavică de a fi singură în faţa unei cărţi şi a unei coli albe de hârtie. Mă prefac că-mi place ce le place lor, râd când n-am chef să râd, într-un cuvânt, mi-am pierdut libertatea, parcă m-am domesticit. Uneori mă închid în camera mea şi atunci se bate la uşă – nu răspund şi-i aud cum se întreabă îngrijoraţi unde am dispărut. Succesul pe toate planurile, inclusiv cel economic, a făcut să crească şi mai mult numărul prietenilor noştri, mă întreb ce se va întâmpla când euforia succesului va dispărea şi vor veni zile grele ca înainte, pentru că asta e în logica lucrurilor. Până atunci trebuie să suport isteria în jurul succesului, senzaţia falsă că s-a atins un vârf. René e lucid şi ştie că trebuie să ţină pasul cu celelalte edituri şi are atâtea proiecte noi, în afara părţii a doua a *Cărţii păsărilor*, adică păsările mari, şi nu ştiu cum va face să se împartă în mai multe locuri: Stockholm, Lucerna şi Milano. Eu trebuie să-l urmez pentru că singur se simte rău şi eu joc rolul unui medic amator, având grijă să nu-şi dea sufletul înainte de a realiza toate proiectele costisitoare: Wagner

(*Siegfried Idylle*), „Les Grands Suisses" (colecție de douăzeci de autori), *Iter Laponicum, Cartea fluturilor* (a fraților Wright). Ca să nu mai vorbim de publicarea cărților de poezie și proză și revista *Jakobs stege.* El lucrează aproape singur, ajutat de mine, ceilalți fiind dezorientați sau făcând gafe peste gafe, una mai costisitoare decât alta. Uneori mă întreb: cum se vor termina toate astea? Când ne vom odihni? La ultima întrebare René răspunde că ne vom odihni când vom muri. *Bella roba!* Jocul trebuie jucat până la sfârșit.

Am auzit de la prietenii suedezi că trupul editorului norvegian Sigmund Hoftun a fost găsit în luna martie, când s-a topit zăpada. Dispăruse de acasă în noiembrie. Se dusese în munți luând otravă, pradă unei mari depresii. Îmi amintesc cât de mult a vrut să public romanele mele la marea lor editură, dar eram deja angajată la altă editură mare, Tiden. Era un om delicat, foarte cultivat, vorbind minunat franceza. L-am evocat cu René și alți prieteni care-l cunoscuseră și care au invocat munca fără pic de odihnă ca fiind cauza depresiei sale. Aici, în caietul meu, aprind o lumină pentru Sigmund.

Am remarcat că unele persoane sunt mai calorice decât altele. Cuțitul și furculița lui René rămân multă vreme calde după ce le-a folosit.

Am citit cartea lui Aimé Michel, *Metanoia,* despre căldura mistică. Corpul misticilor devine atât de fierbinte, încât se pot coace ouă pe ei! Padre Pio făcea termometrele să explodeze. Sfântul Filip Neri se plimba aproape gol la Roma, într-o zi geroasă. Maria Villani, dominicană, trebuia să bea douăzeci de litri de apă ca să se răcorească. Autopsia acestei mistice, nouă ore după moarte, sugerează acțiuni necunoscute în țesuturi, o reacție chimică nemaiîntâlnită. Când i s-a stins inima, au ieșit din ea aburi, inima era atât de fierbinte, încât chirurgii care-i făceau autopsia și-au ars mâinile.

Toate astea mă duc cu gândul la *Rugăciunea inimii*, al cărei scop e de a simți căldură în inimă, prin supravegherea respirației și dirijarea suflului în ritmul numelui Domnului în inimă cât mai mult, suflul fiind scos după ce numele a fost pus în inima inimii.

8 septembrie, zi fericită, ne-am dus la vernisajul lui Ulf (Trotzig) la Konstakademien. Birgitta era acolo ca o regină înconjurată de numeroasa ei familie. Tablourile lui Ulf: puternice, neliniștitoare, pline de vervă, dând emoții tari, stilul superb al școlii nordice, Kobra. Picturi de noapte cu niște culori amestecate cu nuiele de linii bătute de vânt. Natura e acolo prin tot ce are ea mai sublim, nebun și extatic.

Sărbătorirea lui Ulf s-a prelungit până seara târziu, într-un bar din inima Stockholmului, cu pictori, scriitori, sculptori și muzicieni.

În plină noapte, René și-a adus aminte de visul de azi-noapte: părul începuse să-i crească lung și îl pieptăna cu mare plăcere. Era aproape la fel de lung ca părul meu și la fel de bogat! La început blond, ca părul lui natural, apoi schimbându-și culoarea, devenind gri și alb ca părul unui bătrân.

Pe 25 septembrie a avut loc în Mexic un cutremur: două mii de morți și la fel de mulți dispăruți. Se pun morții într-o groapă comună a orașului. Oare unde sunt cei dispăruți, s-au ridicat la cer sau au căzut în inima pământului?

Seara citesc cu intensă jubilație cartea lui Karen Blixen, *Din inima Africii*, cu o prefață excelentă de Artur (Lundkvist), din 1937. Peisaj sublim, energie nouă, viața printre negri ca o inițiere alchimică în stadiul nigredo, o înălțare. Citind și gândindu-mă la Karen, mi-am amintit visul de azi-noapte: urcam un munte care nu se mai

termina, dar nu mă puteam opri. Deodată am ajuns în vârf. Erau acolo flori de iasomie și caprifoi mirosind mirific. Îmi scoteam hainele una după alta pentru a mă scălda în miros de flori.

Octombrie 1985

Minunată zi – René a venit din Italia cu partea de comentarii din *Cartea păsărilor* de Rudbeck. O zi fericită și trecătoare, cu zațul sufletului de altădată în ea. Acum totul e pe drumul cel bun. Dar lupta nu are sfârșit pentru nimeni, editor sau scriitor, trebuie să arăți până în clipa morții că poți. Nu se poate trăi pe laurii zilei care a trecut. Cursa e lungă și plină de balaurii și viperele neputinței.

La Muzeul de Artă Modernă din Zürich, care a devenit un fel de loc internațional sau mai degrabă cosmic unde se pot întâlni sufletele din eter. Retrospectiva Marc Chagall – în prima sală, opere de tinerețe în care stilul deja format arunca ochi galeși către moda timpului, dar nu prea mult, apoi sala a doua cu desene mari în alb și negru pe hârtie Archer – viziune poetică puternică, stil personal sută la sută. Aerul orașului Zürich e limpede azi și pătrunde prin ferestrele muzeului irizând liniile desenelor lui Chagall, lumea din el ieșită în afară și intrând în mine plutind pe sânge ca o viață trăită. Chagall mărturisește marea lui timiditate, faptul că nu suporta comentariile idioate ale celor care voiau să se apropie de arta sa, preferând să nu cedeze și evitând să-i cunoască îndeaproape pe cei care se proclamau admiratorii lui. „Intoxicat de desen și pictură", neputând să se „vindece de artă", a trăit cu arta, ținându-se la distanță chiar de criticii competenți ai mediului elevat în care trăia la Paris. A ținut-o pe a lui mereu, cu toate că lumea își bătea joc de capra lui arătând ca o vacă, așa cum făcuse și cu Munch, râzând de figurile sale care nu prea aveau nas.

La Târgul de carte de la Frankfurt, dis-de-dimineață, cu mașina plină de bagaje. Plouă cu găleata. Ne-am întâlnit cu Thomas Anfält venind din Uppsala, și Alain, fiul cel mic al lui René, venind din Stockholm. Locuim la hotelul Isabelle, la douăzeci de kilometri de Frankfurt. Am muncit cu toții la aranjarea standului, bând beri peste beri și umflându-ne burțile cu cârnați. Poliția Târgului se plimbă peste tot de frica atentatelor anarhiștilor care nu au bani să expună în elegantele hale ca niște orașe improvizate cu străzi și standuri – case pentru câteva zile. Unii ocupă spațiul din jurul marilor hale în care se expune toată puterea de creație în materie de litere a planetei, se exhibă nebunia și tot haosul din tenebrele adâncului omenesc.

Seara, la restaurantul hotelului, așteptând să mâncăm altceva decât cârnați.

Lângă masa noastră, o masă plină de tineri editori englezi într-o dispoziție bahică. Fata care-i servește e plăcută, dar se mișcă încet. În fine, apare cu un platou mare și se ovaționează. Nu știu cum se face și fata alunecă și un pește sare în aer ca dintr-un heleșteu, căzând la piciorul unui englez. Râsul umple toată sala. Moment suprarealist. Fata culege peștele retrăgându-se rușinată în bucătărie. Dar se întoarce destul de repede cu platoul. Englezul care e servit îi spune că vrea să vadă peștele care căzuse. Fata se înroșește și până la urmă râde fără să arate celălalt pește.

Prima zi a Târgului se deschide ca de obicei cu entuziasm. Peste tot maree de cărți care te fac parcă imun la citit. Mulți mărturisesc acest sentiment de greață. L-am căutat pe Jean Jacques Lagendorf la standul lui Karolinger, ni s-a spus că e în Turcia, țară care l-a făcut mereu să viseze și să scrie, în același fel ca pe Flaubert.

La standul nostru, șefii de la editura din Lausanne, 24 heures, au venit să ne spună că au decis să cumpere proiectul lui René, „Les Grands Suisses", ediția franceză.

Sărbătorim cu Vladimir (Dimitrijević), fericit că René a ieșit cu bine din tunelul negru, apoi cu prietenii de la Merkator (Anvers), cu Jan Martens și Mark Verstock și cu doamne frumoase: soții sau iubite improvizate.

În ultima zi a Târgului am cumpărat carnetele de desene *Turner*, *Rembrandt*, *Van Gogh* și altele. Tot în ultima zi, un redactor de la Orbis a făcut o criză de nervi, aruncându-se peste cărțile standului vecin și rupând totul în bucăți. A fost transportat de urgență la spital.

Mulți au început să spună deschis că omul poate fi fericit și fără cărți. Faptul că se publică acum cărți despre tot e un semn că, poate, civilizația noastră e epuizată, că și-a pierdut sensul moral, îndopată de cunoștințe superflue și nocive.

Claude Simon a primit premiul Nobel. Artur (Lundkvist) a luptat pentru acest premiu, considerându-l pe Claude Simon un inovator al artei scrisului. Dar scriitorul premiat se consideră un *bricoleur*: important e ca totul să țină împreună, spune el publicului sincer dezamăgit, toți credeau că totul fusese mult mai greu!

În fine, înapoi la Lucerna, citind în pat *Jurnalul* lui Paul Klee, care scrie așa: „Sunt debitorul vieții mele pentru că am făcut promisiuni. Cui? Mie însumi, ei, prietenilor. Îngrozit, mă ridic din pat tresărind, lupta reîncepe în fiecare zi. Amărăciunea revine. Nu sunt zeul Pan în mijlocul trestiilor, nu sunt decât un om și vreau să mă ridic numai câțiva centimetri, într-adevăr să mă ridic... Dar nu există pace. Tu ca individ nu servești nimănui, tu ești inutil! Trebuie să știi să-ți creezi scopuri utile: joacă-te, fă-ți iluzii pentru tine și pentru alții, fii artist!".

Mâine e Ziua Morților și mă gândesc la ai mei – mă doare inima, acolo unde suflul încearcă să producă în fiecare zi căldura. Deodată am auzit un țipăt. E doamna

Iulia Möri. Am coborât repede pe scări, dar la parter, unde se găseşte apartamentul ei, nu se auzea nimic. Halucinaţie? Gândurile mele materializate în acest ţipăt fantomă? Urcând scările, m-a fulgerat gândul că doamna Iulia încerca să-şi stranguleze soţul.

Noiembrie 1985

M-am trezit dis-de-dimineaţă înviorată – în vis scriam un roman despre doamna Iulia, care îşi regăsise husarul cu care a avut un copil şi plănuia să-i vină de hac soţului ei, arhitectul Möri, care-i promisese o viaţă romantică fără să se poată ţine de cuvânt. Scriam cu uşurinţă acolo, în vis, nu ca în realitate, şi cu o plăcere nebună, romanul trebuia să fie terminat seara şi publicat a doua zi! Ieşind la fereastră, l-am văzut pe domnul Möri tăind fericit din rămurelele copacilor. M-a salutat ceremonios scoţându-şi pălăria de paie şi înclinând-o până la pământ.

În depărtare muntele Pilatus e învăluit în ceaţă şi văd din nou cum se formează corpuri omeneşti şi de animale, în drum spre un alt spaţiu. Deşi sunt singură acasă şi nimeni nu mă deranjează, cu tot visul meu de azi-noapte, nu pot scrie un rând. Am desenat în schimb mult şi această uşurinţă de a înlocui neputinţa mea cu ceva agreabil nu e bună. Ar fi trebuit să insist mai mult asupra foii de hârtie şi apoi să găsesc o ordine pentru ele, aşa cum făceau cabaliştii, poate şi cei din neamul meu, neputând să trăiască separaţi de Dumnezeu nici o clipă, preferând chiar să se certe cu El, chiar să-l nege, dar să fie mereu cu El.

René s-a întors şi ne-am dus cu maşina să vedem cascadele Rinului, izvoarele lui, să le revedem, mai bine spus. Fluviul etern cu forţă la fel de mare ca a stâncilor. Jubilaţie în faţa spumei din care aştept să se nască zei şi zeiţe, cu acele chipuri frumoase, mai ales femeile, care mai târziu au dat naştere tipului de madonă gotică, o

femeie-copil dând naştere unui copil care, de fapt, e un bărbat mătur prin povara menirii lui în lume. În Suedia există aceleaşi chipuri, nu numai în sculpturile din Evul Mediu, dar chiar şi în realitate, un chip de mamă-copil de o infinită dulceaţă, dând naştere bărbaţilor maturi, cei care vor pleca pe mare şi nu se vor mai întoarce niciodată.

Desenez liniile Rinului, dacă asta se poate numi desen, un mănunchi de nuiele, note muzicale, partituri pentru mine, pentru a-mi aminti vuietul indescriptibil de profund al apei venind din străfund.

Seara la Biserica Luterană din Zürich. Preotul tânăr, Sven Kron, vine glonţ la noi şi ne sărută cu ostentaţie. A început predica cu un citat destul de provocator pentru bieţii suedezi veniţi să asculte ceva pentru Ziua Morţilor. Un copil de ţâţă a plâns tot timpul. Suedezii în exil (de bună voie?) la Zürich se comportă altfel decât cei din Suedia – sunt extrem de suspicioşi. Preotul e înalt, blond, cu un gât prea mare, disproporţionat în raport cu capul ca un pepene lunguieţ, purtând jeans sub tola de preot. Ne spune că are probleme cu sănătatea, că nu ştie încă ce are, dar că e îngrijorat. Eu am ghicit despre ce e vorba, dar nu suflu un cuvânt nimănui pentru că nu e vorba despre mine. Am ajuns să citesc în oameni, fără să ştiu cum, şi cu intuiţie văd ce fel de rău îl locuieşte. Nu e un dar de care trebuie să fiu mândră, uneori doresc din tot sufletul să uit ce am văzut pe faţa cuiva sau, pur şi simplu, să mă fi înşelat.

Se vorbeşte peste tot despre cometa Haley. Va apărea în curând pe cerul nostru. Oamenii însă au început să tremure deja, alţii sunt bucuroşi de posibilitatea de a muri împreună cu cei dragi. René, de exemplu, vrea să moară numai cu mine, sau să moară singur, un eveniment personal ca şi naşterea şi nu unul colectiv, la grămadă.

A început să ningă și totul e alb în depărtare. Am auzit că, în timp ce la noi ninge, în Columbia, orașul Armero a fost aproape în întregime acoperit de lava unui vulcan numit „Leul adormit". Oamenii au fost sufocați de lava fierbinte ca la Pompei, în timpul somnului. Apoi nisipul, la fel de fierbinte, a acoperit toată suprafața orașului.

Decembrie 1985

La Geneva s-au întâlnit puterile planetei (Reagan și Gorbaciov), arătându-și fiecare „jucăriile" care ar putea distruge planeta în câteva minute, care ar devia axa Pământului producând cataclisme necunoscute omenirii. Totul e atât de îngrozitor, încât nu ne rămâne decât să râdem tâmp. Această întâlnire n-a dat nimic concret. Cei doi președinți vorbeau despre pace deși știau prea bine că e un vis de neîmplinit. La urmă, Gorbaciov a promis că-i va elibera pe Saharov și pe soția lui, nici un cuvânt despre soarta țărilor închise în Imperiul Roșu.

Este o zi memorabilă, 3 decembrie, și a apărut *Cartea păsărilor* a lui Rudbeck, superbă, unică. Plecăm din Lucerna cu câteva exemplare și cu exemplarul special legat pentru regele Suediei. E foarte frig și drumurile sunt ca oglinda. Domnul Paul Möri iese spunându-ne că e neliniștit de călătoria noastră, în Germania a nins mult și e ceață peste tot. Dar René e grăbit să ajungă la Stockholm cu bijuteria noastră, deja se spunea la Milano că e cartea cea mai frumoasă din timpul nostru, opera maeștrilor de la Grafiche Milani. Yves, fiul cel mare al lui René, e cu noi și călătorește chircit între cărți.

Partea cea mai periculoasă a fost într-adevăr în Germania – drumul lucea ca argintul, un camion mare a alunecat spre noi, dar René a reușit ca prin minune să evite coliziunea mortală. Simt că suntem mereu protejați de invizibili. Suntem toți trei la capătul nervilor și Yves a

reuşit să-l plictisească pe René, care l-a pus la punct cu vorbe dure.

La ora zece am ajuns la Oldenburg, la hotelul Bufniţa, unde dormim puţin şi ne trezim dis-de-dimineaţă ca să reluăm cursa nebună. Spre Scandinavia zăpada are o altă calitate, se alunecă din nimic şi am văzut pe drum multe accidente. În fine, ajungem pe vapor, cursa Helsingör--Helsinborg, şi René ne-a oferit somon cu şampanie şi ne-am mai destins nervii.

După o cursă la fel de infernală în Suedia, abia că se vedea drumul, totul fiind închis în alb, am ajuns cu bine la Stockholm. Oraşul strălucea în zăpadă, lumini verzi şi albastre peste tot, o beţie de lumini, pentru ochii noştri obosiţi de atâta alb.

* *

De aici înainte, începând cu conferinţa de presă şi prezentarea la televiziune a cărţii ca un eveniment „naţional", totul se poate numi miracol. De şapte ori miracol! Cartea e lăudată de toţi şi se delirează, chiar duşmanii s-au metamorfozat în prieteni, toţi îl caută pe René, ca să nu mai vorbim de ploaia de comenzi făcute tot timpul, deşi preţul cărţii e şi el neobişnuit de mare.

Lionel ne telefonează de la Bruxelles – vrea să vină la Stockholm ca să culeagă fructele rugăciunilor sale fierbinţi.

Cartea păsărilor a lui Rudbeck a apărut în engleză, franceză, germană, italiană şi suedeză. În Franţa a fost prezentată cu entuziasm de Bernard Pivot la faimoasa emisiune „Apostrof". Se va face şi o expoziţie specială cu planşele deja publicate în carte, dar şi cu cele la care se lucrează intens la Grafiche Milani. Aproape toate păsările din Nord există şi în ţările europene, cu toate că în Suedia sunt puţin diferite, de exemplu, cocorii suedezi sunt păsări mari în comparaţie cu cei din România, au picioare foarte lungi şi pe cap un fel de calotă roşie de cardinal. A face un inventar ştiinţific al plantelor, păsărilor şi animalelor, după exemplul francez, italian, elveţian, ţinea de generaţia

academică din care făceau parte Olof Rudbeck (tatăl și fiul), Linné și alții care au fondat o tradiție a cercetării naturii și un cult al ei, perpetuându-l până în zilele noastre.

Se pare că succesul e la fel de îngrozitor ca și contrariul lui – nu pot scrie un rând. Publicarea literaturii cu care René și-a câștigat faima de editor neconformist, pierzând considerabil din capitalul inițial, a căzut pe planul doi. Acum succesul a adus mulți bani care sunt folosiți pentru publicarea altor proiecte costisitoare și, bineînțeles, pentru a primi credite de la băncile foarte interesate de câștig.

Pentru ca să nu mă deprofesionalizez de tot, citesc când apuc, mai ales *Jurnalul* lui Julien Green – într-un loc el scrie despre fascinația produsă de anumiți scriitori, de exemplu, de Virginia Woolf. A văzut-o o singură dată, în 1929, la o reuniune literară unde urma să li se decerneze un premiu. „Era foarte nervoasă, cu mâinile agitate, vorbind despre lucruri insignifiante, dar producând o mare impresie... Citind ce a scris, am resimțit o înaltă tensiune lirică, mereu aceeași, fie că e vorba despre migrenele ei, despre ploaie sau marile neliniști. Ranchiuna bărbaților împotriva Virginiei e ranchiuna împotriva genului feminin creator. Ea e prima femeie care a îndrăznit să scrie altfel decât în stilul impus de bărbați. Nu încetez să recitesc acest pasaj remarcabil din jurnalul ei: «Dacă scriitorul ar fi un om liber și nu un sclav, dacă ar putea scrie despre ce îi place, și nu despre ce trebuie, dacă și-ar putea fonda opera pe propriile sentimente și nu pe convenții, atunci nu ar mai exista nici o intrigă, nici comedie și nici tragedie, nici o poveste de dragoste și nici catastrofe după metoda convențională și poate nici un nasture cusut, cum fac croitorii de pe Bond Street. Viața nu e o serie de lanterne dispuse simetric, viața e un halou luminos, o învelitoare semitransparentă în care suntem închiși de la naștere, de conștiința noastră, până

la moarte. Adevărata materie a romanului e puțin diferită de aceea pe care obișnuința ne-a învățat s-o luăm în considerare."

Ninge și o furtună de zăpadă a zguduit ferestrele. Din nou se vorbește despre cometa Haley, descoperită de Edmund Haley, prietenul lui Newton, care era foarte dotat, numai că îi plăcea să tragă la măsea și a murit destul de tânăr, era numai student, a murit cu mâna pe un pahar de vin. Moarte cum nu se poate mai frumoasă, în fața prietenului său fidel și genial, Isaac Newton.

În America se fac afaceri cu ideea cometei, se oferă adăposturi și se dau tot felul de asigurări care mai de care mai fantasmagorice. În istoria cometei se amintește de tabloul lui Giotto cu steaua celor trei magi, acea cometă care anunța nașterea acelui Mesia suferind, care va apărea din nou la sfârșitul timpului, ca Mesia în triumf.

Influențată de tot ce citesc despre stele, am visat ceva neobișnuit de frumos: cerul înstelat în care mă aflam și eu, văzând de foarte aproape cavaleri străbătând spațiul cu caii lor și ținând obiecte aurite în mâini. Mergeam și mergeam dusă departe cu o mulțime, fără să le văd chipurile celor cu care mergeam, până când am văzut marginea orizontului și de acolo a izbucnit o sferă de foc vâjâind teribil și trezindu-mă înspăimântată.

Lionel a venit la Stockholm cu căciula lui siberiană. A primit cadouri de Crăciun: o nouă căciulă de blană, foarte elegantă, *une robe de chambre* de mătase pentru a fi frumos când citește ore întregi în fotoliul lui ros de timp. E mulțumit și se comportă ca un fel de șef de clan. Eu am stat mult în bucătărie pregătind mâncarea tradițională suedeză: șunca de Crăciun și altele, încât abia îmi mai pot trage sufletul. Lionel vine la mine povestindu-mi de „războiul de acasă", cum „demonii" au încercat să-i pună tot felul de piedici ca să piardă avionul pentru

Stockholm. Apoi despre faptul că vrea să scrie cărţile sale spirituale şi dacă eu aş putea să-l ajut. *Mon Dieu*! I-am mulţumit în gând lui Dumnezeu că nu sunt fiica lui şi mai ales că nu ştiu atât de bine limbile în care Lionel vrea să-şi desfăşoare profeţiile sale negre. L-am plimbat pe Lionel peste tot, evitând pe cât posibil ca el să vorbească suedeza din alt timp şi lumea să spună că nu înţelege şi să mă roage să traduc, mai ales am evitat ca el să se enerveze din cauza suedezilor, care i se par aroganţi, numindu-i mereu *des canules*. Cel mai frumos a fost la Muzeul Naturii, unde am stat ore întregi pentru ca Lionel să „studieze" scheletele magnifice de balene şi alte carcase marine, luând note şi uneori adăugând acestor note „ştiinţifice" şi comentarii biblice pe care eu, într-un viitor apropiat, le voi scrie la computer, adunând treptat o carte de... revelaţii. René râde mereu de aceste bucăţi de hârtie ale lui Lionel, aceste „bucăţi dintr-un mozaic care nu va fi niciodată realizat", după cum profetizează plin de maliţie primul născut al celui pe care-l numim „*le pote de Dieu*".

Anul se termină aici, un an binecuvântat pentru care mulţumim fiecare după felul nostru de a fi, dar şi împreună la masa plină cu bunătăţi – masa pentru care eu am muncit mult –, îmbrăcaţi în roşu şi alb, după voinţa lui Lionel, ţinându-ne de mâini, formând un spaţiu în care cuvintele rugăciunii alcătuiesc un cerc, dezvoltându-se în spirală până acolo unde nu mai există timp, dincolo de sentimente şi gânduri.

1986

Ianuarie 1986

În vis eram la o ghicitoare care avea doi motani vorbind cu voci omenești. Apoi în locul lor au apărut doi frați gemeni, al doilea frate geamăn avea un frate mai mic cu coșuri pe față. Mă întrebam cum a fost posibil ca doi să-l nască pe trei? M-am trezit brusc cu această dilemă.

După Revelionul de ieri-seară mă simt rătăcită și lumea mi se pare bizară. Am petrecut mult în casa pictoriței Birgitta Seipel, unde erau și două pisici negre care se uitau la musafiri ca la niște barbari, ca la niște intruși în viața lor profund poetică. S-a băut prea mult alcool tare din Skåne, atât de mult, încât pastorul Lionel a început să strige: „Trăiască artiștii!". Lucru nemaipomenit, fără îndoială, că altă persoană din „panteonul Lionel" a strigat acest lucru pe care obișnuitul Lionel nu-l va recunoaște niciodată. Erau foarte mulți artiști suedezi, fiecare cu personalitatea lui, făcând spectacolul trecerii în alt an extrem de colorat. Emma, fetița gazdei noastre și a scriitorului Christer Eriksson, ne privea cu suspiciune și chiar cu groază, exact ca și pisicile. În Nord se bea ca întotdeauna: pentru a deveni un altul și pentru a se uita pe sine, în speranța că un nou ego va lua conducerea în anul viitor.

Ne-am trezit dis-de-dimineață, René a plecat la Palatul Regal să-i dăruiască regelui Carl Gustav al XVI-lea exemplarul *Cărții păsărilor* de Rudbeck, legat special în piele

fină. La întoarcere, René mi-a povestit cum, la Palatul Regal, garda l-a lăsat să intre, apoi a fost condus în sala de recepţie în care regele şi-a făcut apariţia: era cu faţa limpede, parfumat cu *L'eau de Guerlain*, cum, foarte amical, i-a întins mâna. După câteva cuvinte, au intrat fotografii şi jurnaliştii. Apoi a stat singur cu René, răsfoind cartea şi comentând unele păsări cu mare plăcere. Strămoşul regelui, Carl al XI-lea, a sponsorizat în timp această muncă, acum trei sute de ani, acceptând să fie împuşcate câteva păsări care se găseau sub privilegiu regal, pentru ca profesorul Rudbeck, pictorii şi ornitologii să aibă modele naturale sub ochi. Regele părea încântat de reuşita artistică şi de eleganţa cărţii.

Despărţindu-se, René i-a spus în franceză: *„Que Dieu vous bênisse!"*. Regele a fost surprins şi a stabilit o nouă întâlnire pentru anul viitor, când va apărea partea a doua a cărţii, cu păsările mari, *Le Portefeuille*. La ieşire, şambelanul i-a spus lui René că Palatul cumpără treizeci şi trei de exemplare pentru a le face cadou oaspeţilor de onoare.

René nu se poate odihni nici o clipă, primeşte tot timpul flori, scrisori de felicitare, vizite, telefoane. Plouă cu comenzi. Lionel e bosumflat pentru că a sperat să-l însoţească pe René la rege, ieri, şi, poate, să-l convertească la secta lui. O fotografie cu Lionel şi regele poate ar fi pus punct „războiului rece" dintre el şi soţia lui, Linnéa, asigurându-i o victorie zdrobitoare pentru tot restul vieţii... Dar n-a fost să fie aşa! Acum lui Lionel nu-i mai rămâne decât să povestească despre mina lui de aur. René îi spune: *„Oui, la mine du Seigneur, papa!"*. Dar Lionel îl priveşte iritat, nu, nu e vorba de Domnul, ci de o mină de aur din Africa, o mină care trebuie exploatată! Ne privim unul pe altul zâmbind. Aurul imaginar al lui Lionel e ca o carte aruncată în jocul, la fel de fantasmagoric, al realităţii devenite pură irealitate.

Raze de lumini îmi ies din extremităţile ochilor de atâta tensiune psihică – trebuie din nou să înclin balanţa, ca nu cumva să se producă un dezechilibru între tată şi fiu. Acest lucru face să mă simt desprinsă total de lumea scrisului şi cea a cărţilor mele. Mă întreb cum voi ieşi din acest carusel care m-a făcut să-mi pierd înclinaţia mea naturală de a trăi în lumea literaturii. Nu ştiam nimic despre cum se trăieşte cu problemele tensionate ale unei familii flamande, deşi l-am citit pe Simenon şi pe alţii, analizând „nodul de vipere" ţesut în timp, nod de nedeznodat, decât, poate, prin metoda gordiană.

M-am retras cu *Jurnalul* Virginiei Woolf pentru a-mi aminti că trebuie să trăiesc în interior şi să uit toate vizitele, precum cea de ieri la criticul suedez Bengt Holmqvist, un fel de tăietor de capete literare, dar acum şi el şocat de succesul fulminant al editurii noastre. Se pare că toţi oamenii sunt manipulaţi de succes – duşmanii se pot transforma peste noapte în admiratori. Un lucru atât de orbitor este succesul, care, în fond, e la fel de efemer ca şi insuccesul, numai că trăindu-l ai impresia că durează mult.

Virginia Woolf îşi numeşte felul de a scrie „arlechinadă", în acelaşi fel cum Mihail Bahtin numea stilul lui Dostoievski „carnavalesc", gândind că ceea ce e propriu carnavalului e abolirea convenţiilor, libertatea totală care presupune acceptarea tuturor riscurilor.

Vis în care e vorba din nou de statuetele mele pierdute. Eram în cimitirul Bellu din Bucureşti – la rădăcina unui tufiş, în apropierea văii plângerii, am văzut nişte pietre albe în care am recunoscut statuetele mele. Erau nişte capete de femei, zei şi zeiţe, animale, capiteluri. Lângă mine era cineva care îmi dădea o bucată de ceară. Nu ştiam ce să fac cu ea, dar o frământam în mâini şi mirosea frumos.

Am desfăcut cu melancolie podoabele din bradul de Crăciun. La extremitatea ramurilor au înflorit flori mici de

jad. Ce tristețe, să iau în brațe bradul și să-l arunc pe fereastră, așa cum se face aici. Dar voi desena amintirea lui în aceleași linii în care a fost țesut împreună cu noi.

Mă gândesc la Virginia Woolf ca la o persoană vie. Înțeleg de ce le este antipatică bărbaților, există motive serioase pentru ură. Ea este plină de poezie, calitate care se găsește rar într-o singură persoană. Ea a îndrăznit să le spună femeilor: Dacă vreți să faceți ceva din viața voastră, încetați să faceți pe zâna casei! Căci bărbații știu mereu să găsească locurile cele mai convenabile! Virginia le sfătuiește pe femei să aibă o cameră a lor, să bea vin, să aibă o viață personală. E vorba mereu, pentru mine, să găsesc o cale prin care să împac scrisul cu datoriile mele de soție, lucru care pare ușor, dar în realitate viața de familie exclude orice în afară de acel rol de zână bună care a început să-mi apese greu pe creier.

Dostoievski îi recomanda lui Merejkovski, pentru a deveni un scriitor bun, să sufere cât mai mult. Virginia Woolf avea ca neliniște cotidiană „a scrie", a fi în acea stare de tensiune în care totul e nou, atunci când vezi ce nu văd alții. Ea avea secretul ei, nedezvăluit în jurnal – era o persoană matură, nu o liceană care crede că jurnalul e „un prieten fidel" căruia îi poate dezvălui „totul". Ea era poet și prietenul adânc pentru poet nu se află în cărțile sale, ci chiar în ceea ce constituie sursa creației sale. Pasiunea ei pentru o altă femeie creatoare e de înțeles și asta e mai mult decât lesbianism. Dar chiar și această pasiune a ei, ca toate pasiunile, a dezamăgit-o și, într-un fel, și-a negat viața, dându-și moartea, dar nedistrugând sursa mitică a creatorului din ea. Ultima notă din jurnalul ei îmi pare o fină ironie: trebuia să pregătească cina (*haddock* și carne de cârnați), grăbindu-se spre bucătărie cu o anume plăcere în corp.

Este foarte frig, sunt minus douăzeci și două de grade. Traversând cimitirul din apropierea casei noastre, Adolf

Fredrik, în mijlocul căruia se află biserica, odată marginea orașului în creștere, Stockholm, văd frumusețea pietrelor tombale. Azi-noapte m-am întâlnit din nou cu un bărbat foarte tânăr și parcă ne cunoscusem demult, pentru că vorbeam despre plante și pietre ca și cum am fi reluat o conversație de altădată. Apoi mi-a dat un inel cu o turcoază mare. L-am pus pe degetul mijlociu. Atunci el a spus că se grăbea și mi-a arătat calota de pe cap, era sabat în vis, și m-am trezit brusc cu sentimentul că trăiesc mai multe vieți în același timp și într-una din ele sunt din nou o fată de care s-a îndrăgostit un băiat.

Februarie 1986

Citesc din nou romanul pe care l-am scris și văd că atmosfera e bună, jocul de umbre și lumini e așa cum îl simt și azi, dar personajele, ce surpriză, au devenit altele decât aș fi vrut eu! Cine e cel care scrie? Inconștientul sau alt ego din mine mă cenzurează neîncetat sau... mă sabotează? E bună imaginea copilului apărând deodată între părinți cu viața lui necunoscută ce trebuie descifrată de cei doi, care sunt ignoranți, deși copilul „a sărit" din ei, dar ei nu-și dau seama de acest miracol.

Am văzut-o pe pictorița Channa Banquier, care trăiește singură la Gotland, după iubiri mari care s-au sfârșit toate în catastrofe și singurătate. Obișnuiește să taie lemne în fața casei ei de la țară, ca un arhanghel frumos cu părul lung roșu-auriu și ochi atât de vii, ca ai lui Ioan Botezătorul pictat de Leonardo. În baie cultivă marihuana și plantele cresc cu foarte puțin soare și ea fumează, fără să se distrugă, această iarbă magică, păstrând secretul bunei ei dispoziții. Fumează poate cum făceam noi cu mătușa Paraschiva fumând tulpini subțiri de cânepă, un fel de hampa care crește mult în India, dar și în România și, lucru ciudat, și în Suedia! În Evul Mediu hainele erau

țesute din această hampa din familia cânepei și azi se pune problema de a reînvia tradiția, dar, din pricina narcomanilor, care ar avea câmpuri întregi la dispoziție, se amână mereu recultivarea ei. Îmi amintesc cum fumam noi între porumbi, simțindu-ne fericite și iubind întregul univers, fără să știm că era vorba de narcotice.

În farmacopeea satului oricine putea să fumeze ce voia, chiar și frunze de porumb uscate, cu puțină miere, mirosind cam în același fel ca trabucurile lui René, cumpărate în Ticino, direct de la producători, și rulate cu Marsala.

Imagini tulburătoare ale refugiaților vietnamezi fugind din țara lor, ieșind pe mare cu ambarcațiuni fragile, preferând moartea, pregătiți, cu copiii lor, să dispară în adâncul apei. Poliția din Hong Kong are un lagăr de refugiați izolat, considerându-i rebeli și nedemni de a se amesteca cu populația. Acolo ei așteaptă pentru a lua drumul către America sau alte țări „de vis". Un tânăr vietnamez cânta:

Doamne, nu mă părăsi,
nu mă lăsa,
iubește-mă și pe mine,
mă simt ca o vulpe în piață,
ca un animal fugărit.
Oh, nu mă lăsa,
iubește-mă și pe mine!

Am citit cu o imensă plăcere cartea lui Charlie Chaplin *Tinerețea mea*. Se poate striga: ce destin neobișnuit! Cu toată mizeria totală de la începutul vieții. Dar sufletul lui nu s-a acrit, nu s-a degradat, ci și-a dezvoltat o forță nouă tocmai din vitregia totală a împrejurărilor. Totul a urcat într-o spirală sublimă, totuși fără să fie scutit de multe supărări, scandaluri, calomnii. Portretul făcut mamei sale m-a zguduit: era o artistă de talent, mândră, plină de energie creatoare, ciudată. La un moment dat, înnebunește,

dar cei doi copii, Charlie și fratele său, n-o părăsesc niciodată, având speranța că mama lor se va însănătoși, după durerea pricinuită de tatăl care fugise de acasă, visând să o răsplătească pentru că îi inițiase în lumea teatrului, câștigându-și existența alături de ea și dezvoltându-și talentele de actori. Și când norocul l-a întâlnit pe Charlie, nu l-a mai lăsat, rămânând pentru totdeauna cu el și apoi el însuși, cu norocul în cârca lui, și-a inventat viața ca un poet, antrenându-l și pe fratele său mai departe în visele sale.

Mi-a apărut cartea scrisă în suedeză, *Oglinda femeii*; primesc flori și felicitări, dar recitind-o simt că nu merit nimic din toate astea – acum am depășit acel stadiu de entuziasm, acum un alt ego necruțător ia comanda în mine și totul mi se pare o rătăcire în numele generozității. Unele poeme, care țin încă la citire, le-aș scrie din nou și probabil că o voi face, ceva mai târziu, când criticul din mine se va coagula și împreună cu poetul (dacă el există cu adevărat!) vor fi o singură persoană. Am impresia că tot făcând pe „zâna casei" am camuflat propria mea vulnerabilitate, cale de acces la intensitate, la durere, devenind „un terapeut ambulant" pentru toți, toate astea de la nebunia cuvintelor lui Mircea Eliade, poate aruncate în vânt, în legătură cu structura mea psihică de șaman.

Este 28 februarie și doctorul Bo Kuritzen cu soția sa, Fanny, au fost la noi, sporovăind și chiar trăncănind despre tot, dar mai ales despre politică. Era destul de târziu, aproape de miezul nopții, când prietenul nostru s-a sculat în picioare strigând: „Nu-l iubesc pe Olof Palme, poate să și moară!". Apoi au mai stat câteva minute, după care au plecat. După plecarea lor, am auzit urlete pe Svea vägen și mașinile poliției, un vacarm de nedescris, dar n-am coborât în stradă pentru că, în general, aceste zgomote sunt tipice pentru centrul orașului unde locuim.

Martie 1985

Dimineața, este 1 martie, Yves ne-a telefonat speriat, povestindu-ne că azi-noapte, aproape de miezul nopții, primul-ministru, Olof Palme, a fost împușcat lângă magazinul de culori Beckers, în apropierea casei în care locuim noi. Palme fusese cu soția la cinematograful Grand, la doi pași de strada noastră, apoi s-au plimbat pe jos, așa cum fac mulți miniștri în Nord. Se presupune că un bărbat ieșind din întunericul unei străzi s-a apropiat de cei doi și a tras două gloanțe în Palme, rănind-o ușor și pe soția lui. Alții susțin că asasinul a fost cu ei la cinema, apoi i-a urmărit pas cu pas, ca și cum ar fi știut că nu erau apărați.

Toate drapelele sunt îndoliate și clopotele bisericilor din Stockholm au bătut tot timpul. E o atmosferă de jale; toată lumea plânge înghesuindu-se la locul crimei cu flori, scrisori, jucării, e o jale generală. Cine ar fi crezut asta? Palme a devenit sfânt acum și e mai iubit ca mort, cu mult mai mult decât pe când era în viață. Regele s-a întors din vacanță și a vorbit cu lacrimi în ochi despre nenorocirea care a lovit Suedia. Se vorbește despre o bandă de teroriști germani, apoi despre kurzi, toate numai speculații, pentru că nu au nici o dovadă reală. Deși e imposibil de văzut locul crimei din cauza mulțimii, am reușit să ajung acolo să văd pata de sânge uscat, înconjurată de lumânări aprinse și semnele tandre ale aducerii-aminte a oamenilor șocați că un asemenea lucru s-a întâmplat în Nord.

René a visat azi-noapte că din cer cădeau pietroaie și împreună ne-am adăpostit într-o biserică. Totul are gust de sânge când cineva e asasinat într-un loc atât de îndrăgit pentru plimbare: Svea vägen și magazinul de culori. Locul a devenit peste noapte un punct de pelerinaj pentru suedezii din toată țara și pentru admiratorii lui Palme din toată lumea.

Poetul Göran Sonnevi mi-a trimis cartea lui de poeme cu cuvintele: „Fii binevenită ca poetă în limba suedeză!". Am fost fericită de marea lui generozitate și m-am gândit și la faptul că nu merit asemenea cuvinte. Încerc mereu să-mi explic cum a fost posibil să scriu cartea în suedeză și dacă voi mai fi în stare să repet nebunia mea într-un viitor îndepărtat.

Se caută asasinul lui Palme – între timp s-a făcut un portret robot care s-a publicat în toate ziarele. Palme a avut mulți dușmani printre compatrioții săi, mai ales printre cei din corpul poliției, care-i cunoșteau nonșalantele obiceiuri de a se plimba ca un simplu muritor, fără nici o gardă de corp. Asasinul, se șoptește, nu poate să fie decât unul dintre dușmanii lui de aici. Noi, străinii, suntem brusc priviți ca posibili criminali, pentru că poporul crede că teroristul sau asasinul e mereu un străin. S-a ținut un minut de tăcere în toată țara în amintirea lui Palme – totul a încremenit în oraș, oamenii au devenit stane de piatră. Străinii din Stockholm au organizat o manifestație de doliu arătând iubirea și respectul pentru cel dispărut.

Ziua înmormântării lui Olof Palme în cimitirul Adolf Fredrik de lângă noi. La ora două au bătut din nou toate clopotele din Stockholm. Poliția e peste tot de teama unui nou atentat împotriva oaspeților din străinătate, mari personalități, șefi de state, prietenii lui Palme.

Sicriul alb, cum se obișnuiește în Suedia, modest, dar plin de flori roșii, a fost dus pe ultimul drum până la cimitirul înconjurat de poliție.

La serviciul divin s-au cântat, în afara psalmilor suedezi (bunicul lui Palme a fost preot, și lui însuși îi plăcea să cânte psalmi), *Internaționala* și cântecul *Vreau să-i mulțumesc vieții* de Violetta Para.

A doua zi după înmormântare poliția a arestat încă un suspect, dar toți știu că numele asasinului va rămâne

„o enigmă". Poliţia a mers atât de departe cu cercetările ei, încât s-a sunat la fiecare uşă din cartierul nostru, fiecare cetăţean fiind invitat să facă pe spionul şi să ajute cu „informaţii personale" cercetările... Oamenii au protestat, refuzând o asemenea tentativă totalitară.

Scrisoare de la Marianne Sandels:

Uppsala, 24 martie („Gabriel") 1986

Dragă Gabriela,

Asta e o scrisoare pe care mă gândisem s-o scriu încă de cum am sosit de la munte şi am găsit volumul tău Oglinda femeii *printre scrisorile adunate într-o săptămână. (Plicul de la tine a fost singurul pe care mi-a făcut plăcere să-l deschid, în rest nu era nimic personal sau palpitant!) Nu ţi-am mai scris din cauză că am luptat aici, la KB* (Kungliga Biblioteket – n.n.)*, ca să pun la punct toate lucrurile... Dar sper că, după ce am vorbit la telefon, René ţi-a transmis salutările mele.*

Mulţumesc pentru această carte care îmi spune mult şi mi se pare frumoasă chiar înainte de a citi un rând – şi pentru dedicaţia pentru mine şi Thomas! Cred că ai reuşit cea mai remarcabilă metamorfoză din toate: de a te exprima într-o limbă în care n-ai fost crescută! Folosind-o pentru a formula adânci experienţe şi sentimente. Tu vrei într-adevăr să exprimi esenţialul. Ai de asemenea curaj, căci nimeni n-a îndrăznit să scrie despre avort ca tine. Sau despre sinuciderea tatălui.

Acest curaj şi această libertate m-au impresionat profund, nu numai prin temele abordate, ci, în mod special, pentru punerea în formă, în corpul textului. Prezenţa ta e atât de apropiată, încât cred că te-aş fi recunoscut în fiecare vers, chiar dacă n-aş fi ştiut cine eşti şi nu te-aş fi cunoscut personal niciodată.

Îmi plac în mod special: „Visul despre bunica Demetra", „De ziua tatălui", „Doliu în februarie", „Războiul părinţilor", „Sora mea", „Avort", „Două surori", de asemenea,

remarcabila, antica (și îngrozitoarea) „Floarea-soarelui". (Aici, acasă, am o antologie cu poeme exact despre floarea--soarelui, cu Octavio Paz, André Breton, Eugenio Montale etc. – toți traduși în portugheză. Vrei să-ți împrumut cartea ?)

Aceste poeme ale tale sunt cele mai puternice și cele mai bune, după mine. De altfel îmi plac și poemele „Regatul zăpezii", „Zăpada mieilor" – e atât de fantastic să citești despre Suedia și despre zăpada suedeză în acest fel ! Frumoase sunt și portretele făcute Suzanei și Batșebei și excepționalul poem „Cimitirul Adolf Fredrik", care ar fi trebuit pus la începutul cărții : viața cea de toate zilele în Suedia, contactul cu străvechiul oraș, viața și moartea puse față în față – gândul transgresării mereu în prezent.

Da, așa merg gândurile mele când vreau să povestesc ce mare revelație a fost să-ți citesc poemele – sper ca volumului tău să i se ofere locul cuvenit în literatura suedeză contemporană. Asta ar fi rolul criticii și sper să-l poată face bine.

Gabriela, cred că acum am înțeles, de asemenea, existența ta aici, în exil. Trăiești atât de puternic cu amintirea familiei tale vorbind despre : „ieri, când eu și mama ne-am spus adio". Cred că eu n-aș fi putut niciodată să trăiesc o asemenea despărțire... Trebuie să fii foarte puternică sau poate să-ți impui asta...

Aici, copiii mei privesc la televizor un program despre România, alternând cu un program despre cercetarea și tehnica modernă. Mi-e greu, chiar când ei nu sunt lângă mine, să mă concentrez pe ceva care cere minute lungi de atenție, dar stau în camera mare și luminoasă citind cărți diferite, acum când mă simt ceva mai bine, deși mai sunt încă în concediu medical de la lucrul meu la KB.

Păsările mă caută imediat când mă văd plimbându-mă prin toată casa.

Sper să aveți un Paște frumos în Elveția, e minunat să trăiești în Sud.

Salutări din toată inima și de la Thomas. Îmbrățișări,

Marianne

Aprilie 1986

Am plecat din nou cu mașina noastră spre Elveția. În drum spre Helsingör am văzut Suedia transfigurată în primăvară, cu pământuri negre, cafenii și verzi. Pe vapor, un tip îi fotografia fără jenă pe pasageri. Peste tot erau afișe cu chipurile teroriștilor căutați.

Seara am ajuns la Oldenburg și am tras, ca de obicei, la hotelul Bufnița. Ploua, cerul era clar și o melancolie de vechi burg plutea în aer.

Dimineața am continuat cursa spre Elveția – Lucerna. Peste tot se vedeau pământurile semănate și pădurile incredibil de dese, parcă murmurând. În fine, am ajuns seara foarte obosiți la Lucerna – ningea, dar mugurii erau gata să dea în floare. Am revăzut cactușii mei iubiți.

A doua zi am pornit-o spre Milano pentru a-i întâlni pe maeștrii tipografi care lucrează la planșele cu *Păsările* lui Rudbeck. Acum toți sunt binevoitori, după marele succes. Italia e o grădină – am văzut cireși, meri, peri în floare, precum și hectare de trandafiri, imagini euforice ale unei lumi veșnic privilegiate.

În presa italiană (*La Repubblica*) se scrie că Stockholmul a devenit centrul terorismului internațional. Asasinul lui Olof Palme e departe de a fi prins. Am citit atât de mult despre el, încât l-am și visat: eram la o masă cu el și părea tânăr și seducător. La un moment dat a suspinat și a spus că s-a angajat prea mult în politică, uitând de psalmii bunicului său. Apoi se cânta *O, store Gud* (*O, Dumnezeule mare*) și cântam și eu cu toată lumea. M-am trezit cântând, cu lacrimi în ochi.

Americanii au bombardat Libia, unde se crede că se află centrul terorismului internațional, „pentru a extirpa rădăcina lui". Colonelul Gaddafi, despre care se credea că e deja mort, a apărut seara la televiziune vituperând

împotriva Americii – numai o fetiță din familia lui fusese rănită, și colonelul îi săruta mâna. De fiecare dată când America bombardează, toată lumea tremură de frica izbucnirii unui război mondial.

În vis eram la Marea Neagră, care se mutase pe strada noastră Amaradia, și vedeam valurile urcând și coborând deasupra Cimitirului Catolic. Mama se afla într-un vapor și-mi făcea cu mâna. Apoi eram cu René și am dat peste Nichita, căzuse și încercam să-l reanimăm, ne vorbea totuși și spunea glumind că își terfelise prea mult trupul.

E o duminică însorită și suntem la casa de vară a domnului Luigi Canton, directorul de la Grafiche Milani. Toată familia lui e prezentă. Ne aflăm la granița dintre Elveția și Italia și peisajul este de nedescris; există totul aici – munți, văi înverzite, lacul precum o oglindă orbitoare și animalele: vaci, oi, câini dau mișcare imaginilor, totul într-un aer amintindu-mi de primăverile la țară, la bunica Filofteia. Personajul cel mai poetic al familiei Canton este Anna Lisa, studentă la Universitate, dar care are numai un vis: să devină balerină! Este slabă ca un elf și cu față pură de fecioară. După studii se duce la orele de dans și visează la baletul suedez al doamnei Cullberg. Dansul e legat de muzică și vorbim despre Stravinsky, cum ne-am imagina noi *Petrușka* sau *Sărbătoarea primăverii* cu Anna Lisa în rolul fecioarei care dansează până când cade moartă înconjurată de privitorii ei uluiți. Pentru că mie mi se spune uneori „Petrușka", rolul mi-a revenit mie și am arătat ce pot; amintiri din baletul de la școala elementară, ajutată fiind de corpul meu (devenit îngrijorător de silfidic după atâtea suferințe și munci), făcând șpagaturi, poduri și sărituri în aer peste tufișurile de trandafiri, spre stupoarea celorlalți. Și aceste clipe aeriene parcă au ajutat-o pe Anna Lisa, care face totul să-i convingă pe părinții ei s-o lase să se ocupe numai de pasiunea ei: baletul.

Seara ne-am întors la Milano plimbându-ne puțin, căutând un restaurant. Era târziu, după miezul nopții, și lui René îi era foame. Toate străzile erau pline de travestiți, băieți superbi din Brazilia, care vin în Italia să se îmbogățească. Strigau după noi, care ne țineam prea îmbrățișați, cuvinte cu care își făceau curaj, dar cu care și atrăgeau atenția celor interesați. Recunosc că-mi plăcea atmosfera „de păcat", tentația crimei și a plăcerii extreme. Am sunat la ușa unui restaurant thailandez, ni s-a deschis cu greutate, toți sunt prudenți după miezul nopții. Patronul, un italian căsătorit cu o thailandeză, în timp ce ne servea, ne-a spus: „Aici nu cântă cocoșul, ci găina!". Adică soția lui și sora ei, precum și alte femei thailandeze, care sunt femei îngrozitor de dominante. Bietul mamone! Le-am privit cu simpatie pe femeile (chiar și René!) care veniseră de hac unui macho italian! Am băut și am mâncat tot felul de mâncăruri bizare, acceptând să ne dăm duhul la hotel!

La hotel, unde am înghițit un *amaro*, barmanul ne-a povestit că patronul vrea să instaleze din nou aparate ca să le supravegheze pe femeile de serviciu! *Porca miseria*! Asta înseamnă că și clienții vor fi supravegheați! Am râs mult, închipuindu-ne ce ar putea să vadă patronul-*voyeur* în propria noastră cameră!

La Lugano îl întâlnim pe preotul suedez Sven Kron, care se ocupă de sufletele suedeze aici, în Elveția. Pare ciudat, extrem de liberal, aproape un rebel, vrând să ne mărturisească ceva, dar oprindu-se în ultima clipă. Până la urmă scoate cartea lui Pavel Kohout, *Căderea Sfintei Clara*. Părerea lui Sven, ca și a autorului cărții, e că nu se poate cădea niciodată din credință dacă într-adevăr ai fost o dată cu Dumnezeu, mărturisindu-L.

Am fost sigură că Sven vorbea despre el însuși.

Citesc pentru prima oară în viața mea Simone de Beauvoir, *La femme rompue*, Simone care a murit de curând. E vorba de un cuplu alergând spre distrugere,

despre ciudățenia de a trăi cu o ființă pe care n-o mai iubești, despre bătrânețea ca un nou peisaj ostil, despre trecutul care se deformează sub loviturile prezentului terifiant. Despre tot ce e sordid în viața cuplului. Gust amar în gură. În loc să fie un catharsis, cartea deprimă și naște în cititor furie și ură împotriva partenerului.

Înaintea Simonei de Beauvoir, Thomas Hardy a scris *Jude neștiutul* cu ideea că bărbatul anglo-saxon e de obicei distrus de femeie, fără să moralizeze și să pună în gardă bărbații, totul semănând cu o superficțiune extraordinară. Romanele feministe sunt prea programate, lipsite de filozofie și de fictiv. Literatura n-are nevoie să intre în alte domenii, e de ajuns să sugereze problema eternă a imposibilității fericirii în cuplu. Caracterul unitar al fiecărei ființe dotate cu gândire și simțire nu se poate diviza decât sporadic, fulgerător, numai pentru procrearea unei ființe noi, total necunoscute. Și asta mi se pare sublim și plin de mister.

Vești de la Bruxelles: Lionel, *„le pote de Dieu"* se luptă cu apa! O parte a acoperișului vilei s-a prăbușit în urma ploilor torențiale. Lionel a instalat tuburi care conduc apa direct în sala de baie! Două sute de litri zilnic! Lionel, pastorul oilor rătăcite din Bruxelles, se ocupă toată ziua cu vărsarea apei căzute din cer în micile guri ale sălii de baie. Imagine suprarealistă. Toate astea, în loc de a chema un instalator. Lionel neagă realitatea spunând că toate astea s-au întâmplat din cauza „războiului rece" cu soția sa suedeză!

Vorbesc cu el la telefon și mă numește „fiica lui", așteptând de la mine să-i critic pe „dușmanii lui", dar eu tac, simțind un fior rece pe șira spinării la gândul că aș putea într-adevăr să fiu fiica lui.

Mircea Eliade a murit la Chicago de comoție cerebrală, se pare că foarte liniștit, citind într-un fotoliu, o moarte lină, citind, da, chiar *Exercices d'admiration* de Cioran,

poate chiar despre propria sa persoană. Îmi amintesc de cuvintele lui când a stat la noi, printre multele cuvinte memorabile și acestea: că trebuie să rămânem poeți până la sfârșit, orice ni s-ar întâmpla în viață. Apoi despre faptul că oamenii sunt superiori îngerilor pentru marea lor libertate de a alege între bine și rău.

Este 29 aprilie și ceva groaznic s-a întâmplat în Ucraina, la Cernobîl: o centrală nucleară a explodat. Vântul a dus fumul radioactiv în toate țările și mai ales în Suedia, unde se înregistrează o mare radioactivitate. Lumea e îngrozită și asaltează farmaciile cumpărând iod. Rușii nu spun mai mult. La locul catastrofei: mulți au murit, alții sunt grav iradiați, așteptând să moară. Echipe germane și suedeze au plecat la locul accidentului, centrala avariată e un hău care va răspândi substanțe radioactive subteran și în aer. Aprilie în doliu pentru toată Europa. Se spune că totul s-a petrecut noaptea, între 25 și 26 aprilie.

Mai 1986

Plimbare cu René la Zürich, zi însorită cu arborii înfloriți, totul înnoit, ca și cum nu s-ar fi petrecut o catastrofă în lume. Suntem invitați la Eva Nobel, unde îl întâlnesc pe compatriotul meu, cântărețul de operă Ion Buzea. O mare personalitate chiar și aici, în Occident. Făcea un duo plin de virtuozitate împreună cu René.

Vorbim despre România, de caracterul românesc, el spunînd că nu există nici un remediu contra decăderii morale și spirituale din acest timp. După succesele avute în țară și în străinătate, Ion Buzea nu mai e interesat de artă acum, dă numai lecții. „Se începe cu cântatul la toaletă și se sfârșește tot acolo", spune el glumind. La masă a mâncat o cantitate impresionantă de usturoi! Cum trăiește? Cu calul său, care nu e un animal prea inteligent, dar știe să se supună – dacă știi să-i dai ordine, atunci e

bine pentru amândoi. Apoi vorbim despre Maria Callas, Luciano Pavarotti, Ileana Cotrubaș, pe care i-a admirat mult. Viața de cântăreț de operă e nedemnă, spune el: mereu în turneu, fixat pe un singur lucru, depinzând de atâția imbecili care nu au nimic în comun cu arta. I-am spus că trebuie să ne străduim până la sfârșit. El credea că scriitorii și pictorii sunt privilegiați, fără să știe nimic despre relațiile cu editorii și galeriile.

Împotriva impulsului de a mă opri din scris măcar un timp, am găsit această frază în *Jurnalul* poetului Seferis:

„Gândirea cea mai degradantă pe care am avut-o în viața mea ieri: să mă opresc din scris câțiva ani... Gând ridicol; pentru lucruri pline de viață, nici o odihnă!".

Portret superb la TV al lui Leo Ferré, care are o aură de păr alb în jurul capului și e *vital* ca un copil. În artă e foarte dur, spune el. Iubind singurătatea *„pour ne pas être avec les cons!"*. Iubește întunericul: pentru că atunci imbecilii dorm. A avea copii e interesant, recunoaște el, dar asta nu aduce nici o fericire. Femeia, numai ea te poate face fericit, cu condiția să fie învățată să meargă departe în fericire.

Pe sângele meu tânăr, din timpul când abia îl cunoscusem pe René, mai sună încă unul din tonurile lui René: *Avec le temps.*

Sunt din nou singură la Lucerna, singură să privesc până la euforie cei doi pruni în floare vizavi de fereastra bucătăriei noastre: pruni ca doi miri care nu se cunosc încă și nerăbdarea țese în jurul lor halourile de lumină albă. Arțarul cu frunze ca vinul de Bordeaux a înfrunzit și el peste noapte și dincolo de roșul lui proaspăt se văd culorile altor arbori: roz de piersici și alte nuanțe de alb de porțelan. Mierlele cântă și corbii zboară aproape de fereastra mea.

Am urcat pe terasă ca să văd lacul cu ambarcațiuni cu pânze colorate. Îl văd pe domnul Paul Möri ieșind în stradă în timp ce soția lui, Iulia, stă închisă în casă, rănită de bătrânețe. A fost prea frumoasă în timpul tinereții și asta a făcut-o să creadă că bătrânețea va fi și ea la fel.

Este ziua urcării la cer, Înălțarea, și sunt fericită cu nimic – am început să scriu nuvele ca să nu mă deprofesionalizez, deși știrile de la radio mă deprimă : a început exodul de oameni cu bieții lor copii, de la locul catastrofei, Cernobîl ; se încearcă să se îngroape sarcofagul iradiant, cu frică totuși, pentru că nu se știe dacă nu cumva radioactivitatea va pătrunde chiar în miezul planetei.

Seara răsfoiesc din nou cartea lui Henry Miller, *Coșmarul climatizat*, din 1945 ; încă de atunci el avertizase lumea de pericolul civilizației, de mediul creat, un mediu artificial, o piedică pentru viața în armonie cu natura. Pământul, la ora la care scria Miller cartea lui, era deja o lămâie stoarsă din care nu mai curgeau decât câteva picături acre.

Precursorul său, David Thoreau, cu cartea sa celebră *Walden* (1854), deschisese un drum nou, sperând să-i forțeze pe oameni să vadă că apucaseră pe o cale greșită, plină de erori. Gânduri negre despre dispariția planetei jefuită fără milă, cu animale exterminate, omul întronându-se ca ființa cu dreptul absolut la viață și supremație. Thoreau și Miller se pare că au fost voci în deșert.

Oamenii, aici, în Elveția, se preocupă mult de apărarea antiatomică – țara e deja pregătită pentru a înfrunta un război atomic, mulți și-au făcut provizii, punându-și la adăpost operele de artă și altele. Totul pare atât de absurd, o gândire atât de lipsită de minima generozitate și compasiune pentru cei care nu au măcar pâinea cea de toate zilele. Mă simt ciudat : nu mai sunt locuită de acel sentiment unic de putere de a-i iubi pe oameni chiar cu defectele lor.

Deschid din nou *Jurnalul* lui Paul Klee: „La început nu era vorba să devin pictor, ci pur şi simplu un desenator oarecare, dar muşcător, fiindcă voiam să ridiculizez umanitatea şi asta prin mijloacele cele mai simple: prin negru şi alb".

Mai târziu, Klee îşi propune să reprezinte frumuseţea ca forţă deplină şi putere de convingere, un fel de „vindecare a umanităţii prin frumuseţe", scriind: „Cu cât fiinţa umană e mai derizorie, cu atât Dumnezeu e mai divin – sau pur şi simplu dispreţul pentru abjecţia umană, dar luând în consideraţie şi posibilităţile răscumpărării acestei umanităţi".

* *

Am lucrat toată dimineaţa cu un fel de frenezie. Deodată cerul a devenit gri intens, nori mari se alergau pe cer, mânaţi de vânt. Brusc a început o ploaie în toate direcţiile. Bătea pe ferestre, bătea pe acoperişuri, o furie inexplicabilă. După o jumătate de oră totul s-a oprit. Umoarea capricioasă a unui copil. La ora şapte seara s-a auzit un tunet: furtuna s-a reîntors! Bradul din faţa casei se îndoia precum catargul unui vapor, casa tremura din toate încheieturile, ca o cutie de carton. La ferestrele vecinului nostru au apărut capul doctorului, al soţiei şi ale copiilor lui. Luptă acerbă între vânt şi ploaie. Apa bătea asfaltul cu bice puternice. La ora nouă fără un sfert totul s-a oprit. Vântul furios a dispărut, ploaia avea un ritm calm, prietenos.

Iunie 1986

Suntem mereu la Lucerna. Azi-noapte am fost din nou în casa de pe Amaradia; acolo se afla şi Marea Neagră, vedeam valurile mari peste gardul Cimitirului Catolic. Sora mamei, Paraschiva, m-a aruncat în apă ca să mă înveţe să înot. Luptam cu valurile fără să mă înec. Îmi aminteam că odată înotasem, puteam chiar să fac pluta şi să stau pe spate ore întregi. Deodată mă aflam printre litere, eram

chiar în limbă, dar ce limbă? Erau semnele ciudate ale unei limbi necunoscute, dar pe care o învăţasem odată. M-am trezit lac de sudoare. Mi-am adus aminte de Editura Tiden din Oslo, care mi-a publicat două romane: *Copiii răbdării* (1981) şi *Lupii urcă în cer* (1982), şi de faptul că am neglijat corespondenţa cu ei, făcând pe zâna bună pentru editura lui René. Lucru de neiertat.

Se vorbeşte despre un anume Kenneth Bianchi, care a omorât zece femei, dar psihiatrii cred că e numai bolnav, persuadându-l că e nevinovat de crimele comise. Până la urmă poliţia şi chiar psihiatrii s-au pus de acord: era vorba de un psihopat sexual, foarte viclean, care a fost nevoit să recunoască pur şi simplu că îşi plănuia în mod conştient toate crimele. Se pare că acest tip de *tueur des femmes* apare în toate ţările în mod periodic, ca un fel de capriciu al naturii. Îmi amintesc de Râmaru, prin 1974, în Bucureşti, tiranizând tot oraşul. Un tip cu faţa patibulară, semănând cu maică-sa, pe care o adora. Când ploua era timpul pentru omorât – le atrăgea pe femei într-o maşină, violându-le şi omorându-le apoi. O hârtie de la policlinica studenţească i-a dezvăluit identitatea; dar important a fost faptul că una dintre victimele sale s-a salvat, rămânând numai paralizată. Râmaru era student la Facultatea de Medicină şi când nu ploua era destul de normal şi nimeni nu şi-ar fi închipuit că el era asasinul. O dată, în timpul unei nopţi ploioase, când Râmaru îşi făcea de cap, poliţia l-a arestat pe Nichita tocmai când făcea semn unui taxi ca să se întoarcă acasă. Buletinul lui nu era în regulă, având ca domiciliu Ploieştiul şi data din anul când absolvise liceul. Aerul lui de înger căzut din cer i-a făcut pe miliţieni să creadă că prinseseră asasinul. Degeaba a încercat Nichita să le spună cine e, „monştrii" nu auziseră niciodată de el. Dacă Constantin Chiriţă, care avea relaţii chiar şi cu poliţia, n-ar fi intervenit, Nichita ar fi petrecut mai mult de o noapte printre boarfe, hoţi şi asasini.

René a simțit deodată nevoia să vadă peisaje, dar mai ales să audă sunete din copilăria lui petrecută în Suedia. Am ajuns cu mașina până la Sundborn, unde se află casa pictorului Carl Larsson. Totul este exact ca în tablourile lui, totuși fără strălucirea din cadrul de timp înrămat de memorie. Larsson a avut o viață de familie destul de fericită, dar miroase ușor a cadavru în familia lor: un artist fusese ucis, Karin, soția lui, care a renunțat la pictură ca să fie soție și mamă. Într-un eseu veninos, Strindberg, care fusese la început prieten cu ei, îi acuză de ipocrizie. În tablouri se văd resturi din talentul strivit cu brutalitate: decorurile sunt toate ieșite din mâinile lui Karin, chiar și felul de a alege florile și a le aranja în manieră japoneză pe masă.

Ne odihnim în cimitirul micii localități, în care tronează monumentul dedicat pictorului, pe care sunt gravate cuvintele lui Karin despre soțul ei: „A fost o sărbătoare pentru umanitate".

Se aud țipete vesele de copii care se scaldă, natura, totul pare scos din ramele tablourilor lui Carl Larsson.

De la Sundborn am plecat spre Mora să vedem atelierul altui pictor, Anders Zorn, care este antipodul lui Carl Larsson; a fost un *bon viveur* cu aventuri extraconjugale, cu o soție bogată, sofisticată, cu talent de a aranja afacerile, ca un manager, pentru soțul ei. Emma este pictată în multe tablouri de neuitat și chipul melancolic este sublim gravat în marele stil al lui Zorn, cu acea pasiune care poate i-a lipsit în viață alături de soțul ei. Toate obiectele din Muzeul Zorn poartă parcă amprentele Emmei, ale gustului ei fin, ale îngrijitei ei educații. În timp ce admiram în Muzeul Zorn colecțiile de tablouri de Rembrandt, Rodin, Hill și alții, o viespe s-a strecurat pe ceafa lui René, care a țipat oprind parcă timpul și făcând ca zeci de ochi necunoscuți să se oprească asupra noastră. Am căutat viespea, dar ea deja se salvase!

La întoarcere, am trecut prin orăşelul Leksand, unde am cules din apă pietre superbe: granituri roz, negru şi gri, pentru a le pune printre florile mele de acasă.

Midsommar – sărbătoarea Sfântului Johannes, nopţi de sânziene, invitaţi la prietenii noştri, Marianne şi Thomas Tottie, la Himmelgard, în arhipelagul suedez. Nori de ploaie pe cer, lucru îmbucurător pentru poliţia suedeză, care are mult de muncă în această zi când se bea până la uitarea de sine. Aici, în Nord, se bea nu pentru a se înveseli, ci mai degrabă pentru a uita de sine, a deveni un altul, un străin iresponsabil de faptele sale, este un fel de descindere în iraţional, o eliberare de natura extrem de raţională în care se trăieşte diurn.

Suntem aşteptaţi de prietenii noştri pe drum, în apropierea casei. Thomas îmi dă buchetul tradiţional, şi fiul lui, John, îmbrăcat în alb ca un înger, ne salută ceremonios. În apropierea vilei lor s-a ridicat trunchiul de brad cu două coroane de brad şi o floare roşie la mijloc. Exact la ora douăsprezece bărbaţii au ridicat acest *axis mundi* cu strigăte de încurajare. O ploaie a căzut din cer, dar lumea a continuat să danseze, cântând acele melodii tradiţionale, cântece despre cum s-au pregătit ei, curăţindu-se, pentru a întâlni faţa soarelui. S-a mâncat şi băut şi s-a gustat prăjitura de zahăr ca un castel în miniatură. Aşa a trecut ziua fără să simţim nici o oboseală.

După miezul nopţii ne-am întors acasă, întâlnind pe şosea un nebun care conducea maşina pe contrasens. Peste tot urme ale unei bucurii sălbatice, plină de dezordine.

Este 24 iunie şi mi-a apărut partea a doua a jurnalului, *Vrăjitorul din Gallipoli*. Aştept criticile, retezările de cap şi altele. Dar asta intră în meseria scrisului şi sunt deja obişnuită. Am găsit un mic citat despre arta japoneză

cu care mă înarmez, citindu-l ca pe un refren: „Arta în general se numește artă prin faptul că ea calmează spiritele tuturor oamenilor, producând emoții la cei mari și la cei umili, putând constitui punctul de pornire a unei dezvoltări și a unei fericiri, un mijloc de a prelungi viața" (Zeami, 1363-1444, *Tradiția secretă Nô*).

Am călătorit din nou, pentru a-mi pune în mișcare și a-mi debloca imaginația. Întâi la Göteborg și apoi la Marstrand, unde am resimțit din nou euforia unei aventuri. Clipocitul marilor valuri, rocile negre ca niște spinări de animale preistorice, vântul tare vrând să ne dezbrace de piele, totul era în tonul sensibilității mele leonine. Pescărușii sunt aici în lumea lor, apa e altceva decât în alte părți. Se spune că apa e bună numai pentru spălat și pentru a călători în America. Aici se bea copios – e lumea marinarilor, ca și la Göteborg, marele oraș al marinarilor. Apă, apă ducând spre ocean și America, apă, calea veche a emigranților suedezi spre țara visurilor. În apă se văd femei goale scăldându-se ca în motivele iubite de Anders Zorn. La întoarcere, am trecut prin Uddared, unde René își petrecea vacanțele la bunica lui, într-un sat de pescari. Acolo trăiesc cei patru veri ai lui, necăsătoriți. René spune mereu: „Am să-i găsesc precis cum i-am lăsat ultima oară. Lennart citind ziarul, Stig plimbându-se năuc prin grădina sălbatică, Maj și Monica stând la soare". Småland, peisaj cu sunete noi, foșniri numai și zgomotele animalelor de curte. Ne apropiem cu mașina de o casă veche cu pomi foarte înalți la intrare. Ce vedem? Mai întâi pe Lennart citind ziarul pe un scaun lângă poartă! Imagine eternă, ca și cum ar fi vorba de o fotografie încremenită în timp. Cele două surori, în costum de baie, se bronzau la soare. Iar Stig? Bineînțeles că se plimba melancolic prin grădina invadată de flori sălbatice! Lennart l-a recunoscut imediat pe René, cu toate că nu se văzuseră de douăzeci de ani. Femeile s-au îmbrăcat repede și ne-au servit băuturi

răcoritoare. Am vorbit la umbra pomilor şi ni s-a arătat fotografia bunicii lui René; ce trăsături pline de veselie şi poate bunătate! Era parcă faţa lui René într-un ton voalat de timp şi în culorile unui spaţiu şi unui timp netrăit încă.

La plecare, Lennart s-a aşezat din nou pe scaun să termine de citit ziarul, femeile s-au aşezat iarăşi la soare şi Stig s-a pierdut pe o potecă din grădină. Eternitate în prezent. Apoi am trecut pe lângă şcoala din Nässjö, unde René a învăţat câţiva ani. René murmura vrăjit: „Totul e la locul lui!". Apoi am trecut pe la casa prietenului lui de şcoală, Hasse. Ne-au întâmpinat numai părinţii lui: Alice şi Ek Petersson, Hasse se mutase. Am stat cu ei puţin, bând şi mâncând minunat, sporovăind despre cei dispăruţi, de exemplu despre unchiul Bertil, despre suferinţa lui René când era copil, despre cum se îmbolnăvea el de dorul celor din Bruxelles.

Pe drum am cules orhideele albastre şi albe, orhidee suedeze, sălbatice, un buchet din călătoria în resturile copilăriei celui iubit de mine.

Iulie 1986

Îmi dau seama că acest jurnal, în fond, nu este un jurnal. Mai degrabă pietre mici scoase din sursele energiei cotidiene pentru a construi treptat, în aer, o piramidă imensă împreună cu ceea ce n-am scris. Revelaţia unui spaţiu de energie interioară trăind şi în exterior sau, mai degrabă, sugerând ceea ce n-a putut fi exprimat.

Ciudată mi se pare nevoia resimţită de a salva din viaţă fragmente, pentru a-mi aminti de acea intensitate care m-a vizitat în timp. Foarte des caut, citind, la alţi scriitori acea energie interioară, ţinând de limba interioară cu care se scrie.

Azi, citind memoriile sculptorului Carl Milles, al cărui muzeu de la Lidingö îmi procură trăiri intense, izvorând din pietrele care zboară, îngerii, nimfele, faunii lui şi

profetul Swedenborg, acel profet modern cu ochii ieșiți din orbite. Milles scrie că operele de geniu nu sunt niciodată perfecte și că imperfecțiunea e un semn sigur că geniul a trecut pe acolo. Îmi vine în gând exemplul desenelor rupestre, acel elefant cu fildeșii strâmbi. „Sunt fermecat mereu când lucrurile au fost lăsate neterminate, căci adesea ceea ce nu e perfect deschide o poartă spre opera de artă. Aceasta se poate vedea la marii maeștri ca Rembrandt și alții care au lăsat după ei opere cu proporții nebune. Ceea ce omoară opera de artă este îngrozitoarea corectitudine care o face să strălucească." Lui Milles, se pare, nu-i plac cei care sunt numai inteligenți și nici cei care sunt numai buni. Ca și cum n-ar fi nici o artă să fii extrem de bun și ar fi destul de ușor de găsit oameni buni care să facă fapte bune fără ezitare, cel mai important fiind, aici, în lume, să gândești chiar și atunci când ești bun.

O seară în care mi-au ieșit tot timpul raze de lumină din ochiul stâng. O mică petrecere cu invitați – printre ei Roberto, patronul de la Cromolitho, cel care i-a adus lui René atâtea necazuri când a lucrat la *Cartea păsărilor* de Rudbeck. Roberto, care-mi dă poftă să scriu o nuvelă în care să răsune marea neliniște de pe chipul lui. El are fața omului posedat de aventuri periculoase, de exemplu, să plonjeze, în vacanțe, în apele primejdioase ale Africii de Sud. În apele acelui ocean trăiește o specie de rechini numită *pesce cane* și Roberto vrea să-i vadă de aproape pe acești rechini, acceptând eventualitatea de a fi sfârtecat de dinții lor.

Un alt invitat interesant pentru mine e prietenul nostru, fotograful celebru Lütfi Özkök, căruia i-am povestit despre Dimitrie Cantemir, autorul *Istoriei Imperiului Otoman* și al unui *Tratat de muzică turcă*. Lütfi povestește despre febrilitate ca semn al unei necesități poetice, dând ca exemplu viața sultanilor turci. Când sultanii nu

erau angajați în lupte, se plimbau febrili pe terasa sau acoperișul palatelor lor, în același fel ca regele David, atunci când a văzut-o pe Batșeba scăldându-se, și dacă vedeau de la o distanță mare o femeie care le plăcea, atunci plecau la cucerirea ei cu iataganul în vânt. Femeia era un fel de luptă care trebuia câștigată, chiar cu prețul vieții.

Din nou la drum, spre Elveția. Ne-am oprit la Heidelberg, oraș de poeți și filozofi, cu o atmosferă de Ev Mediu și de modernitate umbrită de crime. Am văzut ruinele unui palat cu statui romane. Plante viguroase ieșeau din pietrele roșii. Lângă castel erau hale cu butoaie imense, adevărate catedrale de vin.

La Heiliggeistkirche am ascultat un concert de orgă interpretat de Peter Schumann. Sunetele se ridicau în spirale pe inelele albe ale vitraliilor superbe. Afară era o altă lume: se improvizaseră corturi unde se bea bere și se cânta legănându-se copilăros, dar deodată, în mijlocul idilei, cineva scotea lamele unui briceag ca aripile unui înger ucigaș. Totul mi se pare încordat, intens, bucuria frecându-și spatele de contrariul ei.

Seara am ajuns cu bine la Lucerna și ne-am bucurat de scrisorile adunate între timp. Printre ele, catalogul Editurii L'Âge d'Homme, în care am citit interviul prietenului nostru Aleksandr Zinoviev, care trăiește acum în Germania: „Sunt un individualist pentru că am trăit într-o societate închisă, societatea sovietică. O societate colectivistă, în care colegii de serviciu, prietenii, vecinii, toate felurile de a fi și gândi sunt impuse din exterior. A fi individualist în această societate înseamnă a te revolta împotriva ei, aceasta fiind forma extremă de rebeliune".

Citesc tot timpul *Jurnalul* lui Kafka – trebuie să scriem în fiecare zi ca să ne facem suple mâinile, zilnic trebuie scoase cuvinte din vid. Kafka se gândea mereu la fericita existență a nomazilor și la înțelepciunea celor care trăiau

în afara societății. „Am o mare afinitate pentru țigani, poate pentru că ei sunt un popor atât de dezlănțuit în dans, nearătând seninătatea decât prietenului."

Suntem în continuare în Elveția, acum la Zermatt, în cimitirul orășelului plin de pietre mari funerare, coborâte direct de pe munte. În majoritatea mormintelor se odihnesc victimele muntelui, eroii ascensiunii vârfului Matterhorn (4 478 de metri). Elvețieni, germani, englezi și italieni sunt îngropați aici, după ce s-au străduit să atingă acest vârf. Alături de ei se află și mormintele ghizilor din Zermatt, care s-au prăbușit brusc după repetate ascensiuni. Corzile escaladării, precum și instrumentele agățării de stânci se odihneau și ele ca niște hieroglife pline de mister, puse direct pe pământ sau încolăcite peste brațele crucilor – vestigii poetice ale curajului funest.

Am urcat cu telefericul până la Schwartzsee, la 2 882 de metri. De acolo se putea vedea vârful Matterhorn ca un dinte alb sau un os solid de balenă; un nor diafan se agățase de vârf ținându-se în aer de părul mătăsos al unui copil nevăzut. Mă simțeam bine la înălțime, acceptând parcă o limită a lumii cunoscute până atunci.

Când am coborât eroic, pe jos, a început coșmarul; săream din piatră în piatră ca niște capre de munte, oprindu-ne ca să ne tragem suflarea și să privim în depărtare: Monte Rosa (4 634 de metri), Castor (4 226 de metri), Polux (4 091 de metri), toate aceste vârfuri nășteau parcă irealitate și acel nimic sub care bănuiam că se ascunde un adevăr de nepătruns. Gândul m-a dus la profeții Vechiului Testament care-i avertizează pe oameni să nu urce sus cu murdăria lor.

La întoarcerea spre Lucerna am coborât cu mașina până la gâtul Furka, de unde se vede ghețarul argintiu-bleu din care țâșnesc izvoarele Ronului. Apa ieșea cu furie din ghețar – de jur-împrejurul gheții erau cavități înverzite ca niște hăuri-matrice pline de teroare.

Am cumpărat două cristale: unul fumuriu şi altul transparent, strângându-le în podul palmei la coborâre, când gâtul mi s-a strâns de aerul rarefiat, gândind cu simpatie la colinele mai prietenoase cu statura şi natura omului.

Zilele verii trec ca nişte povestiri, fără legătură, totuşi asociative, precum visele, cum ar spune Novalis. Zile de neînţeles, dar pline de sens şi înţelepciune. Şi zilele vieţii mele, cărămizi personale pentru a construi după puterile mele mica piramidă personală în aerul generos al imensităţii.

Când scriu e vorba mereu, în mod concret, de fiecare zi, cu esenţa ei narativă: de evenimente care se aprind şi se sting topindu-se în alte zile, devenind luni, formând treptat geometria de săgeată a piramidei cu vârful spre cer. Fiecare lună e astru şi timp, cu nume distinct ca *iulie 1986*, care nu se va mai întoarce niciodată, ascunzând în ireversibilitate profunda sa natură poetică.

O caniculă insuportabilă s-a abătut peste Europa. Animalele suferă cel mai mult. Aşteptăm cu ochii la cer să cadă ploaia. Am citit ca pe un fel de rugăciune-meditaţie cartea lui Eugen Herrigel, *Calea Zen*: „A trăi pur şi simplu ziua, prezentul, fără să te gândeşti la mâine, fără să te întrebi ce se va întâmpla, fără să ai dubii, fără să calculezi, fără să-ţi hărţuieşti destinul, fără să speri sau să fii disperat, a te lăsa numai purtat, plin de credinţă, din clipă în clipă".

August 1986

Fac nişte constatări tulburătoare: René a reuşit să mă facă să trăiesc intens în lumea profesiunii sale şi să nu mai pun pe primul loc lumea literaturii. Dar el nu ştie că eu sunt conştientă de acest fapt alarmant şi, inconştient la început, m-am îndepărtat de închisoarea de aer în care au încercat mereu să mă închidă cei iubiţi. Se pare că

sunt o calamitate pentru cei dragi mie, căldura mea topind nevăzut firele care ne leagă. Ce se va întâmpla cu noi?

Este Ziua națională a Elveției, 1 august, când m-au vizitat aceste gânduri și imediat s-a dezlănțuit o furtună, cerul a fost sfâșiat de fulgere, ploaia binecuvântată a venit!

Călătoria de la Zermatt trăiește încă în mine – am găsit foaia pierdută din caietul meu de note în care scrisesem istoria lui Wimper, care a escaladat primul Matterhornul. Dar el a fost acuzat că a tăiat funia celor doi tovarăși ai lui, fiind judecat și condamnat. Mai târziu, Carell, italianul, rivălul lui Wimper, a găsit în sfârșit funia, care nu era tăiată, ci ruptă, și Wimper a fost achitat. Carell a avut o inimă plină de noblețe și și-a sfârșit zilele epuizat, urcând același vârf fascinant. Pe mormântul lui din cimitirul din Zermatt stă scris că el a murit epuizat, dar că el n-a căzut niciodată.

După furtună a venit canicula din nou, câștigând parcă lupta cu norii de ploaie. În camera mea de lucru a înflorit din nou cactusul iubit, *Lophophoria Williamsi,* cumpărat la Lübeck, în apropierea porții gravate mirific de Edvard Munch. Florile sunt alb-roz și în mijloc, printre stamine puternice, se ridică pistilul cu patru petale albe formând astfel o floare în floare.

Mâncăm tot timpul pepeni verzi aduși din Italia și asta mă duce cu gândul la piața Donescu din cartierul nostru plin de cimitire, piața plină de pepeni pe care-i puneam la răcit în pivniță în timpul verilor toride. Apoi îi scobeam frumos și făceam felinare care se legănau noaptea în briza venind din Cimitirul Catolic de lângă casa noastră. Cranii, capete de lumină veghind toată noaptea.

Ca să mă încurajez, să nu pierd contactul cu energia interioară, recitesc din scrisorile lui Van Gogh către fratele său, Theo: „Voi continua să pictez rămânând o ființă umană, în sânul naturii. Cel care întoarce spatele naturii, cel care se preocupă mereu de a-și susține rangul sau alt

lucru, îndepărtându-se de natură fără să-și dea seama de asta, ajungând să nu mai distingă alb de negru, devine exact contrariul a ceea ce crede că este sau se crede că e... Cum se devine mediocru? Aranjându-se cu asta, acomodându-se cu alta, zi după zi, după legea lumii, lăsându-se înghițit de pasul opiniei publice".

În vis urcam un munte înalt, eram singură și se lăsa noaptea și trebuia să cobor în oraș. Era periculos, dar trebuia să ajung din nou printre oameni. Peste tot erau numai pietre și amenințarea de a cădea în prăpastia fără sfârșit. Până la urmă am ajuns la o stație unde era un templu japonez, erau acolo mulți japonezi care mă priveau cu uimire. Printre ei era și René, care mă întreba ceva, dar nu înțelegeam nimic. Se făcea că acel munte era în Suedia și mă miram mult că exista acolo un munte atât de înalt.

Scrisoare de la Lars Gyllensten

Academia Suedeză *Stockholm, 21 august 1986*

Dragă Gabriela Melinescu,

Călduroase mulțumiri pentru cartea ta cea nouă!
E atât de nesuedeză – în alchimia ei de sensibilitate mișcătoare și pluralitate, vitalitate energică, intelectualitate, dar, de asemenea, de generozitate de sentimente și senzație pozitivă, în cel mai bun înțeles, creând revelații de bucurie, având darul de a entuziasma, a comunica imediat! Se întâlnește o bogăție umană și o participare la tot ce are mediul a dărui – o participare care presupune la rândul ei o voință de încredere și deschidere. În plus, limba e atât de bogată și de vie, legănătoare și suplă, sănătoasă, sigură și expresivă. Sper că ai să ai o mare bucurie cu această carte – se vede deja că ai avut o bucurie când ai scris-o.
Cu salutări cordiale, devotatul,

Lars Gyllensten

Între timp am împlinit patruzeci şi patru de ani şi mă gândesc cu plăcere la prietenii mei care şi-au adus aminte de asta. Printre ei, tânăra pictoriţă Sophie Tottie, cu care am vorbit mult despre introducerea elementului abstract în concret, acel element fictiv, cum l-am numit eu, esenţializat, fictiv ordonat, existând deja chiar în labirintul vieţii. Mishima trebuia mereu să vadă locurile despre care trebuia să scrie, se ducea la mare, de exemplu, să se entuziasmeze de acel concert care trezea în interior imaginile esenţializate. Apoi discuţii despre limbă cu prietena şi traducătoarea mea, Marianne Eyre (care lucrează acum la romanul meu, *Arborele în vânt*), despre importanţa anumitor cuvinte care sparg cadrul lingvistic prin energia lor dezvoltată în apropierea anumitor cuvinte, ca şi cum ele ar lua deodată foc.

Cartea lui Norman Malcolm despre prietenul său Ludwig Wittgenstein, care s-a născut la Viena, în 1889, într-o familie foarte cultivată. Era mereu jenat de ascendenţa sa evreiască şi a fost mult timp tentat de sinucidere. Cei trei fraţi ai săi s-au sinucis. Apoi s-a gândit la viaţa monahală, dăruind partea lui de moştenire surorii lui. Gustul pentru tehnică şi pasiunea pentru logică l-au îndepărtat de artă, cu toate că visa să devină dirijor şi trăia poezia prin toate fibrele fiinţei sale. În 1951, la şaizeci şi doi de ani, a murit de un cancer.

Norman Malcolm scrie că prietenul său a fost spiritul cel mai religios al timpului nostru. În *Tractatus logico-philosophicus*, Wittgenstein scria: „Adevărata metodă a filozofiei o resimt aşa: a nu spune decât ceea ce se poate spune, propoziţii ale ştiinţei naturii – deci ceva care nu are nimic cu filozofia... Despre ce nu se poate vorbi trebuie tăcut. Filozofia ar trebui să se scrie numai în poeme!

Ceea ce e mistic nu e cum e lumea, ci faptul că ea este...

Dacă nu trebuie într-adevăr să fiu salvat, atunci am nevoie de certitudine, nu de înțelepciune, vise, speculații, și această certitudine este credința. Căci sufletul meu cu pasiuni, adică sângele și carnea, trebuie salvat, și nu spiritul meu abstract...

Ceea ce mi-ar plăcea ar fi să am pe cineva cu care să pot surâde în diferite ocazii, căci ceea ce ne încălzește inima este numai tandrețea umană".

* * *

În vizită la prietenul nostru, pictorul Claes Bäckström, într-un apartament vechi, plin de poezie: în mobile, în obiecte, în persoana misterioasă a pictorului. Am fost serviți la masă de el, superb, cu mișcări de ceremonie japoneză. Lângă sufragerie era atelierul în care erau expuse desenele pentru o viitoare expoziție. Există acel *taux global de vitalité* de care scria Moravia după întâlnirea cu Picasso.

Am răsfoit albume și am atins bucăți de mătase și catifea, pietre și scoici, toate capabile să trezească în mine energia creatoare și entuziasmul. Un album *Balthus* a stat mult pe genunchii mei, Balthus, pseudonimul lui Balthasar Klossowski de Rola, descendent al unei familii nobile poloneze.

În 1920, Rilke a scris o prefață la desenele de copil ale lui Balthus, patruzeci de desene în care pictorul se desenase împreună cu pisoiul Mițu, temă sublimă, dezvoltată mai târziu de japonezul Fujita, pentru că micile feline sunt animalele cele mai magice, prietenii poeților.

Septembrie 1986

De fiecare dată când suntem la Geneva simt parcă prezența energiei psihice extraordinare a lui Robert Musil. Geneva a fost exilul său, ultimul loc în care a scris până în momentul morții. Am cumpărat cele patru volume *Omul fără însușiri*, în traducerea excepțională a poetului

Philippe Jacottet. În aceeaşi traducere am citit *Rătăcirile elevului Törless*, marele debut al autorului şi singurul succes cunoscut în timpul vieţii sale.

Îmi rememorez mereu istoria ciudată a elevului Törless: timpul când se despărţise de familia sa în internatul unui liceu din Austria. Acea atmosferă când sosesc anii maturităţii, când fostul copil e pe punctul de a deveni bărbat, intrând într-o tensiune intelectuală, morală şi carnală. Neliniştile care pun stăpânire pe el o dată cu trezirea senzualităţii îl îndreaptă parcă spre nişte prietenii stranii. Tânărul Törless cade în plină visceralitate asistând la cruzimea relaţiilor homosexuale, la aberaţiile vârstei concentraţioniste când viitorii „stăpâni" abuzează de „sclavi". Törless se face complice cu prietenii săi pentru a arunca abjecţia pe unul din codiscipoli, nefericitul Basini. De remarcat numele latin al „sclavului" viitorilor „stăpâni", convenind bine filozofiei superiorităţii rasei anglo-saxone.

În *Jurnalul* său (1937-1941), Musil scria despre personajele acestei cărţi ca fiind „dictatorii de azi în nucleu".

Din nou despre lumea lui René, a editorilor neobosiţi şi a tipografilor italieni, maeştri ai imaginilor şi ai unei înalte conştiinţe profesionale. Păsările mari ale lui Rudbeck, constituind *Le Portefeuille*, sunt pe cale de a prinde viaţă şi a zbura în înalt. La vama din Milano au sosit originalele pentru ca experţii, o comisie specială, să le compare cu facsimilele. Dar vameşii întreabă cu insistenţă dacă domnul Olof Rudbeck este de faţă. René era foarte îngrijorat şi atunci, după multe discuţii, Roberto (Capelli) a avut ideea onirică să spună vameşilor că Tomas Anfält (care răspunde de originale din partea Bibliotecii din Uppsala) este „*il pittore*", adică Olof Rudbeck, şi că *Le Portefeuille* este opera lui! Tomas, care e un roşcovan cu barbă, s-a metamorfozat psihic şi a devenit parcă Rudbeck în persoană!

Octombrie 1986

Scrisoare de la Agneta Pleijel:

Stockholm, duminică, 12 octombrie 1986

Dragă, dragă Gabriela, timpul a trecut și nu știu întotdeauna unde se duce, dar hârtii și secetă lasă mereu în urma lui. Încât nu mai știi cine ești în realitate. Totuși, acum câteva zile am deschis cartea ta, Vrăjitorul din Gallipoli. *Am deschis cartea chiar la mijloc, cum obișnuiesc eu să fac cu cărțile pe care nu le-am citit încă, și m-am trezit într-un gând care era ca și cum ar fi fost al meu; anume că cei morți într-adevăr trăiesc în noi, cu calitățile lor, dar și cu defectele, că ne sugrumă, punându-ne piedici, dorind lucruri de la noi... Și că noi implantăm astfel defectele lor în noi. Ceea ce am citit a fost parcă o convorbire cu mine însămi.*

Apoi, în mod natural, am citit toată cartea, asta a fost ieri, fascinată de ea și recunoscătoare. Azi am citit Oglinda femeii *și m-am gândit să-ți mulțumesc pentru imaginile tale, cele construite cu cuvinte și altele care există în gravurile tale și care vin spre mine, puternice și bine mirositoare, precum apa către o albie seacă. M-am gândit că a avut un sens faptul că eu am luat în mâini cărțile tale exact acum, că tu îmi vorbești, că exiști ca o ființă vie, tu, care nu lași imaginile să moară în tine, ci cu încăpățânare le naști și vezi asta ca pe o înaltă datorie a ta. Imagini negre, frumoase, imagini amare care nu evită ce e interzis și dureros. Și ele vin exact în acea secundă când eu mă aflam în albia seacă. După lungi clipe de sterilitate a intelectului, care se transformă parcă într-un pitic plin de răutate... De aceea, dragă Gabriela, un mare, cald mulțumesc pentru că tu în această țară rece naști imaginile tale amintindu-mi despre izvoarele curgătoare ale omului. E datoria ta în această țară.*

Agneta

Și salută-l pe iubitul tău, pe care l-am redescoperit în sclipirile din Jurnalul *tău, văzând alte imagini ale lui, pe care nu le văzusem când eram tineri, ironici sau plini de frică.*

René a împlinit cincizeci de ani – 19 octombrie. Am făcut o mare sărbătoare cu șampanie, caviar, somon, pateuri extraordinare și alte bunătăți. I-am dăruit o carte desenată de doi metri. A venit lume multă, dar am reușit să nu mă obosesc prea mult pentru că toți prietenii m-au ajutat, cum se obișnuiește aici, în Suedia. S-a cântat în suedeză *Să trăiască o sută de ani!* și atunci am observat că am cumpărat numai trei trandafiri roșii pentru René, din zăpăceală, pentru că toată lumea a adus multe flori. Această constatare m-a întristat mult. S-a băut până dimineața într-o atmosferă destul de gregară, dar René se ținea sobru, bine dispus, acceptând ca de obicei bucuria deșănțată a altora.

Vulcanul Etna a erupt din nou, lava s-a răspândit pe sute de kilometri formând un punct arzător de comunicare cu inima planetei noastre.

Noiembrie 1986

Este Ziua Morților și mă gândesc la cei dragi de dincolo. *Rugăciunea inimii* îmi dă căldură chiar atunci când se face frig în jurul meu. În cimitirul Adolf Fredrik s-au pus peste tot lumânări aprinse și toate ard cu acea flacără de iubire care asigură comunicarea dintre două dimensiuni, tărâmuri care se ating tot timpul susținând sfera vieții prin moarte. În ultimul timp n-am putut scrie, în schimb am desenat cu plăcere. Paul Valéry scria: „Desenul nu e forma, el e maniera de a vedea forma".

Da, este o deschidere spre misterioasele forme, un alfabet paralel cu alfabetele lumii.

Fascinată de cuvintele unui samurai, Myamoto Musachi, născut în 1584, de cele nouă principii de urmat în viață:

1. A evita toate gândurile perverse care sunt vane și consumă multă energie.
2. A forja propriul sine, calea de urmat practicând-o.
3. A îmbrățișa toate artele și a nu te fixa la una singură.
4. A cunoaște calea fiecărei meserii și a nu te limita la aceea pe care o exersezi tu însuți.
5. A ști să distingi avantajele și inconvenientele fiecărui lucru.
6. În toate lucrurile, a te obișnui cu judecata intuitivă.
7. A cunoaște instinctiv ceea ce nu vezi.
8. A acorda atenție fiecărui detaliu.
9. A nu face nimic inutil.

Vis ciudat: eram eu însămi poeta Edith Södergran și aveam o soră. Cineva voia să mă omoare. Pe Tegnergatan, în Stockholm, deci în apropierea casei în care locuim, a apărut ucigașul cu chip banal, îmbrăcat ca un vagabond. A scos pur și simplu revolverul de la centură și a tras. Sora mea a vrut să primească glonțul în locul meu. Dar eram rănită în partea stângă a pântecelui. Am simțit o durere sfâșietoare. Ucigașul a omorât-o și pe sora mea, apoi a regretat și, punându-și revolverul la tâmplă, s-a sinucis. Erau multe mașini pe șosea și chiar lume, dar nu ne dădea atenție, ca și cum am fi fost invizibili. Cu toate durerile, m-am ridicat și am mers mai departe. M-am trezit: mă durea locul în care intrase glonțul.

Un festival de poezie suedeză sub egida Academiei Suedeze, cu poeți de toate culorile. Emoție puternică – a recita pentru prima oară în suedeză. Am făcut cunoștință cu poeți și prozatori exilați trăind la Stockholm. Printre ei, romancierul Calude Kayate.

În aceeași seară, am aflat că preotul Sven Kron din Lausanne a mărturisit în fața parohiei sale că e homosexual

şi că e bolnav de SIDA, făcând un fel de *canossa,* pentru că i-a dus pe credincioşi de nas. Scandal atenuat doar de faptul că Sven i-a anunţat pe credincioşii săi că acum este aproape orb.

Încă un vis straniu: vărul meu, Marian Crăciun, de la Ştefăneşti, care fusese pilot şi căzuse cu avionul la şaisprezece ani, a venit în vizită la noi şi, văzând planşele cu păsările mari ale lui Rudbeck, i-a dăruit lui René o carte frumoasă cu măslini pictaţi în stilul lui Van Gogh.

Decembrie 1986

Anul se apropie de sfârşit şi la Paris au avut loc demonstraţii violente ale studenţilor care se opun unei legi care vrea să transforme universitatea, făcând-o exact după modelul american, dându-se prioritate ştiinţelor tehnice şi diminuând considerabil *les belles lettres* şi filozofia.

M-am târât până la Sergelstorg să fac cumpărături, cu sentimentul că viaţa mea s-a strâmtat, că nu mai pot scrie un rând, că sunt părăsită de acea intensitate care mă locuia altădată. Totuşi, am cumpărat crini, crinii-tigrului, cum se numesc în suedeză, cu flori în şase colţuri, exact ca steaua lui David. Când am vrut să urc, s-a deschis uşa de la editura noastră şi René a ieşit surâzător cu nişte clienţi care tocmai cumpăraseră foarte scumpul *Le Portefeuille* cu păsările mari ale lui Rudbeck. Era de faţă şi pictorul Claes Bäckström, iar poeţii Mats Gellerfelt şi Christer Eriksson m-au anunţat că am primit bursa cea mare de la Uniunea Scriitorilor Suedezi. O bursă care mă va linişti de teroarea de a nu câştiga bani, aşa cum se obişnuieşte aici. Am sărbătorit cu şampanie.

A nins mult şi drumurile sunt albe dis-de-dimineaţă ca un fel de *tabula rasa,* înainte ca traficul să murdărească tot. Cu toată vestea bună în legătură cu bursa, nu mă pot aşeza

din nou la masa de scris, parcă m-aş fi deprofesionalizat, mereu preocupată de soarta editurii noastre şi de situaţia financiară, care este bună, dar care are limitele ei: sunt foarte mulţi care trăiesc din succesul publicării *Cărţii păsărilor* a lui Rudbeck.

Zăpada a căzut abundent: cincizeci de centimetri! Am citit mult de Crăciun în efortul meu de a mă întoarce în interior. Am dat peste o frază care m-a pus pe gânduri: *„L'amour grandit par le doute et périt souvent par la certitude"* (Gustave Lebon).

Ultima zi a anului, singură cu René, îngrijorată de sănătatea lui: fumează tot timpul şi se frământă cu noi proiecte care cer multă energie şi oameni care să lucreze alături de el cu competenţă. Din păcate, s-a dovedit că fiii lui au adus mari pierderi materiale editurii şi nu dau nici un semn de îndreptare, ca şi cum pur şi simplu nu i-ar interesa decât câştigul de pe urma vânzării cărţilor. Încerc să-l conving pe Yves că ar fi bine să-şi continue studiile la universitate. În zadar.

Târziu, seara, când timpul s-a apropiat de alt timp nou, mi-am tras norocul în cartea de poeme a lui Thomas Hardy şi iată ce-mi spune anul viitor:

O stea mă priveşte spunând:
eu aici şi voi
ţinându-vă fiecare locului vostru.
Ce aveţi de gând să faceţi?
Din ce ştiu să aştept şi să las
timpul să treacă până
îmi va sosi ceasul, iată!
Steaua a spus: Eu, de asemenea,
Eu, de asemenea.

1987

Ianuarie 1987

Prima zi a anului, m-am trezit fericită – eram la Palatul Mogoşoaia, în România, singură şi trebuia să urc în camera mea, care se găsea sus, aveam o carte în mâna stângă şi în dreapta o lumânare. În jurul meu era aproape întuneric. Urcam cu frică scările căci ştiam că peste tot erau ascunşi hoţi care aşteptau să mă atace.

Deodată, uşa cea mare, frumos sculptată, a palatului se deschise şi trei bătrâni şi-au făcut apariţia. L-am recunoscut cu bucurie pe poetul Emil Botta – era ceva mai bătrân decât atunci când l-am văzut în curtea Uniunii Scriitorilor pentru ultima dată, dar frumos, enigmatic ca Hamlet. Al doilea bătrân semăna cu Lionel şi totuşi nefiind el, iar al treilea bătrân îmi era necunoscut.

Botta a venit la mine cu braţele deschise spunându-mi. „Gabrielina", strângându-mă în braţe şi urându-mi un an bun. Ceilalţi au făcut la fel, deşi erau mai rezervaţi, după care s-au dus în camerele lor şi eu am continuat să urc scara cu cartea şi lumânarea, liniştită că hoţii nu vor mai îndrăzni să mă atace.

S-a pus pe iarnă grea şi se simte frigul în toate camerele noastre, încât am impresia că îi e frig chiar şi pianului şi am pus un şal de lână peste el. Azi-noapte m-am trezit brusc şi am văzut o lumină pe dulapul alb cu cărţi. Era o

lumină albă care se distingea net de vopseaua albă a dulapului. Am stat un timp și am privit ca să înțeleg că există o lumină albă, mai albă decât toate alburile de pe pământ. M-am dus în baie ca s-o privesc de acolo, dar lumina a dispărut brusc. Atunci mi-am amintit de visul meu de azi-noapte – zburam cu un aparat primitiv, nici măcar aparat, ci o scândură pusă pe alta de forma unei cruci, și le țineam cu mâinile strâns, lumea mă aclama pe Svea vägen crezând că pot zbura cu primul avion al omenirii. În realitate, știam că nu zburam decât cu trupul meu, dar voiam să ascund acest lucru, cunoscând ostilitatea luteranilor față de fenomenele de levitație.

Seara în vizită la fotograful Lütfi Özkök și la soția sa, Anne Marie, într-un loc în afara Stockholmului. René conducea mașina lui în spațiul alb și deodată am fost pur și simplu orbiți de strălucirea zăpezii și ne-am oprit. Copacii dispăruseră complet sub zăpadă, ca și celelalte puncte de reper ale drumului. Am stat aiuriți un timp până când am zărit nu departe luminile unui bloc – și el înzăpezit – pe un balcon se afla Lütfi îmbrăcat în roșu și strigând după noi, agitând brațele! Ce scenă frumoasă și ce greu a fost să ajungem până la bloc, zăpada era nedezvirginată în acel loc, un himen celest! La prietenii noștri totul era în verde și roșu, iar masa pregătită era plină de florile roșii suedeze tradiționale și mâncarea aburea pe masă. Am băut vin fiert ca să ne încălzim și ne-am așezat imediat la masă, amintindu-ne cu melancolie de acea seară cu Artur (Lundkvist) când eu și René și alții ne-am comportat ca niște copii răutăcioși. O, amintirile, sunt sigură de asta, sunt forme lirice ale cunoașterii, de aceea bătrânii altădată le considerau sacre. Într-un vacuum se află memoria a tot ce s-a întâmplat pe Terra, dar memoria e departe de a fi statică, fiind mereu în mișcare și ea ne arată nouă, celor care o slăvim, o, Mnemosyne, mama iubitelor muze, formele necunoscute ale propriilor noastre trăiri infinite.

Sunt minus treizeci și trei de grade și René s-a dus dis-de-dimineață, din nou, la regele Carl Gustav al XVI-lea – ca să-i dăruiască *Le Portefeuille*, cu păsările mari ale lui Rudbeck. La întoarcere, René era foarte mulțumit, regele era foarte bine dispus și l-a servit cu porto și sandviciuri fine cu somon. Privind planșele, spunea mereu: „Fantastic!". René i-a povestit despre cartea viitoare, *Iter Laponicum*, călătoria în Laponia, cunoscând pasiunea regelui pentru călătorie și vânătoare în această regiune. Regele i-a dat *rendez-vous* pentru anul viitor, la aceeași dată și oră! La plecare i-a dat o cutie de chibrituri cu monogramele regale, care se află acum pe masa mea de scris. E o cutie magică, precum tot ce vine de la rege, pentru sufletul meu profund fetișist, african!

Este în continuare foarte frig, dârdâim înfofoliți în haine groase. Suedezii spun că n-au mai avut o asemenea iarnă de patruzeci de ani. Am încercat din nou să scriu fără nici un fel de poftă, am stat la masa de scris și am tras linii pe hârtie și treptat a apărut o figură plină de veselie, ca și cum ar fi vrut să mă consoleze de neputința mea. Seara ne încălzim la lumina lumânărilor din marile candelabre, douăzeci și cinci de lumânări vii care dau într-adevăr căldură și acea lumină în care fețele noastre devin atât de frumoase. Bem vin și ascultăm Satie: *Gymnopédies* și *Désespoir agréable* și altele. Deodată îmi aduc aminte că portarul nostru, Sigurd, împlinește azi optzeci de ani și cobor cu o sticlă de vin să-l felicit și să-i strâng în brațe pe el și pe soția lui, Ebba, cei doi bătrâni care fac curat la noi și veghează ca vechea noastră casă să nu cadă pradă hoților și narcomanilor. La întoarcere îl văd din cadrul ușii pe René în lumina lumânărilor și am impresia că sunt separată de el printr-un spațiu necunoscut, și ca printr-un cristal ne privim fără să ne recunoaștem, deși o vagă amintire ne traversează și surâdem fără să știm de ce.

René a plecat în Elveţia, unde zăpada a ajuns până la trei metri.

Aeroportul din Zürich e inaccesibil, din cauza asta şi avionul a fost nevoit să planeze deasupra lui mult timp până când s-a eliberat o pistă de aterizare.

Înainte de a pleca, René mi-a povestit visul lui: un cocoş mare, sălbatic, care trăieşte aici, în Nord, s-a apropiat de el, atacându-l furios; atunci René a văzut că în locul penelor albe şi roşii, în mulţimea penelor negre, crescuseră pene de aur!

N-am mai scris nimic în acest caiet pentru că am învăţat să scriu la computer, golemul meu plin de tandreţe şi încăpăţânare pe care îmi vine să-l mângâi, dar şi să-l lovesc sau să-l arunc pe fereastră! Dar totul merge excelent, după dispute, exact ca în căsnicie: trebuie să ne simţim vulnerabilitatea ca să funcţionăm bine. Mister Golem, strig, şi el îmi arată că este numai o maşină în care s-au topit câteva creiere pline de fantezie. E amuzant, dar a scrie de mână e şi mai palpitant pentru că nervii şi sângele coboară prin degete pe hârtie şi participă direct la materia scrisului. Dar lumea Suediei e lumea computerelor şi treptat vom avea computer chiar şi la toaletă, ca să tragă apa în locul nostru!

Lucrez până noaptea târziu la roman. Mâinile îmi tremură pe claviatura computerului – curenţii electrici ai corpului îi întâlnesc pe cei ai maşinii. Ce frumos era când scriam simplu la maşina mea de scris şi îi auzeam ţăcănitul plăcut într-un ritm care convenea gândirii şi simţirii mele. Acum, am impresia că mister Golem vrea să mă convertească la ritmul lui şi din asta rezultă o stare pe care o numesc *absentia animi*. Golemul ar trebui să-i servească pe oameni, dar ca şi în mitul cunoscut, până la urmă rolurile s-au schimbat. Cum se vor termina toate astea: cu încrederea oamenilor în maşinile lor fantastice? E o întrebare retorică pentru că ştim sfârşitul şi ne întristăm.

Februarie 1987

Am lucrat mereu la roman, comprimând mult textul în franceză pentru ca tensiunea poetică să nu se piardă. Lucrez ca un orb, într-un tunel întunecat, fără speranța că voi da de lumină la capăt. Dar drumul este important pentru echilibrarea sinelui meu, pentru a mă biciui într-un fel pentru momentele de lene și delăsare din ultimul timp. Vena mea masochistă este revitalizată de greutățile de tot felul pe care singură mi le-am pus în cale. Mai târziu am citit din nou din *Jurnalul* lui G. Seferis (1945-1951) despre prietenii săi, de exemplu despre incomparabilul poet și desenator Henri Michaux care-i repeta mereu: „Dacă un scriitor are numai un cititor nu e un scriitor, dacă are doi, nu e un scriitor, dacă are *trei* cititori (subliniind cifra trei ca și cum ar fi fost vorba de o mie), ei bine, atunci se poate spune că e un scriitor... Singurul lucru care se poate face e acela de a exprima Răul. (Răul, iată! Așa!) Și el îmi arată pe masă un volum mic: *Liberté d'action*, pe care nu-l citisem".

Foarte frig, iarna asta nu ne iartă, oricât de mult s-ar încălzi apartamentele, asta nu ajută la nimic. Gerul e atotputernic. Strategia mea veche dă rezultate: beau ceaiuri tot timpul pentru a mă încălzi în interior. Am părăsit cafelele lui Balzac, am început cu ceaiurile poetice, după ce am citit mult despre ceremonia ceaiului în Japonia și am văzut-o pe Heiko preparând ceaiul cu mișcările inefabile ale Artei. Privesc uneori frunzele ceaiului verde și văd figuri care mi se „dau" pentru propriile mele desene și gravuri. În timpul meditației cu privitul în frunzele ceaiului ating un nivel profund al creierului și îmi amintesc deodată de visul de azi-noapte: tata nu mai avea fața tumefiată, după aruncarea lui în vid, era senin, spunând că ne aflam în două lumi diferite și cu toate astea e posibil să comunicăm! Era un alt tată în tatăl meu și

autoritatea din cuvintele lui m-a trezit brusc în alt vis, parcă în altă viață, ca și cum aș fi trăit simultan în multe dimensiuni și acolo aș visa și aș trăi pe diferite planuri.

Scrisoare de la poetul Lasse Söderberg:

Malmö, 21 februarie 1987

Dragă prietenă,

Am primit și citit cu delectare Vrăjitorul din Gallipoli, *cu toate că rândurile pe care mi le-ai consacrat riscă a da impresia că eu sunt cineva indiferent în fața durerii omenești. Eu nu-mi amintesc în același fel de episodul acela. Ceea ce îmi amintesc e că a fost îngrozitor și eram uimit de stoicismul lui René, refuzul bolii lui.*

Dar dacă îți scriu azi este și din altă cauză. Sunt pe punctul de a organiza, cu prieteni, o întâlnire poetică internațională care va avea loc pe 27, 28 și 29 mai la Malmö. Contăm pe participarea a douăzeci de poeți din diferite țări și aș fi fericit să te văd printre ei. În caz de răspuns pozitiv vei primi, când proiectul va prinde mai multă formă, detaliile în ceea ce privește programul, condițiile pecuniare etc.

Cu toată prietenia,

Lasse Söderberg

În vizită la noi traducătorul Ion Comșa cu soția lui. Ion a tradus mult din engleză și de curând chiar saga islandeză *Njala*. Am primit cadouri și mesaje de la prieteni din România. Toată atmosfera din București s-a năpustit în lumea mea de aici. Am aflat de moartea tragică a Ilenei Stoica, care încercase să se sinucidă aruncându-se pe fereastră, căzând între ramurile unui copac. Apoi despre moartea frumoasei Karin Țoiu, amândouă moarte prematur din cauza necazurilor provocate de soții lor. Câtă suferință conține viața cu un scriitor, acest lucru ar merita un studiu profund. Femeia e victimă a bărbatului, situație

tipică în Est, pe când aici; în Vest, se știe: bărbații sunt victimele femeilor. Din acest punct de vedere, există asemănări cu istoria familiei mele: femeile au învins mereu, dând jos de pe umerii lor jugul greu masculin. De aceea multe s-au călugărit, trăindu-și sentimentele la o înălțime demnă de sacrificiul lor. Mai degrabă roabă divină a lui Dumnezeu decât regina plină de vânătăi a lui Mitică.

Ninge din nou și există în aer frica de a fi îngropați în alb. Sufăr de *absentia animi* – mi-am întrerupt lucrul la roman pentru a mă ocupa de invitați. Istoriile din București sunt carnavalești, cu un profund tragic în ele. Dar lumea supraviețuiește eroic pentru că nici un dictator nu-i poate poseda sută la sută pe supușii săi.

Am învățat multe aici, în Nord, mai ales de la Swedenborg, a cultiva omul interior, cel care nu-mi aparține, fiind în legătură directă cu Sinele. „Eu nu vreau să fiu al meu, ci al Tău", scrie sau strigă Swedenborg în *Cartea de vise* pe care o citesc cu uluire, visând s-o traduc odată în românește, dacă există predispoziție sau înțelegere pentru subtilitățile lui Swedenborg în țara în care m-am născut. Și eu știu că există, oameni subtili ca Sergiu Al. George, care a tradus în plin întuneric *Bhagavad-gītā*.

Cu Ion (Comșa) la Hötorget, unde mâncăm ciorbă pescărească suedeză și ascult istoria tragică a domnului Șapira, administratorul amabil de la restaurantul scriitorilor, care avea o fiică handicapată și o soție nebună. În speranța de a-și îmbunătăți situația economică precară juca la cursele de cai de la Ploiești, de ani de zile. Într-o zi cineva care voia să-și bată joc de el l-a anunțat că a câștigat la curse și bietul Șapira s-a dus la Ploiești repede ca să încaseze banii, dar acolo a aflat adevărul și plin de umilință a căzut jos și nu s-a mai sculat. Nu dau aici numele celor care au făcut această glumă plină de cruzime balcanică pentru că ei și-au primit deja pedeapsa cuvenită, de la invizibili.

Suntem din nou la Lucerna, călătoria mi-a făcut atât de bine ca şi cum simpla deplasare a corpului cu toate organele pe care le conţine, un sublim agregat, ar forma un bun cadru pentru reflecţie. Ideile pentru viitoare cărţi se prezintă cu haine umflate de vânt, mirosind frumos, căci vântul e mereu parfumat cu miros de cosmos.

La Lucerna am pus în ordine casa şi m-am adâncit în recitirea unor fragmente din *Zohar* (*Cartea splendorii*) alese şi prezentate de Gershom Scholem. *Zoharul* e o sursă inepuizabilă pentru a realiza o stare de plenitudine care se numeşte lumină. Cadrul învăţării *Zoharului* aminteşte de plimbările peripateticiene ale Lyceum-ului din Atena: „Maestrul, pentru a se întreţine despre subiecte foarte grave, iese din oraş, luând marele drum de ţară împreună cu discipolii săi".

Alte fragmente îmi amintesc începutul lui *Phaidon* al lui Platon sau *Brutus* de Cicero. Discipolii, în număr de zece, se aşază în cerc la umbra unui arbore, cu mâinile pe genunchi. „Rabbi Simon Jochai e aşezat în centru şi atingând toate mâinile întinse spre el începu să vorbească."

Azi, la Lucerna, a început să se topească zăpada – este 26 februarie, zi de carnaval. Ne-au trezit bătăile tobelor din centrul oraşului; cu toate astea am muncit dimineaţa boxând cu un capitol la noul roman. Pentru a nu mă deprofesionaliza, trebuie mereu să mă biciuiesc în fiecare dimineaţă şi seara la fel, ca la mănăstire, pentru ca lenea să nu se instaleze în carnea mea nevăzută. Eu sunt cu pielea, oasele, carnea şi toate organele din interior ca un medium pentru voinţa şi imaginaţia mea. Îmi spun în suedeză (sună mai aspru, luteran): *Sätt i gång*! Şi această scindare a fiinţei mele între mine şi mine funcţionează şi mă simt răspunzătoare pentru privilegiile pe care destinul mi le-a dat.

Seara însă René m-a scos cu forţa în lume şi ne-am amestecat plăcut, împreună cu prietenii noştri, Jan Erik şi

Eva Nobel, cu lumea pestriță a carnavalului. Am băut un vin bun elvețian și am mâncat acea brânză afumată care-mi place atât de mult, amintindu-mi de țăranii mamei mele de la Văleni. Eva ne-a povestit deodată despre istoria bolii calului ei. A fost ca și cum literatura, epica își făceau și ele intrarea, special pentru urechile mele lăsate la masa de scris de pe Rigistrasse. Ei bine, prietena noastră frumoasă s-a hotărât să-și omoare prietenul cu care s-a plimbat și a văzut atâtea răsărituri și amurguri, calul ei, cu un glonț în cap. I-am privit fața pe care nu se vedea nici o emoție, nici o remușcare și am înțeles că frumusețea și căldura nu făceau casă bună la ea. Există multe zâne reci, de gheață pe întinsul literaturii nescrise.

René mi-a suflat la ureche că prietenul Evei, calul, a aflat deja de intenția ei și o să-i dea o copită la țurloaie!

Martie 1987

Îmi dau seama prea bine de riscul de a-i frecventa pe cei deprimați, e adevărat ce se spune că vecinătatea lor e neliniștitoare. Încă o dată nu pot nega influența favorabilă sau nefastă a unei persoane sau a alteia. În apropierea unora mă simt bine, în timp ce vecinătatea altora mă duce la pierderea vitalității. Dar am învățat să sufăr, fiind obligată să suport prezența lor și niciodată să nu dezvălui gândirea mea altora.

Am citit cartea lui Anne Delbée despre Camille Claudel, care a fost sfâșiată de pasiunea pentru sculptură, și maestrul său, Rodin. Femeile se dedau pasiunii și arta e ucigătoare dacă nu se elaborează imediat o strategie de apărare. Sculptorii fixați pe materiale grele – pietre, metale – parcă ar elibera din ele forțe necunoscute care le fac vulnerabile pe femei, în timp ce bărbații se simt bine, ca în propriul element. Lupta cu materia. Adăugând la asta și faptul că societatea a făcut imposibile condițiile pentru

muncile creatoare ale femeilor. Piedici fizice şi psihice ducând mereu la nebunie. Rodin credea că materiile sunt locuite de nimfe. „Nimfele! Le auzi? Ţipă, ele se nasc o dată cu arborii, protejând destinul. Nimfele, hamadriadele, ele sunt vesele când ploaia udă stejarii şi în doliu când ei îşi pierd frunzele. Se spune că ele mor o dată cu arborii pe care-i iubesc. Ele sunt mediatoare, ele sunt onorate pentru acest lucru."

Cu toate că e foarte frig din nou şi a nins abundent şi furtuna iar a scuturat rău arborii şi pescăruşii mândri au venit dinspre lac la ferestre să le dăm pâine, cu toate astea au apărut deja ghioceii, lumina albă de sub pământ. E Ziua Internaţională a Femeii şi am văzut la TV un film despre o prostituată din Belgia, Micheline. Ea spunea că s-a prostituat din cauza atmosferei ipocrite de acasă, părinţii ei fiind doi morţi în viaţă, condamnaţi să trăiască împreună. Iubirea pentru bărbat nu e stabilă, spunea ea, numai iubirea pentru copil; se putea iubi fără sex, iubirea fiind o necesitate fizică: a mânca, a bea, a se reproduce. Sexul nefiind important în sentimente. Apoi a povestit despre diferitele feluri de a face amor şi că toate „anomaliile" erau permise pentru a trezi imaginaţia, dorinţa ascunsă în psihic. Micheline a dat un exemplu amuzant: un domn foarte respectabil, care venea la ea pentru *faire le cheval*, a primit din mâna ei fân şi pentru a imita acest animal, încercând să se identifice cu el.

Citesc romanul lui Thomas Wolfe, *Timpul şi fluviul* – stil puternic, oratoric, ca la Walt Whitman, dar pe sute de pagini dezlănţuite. Iată ce scrie acest autor american care a murit de scris, consumându-se ca un incendiu, despre artist: „El e în acelaşi timp rebutul monstruos al vieţii şi amantul frumuseţii, duşmanul însetat de sânge al omului şi cel mai bun prieten pe care l-a avut umanitatea".

Citesc ca să mă umplu de cuvinte și de ceva semănând cu energia care curge peste lume dis-de-dimineață, cititul intens consumă nervii și sângele, ca și scrisul, o vampirizare ciudată fără vederea sângelui și a celui care se hrănește cu alt fel de hemoglobină. Citesc ca să mor aici și să trăiesc acolo unde se trăiește numai mort.

Aprilie 1987

În vis aveam un leu pe care-l prezentam lumii cu mândrie. Eram întrebată dacă leul poate să semneze, să dea autografe. Am luat o foaie de hârtie și leul a pus imediat laba lui pe ea, lăsând o amprentă superbă. Lumea se mira fascinată, totuși retrăgându-se cu pași mici, îngrozită.

Este ziua în care René a primit primele două exemplare din colecția „Les Grands Suisses" (în germană, franceză și italiană): Dufour, Pestalozzi, Paracelsus, Rousseau, Dunant, Lavater, Jung. Cronici extrem de bune la studiile competente, însoțite de o iconografie cu totul nouă, în toate limbile care se vorbesc în Elveția.

Un an de la catastrofa de la Cernobîl: mulți copii s-au născut cu Sindromul Down, anomalie constatată peste tot în Europa. În Elveția, Germania și Suedia s-au înregistrat înalte radiații. Se presupune că a avut loc, între timp, un alt accident în Rusia, dar autoritățile sovietice tac, ca de obicei. Spectrul morții ne amenință pe toți, cu toate că ne bucurăm de venirea primăverii, de noile flori și frunze, de culorile din natură.

Suntem din nou la Stockholm – fericită să-mi revăd desenele vechi, dar mai ales prietenii, scriitorii de excepție pe care soarta mi i-a dat poate ca să mă protejeze de pericolul mondenității și al înecării în problemele editurii. Dar aici atmosfera e la fel de întunecată ca și în Elveția, se vorbește mereu despre Cernobîl, la TV am văzut un

film făcut de ruşi: sate şi oraşe fără nici un locuitor, numai pământuri verzi cu bietele animale, un paradis otrăvit. Toţi sunt de acord că trebuie folosită altă energie decât cea nucleară, dar nimeni nu face nimic.

În *Zohar*, la care revin mereu recitind şi adâncind sensurile, scrie clar că omul îşi creează singur infernul. Imaginea infernului e prezentată aşa: oamenii sunt înlănţuiţi unii de alţii în faţa unei mese pline pe care stau etalate toate bunătăţile şi toate băuturile delicioase, dar nici un om nu poate ajunge până la ele, pentru că de fiecare dată când cineva vrea să ajungă până la mâncare, acela e împiedicat de vecinul său de care e legat. Aşa că toţi flămânzesc şi mor de sete.

Imaginea paradisului din *Zohar* seamănă cu imaginea infernului: oamenii sunt înlănţuiţi unii de alţii în faţa unei mese pline pe care stau etalate toate mâncărurile şi băuturile. Dar aici nu se suferă de foame şi sete. Când cuiva i se face foame sau sete, vecinii lui de care e legat îl ajută pe acela să ajungă la mâncare şi băutură, în aşa fel ca nimic să nu fie risipit şi ca toţi să se sature.

Constat cât de puţin am scris în acest jurnal, în luna asta grea, plină de probleme pe micul plan personal şi pe cel mare, universal. Dar poate şi din cauză că am citit prea mult. Din încântătoarele lecturi mi-a plăcut americanul Thomas Pynchon, reprezentant de frunte al noului curent literar, postmodernismul, care îşi are rădăcinile sale în felul de viaţă occidental. Pynchon e născut în 1937 şi dispreţuieşte publicitatea şi nu se prezintă niciodată publicului, cărţile sale nu au nici o fotografie, este extrem de retras şi discret cu persoana sa. Cu toate astea, cărţile lui cresc în valoare şi e considerat unul dintre cei mai interesanţi scriitori ai Americii. Am citit, încurajată de iubita mea profesoară de engleză, Elisabeth, romanul *The Crying of Lot 49* (*Strigarea lotului 49*). Ce revelaţie! Nu este aşa cum se spunea despre Pynchon, că romanul e

numai o ramă pentru stilul său! Sunt fermecată întâi de spectacolul psihedelic al stilului împănat cu poeme superbe pline de jocuri şi de înţeles, totul amintind de Joyce, apoi toate astea constituind intrarea într-un mister, o conspiraţie mondială, cu nişte rădăcini concrete dar niciodată elucidate. Simplul fapt de a trăi şi a fi activ în lume te-ar implica în labirinturi de mister concentrice cărora nimeni nu le dă de capăt. Pynchon nu este „postmodern" sau altfel, ci continuă în aceeaşi tradiţie deschisă de Baudelaire, Eliot, Kafka (consideraţi moderni), fiind, pur şi simplu, scandalos de liber şi scriind cu nervii şi scheletul său, cu oasele sale craniene care se vor transforma poate şi ele în cărbune de încălzit sau frunze de păpădie delicioase pentru a fi servite la masă ca salată. Nevoia de a crea nume pentru noua libertate individuală vine firesc din faptul că spiritul însuşi al literaturii se înnoieşte spontan, subtil, rămânând mereu străvechi.

Mai 1987

Noaptea Walpurgiei – am stat acasă fără să mai hoinărim pentru a vedea focul aprins şi spiritele amestecându-se cu cele invizibile. În plus, este ziua de naştere a regelui şi persoana sa, orice s-ar spune de el (inclusiv dislexia lui şi altele), rămâne magică, chiar dacă ar da semne evidente de idioţie, ceea ce nu este cazul. El rămâne interesant încă din copilărie când, rămas orfan, abia venit pe lume, a fost mereu numai cu mama sa plus cele patru prinţese, deci într-o lume de femei, o lume apăsătoare, trăind deja acel dezechilibru emoţional datorat elementului feminin sau masculin super-reprezentat într-o familie.

Am stat la masa noastră cu lumânări şi la un pahar cu vin am vorbit până dimineaţa cu iubitul meu René, suportând zbieretele animalice ale noilor vikingi care-şi manifestau violent emoţia lor cosmică la venirea primăverii. Oh!

Din nou singură, la Stockholm, René e în Elveţia. Compatriotul meu, jurnalistul Andrei Bart, m-a vizitat, aducând cu el o revistă din Israel, unde a scris despre *Jurnalul* meu apărut aici, în Suedia. Din citatele date mi-a plăcut cel mai mult când a scris că poporul evreu are datoria să se ţină constant la dispoziţia lui Dumnezeu.

Andrei reprezintă pentru mine un alt timp din Bucureşti, timpul părinţilor mei, chiar felul lui de a vorbi este precis felul tatălui meu, Ioan. E înalt, suplu, cu ochi vii, expresivi, plin de humor fin, un adevărat tip aşkenaz. Mi-a întins încă de la uşă un buchet mare de flori galbene, pline de lumină. I-am oferit căpşuni, prăjituri şi un vin bun, crezând că va sta o oră, dar se pare că timpul lui Andrei era nelimitat pentru că a stat până când s-a întunecat, vorbind tot timpul despre prietenii comuni din România, despre hasidism şi chiar despre Cabala! Au fost cinci ore bune, cu mici întreruperi când Andrei se scuza ducându-se elegant la toaletă. La plecare, noul meu prieten mi-a smuls promisiunea că ne vom revedea în curând, exprimându-şi totodată speranţa că prietenia noastră va creşte cu timpul.

M-am sculat dis-de-dimineaţă şi m-am dus la Central Stationen să iau trenul pentru Malmö, ca să ajung la timp la deschiderea primei ediţii a Festivalului internaţional de poezie din Malmö. M-am instalat în trenul 26, împrospătată de frumuseţea dimineţii, răsfoind primul program al festivalului, generos ilustrat cu desenele mele, citindu-mi poemele şi pe ale altora, cu un sentiment de mulţumire că totul s-a făcut fără ca eu să doresc ceva.

Din când în când mă uit pe fereastră ca şi cum aş trece nu prin gări, ci prin diferite vieţi, luând notă de unicitatea lor, atmosfera lor de ireversibil. Totul a luat un aer de irealitate când trenul a început să meargă mai repede. Sunt treisprezece gări şi mă bucur de număr, pentru că eu sunt dintre cei cărora acest număr le poartă

noroc. După șase ore de călătorie intensă, pentru că citind lumea mea s-a lărgit și mai mult, am ajuns în fine la gara din Malmö. Acolo mă aștepta un tânăr distins și frumos care m-a condus la cinematograful Bian, unde se strânsese deja lume multă și fotografiile, portretele de scriitori, făcute de Lütfi Özkök, erau expuse – printre ele și portretul meu pe care Lütfi îl numește *Madona neagră*, portret făcut încă din timpul când trăiam în România și lucram la revista *Luceafărul*. Întâlnire cu poeții: Vasko Popa, Lasse Söderberg, Alain Bosquet cu soția, cu care am și cinat la un restaurant plăcut.

A doua zi a Festivalului: luăm micul dejun într-o clădire veche în care s-au adunat toți oaspeții și Lasse (Söderberg) ne prezintă pe toți într-un mod original, ținând cont chiar și de semnul nostru zodiacal. La recitalul de poezie i-am întâlnit pe iubita mea prietenă Birgitta (Trotzig) și pe Tomas Tranströmer, care mă roagă să-i transmit lui René felicitări pentru colecția noastră de poezie, în care au fost publicate și poemele prietenului său, poetul american Robert Bly. Apare și traducătoarea și prietena mea, Inger Johansson, cu ziarul *Sydsvenska dagbladet*, în care mi s-a publicat poemul „*Pietà*", cu o fotografie și o prezentare în care sunt citate cuvintele lui Artur Lundkvist despre mine: „Poeta e sfâșiată între pasiune și clarviziune, prezentându-se ca o femeie modernă neliniștită, hărțuită de tradiție și înnoire, în roluri schimbătoare, căci ea ne apare când madonă, când amantă, când înger, când demon".

Așteptând să ne vină rândul la citit, am vorbit tot timpul cu Birgitta (Trotzig), mâncând pirogi și bând nenumărate beri.

Ultima zi a Festivalului a avut momente de neuitat care s-au desfășurat cu viteza unui film ieșit din ritmul realității, de exemplu lungile convorbiri cu Vasko (Popa)

despre Nichita (Stănescu). Vasko spunea că Nichita a fost împins la moarte de o falsă adulație întreținută mai ales de prietenii săi de beție.

Apoi vizita la castelul campestru, când a căzut din cer o ploaie răpăitoare, ca și cum conversația mea cu Vasko ar fi atras atenția zeilor locali. Masa copioasă lângă fermecătorul poet Jacques Werup și frumoasa lui soție, Maria. S-a băut, și cântat, și recitat, iar seara eram mai mult sau mai puțin treji la barul Europa (care urma să fie demolat în curând), pe pereții căruia eu am desenat o stea a lui David și toți au crezut că e o provocare, și atunci Birgitta a scris în rusește MIR (pace) iar Lütfi, în aceeași stare de irealitate, a strigat că nu sunt evreică și Vasko a spus în românește: „Ba da!". Și eu am dat din cap, afirmând, fără să se înțeleagă totuși că era adevărat numai pe jumătate! S-a cântat, s-a dansat până dimineața pentru a spune adio barului în care Lasse și alții din Malmö petrecuseră seri de neuitat. Până la urmă a trebuit să plecăm pentru că se încuiau ușile.

S-a tras concluzia că primul Festival de poezie din Malmö a fost foarte reușit, dar nu știu cum am ajuns înapoi la hotel, înghesuită într-un taxi cu Lütfi beat și alți colegi în aceeași stare. La hotel, domnul de la recepție m-a informat pe un ton de reproș că am fost căutată de mai multe ori la telefon de soțul meu, din Milano.

Iunie 1987

Joia trecută s-a întâmplat un lucru neobișnuit care a pus pe gânduri lumea întreagă: un tânăr pilot german, de nouăsprezece ani, a reușit să aterizeze cu un avion sport direct în Piața Roșie, lângă Mausoleul lui Lenin. Rușii au rămas trăsniți, gândindu-se cât de aproximativă e vigilența lor, intentând un proces îndrăznețului pilot.

Pe când eram la masa de scris, am auzit bubuituri în ușa liftului și țipete. Am ieșit să văd ce se întâmplă, deși

se spune că e imprudent să faci asta: l-am văzut pe portarul casei noastre împreună cu un inspector, care tocmai controla buna funcționare a ascensoarelor, opriți între etaje. Domnul Sigurd, portarul, respira greu și am alergat până jos s-o anunț pe soția lui, Ebba, ce se întâmplase și s-o rog să telefoneze ca să-i elibereze pe cei doi. Ebba, în loc să se îngrijoreze, râdea spunând: „Așa îi trebuie, pentru că se grăbea să controleze ascensorul, refuzând să-și bea cafeaua". M-am întors la cei „închiși", le-am dat apă și i-am liniștit spunându-le că ajutorul tocmai e pe drum. Am vorbit de una și de alta, am și râs, iar când ajutorul a sosit, am constatat cu uimire că trecuse, pe nesimțite, o oră întreagă.

6 iunie, Ziua națională a Suediei. Am visat mult: gravurile mele erau expuse peste tot, în peisaje amintind strada Amaradia, cu Cimitirul Catolic și cel Evreiesc, de rit spaniol. Apoi eram brusc în Elveția, la Lucerna, și acolo eram în grădina domnului Möri și deodată cădeau pietroaie din cer, dar nimic nu se distrugea, apoi eram la o festivitate Nobel și un bătrân ne servea ceva pe o tavă de argint și în luciul ei erau fotografiile de la Lahti și de la Malmö, o lume întreagă reflectată în apa metalului.

Seara a venit Ebba, soția portarului, cu un buchet superb de flori pentru a-mi mulțumi că l-am salvat pe soțul ei, care fusese gata să facă un atac de inimă în ascensorul oprit.

Suntem de câteva zile la Lucerna și plouă. René l-a angajat la editura de aici pe tânărul Henri Tweifell, care a făcut deja mari călătorii în India, Japonia și Africa (Kilimanjaro). Bunicul său avea aceeași pasiune a călătoriei și Henri a păstrat pașaportul bunicului ca pe un fetiș de care nu se desparte niciodată. Descrierile din Africa sunt fascinante, alt aer, alt soare, altă clorofilă, ca și cum altă fantezie ar modela peisajul continentului torid. Am

desenat și gravat, inspirată de povestirile lui Henri, un peisaj african cu palmieri și un elefant ducând pe spate un copil. Apoi am vorbit despre Harold Nageli, care a făcut extraordinare grafitti pe clădirile cele mai importante din Zürich, un fel de *enfant terrible* al elvețienilor rebeli. Nageli este psiholog și a stat doi ani în închisoare pentru îndrăzneala lui de a ridiculiza puterea financiară a Elveției. După eliberare, s-a exilat în Germania, dezgustat de propria țară. Henri ne citează cele mai cunoscute sloganuri ale lui Nageli, puse lângă desenele sale, de exemplu, în locul cel mai aglomerat era scris: „Bună dimineața, animal de tracțiune!" sau „Râsul face rău patriei!".

Am vorbit până târziu despre obtuzitatea elvețiană, care nu acordă permis de lucru celor ce nu sunt suficient de bogați. Deodată, una dintre lumânările care ardeau pe masă liniștit s-a stins și a căzut făcând un zgomot ciudat. Acest lucru ne-a tulburat. Era limba focului și a cerii, care ne puneau parcă în gardă pentru ceva necunoscut.

A doua zi după seara cu Henri am aflat că lui René nu i s-a acordat permisul permanent de muncă în Elveția.

Citesc Jung, *Dialectica eului și inconștientul*, despre faptul că cele mai sublime creații, dar și cele mai teribile atrocități sunt individuale. Am stat pe terasă gânditoare până când au apărut deasupra lacului doi vulturi planând maiestuos, în timp ce alte păsări și chiar rândunelele s-au retras îngrozite, ascunzându-se în verdeața pădurilor de lângă lac.

Apoi am lucrat la romanul meu fără să mai simt fascinația limbii. Mai târziu am luat din nou un roman de Thomas Wolfe, *De la moarte pînă în zori*. Iată ce program avea scriitorul la numai douăzeci și trei de ani: „Acum știu că nu pot fi înlăturat, crezând sincer în asta. Singurele lucruri care mă pot opri sunt nebunia, boala, moartea. Viața nu e nici foarte rea, nici foarte bună, nici foarte urâtă, nici foarte frumoasă, ci numai viață. Viața e

sălbatică şi plină de cruzime, bună, nobilă, urâtă, magnifică, dureroasă, veselă, ea este toate astea şi pe toate astea vreau să le cunosc şi prin Dumnezeu le voi cunoaşte chiar dacă va trebui să mă crucific. Voi merge până la capătul pământului pentru a le găsi şi înţelege. Voi cunoaşte această ţară de aici ca pe palma mâinii mele şi o voi aşeza prin scris făcând-o adevărată şi magnifică".

Iulie 1987

Îmi dau seama abia acum cât de mult timp li se dă oamenilor în viaţă pentru a nu face nimic. Dar e clar că pentru a nu face nimic corpul nostru are nevoie de multă energie. Pentru a mă deplasa până la bucătărie şi a face ceaiul cu mişcări lente, apoi a tăia o felie de pâine şi a o prăji în aparatul electric, ca apoi să o ung cu puţin unt, toate astea necesită multă energie şi se simte după corpul meu, care a obosit deja şi vrea înapoi în pat, unde deschid o carte, şi atunci, minune, am impresia că timpul se opreşte şi sunt umplută de o energie necunoscută. Dintre toate activităţile numeroase făcute într-o zi, numai cititul e cel de care nu mă pot lipsi, am impresia că mă îmbolnăvesc dacă nu citesc în fiecare zi. Cititul e o concentrare specială prin care fiinţa mea atinge un nivel profund al cortexului, unde se găseşte ceva de care am nevoie în fiecare zi: nu gânduri, nu idei, nici măcar sentimente, parcă numai ceva dincolo de gânduri, idei şi sentimente. Ca şi cum textura limbilor scrise mi-ar facilita penetrarea unei zone de energie de neviaţă, o materie neagră în care mă odihnesc deplin şi devin din nou iubitoare de viaţă căutând şi iubind exact: gândirea şi simţirea ca facultăţi esenţiale. În copilărie îi vedeam pe toţi citind, în afara mamei, care trebuia, mereu, ca o sacrificată, să se ocupe de treburile casei şi să facă la nesfârşit de mâncare pentru noi toţi. Poate şi ea, în felul celor care citeau adânciţi în cărţi, se concentra pe fapte, pe când ceilalţi

căutau cunoștințe în cărți. Acuma simt pe pielea mea cum și eu trebuie să sacrific din timpul lecturilor prelungite până după miezul nopții pentru a face de mâncare pentru gurile flămânde ale familiei mele și ale invitaților. Dar mereu tânjind după scufundarea sublimă în lumea cărților de care nimic și nimeni nu mă poate despărți. Un viciu subtil? Chiar dacă e viciu, numai prin citit și scris pot gândi, numai atunci se prezintă facultatea subtilă a gândirii și, vai, niciodată când vorbesc fascinată de muzica limbilor și a faptului că o energie comunicativă se cere eliberată și nici când sunt cu semenii mei și prezența lor fascinantă parcă nici nu are nevoie de gândire și nici de vorbire – atunci parcă suntem cu toții posedați de ceva misterios care ne mișcă, ne dansează, aproape fără voia noastră.

Filmul *Shoah* (*Exterminarea*) al lui Claude Lazmann m-a zguduit profund – simple interviuri pentru a evoca oroarea nazistă. Intenția lui a fost să redea o sugestie: până unde poate ajunge omul în abjecția lui, bruta umană, în istorie. Povestea dureroasă a poporului evreu e plină de vitalitate, un popor care a renăscut mereu, ca în *Cartea lui Ezechiel*. E foarte bine descrisă culpabilitatea poporului polonez, refuzul categoric al Bisericii Catolice de a-i ajuta pe supraviețuitorii ghetoului din Varșovia. Din motive de conștiință, acest film ar trebui văzut de toată lumea.

În Elveția a plouat atât de mult, încât există pericolul alunecărilor de teren. În apropiere de Lucerna un râu mic s-a umflat și a acoperit un sat întreg. Imagini de apocalips, nimeni nu se mai gândește la inundații, crezând că tehnica îi va salva, dar tehnica e neputincioasă și se moare pe capete și mașinile sunt luate de apă și de noroi ca niște cutii de chibrituri.

În visul de azi-noapte cineva mă învăța că sunt două lumi: cea de aici și lumea teiului, intram deodată în subterane, era întuneric, totuși vedeam rădăcinile complicate

ale teiului, sistemul lui de viaţă care se continua în pământ hăt-departe, eram atât de uimită, ca să nu spun înspăimântată, de a vedea lumea teiului în adânc. Apoi am ajuns din nou la suprafaţă şi teiul mi s-a părut prietenos şi bine mirositor cu trunchiul lui şi structura de catedrală a ramurilor în înalt în comparaţie cu lumea lui complicată din subpământ.

Citit despre moartea lui Henry Miller, care a fost mai mult decât un faimos scriitor pornograf, dacă mă gândesc numai la romanul despre Grecia, *Colosul din Maroussi*, şi la altele, la superbele lui eseuri şi la tot ce a scris el despre activitatea de a desena şi a face acuarele în fiecare zi.

Puţin înainte de a muri a pus pe uşa lui o hârtie cu următoarele cuvinte: „Când un om îmbătrâneşte, ducându-şi la bun sfârşit misiunea lui pe pământ, el are dreptul de a se pregăti de moarte în linişte. El nu mai are nevoie să-i vadă pe oameni, a văzut prea mulţi, cunoscându-i destul. E deci inutil să vină la el să-l vadă, să-l deranjeze cu vorbărie şi banalităţi. Trebuie să se treacă prin dreptul uşii sale ca şi cum nimeni n-ar mai trăi acolo".

În *Dagens Nyheter* o pagină întreagă cu un fragment din viitorul meu roman, *Arborele în vânt*, cu o prezentare de Torkel Rasmunsson şi, în mijloc, cu un desen al meu: un chip al Sinelui „cu faţa în toate părţile".

Citesc din *Jurnalul* lui Delacroix ca să găsesc o justificare pentru momentele mele speciale în care iluziile joacă un mare rol: „În privinţa seducerilor care-i deranjează pe mulţi oameni, n-am fost niciodată neliniştit de ele, azi mai puţin ca altădată. Cine ar crede asta? Ceea ce e foarte real pentru mine sunt iluziile cu care îmi creez picturile. Restul e nisip mişcător".

August 1987

Fiecare zi a devenit ca o piatră pe care trebuie s-o duc până la bucătărie și înapoi la masa de scris. Entuziasmul meu scade simțitor când toți așteaptă de la mine cu gurile căscate ca să le dau de mâncare; dacă ar fi vorba numai de René n-ar fi nici o problemă, dar e vorba de lumea din ce în ce mai numeroasă din jurul lui. Istovită de atâta gregaritate, pentru că trebuie să mă și prefac politicoasă, am pus *Jurnalul* lui Delacroix în bucătărie și citesc în timp ce clătesc febril farfuriile murdare: „Năzuința zilelor mele e mereu aceeași: o dorință infinită de ceva niciodată obținut: un vid care nu se poate umple, o extremă ambiție de a produce în toate felurile, luptând cu timpul care vrea să ne ducă cu el și distracțiile care aruncă un voal peste sufletul nostru; și aproape mereu un calm filozofic, care mă pregătește pentru suferință ridicându-mă peste bagatelele vieții. Dar poate că imaginația e cea care profită spunând adio filozofiei. Aș vrea să identific sufletul meu cu sufletul altuia".

Muntele Pilatus, pe care-l privesc în fiecare dimineață de la masa mea de scris, având impresia că văd un bătrân urcând panta stâncii cu un sac pe spate, are o istorie destul de ciudată. Acum șase sute de ani era strict interzis să se urce pe acest munte. Pe vârful lui se afla un lac ce, după preoții catolici, era plin de sufletul apăsat de angoasă al lui Pilat din Pont. Hoțiile și tot felul de dezordini în viața socială se credea că vin din acest loc blestemat. Într-o bună zi, șase preoți austrieci au decis să se urce pe furiș acolo și să înfrunte acest spirit malefic al lui Pilat și chiar pe Diavol. Călătoria lor s-a petrecut liniștit. Dar ciobanii, care serveau și de spioni autorităților elvețiene, i-au trădat pe preoții austrieci și aceștia au fost pedepsiți și trimiși înapoi în Austria, luându-li-se dreptul de a mai sta în

Elveția. Apoi Conrad Gessner însuși a urcat, demontând intrigile catolicilor, spunând lumii că nici spiritul necurat al lui Pilat și nici Diavolul nu locuiesc acolo pe vârf de munte. Lacul a secat cu timpul și seamănă cu o baltă care se umple cu apă de ploaie. Totuși, nimeni, nici azi, n-ar îndrăzni să se scalde sau să intre în apa în care Pilat a încercat să se spele de păcat.

Am împlinit patruzeci și cinci de ani, la Stockholm din nou. Mă întreb mereu cât de mult m-am schimbat în acești ani, aici, în lumea din Vest. Evident, chipul meu îmi spune multe despre progresele mele în strădulnța de a atinge ceva, cât de infim, din acea înțelepciune sau măcar acel calm filozofic despre care scria Delacroix, care nu e un scop, ci un mijloc până la domeniile unde arta s-a impregnat de razele înțelepciunii. A fi inteligent, mai ales în zilele noastre, nu e un țel greu de atins, dar a fi înțelept, asta include inteligența și multe alte lucruri de care fiecare om are nevoie pentru a spune la sfârșit: am trăit, misiunea pentru care am fost creat a fost îndeplinită. În „misiune", includ micile și mărețele îndeletniciri pe care omul și le-a ales după imboldul născut din natura tendințelor sale predominante. Mie mi-ar fi plăcut „să vindec", în felul șamanilor, prin arta dansului, a muzicii, a poemului, a liniilor și a culorilor și asta am și încercat să fac instinctiv, fără ca nimeni să mă împingă la asta. Dar, prin tradiția feminină în care există atâtea sfinte, martire, cu numele Filofteia, mi se dăduse parcă o menire mai înaltă pe care nu m-am simțit demnă s-o urmez. Între asceză și lumea artei, cu haosul și dezamăgirile ei, am ales-o pe ultima, încercând totuși să nu uit „rangul meu" pe linia fierbinte a iubitoarelor lui Dumnezeu, a logodnicelor Lui. Fără să pierd prea mult, pentru că scrisul, pentru mine, seamănă cu o rugăciune. Toate astea îmi trec prin scăfârlie în timp ce stau la o masă la Târgul de carte de la Göteborg, unde vizitatorii abundă să vadă noile planșe ale viitoarei

cărți a lui Rudbeck, *Iter Laponicum*, semnând autografe pe romanul meu, *Arborele în vânt*, și pe altele, adică muncind din greu ca să-mi vând propriile cărți. Aici, în Vest, scriitorii trebuie să asude nu numai dând autografe, ci și pălăvrăgind plăcut cu cei care cumpără cartea. O, Doamne! Dureri de cap după atâta superficialitate care-mi alungă adevărata energie creatoare. Oboseală și vanitate, asta este marca tuturor târgurilor de acest fel, deși nu neg faptul că vanitatea are un anumit farmec! La închiderea târgului, Yves, care e cu noi, și-a pierdut ochelarii, mai precis i s-au furat, pentru că e un băiat cu capul în nori. Plecând, a promis să se țină cu mașina lui în apropierea mașinii noastre. Dar pe drum, plictisit de monotonia pădurii sau deșertului de brazi, nu s-a mai putut abține și a început să-și dea drumul cu o viteză nepermisă și fără ochelari! René s-a enervat atât de tare, încât am văzut parcă ieșind scântei din ochii lui. Dar, după câțiva kilometri, l-am întâlnit pe Yves ispășit, așteptând cu mașina lui, ca un copil care-și cere iertare.

Am văzut *Flautul fermecat* de Mozart, făcut de Ingmar Bergman – spiritul se câștigă prin multe tribulații, existând multe căi: calea iubirii carnale și calea familiei, de exemplu, căi pline de durere, dar căi sigure de ajuns la spiritualitate. Apoi calea sacrificiului, a austerității, căi regale pentru că presupun exterminarea dorinței, a urii, a poftelor de tot felul, o dăruire totală Sinelui suprem. Chipurile și vocile alese de Bergman strălucesc prin simplitatea frumuseții lor, adâncul lor indicibil.

Trăiesc din plin în lumea iluziilor mele: în toate ziarele, cronici excelente la romanul meu, *Arborele în vânt*, tradus excelent din franceză de Marianne Eyre. Chiar și vecinii noștri mă opresc pe scări felicitându-mă, spunând că sunt fericiți să locuiască în aceeași casă cu mine! Îmi imaginez cum ar fi fost chipurile lor dacă aș fi fost făcută praf de critică...

Citesc din *Jurnalul* lui Delacroix: „Gloria nu e un cuvânt van pentru mine. Zgomotele elogiilor mă îmbată de o fericire reală. Natura însăşi a pus acest sentiment în toate inimile. Cei care renunţă la glorie, pentru că n-o pot atinge, arată acestui fum de ambrozie un dispreţ pe care-l numesc filozofic. În ultimul timp, oamenii au fost posedaţi de nu ştiu ce fel de invidie, încât şi-au lepădat de pe sine ceea ce însăşi natura le-a dat".

Septembrie 1987

Moment fericit citind cartea lui Blaise Cendrars *Le Lotissement du ciel*, o carte sublimă despre Iosif de Cupertino, pe care autorul îl consideră patronul aviaţiei. E vorba despre levitaţie, citându-l abundent pe Domenico Benino, biograful lui Iosif de Cupertino: „Ajunul Crăciunului, fratele Iosif a venit la noi, păstorii, spunându-ne: – Fraţilor, nu vreţi să veniţi la noapte să cântăm din fluiere la biserica La Grotella, în semn de bucurie pentru naşterea lui Iisus Hristos? La această invitaţie toţi am acceptat, reunindu-ne fluierele şi ocarinele noastre. Fratele Iosif ne-a întâmpinat cu un aer fericit şi am intrat cu toţii în biserică, el în frunte, noi în spatele lui, era ora zece, unsprezece seara şi biserica era plină de lume şi noi am început să cântăm din multele fluiere şi ocarine încă din pronaos. Fratele Iosif era atât de fericit, încât începu să danseze în sunetele muzicii noastre. Deodată el suspină, scoţând un strigăt: în acelaşi timp se ridică în spaţiu, drept în mijlocul bisericii, zburând ca o pasăre peste altar, unde sărută tabernacolul din mijloc, la o distanţă de cincizeci de picioare. Cel mai frumos era faptul că altarul era acoperit de lumânări aprinse şi fratele Iosif zbură, punându-se pe aceste flăcări, fără să răstoarne vreo lumânare sau vreo cădelniţă, rămânând în genunchi, strângând tabernacolul în braţe, aproape un sfert de oră, apoi coborî în altar fără să fie ajutat de nimeni, fără să deranjeze nimic. Apoi s-a îndepărtat de noi cu obrajii plini de lacrimi,

spunând: – Fraţilor, ajunge, fiţi binecuvântaţi în dragostea lui Dumnezeu! Eram cu toţii îngroziţi".

Este Echinocţiul de toamnă şi eu tot încerc, zadarnic, să mă obişnuiesc din nou cu scrisul meu. Sunt obsedată de imaginea levitaţiei, în vise am avut ocazia să zbor de foarte multe ori; o dată eram la Anvers, oraşul în care s-a născut René, acolo am întâlnit un bărbat negru care mi-a dat o cheie de bronz, îmi arăta cum trebuie folosită, desfăcând-o, spre uimirea mea, căci era făcută din mai multe piese complicate, ţinându-se pe picioare ca un trepied. Apoi pur şi simplu zburam deasupra caselor şi vedeam catedrala ca un turn pe care trebuia să-l evit ca să nu mă zdrobesc de el. Oamenii nu mă priveau şi parcă înţelegeam că eram în alt spaţiu şi asta mă încuraja să exersez a fi în aer, fără să mă ţin de nimic, numai cu trupul care era uşor, parcă golit de toate organele. Numai oasele şi pielea se ţineau împreună ca în interiorul unui sac-navă, cu nişte cusături primitive, dar zdravene, încât nimic nu cădea în afară.

Octombrie 1987

Nu scriu prea mult în acest jurnal pentru că munca la noul roman mă acaparează cu totul, în el parcă se topesc şi trăirile fiecărei zile, cu toată tensiunea şi banalitatea ei.

Acum suntem la Târgul de carte de la Frankfurt şi locuim la hotelul Bad Homburg, unde Dostoievski obişnuia să joace la ruletă, totul parcă e impregnat de această amintire literară. Dar, la barul propriu-zis, bărbaţilor care-l frecventează nu le pasă de zeul literaţilor, ci mai degrabă de faptul că a sosit un nou „pluton de fete" acolo, foarte tinere şi de o frumuseţe specială.

Standul nostru străluceşte în Kunsthallen şi e vizitat de multă lume, mulţi bibliofili şi artişti. Vizavi de standul nostru se află standul Dorothea, aparţinând unei fete

foarte tinere, un miracol printre galerişti, ea şi-a aranjat singură standul, cu o siguranţă şi un gust impecabil. Am desenat-o tot timpul pentru că nu seamănă cu nici o femeie de aici; Dorothea e subţire şi are o coadă lungă şi bogată pe spate, faţa ovală cu frunte înaltă şi ochi frumos desenaţi ca pe o icoană gotică.

Când mă plimb prin galerii, toţi vor să-mi arate colecţiile lor, luându-mă drept cine nu sunt. Atât de mult mi s-a profesionalizat faţa şi comportamentul de când trăiesc alături de un editor. Trebuie să fie o deformare de care nu-mi dau seama, la asta adăugându-se şi taioarele mele foarte şic pe care René le alege la casele de modă cele mai mari din Milano.

Toţi cei care lucrează cu noi trebuie să urmeze eleganţa lui René şi nu e uşor să-i ţii piept pentru că a învăţat încă din adolescenţă, în Franţa, cât de superficială e lumea şi, în acest caz, costumul contează, făcând parte din comedia socială pe care o jucăm în asemenea ocazii, ca aici, la târg, de exemplu. Aşa că am jucat jocul şi eu, profitând de iluzie, şi mi s-au arătat desene originale, în speranţa că voi cumpăra, şi am ţinut în mâini gravuri preţioase de Chagall, Picasso, Foujita, Braque, Daumier şi chiar Rembrandt. Am simţit curenţi de artă benefici din atelierele timpului în care s-au tras gravurile supravegheate îndeaproape chiar de ochii maeştrilor. Şi, lucru ciudat, chiar dacă nu cumpăr nimic şi nu mă angajez în vreun fel, sunt condusă şi salutată pe culoare ca şi cum speranţa în afaceri cu obiecte de artă ar avea drumul ei şerpuitor undeva, în viitor.

La marea galerie Weber din Geneva, am cumpărat caietele de desen ale marilor maeştri ai picturii, pentru că toţi erau mari desenatori în primul rând, şi apoi m-am adâncit în liniile lor, uitând alte întâlniri programate pentru acea zi. Am nevoie de concentrare chiar în Babelul Târgului de carte, târg al vanităţilor şi orgoliului fără măsură. Dar René m-a găsit şi mi-a cumpărat marele

album *Foujita* făcut de Sylvie și Dominique Buisson, cu textele pictorului despre iubirea lui pentru motani și munca fără odihnă, texte care trezesc în mine entuziasmul necesar creației: „M-am hotărât să las după mine mii de desene: dacă jumătate sau o zecime sau chiar numai douăzeci din ele sunt bune, asta ar fi o onoare considerabilă, capodoperele nu se produc decât rar. Pentru că e imposibil să devii un pictor ale cărui opere sunt capodopere, prima mea dorință e de a picta cât mai mult. Nici un pictor nu se poate aștepta ca singurul tablou pe care l-a pictat într-un an să atragă atenția tuturor. A fi pictor înseamnă a face tablouri toată viața. Rodin a lăsat o cantitate enormă de opere și pentru asta el merită o considerație eternă... Practica repetiției: mâna devine expertă, și spiritul obișnuit cu acțiunea. Aveam în mine filozofia orientală: puteam să mor, nu-mi păsa când, și asta mi-a dat chiar în mizerie o stabilitate de suflet".

Premiul Nobel s-a acordat poetului rus Joseph Brodsky, patruzeci și șapte de ani; față frumoasă, de medalie, privire dârză și vorbire precipitată, dar tăiată parcă în bronz răsunător. Își traduce singur poemele în engleză, de exemplu volumul *To Urania*, apărut la New York, în care a amestecat poeme traduse din rusă cu cele scrise direct în noua limbă: engleza. Brodsky spune că se află în situația unui traducător când se traduce, totuși există o diferență esențială, pentru că el, chiar când traduce, creează o poezie originală. Traducând propriile texte, el își poate lua libertăți care se pot extinde nu numai asupra limbajului și imaginilor, ci și asupra conținutului. De multe ori el transformă poemul scris în rusă după cerința limbii engleze și prin asta cele două limbi atât de diferite fuzionează atât de fericit. Poezia, dar chiar și arta eseului, fiind în primul rând ton, aceasta face ca întâlnirea cu diferite limbi să fie fericită în cazul în care poetul e stăpân pe arta sa și extrem de entuziast pentru noua limbă, așa cum este Brodsky.

El mărturisește: „Îmi place enorm engleza, pentru că e cu totul altfel decât rusa, e ca și cum prin engleză ai primi puterea de a vedea realitatea direct în ochi".

Și despre artă Brodsky se exprimă clar: „Arta e o realitate autonomă care are genealogia ei, dinamica ei proprie, ea se deosebește de realitate pentru că se mișcă în sens contrar".

Întâlnirea lui Brodsky cu poetul Auden a fost determinantă, și când scriu asta mă gândesc cu melancolie la faptul că Nichita (Stănescu) l-a întâlnit pe Auden, care a și scris despre el un articol superb în *Times*, dar Nichita a fost extrem de grăbit să se întoarcă la bețivii lui din România, la viața lui gregară de acolo, dându-și singur lovitura de grație, scurtându-și viața și sfârșind mizerabil. Nu vreau să spun că Nichita trebuia să profite de simpatia și admirația lui Auden, departe de mine asemenea gânduri – ci doar că Nichita trebuia să dea lupta, aflându-se atât de fericit urcat la un nivel elevat, nivelul potrivit forței sale poetice. Dar el, în loc să se lupte, s-a eschivat.

În Uniunea Sovietică, Brodsky fusese trimis în lagărele de muncă și marcat cu ștampila pur și simplu ca un parazit periculos; în America, el luptă cu limba cea nouă, traducându-și singur, cu trudă, poemele în engleză, scrie eseuri despre literatura rusă cum nimeni n-a mai scris, predând în același timp la universitate. Deviza poetului, în toate împrejurările vieții, fiind: „Datoria omului e de a-și trăi viața lui, și nu pe a altuia".

Noiembrie 1987

Lună plină de întuneric aici, în Suedia, oameni antipatici, abia vorbind unii cu alții, dar muncesc supunându-se unui ritual străvechi de a-și face datoria orice s-ar întâmpla. Am și eu această înaltă conștiință a datoriei, fără să mă mai gândesc cui i-ar folosi neînsemnata mea activitate artistică și literară care-mi procură un calm filozofic și o bucurie interioară de nedescris. Ascult cantatele lui Bach și lucrez

la roman; chiar dacă nu scriu mare lucru, mă consolez cu câteva linii în care văd parcă lumile din mine ce nu vor să iasă în realitatea strâmtă și întunecată.

Mai târziu am început lectura primului volum din *Omul fără însușiri* al lui Musil, tradus de poetul Philippe Jacottet, care a fost publicat în colecția noastră de poezie „Cocoș pe munte". Nu știu cum sună în germană, dar în franceza poetului romanul îmi dă atmosfera unei intrări în interiorul unei pietre. Există infinite nuanțe de gri, dure, catifelate și înghețate, și se pregătește treptat, insinuându-se magnific, tema iubirii dintre frate și soră, iubirea interzisă, incestul, cu adâncimea gândului, ducându-l pe cititor până la drama cosmică dintre Lună și Soare. Și pe undeva Creatorul, parcă cu chip feminin, de Șehina, avertizându-i pe cei doi de consecințele unei catastrofe la împlinirea unui act sexual nepermis. Totul mi se pare erotic, fără fierbințeală și sfâșieri, ci numai cu acel aer erotic al distanțelor dintre două corpuri cerești care sunt trupuri omenești, de frate și soră, având-și originea în matricea aceluiași creator.

Aici nu se scrie mai nimic despre țările de după Cortina de Fier, și aproape niciodată despre România. Am citit în *Repubblica* ceva extrem de neliniștitor: în România a avut loc o mare demonstrație, la Brașov, pe data de 15 noiembrie, zece mii de muncitori de la marea uzină de tractoare au ieșit în stradă scandând vechiul imn românesc: „Deșteaptă-te, române!". S-a tras. Patru morți. S-a cerut răspicat mărirea salariilor. După trei ore demonstranții s-au risipit. Urmarea acestei demonstrații nu va fi mărirea salariilor, ci o cruntă represiune. Ce se va întâmpla? Oamenii au ajuns la capătul răbdării.

În întuneric, melancolia toamnei, care parcă ar ține în ea, câte ceva din toate anotimpurile. Îmi sună în cap

versurile lui Arghezi: „Niciodată toamna nu fu mai frumoasă sufletului nostru bucuros de moarte".

Și cuvintele lui Cézanne despre pictură: „A picta înseamnă a sesiza armonia între numeroase raporturi, transpunându-le într-o gamă, dezvoltându-le, urmând o logică nouă și originală". Așa ar trebui să fie și pentru actul scrisului: a așeza cuvintele fără teamă că nu s-ar armoniza între ele, găsindu-le apoi treptat locul după un ton nou, venit așa, din eter...

A influența viața cuiva este foarte periculos – iată ce s-a întâmplat cu Anne, fata lui Jan Erik și Eva Nobel (Anne, pe care am încurajat-o, privindu-i desenele, să fie liberă de orice jug prea apăsător). Anne a rupt toate relațiile cu iubitul ei însurat, chiar și cu părinții ei, după ce ei s-au sacrificat plătindu-i din greu anii de studii, și a intrat cu inima și sufletul într-o sectă fundamentalistă unde a găsit un sens după gustul ei. Totuși, calea artei, pe care eu cu inconștiență am indicat-o, nu e calea cazacilor, tăietori de capete din mers.

Decembrie 1987

Anul se apropie de sfârșit și în colecția „Les Grands Suisses" a apărut eseul superb al profesorului Lucien Braun despre Paracelsus. Din care nu mă pot abține să nu citez când se ivește ocazia: „Omul participă de asemenea la realitatea supranaturală și eternă prin corpul său spiritual. Când acel corp elementar se odihnește în somn, atunci corpul sideral este în plină activitate, căci el nu cunoaște nici un repaus și nici un somn... Omul trebuie cunoscut în două feluri: în mod pozitiv și magic, după vizibil și invizibil. Magia – acțiune directă asupra lucrurilor acționând prin forța siderală. Dacă imaginația e foarte puternică, atunci nimic nu e imposibil. Marea putere a invizibilului e de a marca în vizibil. Prin imaginație autentică ne putem

transforma corpurile... Arta și opera trebuie să-și aibă sursa în iubire, în afară de asta nu e posibilă nici o perfecțiune. Abilitatea, talent particular, reprezintă o vizitare remarcabilă a omului de către Astru.

În toate zilele vieții tale trebuie să te pui în mișcare fără să te odihnești: Alchimia nu e altceva decât căutarea viziunii sau a unei stări mereu mai bune, mai pure, mai adevărate. Și această căutare nu are sfârșit. Astrul acționează cu cel care caută".

La Stockholm a nins atât de frumos, suntem învăluiți în alb. A apărut *Iter Laponicum* de Rudbeck, a treia parte a marii opere, cu un volum separat de comentarii ale profesorilor de la Uppsala. Din nou la conferința de presă înconjurați de prieteni, toată presa și televiziunea. E un miracol care se ține încă pe picioare. René spune cuvinte mari: că nu-i mai rămâne de publicat decât marea *Carte a fluturilor* a fraților Wright și consideră că a dat maximum din ce poate face el ca editor și că poate închide ochii liniștit, pentru că e obosit de moarte de această goană sălbatică după aur și succes.

E săptămâna Crăciunului deformat de nebunia comercială. Parcă toți strigă: Cumpărați-mă! Sunt obosită numai privind această mulțime excitată de himere, alergând și care nu se mai satură cumpărând, totuși mirându-se de creșterea dorințelor pe măsură ce ele sunt împlinite. Societatea de consum ne dezamăgește și totuși suntem cu toții prinși în vârtejurile ei. Ca să mă calmez, am citit din cartea Sfintei Tereza de Avila: „Trebuie să consacrăm măcar o jumătate de oră rugăciunii în fiecare zi. Puteți să vă rugați muncind. Munca nu întrerupe rugăciunea, nici rugăciunea munca. E nevoie numai de acest mic efort pentru a urca gândurile către El: Te iubesc, Doamne, am nevoie de Tine, acum! Aceste nimicuri sunt niște rugăciuni minunate".

„Nu vom şti niciodată cât de bine face un simplu surâs. Nu lăsaţi niciodată pe cineva care a venit la voi fără să vă părăsească mai bun şi mai fericit. Toată lumea ar trebui să vadă bunătatea pe chipul tău, în ochii tăi, în surâsul tău."

A apărut o cronică excepţională despre romanul Hertei Müller, *Omul – ființa cea mai groaznică de pe pământ*, şi despre romanul meu, *Arborele în vânt*, o pagină în care se analizează două feluri de a scrie despre realitatea românească şi problemele ei. Herta Müller are o forţă poetică originală şi o libertate de a scrie demnă de elogiat; bănuiesc că geniul limbii germane a ajutat-o mult să facă progrese în adâncirea stilului impecabil (eu am citit numai traducerea excepţională în suedeză!), parcă turnat direct în bronz. Pe când eu, scriind într-o franceză îmbogăţită mai mult de convieţuirea cu iubitul meu, poliglotul René, decât cu limba propriu-zisă, am fost nevoită să recompensez lipsa strălucirii lingvistice cu un nod narativ exploziv. Toate astea le constată criticul Sten Wistrand în cronica sa (şi încă şi mai mult şi mai nuanţat decât fac eu aici fără să dau citate pentru a evita aburii de beţie ai admiraţiei de sine), dând câştig de cauză ambelor feluri de a exprima puternic poetic aceeaşi realitate.

Am citit din nou cartea lui Elie Wiesel (născut în România), *Célébration hasidique*, aşa cum obişnuiesc eu să fac cu toate cărţile care-mi plac enorm. Ceea ce face să-mi salte inima în coşul pieptului este ideea că bucuria duce în absolut la eliberare, că datorită bucuriei (după suferinţă adâncă) se pot uni inimile celor care au fost disperaţi în exil. „Tristeţea trebuie combătută prin bucurie, şi nu printr-o tristeţe şi mai adâncă." Mesajul hasidic al bucuriei exclude acea bucurie tâmpă a mulţumirii de sine, acea bucurie care parcă îngraşă, deformează, îngrădind şi izolând spiritul, legând picioarele bucuriei, împiedicând-o să alerge liberă pe infinitele spaţii ale psihicului uman.

Aflăm că a murit marele editor Gérard Bonnier de un cancer la gât. Seara am aprins lumânări în amintirea lui şi am ascultat lieduri de Schubert, *Winterreise*. Când am auzit liedul *Teiul*, mi-am amintit de vocea surorilor Ţicleanu; eram eleve la şcoala primară şi aceste surori cântau, cu o voce divină, lieduri de Schubert. Cam în acelaşi timp se exersa cu mare succes la Palatul Pionierilor Ileana Cotrubaş care va deveni o mare cântăreaţă de operă. Dar despre surorile Ţicleanu nu ştiu nimic. Oare şi-au pierdut vocea? Şi de ce? Toate astea mi le amintesc din cauza tonului lui Schubert, din cauză că Gérard Bonnier a părăsit arena luptei editoriale, după mari succese şi o implacabilă voinţă de a înălţa calitatea editurii şi mai sus decât străbunul său glorios.

În vis, familia mea din Bucureşti se mutase la Lucerna – eram în dormitor cu mama şi cu sora mea, Tatiana, când uşa apartamentului s-a deschis şi în cadrul ei a apărut tata, furios. Îmi închipuiam că era supărat pentru faptul că ne adunasem din nou pentru a întări „confreria femeilor" împotriva lui. Eu m-am dus direct la el să-l mângâi pe barba ţepoasă şi să constat cu stupoare că nu era deloc furios, dimpotrivă, ne adusese cadouri, împărţindu-le cu grijă şi apoi scuzându-se că nu-i era permis să stea prea mult cu noi. Sufeream când l-am văzut închizând uşa după el, ca şi cum ar fi fost pentru totdeauna.

Este 30 decembrie şi anul se încheie frumos ca un cerc parcurs cu atâtea speranţe – multe dintre ele neaşteptat de bine împlinite. Totuşi, rămâne de văzut dacă norocul ne va surâde mai departe. Toată lumea în jurul nostru trăieşte în lux, mai ales fiii lui René, fără să se gândească că izvorul poate seca brusc. Eu nu pot moraliza pe nimeni, trăind modest, fără bunuri materiale, sperând mereu să fiu un exemplu de urmat, dar nimeni nu-mi dă nici o atenţie în această privinţă.

Traducătorul de engleză Sven Erik Tackmark ne-a invitat la el şi suntem fericiţi s-o vedem pe fiica lui, Anne, care e mai bine acum, în mod paradoxal şi dureros, după sinuciderea surorii ei, Eva. O masă superbă ne aştepta, şi cadouri, pentru mine, un scriitor iubit: Walter Pater, *Greek Studies*, şi pentru René traducerea *Autobiografiei* lui John Cowper Powys, aproape o mie de pagini, pe care Sven Erik a tradus-o în ultimii ani, trudind din greu. Evenimentul s-a „udat" prin deschiderea unei sticle mari de şampanie. Apoi, Sven Erik ne-a arătat scrisorile personale ale lui Powys, către el, „Erik the Red". Ce scris magic, bătut de vânt din toate părţile, din acea perioadă când Powys orbise de un ochi! Sven Erik a evocat apoi colinele verzi din Dorsetul lui Powys şi ale altui mare bard englez, Thomas Hardy. Am primit parcă aer sub aripi pentru noua porţiune de timp virgină care ne aşteaptă pe toţi.

1988

Ianuarie 1988

Aer tare de început de an, ziua regilor magi. René a plecat la Lucerna şi încerc să-mi vin în fire după atâtea petreceri. Sunt singură cu mine însămi, constatând că nimic nu e univoc, totul fiind echivoc. Acest chip din oglindă nu este chipul meu, un străin ego a preluat conducerea în viaţa mea, cineva care s-a complăcut în gregaritatea petrecerilor, cu vinul băut fără măsură, pentru a face ca plictiseala să-şi schimbe masca.

Am făcut ordine în casă, ca să alung o impresie poate prea negativă, am desfăcut bradul de Crăciun, ce melancolie! M-am gândit la Cel care desface trupurile noastre după ce le-a ţesut cu înaltă ştiinţă în secret. M-am gândit la toate acţiunile rele, la cuvintele aruncate în vânt care produc corpuri în zona siderală, şi atunci am vrut să mă readun într-un minut. Am înrămat gravura lui Piranesi cu Palatul Papilor, meditând pe linii la mişcările pe care acul de gravat al lui Piranesi le-a făcut, la acea divină răbdare cu care a construit din linii imaginea în care pot intra ca într-un spaţiu virtual de curată magie. Am murmurat pentru mine: Salvează-mă, creaţie, de mine însămi, de acele ego-uri, hoarde care se năpustesc uneori peste mine înăbuşind acel ego luminos, cu miros bun de

mere, pe care vreau să-l dezvolt și să-i dau putere asupra întunericului adânc din mine.

Miros de crizanteme, florile tatălui meu niciodată îngropat în pământ, refuzându-i-se acest drept tocmai de preoții unui regim superateu. Crizantemele, culoare de rugină peste pieptul zdrobit al tatălui meu, arzând împreună cu resturile unui corp care s-a negat violent. Dansul acestor flori atât de iubite de japonezi, de maeștrii gravori, flori ca niște cunoștințe vechi din primii ani ai vieții mele, cu miros aspru, bărbătesc, de samurai care vede mereu lucrurile dincolo de moarte, împingând orizontul peste sentimente și gândire. Poate aceste flori știu mai bine decât mine ce se petrece în sufletul meu, dar ele trebuie să tacă precum îngerii, roate în spirale, pe care el s-a urcat formând un singur corp cu soarele din care odată a coborât.

Totul pare învăluit în tenebre. Am dormit până la prânz, toată noaptea am citit până la amețeală și apoi, în vis, m-am întâlnit cu scriitori iubiți. Printre ei, Birgitta (Trotzig), pe care o întrebam de ce nu locuiește în casa ei. Ea îmi spunea că se făceau mari reparații pentru că vestibulul, de exemplu, nu mai ține...

Bineînțeles că sufletul se dezvoltă în alt fel decât corpul. Cum? Clădind mereu ceva nou, invizibil, niciodată limpede. A început să ningă molatic, cu o duioșie de nedescris, ca un adevărat răspuns la întrebările mele nepuse.

Întâlnire cu două fete foarte tinere care au ținut mult să mă vadă, amândouă au început să scrie: Kristina și Marie, care este iubita lui Alain, fiul cel mic al lui René. Ce voiau să vadă la mine? Cred că voiau să vadă cum arată de aproape cineva care se luptă cu paginile de cuvinte în fiecare zi.

Kristina e o leoaică și a venit cu un crin și un coș plin cu castane. Este însărcinată și va avorta în curând. A cunoscut experiența drogurilor, și-a vândut casa moștenită de la părinți, și cu banii vrea să facă o călătorie în jurul lumii. Să stea un timp în Mexic, singură...

Marie este subțire, cu trăsături ascuțite, cu coșuri pe față și este evident geloasă pe strălucirea prietenei ei, care mi-a câștigat deja simpatia. Și ea caută ceva, ceva de negăsit, scrie poeme, a venit cu un caiet plin de versuri. Vorbește despre cei doi frați, fiii lui René: Yves și Alain – sunt reci, fără sentimente, nici măcar de compasiune, sunt interesați numai de sex. Marie a rămas o dată gravidă și Alain nici n-a vrut măcar să audă de așa ceva, foarte pueril, preocupat încă de colecția sa de timbre. Marie vrea să mă mai vadă o dată între patru ochi și să-mi citească poemele scrise. E născută în nordul Suediei, fiica unui tată necunoscut, un copil trist, foarte sensibil și inteligent, disperat, gata la orice. Recunoaște că îi e frică de ea însăși ca și cum ar fi locuită pe dinăuntru de cineva foarte violent. Am îmbrățișat-o la plecare, pentru a șterge impresia că ea e mai puțin valoroasă decât strălucita Kristina, care mi-a șoptit la ureche că la urma urmei poate nu va avorta, inspirată fiind de felul meu de a vedea lumea, că va fi curajoasă, fără ezitări regretabile.

Am impresia că cei care se iubesc trăiesc mereu în preajma morții. Sau la frontiera dintre două tărâmuri în care ei fug mereu (nu împreună!) ca să scape unul de altul. Cei care se iubesc trăiesc într-un spațiu instabil, respirând un aer saturat de propria electricitate. De aceea, cel care i-a blestemat dându-le iubirea permite, poate ca să se amuze, ca cei doi să fugă în moarte din când în când ca să respire acolo ceva care-i umple de o putere nouă pentru a continua să existe în mod paroxistic – un fel de masochism înalt cu participarea unei ființe invizibile care jubilează fără să simtă cea mai mică vinovăție.

Am primit de la René o carte sublimă: *Le livre de l'intranquillité* de Fernando Pessoa, publicată de prietenul său, Christian Bourgois, în traducerea lui Françoise Laye și cu prezentări de Eduardo Lourenco și de prozatorul Antonio Tabucchi. Este pentru prima oară când apare în Franța o carte de Pessoa, mai înainte fuseseră publicate numai câteva fragmente. *Livro do desassossego, composta por Bernardo Soares* (unul dintre heteronimele lui Pessoa) sau, în românește, *Cartea tristeții și a melancoliei* sau pur și simplu *Cartea neliniștirii* e un jurnal intim pe care Pessoa l-a ținut toată viața, atribuindu-l unui modest funcționar din Lisabona, Bernardo Soares. Retras din literatură din cauza incapacității sale de a ține piept realității, Pessoa se analizează pasional, cultivând imaginația într-un univers ireal și totuși cu mult mai adevărat decât lumea reală.

Pessoa s-a născut la Lisabona în 1888 și la moartea sa era aproape un necunoscut, dar azi e poetul cel mai misterios, nu numai în propria sa țară. A fost un portughez de formație engleză, un cosmopolit care-și iubea și țara, un sentimental și un cinic, un raționalist și un mistic, un clasic și un baroc. Toate astea constituind calitățile complexei sale personalități, pe care le-a făcut să dialogheze dându-le o realitate fictivă. Alte heteronime în afară de Bernardo Soares sunt: Alberto Caeiro, Ricardo Reis și Alvaro de Campos, personaje din panteonul intim care l-au ajutat să-și viseze viața mai mult decât s-o trăiască, fiind în același timp elegiac, epic, erotic și mistic. Toți acești eroi ai dramei sale intime au conviețuit și se pare că s-au simțit bine locuind rând pe rând pe scena conștiinței creatorului lor. Am citit și am tradus din franceză acest fragment, *23*: „A trăi înseamnă a fi un altul. Nici a simți nu e posibil dacă simți azi cum ai simțit ieri: a simți azi același lucru ca ieri, asta nu înseamnă a simți – a-ți aduce aminte de ce ai resimțit ieri înseamnă a fi azi cadavrul viu a ceea ce ieri a fost viața pierdută acum.

Să le ștergi pe toate de pe tablou, de azi pe mâine, să te regăsești nou ca, de fiecare dată, aurora, într-o revirginitate perpetuă a emoției – iată, și iată numai ce merită să fii sau să ai, pentru a fi sau a avea ceea ce atât de imperfect suntem".

Suntem în plină iarnă și cu frigul ne vizitează și teama de vecinii noștri, rușii. Mulți cred că ei pot distruge Europa. Dar se pare că flagelul SIDA poate face și mai mult decât ei. Doi generali s-au pus față în față, unul e rus și altul suedez, unul e agresiv, celălalt e calm, dar dincolo de felul lor de a fi există frica, deznădejdea de a nu putea transgresa condiția umană. Calmul nu are decât o uniformă de general, în timp ce agresivitatea are pe uniforma de general multe decorații.

S-au împlinit trei sute de ani de la nașterea lui Emanuel Swedenborg și eu nu fac decât să încerc să traduc în limba maternă cuvintele lui care au fost scrise direct în latină și care par simplu de tradus. Dar mai târziu mi-am dat seama că în spatele țesăturii lingvistice simple se ascunde adâncimea gândirii sale de om de geniu asemănător lui Leonardo da Vinci. Caut cărțile lui despre infern și paradis, pentru a mă apropia de gândirea și credința lui, încercând în același timp să fac progrese în limba suedeză. René a visat că mama lui avea o casă pe o colină, dar drumul până la ea era format din terase de câte trei rânduri. Urcând din greu, își amintea că făcuse de multe ori drumul până la ea, dar niciodată nu fusese atât de greu ca acum.

Februarie 1988

În vis eram la o mare petrecere și era acolo și Pușkin. Sora mea i-a fost prezentată și era atât de încântat că se numea Tatiana, ca personajul său iubit. Sora mea vorbea rusește cu el, foarte bine, ca în copilărie, când toate

profesoarele de rusă o iubeau (una dintre profesoare era o babuşka şi se numea Fomovna şi alta era soţia unui aviator şi era tânără şi frumoasă şi se numea Mirela) nu numai din cauza numelui ei, ci şi pentru frumuseţea ei plină de seriozitate şi putere de concentrare. Apoi m-am trezit vorbind şi eu cu el... în franceză, despre *Dama de pică* (pronunţând în ruseşte – *Pikavaia dama*), despre pasiunea jocului mai puternică decât iubirea. Aveam în mână cărţile Tarotului gravat de mine şi în acelaşi timp mă cuprinsese o spaimă că aş putea să-mi pierd pelerina mea stil Oscar Wilde, primită cadou de la René. Citam din scrisorile lui Van Gogh, spunând: „Aripi să zbor deasupra vieţii".

Aceste vise literare vin mai ales când citesc mai mult decât scriu şi acest lucru mă tulbură profund. Aceste vise vin şi din dementa pasiune (fiind profund contaminată de René) de a asculta până îmi intră în sânge pe incomparabilul Igor Stravinsky, prietenul pictorilor mei iubiţi, prietenul a ceea ce e misterios şi niciodată elucidat în artă.

Lütfi Özkök ne telefonează spunându-ne că dragul său prieten, poetul René Char, a murit la optzeci şi doi de ani. În ultimul timp, în casa poetului locuiau două femei, două admiratoare disputându-şi iubitul, bătându-se crunt, pe când poetul le privea calm din patul său de suferinţă. N-am înţeles niciodată de ce femeile, mai ales cele franceze, vor să-şi aibă iubiţii chiar în momentul subtil al morţii. Asta poate dintr-o tandreţe infinită şi nu din calcule meschine, toate aparţinând acelei mari naţii care înfiinţaseră odată, în timp, chiar tribunalele amorului, pentru a descurca firele de jar încâlcite ale iubirii iraţionale.

Din nou visul din Toscana, unde trăiesc din nou cu Nichita (Stănescu), deşi n-am călătorit cu el niciodată în Italia. El are faţa albastră, în acelaşi fel cum Krişna, cel mai frumos zeu, a avut-o înainte de a deveni gri-închis,

în ultima încarnare. Nichita mă asigură de infinita lui iubire, așa cum numai un zeu poate face, exact ca în *Gītā*, unde cititorul este asigurat de dragostea veșnică a zeului pentru cel care caută cunoașterea concentrându-se adânc pe cuvintele textului. Acel om cu fața albastră este frumos ca Nichita din anii când l-am cunoscut eu, înainte de cădere, de degradare, înainte de metamorfoza prin care el primise un chip grotesc, o mască exterioară pentru interiorul lui care, îmi place să cred, rămăsese la fel de profund și de misterios ca întotdeauna. Degradarea nu atinge, se pare, decât învelișul, sâmburele rămânând intact.

Curios că în aceste vise din Toscana, în care se află și casa noastră cu obloane la fel de albastre ca și pielea lui Nichita, și eu, și el păstrăm amintirea vieții anterioare, a vieții penibile, a brutalității relațiilor noastre, da, chiar a urii lui pentru mine. Dacă aceste vise sunt numai ficțiuni din lumea psihicului meu, chiar și așa sunt interesante pentru că trăim intens culpabilitatea noastră pentru un lucru secret care ni se dăduse și care s-a sfărâmat între noi doi.

„Forța de a gândi generalul este forța filozofiei. Forța de a gândi particularul este cea poetică." Cuvintele lui Novalis care sună în românește și acum, în lectură suedeză, în adâncul capului meu. Lectura mea de dimineață pentru a pune în mișcare ceva necunoscut în mine care crește și se dezvoltă în infinite spirale, numai creând melodii paralele, ca în arta contrapunctului, paralele care se luptă între ele, paradoxal, cu multă armonie, izvor de energie pe un plan dincolo de fizic și psihic.

Cele două planuri, general și particular, forța de a le ține mereu prezente în gândire fac ca oamenii cei mai experimentați în exercițiul concentrării să aspire mereu la acel moment de unire cu Sinele suprem. Moment mai scurt decât fulgerarea, dar din care se trăiește mult timp parcă unit și nu dezmembrat în mii și mii de gânduri și

sentimente parazitare. Ajunge să începi exercițiul lungii concentrări dis-de-dimineață, deci să fii într-un fel cosmic, adresând rugăciunea ta simplă către regele universului. Această plasare mică, acest contact imens parcă obligă ziua însăși să se înalțe în zona filozofiei și a poeticului și să-și caute altfel de hrană acolo.

Martie 1988

Zăpada se topește încet, totul e murmur subteran, se pregătesc milioane și milioane de semințe să explodeze și să creeze un nou veșmânt de iarbă pentru ochii noștri. Dar înaintea ierbii a scos capul deja floarea galbenă numită Adonis, lumina galbenă precedată de ghioceii (Galantus) cu lumina lor albă de subpământ. Toate acestea se petrec de când am apărut eu pe pământ și nimeni nu a fost întrebat nimic despre acest miracol. Stau în dreptul acestor flori care își scot capul din pământul încă acoperit cu zăpadă, aiurită de puritatea acestor culori care-mi amintesc mie cele două feluri de lumini. Oamenii trec scufundați în amorțeala iernii, fără luciri în ochi, cu toate că speranța iese din pământ în secret, unde-i place ei, pe locurile cele mai neașteptate.

Marie, care este iubita lui Alain, fiul cel mic al lui René, a venit din nou la mine cu caietul ei de poeme. I-am arătat Tarotul gravat de mine și i-am făcut, la insistența ei, liniile vieții, au ieșit numerele: 18-18-9-9-9, ceea ce corespunde cărților: Luna (de două ori) și Eremitul (de trei ori)! Lucru care m-a șocat profund, dar m-am stăpânit, nu i-am arătat lui Marie tulburarea mea. Această „linie a vieții" este extrem de interesantă, linia lui John Kennedy, linia unui mare destin a cărui forță stă în studiu și viață retrasă, aproape monahală, iubirea și amestecul în viața publică comportând riscurile unei morți violente. Dar în zilele noastre cine poate evita viața publică și iubirea?

Am povestit ceva în acest sens pentru Marie. Nici un tarotist n-are dreptul să sperie pe nimeni și nici să-i prezinte un tablou negru în fața ochilor. Dar, fără să spun nimic mai mult, Marie parcă a înțeles totul și a deschis gura zicând ciudat: „Mi-e frică de mine", lăsând să se înțeleagă că îi e frică de acel ego plin de cruzime care o dirijează acum, impunându-i altă viață decât cea pe care ea o duce, din cauză că e îndrăgostită de Alain. Superioritatea ei intelectuală și chiar psihică față de Alain nu ajută la nimic, pentru că ființele inteligente se fac prizoniere afectivității, chiar superficialității, care a devenit azi un mod de a trăi general. Așa că ne despărțim într-un fel păstrând fiecare în inima ei amintirea unei umbre care ni s-a arătat în imaginile primului alfabet al lumii, umbră care poate e numai o întristare de moment, și nu o avertizare foarte serioasă.

René a venit de la Bologna cu vechea lui mașină de scris, un Remington 1292, care l-a așteptat timp de treizeci de ani la gazda sa. Este frumoasă ca un Mercedes, făcută parcă cu iubire de mâini omenești, o operă de artă din timpul când oamenii mai visau încă și tehnica nu începuse să le strivească visurile și să le înlocuiască cu aparate din ce în ce mai sofisticate care se vor întoarce contra lor, exact ca în mitul Golemului. Acum scriu aceste cuvinte la un computer sofisticat, deși mașina superbă de scris, Remington, funcționează foarte bine, dar ritmul timpului nostru s-a schimbat și trebuie, vai, să țin pasul cu semenii mei, altfel voi rămâne în urma lor în bălțile poluate și ruinele lăsate de trecerea lor, singură cu himerele create de ei în goana după absolut. Ținând pasul cu semenii mei, asta nu înseamnă însă că eu gândesc cum se gândește în timpul meu. Mașinile, chiar și cele de scris, nu m-au fascinat niciodată, pentru că eu mă adâncesc în minunile naturii pentru a primi tot ce am nevoie. Dar o mașină de scris veche, peste care timpul a așezat o husă

de nu știu ce, mă inspiră încă să iau stiloul cu tuș negru și s-o desenez.

Ca să fii fericit trebuie să iubești mai multe persoane, iubirea unei singure persoane e un mare handicap, pentru că iubirea e numai suferință, promițând mereu o fericire incapabil de imaginat între două persoane cu două voințe diferite, ca doi cai puternici trăgând în sens contrar trăsura. Citesc în Strindberg: „Resimt acum toată durerea de a trăi".

Vin momente în care viața apasă din ce în ce mai greu, tocmai când rezistența dispare și totul e fals luminat. Atunci mi se face frică de o intervenție violentă din partea destinului. Exact așa s-a întâmplat și altădată în existența mea: destinul a intervenit brusc și viața mi s-a schimbat total. De aceea, ajunsă în acest luminiș al vieții, mi se face groază; în umbre stau la pândă infinite greutăți care mă vor strivi sau le voi scăpa grațios, cum am făcut fără să știu nimic despre asta chiar născându-mă, nu în sânul dulce al vieții, ci în brațele vânjoase ale morții.

Andrei Siniavski la TV – chip de profet-poet, spunând că scriitorii nu sunt oameni normali, ci vampiri, se scoală dimineața ca să scrie, transgresând totul, hrănindu-se cu sângele zilelor. Dar ce fac acești „vampiri" în timpul nopții, mă întreb eu. Același lucru! Chiar și eu visez că mă străduiesc mult cu scrisul și că sunt insuportabilă chiar și acolo, în spațiul limitat numai de somnul meu, cerând tuturor să nu se miște prin cameră, citind, astupându-mi cu degetele urechile, ca să nu aud vocile din viață, tocmai vocile care mă inspiră atât, dar nu când citesc, nu când scriu. Oh, ce să fie toate astea care se află în spatele acestei neobosite strădanii de a capta ceva din intensitatea vieții, în mod paradoxal ținându-se în același timp la distanță de ea?

Suntem în Elveția din nou, aici, la Lucerna, și martie „sună" altfel decât anul trecut, ca și cum fiecare anotimp

al anului ar fi unic. Şi este! Am coborât în oraş sărind voioasă pe pietre pentru a cumpăra cotidianul *Le Matin* din Laussane, în care au apărut recenzii excelente la colecţia „Les Grands Suisses". Lacul strălucea misterios şi prin ceaţă se vedeau munţii albaştri cu vârfurile acoperite de zăpadă. Oamenii erau îmbrăcaţi în culori vii şi se odihneau la umbra copacilor de lângă lac. Am trăit din mers o senzaţie de odihnă într-o clipă, ca şi cum aş fi scăpat unui timp terorizant al ambiţiei, al datoriei, invenţii satanice ale societăţii omeneşti moderne. În această clipă sau în momentele mari de plictis mi se pare mereu că aud venind paşii felini ai gândurilor, imaginilor dintr-o viaţă în care m-am întors mereu dintr-o peregrinare de mii şi mii de ani.

Aprilie 1988

Moment de durere, de despărţire de tot ce construisem eu armonios în programul meu, pentru a aluneca aservirii şi a nu-mi pierde forţa creatoare. Moment în care nu ştiu ce vreau: să rămân la Lucerna, la masa de scris, şi să aştept ceea ce nu va veni sau va veni sau să-l rog pe René să mă ia cu el la Milano şi să mă prefac interesată de noile proiecte şi de lumea editorilor. Moment de mare slăbiciune. Până la urmă am rămas acasă, pe o volută cosmică a disperării, dar ştiind că numai eu mă pot salva de la sterilitatea de a nu mai gândi, a nu mai citi şi de prilejul de a trăi într-un fel viaţa altora, lucru atât de nepotrivit pentru mine, care am un caracter extrem, purtat către trăiri mari, riscuri şi cu gustul sacrificiului în sânge. Şi mereu întrebarea insidioasă care se strecoară în locul rugăciunii inimii: cine sunt eu?

Citesc despre frumuseţea lui Goethe în portretele făcute din cuvintele lui Eckermann, trăsăturile poetului inspirând credinţă şi bucurie ludică, străbătând peste secole până

la mine, aici, în patul din casa de pe Rigistrasse, casă pustie acum, pentru că, poate, domnul Möri s-a retras cu soția la sanatoriu sau poate e bolnav... Aud tot felul de zgomote enigmatice, dar cuvintele lui Eckermann sunt mai tari decât teama mea, povestind despre întâlnirile cu Goethe, căruia îi plăcea mult să fie împreună cu o altă ființă, trăind împreună cu ea, prin conversație elevată, clipa înălțării.

La miezul nopții am auzit un strigăt pe Rigistrasse, exact dinspre grădina cotoiului alb-negru, m-am dus la fereastră și am văzut sub pruni niște oameni mici jucându-se, o imagine ireală. Căzuți de pe Marte? Se agățau de crengile prunilor și se dădeau în leagăn și chicoteau altfel de cum fac copiii...

Un vis ciudat: Balzac apărea deodată dintr-un pământ albastru; era binevoitor, chiar bine dispus și voia să călătorească cu tramvaiul de la Lucerna, dar biletul lui nu era valabil. I-am explicat că era un bilet bun, dar că aici, în Elveția, numele se scriau perpendicular. Pe amândouă părțile biletului era scris numele Adolf. M-am trezit brusc și mi-am amintit de toți Adolfii cunoscuți aici, în partea germană, unul dintre ei lucra la o bancă, altul era medic legist, dar persista gândul că nu mi-a plăcut niciodată acest nume din cauza celui care l-a îmbibat cu mult sânge.

Citesc o carte suedeză despre Ingmar Bergman, care, într-un interviu, spune că eșecul sau lipsa de entuziasm îi provoacă mereu o paralizare a forțelor sale și că ceea ce îl contrariază îi trezește agresivitatea care seacă seva vieții, producând o stare de toropeală. Nimeni nu poate să creeze fără entuziasm și cei care ne irită ne așteaptă la fiecare colț ca să facă din noi păpuși de cauciuc.

Florile au scos din pământ capetele lor: portocalii, galbene, mov, albe și asta ar fi de ajuns să inhalăm o

bună doză de entuziasm, dar viața în oraș e plină de oameni și florile aproape că nu se văd de ei.

Acum am auzit că a explodat aici, în Elveția, un depozit de vin și tonele de licoare au început să curgă prin satele de la poalele munților – florile, animalele, oamenii se vor îmbăta împreună numai respirând aerul umezit de vin.

Din numeroasele însemnări pe care le fac, aleg numai acele rânduri care îmi atenuează într-un fel angoasa și teama irațională, gândindu-mă clar la cel care va citi aceste rânduri, pentru că ele sunt scrise pentru un interlocutor, de aceea eu las jurnalul meu oriunde m-aș afla și nu mi-e teamă că cineva ar putea scotoci prin el și ar găsi ceva ascuns, dubios. Acest sentiment l-am avut mereu: cel al deschiderii. Nu mi-au plăcut niciodată fetele care scriu în jurnal în secret, numindu-l „dragă prietene" etc., pentru că, cu sinceritate, trebuie spus că nu scriem niciodată pentru noi, ci mai degrabă din dorința de a ieși din singurătatea momentului, a comunica cu semenii noștri, sau măcar cu o singură persoană, cât de apropiată sau depărtată ar fi ea. Ceea ce e de ascuns, marile secrete ale fiecărei ființe, acestea se ascund singure într-un spațiu cețos, dezvăluindu-se brusc tocmai în dorința de a câștiga un prieten, prin scris, mărturisind despre greaua condiție umană pe care o împărtășim toți cei născuți pe această planetă.

Când mi se face frică, atunci știu că greșesc, că am căzut adânc în imbecilitate. Fără frică mă simt sublim, dar foarte vulnerabilă, la dispoziția altora. Planeta noastră e un loc periculos pentru a trăi. Dar faptul de a fi înseamnă a-ți asuma riscul de a nu mai fi. Mi-am asumat acest risc mereu inconștient, apoi din ce în ce mai conștient, uneori în extaz pentru faptul de a fi în viață și de a participa la „învârtirea roții" acestei lumi cu eforturile mele neînsemnate, totuși importante.

Iubindu-l şi citindu-l din adolescenţă pe Montaigne (fără să mă compar cu el!), scriu memorii de dragul vieţii şi al Mnemosynei, care veghează deasupra simţirii mele interioare, deasupra intelectului, pe undeva unde filozofia indiană a stabilit că se află Sinele suprem participând la realitatea mea, fără să facă parte din natura fiinţei. Meditând la acest adevăr ani de-a rândul, am regăsit euforia primară a fiinţei protejate, dirijate şi iubite de ceva necunoscut, suprem. E o stare mistică pe care o pot înţelege mai uşor cei care s-au născut cu „organul credinţei", asemănător organului gândirii şi simţirii, organ invizibil, neavând nimic de a face cu trăirile vreunui fanatism criminal. E ceva moştenit de la partea feminină a familiei mele, în care abundă martiri şi monahi, chiar până în zilele noastre, singurul lucru care mi-ar da dreptul să fiu mândră de rangul meu înalt printre oameni.

Continuu să citesc cu o uluire greu de exprimat cartea lui Musil, *Omul fără însuşiri*, în traducerea lui Philippe Jacottet. Mulţi au scris, mult după dispariţia lui Musil, mort sărac şi dezamăgit, dar cu spiritul viu şi mândru, că este cartea cea mai bună a lumii. O construcţie monumentală cuprinzând politică, artă şi istorie, în care există acea relaţie incestuoasă între frate şi soră, un schizoid personaj, Moosbrugger, ca un vis colectiv al acelei lumi confuze de după schimbarea secolului şi, deasupra tuturor, atmosfera acelui timp, istoric şi etern, în care se pregătesc, în secret şi public, marile catastrofe de mai târziu. Toată imaginea Kakaniei, nume poetic maliţios, creat pentru acea veche şi iubită Europă care urma să se zvârcolească în cele mai groaznice evenimente, deşi timpul stătea liniştit ca suprafaţa unei ape profunde, bântuite de furtuni numai în abisalul ei adânc. Şi apoi acel spaţiu de euforie venind din caracterul personal al scriitorului, în care cititorul se simte fericit, încântat, plin de voie bună, luând în sine cele mai strălucite calităţi ale personajului

principal, care refuzase tocmai să-şi cultive însuşirile, dezvoltând în abstract altele şi mai strălucite.

Fără îndoială că voi citi această carte de două ori, sau chiar de mai multe ori, aşa cum fac cu toate cărţile care-mi plac, dar acum citesc încet, temperându-mi nerăbdarea, dorind ca paginile să nu se termine niciodată.

La Zürich, într-un magazin mare tipic elveţian, un om între două vârste, blond, înalt, cu spate mare, cu ochi albaştri de peşte, figură de ofiţer, se apropie de mine şi arată spre părul meu spunând: „*Schöne*!". Apoi începu să vorbească cu vânzătorii despre părul meu: lung, negru, lucios, terminat cu o coadă chineză pe spate! Păreau cu toţii ca în transă pentru că fuseseră seduşi de filmul despre China imperială, *Ultimul împărat*.

A fost o zi ciudată în care l-am visat pe Paracelsus, care-mi spunea că, deşi fusese castrat când era copil, pentru că tatălui său, care era medic, îi fusese teamă că fiul său va moşteni boala venerică aducătoare de moarte, totuşi avea un copil şi că acel copil trăieşte în prezent, un fiu imortal, procreat în alt fel decât cel obişnuit oamenilor, amintindu-mi totodată multele feluri de a veni pe lume descrise în cărţile sale de chiar doctorul Rabelais! Povestindu-i lui René acest vis impresionant prin concretul lui: auzeam, parcă, vocea lui Paracelsus vorbind în franceză cu accent elveţian, René a spus serios: „Eu sunt acel fiu!".

La lumina lumânărilor, la Lucerna, ascultând Brahms, *Concertul pentru vioară*, care m-a transportat într-un alt timp, când Nichita era pe moarte şi asculta acelaşi concert de Brahms şi, la a treia mişcare, Brahms a scos o mână din muzica lui şi l-a tras de păr pe bolnav, zguduindu-l, trezindu-l din toropeala morţii.

Răsfoind noua carte dăruită de René la prânz, *Cabala* lui Scholem, în care Paradisul a izvorât din iubirea lui Dumnezeu cu Pământul, care este o soţie iubită. Cei care

vor întina Pământul sau vor încerca să-l distrugă vor fi exterminați de Dumnezeu însuși.

Văd, în fiecare zi, marea iubire a țăranilor de aici pentru pământ, dar și a intelectualilor, de exemplu a arhitectului Paul Möri, proprietarul nostru, care ia cu plăcere bulgării de pământ în mâinile lui fine, obișnuite cu rigla și planșeta, ca și cum ar fi ceva de mare preț, stând de vorbă cu René despre calitatea pământului în grădina sa. René, care a visat odată că mânca acel pământ, îndemnându-i și pe alții, susținând că pământul e bun, foarte bun!

Mai 1988

Scriu acum numai seara din cauza unei migrene îngrozitoare care mă apucă mai ales ziua – simt o durere teribilă exact în mijlocul craniului. Uneori mi-e frică să nu-mi pierd credința din cauza durerii fizice; obișnuiesc să îmi înfund capul în pernă, acceptând durerea până când se transformă într-o senzație de bine, adormind și, după un somn scurt, durerea dispare! Un prieten doctor a spus că uneori, din cauza nervozității mele „artistice", hormonul odihnei nu e eliberat de corp, nervii mei fiind foarte surescitați, dar în momentele de paroxism al durerii, urmate de un somn scurt, hormonul odihnei, care așteaptă de mult să intre în sânge ca un *vaporetto*, se declanșează brusc pe apa sângelui. De aceea iubesc eu somnul scurt, mai odihnitor decât cel lung în care trăiesc intens o altă viață, somn care nu mă odihnește decât rar.

La Târgul de carte de la Geneva, cu domnul Luciano Canton, marele șef de la Grafiche Milani, care ne povestește că în fiecare dimineață, de aproape un an, când pleacă cu mașina de acasă la biroul său, este înjurat la stop, făcut albie de porci de un *clochard*, lucru care l-a întristat și deprimat mult. Într-o dimineață a coborât din

mașină ca să-l pună la punct pe nerușinat, parcând mai la o parte, și de acolo a văzut cu surpriză că cel care-l acoperise cu înjurături înjura în același fel pe toată lumea, și atunci el s-a calmat brusc. Înjurăturile nu mai erau individuale, ci generale, adresate celor care împut aerul orașului, dis-de-dimineață, cu mașinile lor!

Geneva e un oraș plin de lumină; din nou mă duce gândul la Musil, la exilul său, la romanul său din care citesc gustând, parcă hrănindu-mă cu o lume deschisă, care nu se va sfârși, se pare, pentru că autorul, vrând-nevrând, a lăsat porțile palatului său deschise. Tot aici, la Geneva, adie pe obrajii trecătorilor spiritul lui J.-J. Rousseau, fantoma lui de abur se mai poate vedea mergând pe apă sau culegând plante în pădurile din apropierea acestui oraș literar.

Întâlnire la L'Âge d'Homme cu Vladimir (Dimitrijević), fiica lui, Andonia, care a crescut între timp, s-a pierdut printre numeroasele standuri și labirinturi ale halelor; toți suntem alarmați pentru că umblă zvonuri că se fură copii pentru a fi vânduți. Am pornit cu toții în căutarea Andoniei și, minune, eu am găsit-o! Era îmbrăcată în alb și mov, cu o cască de păr negru pe capul superb! Plângea ușor când am întrebat-o dacă ea e Andonia. *Oui*, a răspuns și mi-a prins mâna cu încredere. Și-a amintit brusc de mine sau pur și simplu i-am inspirat încredere. Am dus-o la părinții ei, care o căutaseră și ei în mulțime.

Poeta Angela Ghelber cu soțul ei original, Genu Ghelber, chip și corp semănând perfect cu profeții gravați de Chagall, au venit la standul nostru. Angela e tăcută, enigmatică și dulce. Genu însă vorbește tot timpul, spunea că și-a pierdut norocul din orgoliu, că e un ratat... în fața neantului. Îmi amintesc de cartea superbă, eseul prietenului iubit Matei Călinescu, *Viața și opiniile lui Zacharias Lichter*, în care Genu e descris într-un fel profund, memorabil.

Nici unul dintre cei de față n-a avut prilejul să spună un cuvânt pentru că Genu umplea spațiul cu geniul psihic al vorbirii sale. Vorbind despre viața lor grea în Elveția, Angela a spus: „Păi, să ne sinucidem!". Genu a surâs, povestind o fabulă veche în care un om încolțit din toate părțile de animale sălbatice s-a agățat de un fir de iarbă în speranța că se va salva, de dragul vieții!

Poemele Angelei au fost publicate la editura lui Vladimir și ea a primit chiar un premiu, dar nu se poate trăi din poezie. Vorbim cu Vladimir despre Nichita, pe care are de gând să-l publice, considerându-l drept unul dintre cei mai interesanți poeți contemporani. Despre Sorescu, care l-a vizitat dăruindu-i *Istoria literaturii române* de G. Călinescu, arătându-i locul în care el singur era menționat, a spus că e un poet de cabaret.

Dintre cărțile cumpărate la Geneva mă încântă cele scrise de Rudolf Steiner, mai ales cea despre *Misiunea cosmică a artei*. Citisem mai înainte în scrisorile poetei Edith Södergran (către prietena ei, scriitoarea Hagar Olofsson) despre Steiner. Ideea lui sublimă (existând și în satul mamei mele) că biserica era un monument pentru a ajuta spiritele eliberate de corp să ajungă la destinație. Despre veșmintele viu colorate ca o amintire a lumii frumoase din care toți oamenii descindeau. Despre alcool: că atacă măduva osoasă și că însuși corpul fabrică alcoolul său, păstrând organele proaspete, evitând putrezirea prin atingerea reciprocă. Apoi fascinanta parte în care se descrie formarea fetusului: totul începe de la cap, din care se formează celelalte organe (Platon). Despre cauza bătrâneții: un hormon care stă prea mult în corp, producând delăsarea organelor...

În visul scurt de azi după-amiază eram într-o navă cosmică, dar locuința era în pământ, în adâncimea lui, de acolo ieșeam cu niște necunoscuți cu care făceam exerciții de zbor. Se vorbea tot timpul, dar nu puteam înțelege

limba, important era că ne înțelegeam fără să cunoaștem limba, nu prin semne sau gesturi ca surdomuții, ci printr-o limbă care se traducea singură în corpurile noastre. Îmi spuneam în vis că asta e o aducere aminte, o însușire învățată de suflet în multele lui peregrinări, oare nu așa spunea și Socrate în dialogul cu Menon? Trezindu-mă, am căutat Platon, dar cartea se află acasă, la Stockholm.

Iunie 1988

În drum spre Italia, din întâmplare am descoperit cheia visului meu. Eram cu profesorul G. Călinescu într-o catedrală mare, apoi am ieșit într-un cimitir împreună cu el, eram prieteni; deodată am văzut pe un mormânt o singură lumânare. Voiam să mai aprind încă una, dar el spunea că ajunge, o singură lumânare avea forța de a lumina cimitirul întreg. Era ceva enigmatic în ceea ce spunea el, dar și liniștitor pentru mine, care păream în vis atât de tristă din cauze necunoscute. Catedrala se îndepărta pe măsură ce noi ne apropiam de poarta cimitirului, ieșind din el. Nu știam în ce țară mă aflam, dar totul îmi era familiar, privind înapoi am văzut lumina lumânării mărită, devenită un incendiu, pompierii erau deja urcați pe niște schele de lemn cu furtunuri de apă în brațe, cu căști de protecție viu colorate, o casă apăruse peste morminte, un fel de construcție veche dintr-un burg germanic. Voiam să mă întorc să văd de aproape ce se întâmplase, dar profesorul era grăbit să ajungă în oraș.

La Cattolica, într-un magazin de genți de piele, am pierdut o carte de joc (Coroana lumii) din *Tarot de Marseille*, nu știu cum s-a petrecut acest lucru absurd pentru că n-am deschis deloc poșeta; ca și cum cartea asta de joc, reprezentând împlinirea lumii, înnoirea ei, s-ar fi dematerializat precum prevestirile negre din romanele lui Stephen King, regele mondial al *thriller*-ului. Asta pentru că i-am citit

cartea celebră, *Carrie*, în loc să lucrez la propriile mele texte? De fiecare dată când citesc ceva despre el sau ceva de el se declanşează ceva malefic în prezent. Dar nu pot rezista marii fascinaţii a scrisului său, poate din pricină că-mi aminteşte de Edgar Allan Poe, pe care mărturiseşte că-l completează scriind despre misterele timpului nostru, despre îngrozirile fiecărei zile. King este foarte puţin poet, aproape deloc, dar proza lui are acea forţă de povestitor care stă din timpurile străvechi pe acelaşi plan cu intensitatea poeziei. Naraţiunea e calul superb pe care aleargă toate istoriile lui pline de oroare. În *Carrie* e vorba de o fată tracasată la şcoală, umilită de colegii ei în tot ce are ea mai intim. Îmi place imaginea sângelui care curge mirosind a cupru, fie el şi sânge menstrual, care se poate transforma într-un incendiu devorator când Carrie White îşi descoperă puterile telechinezice, puteri pe care mama ei le consideră ca venind din puterea diavolului însuşi. De aceea Carrie îşi va stăpâni forţa ei ascunsă până când, cu ocazia unui bal al şcolii, e supusă unei glume care o răneşte profund. Atunci Carrie îşi foloseşte forţa ei ascunsă, dă drumul veninului ei şi şcoala cu toţi torţionarii săi se topeşte în flăcările unui incendiu purificator.

Este greu de citit acest tip de cărţi fără să nu fii tu însuţi împins în zona tenebrelor. Întrebat de preferinţa sa literară exclusivă pentru acest gen de proză, King a invocat influenţa şi marea admiraţie pentru maestrul său, Poe, apoi a explicat că lumea, într-un fel, trebuie mereu pregătită pentru întâmplări îngrozitoare care se produc mereu în apropierea noastră şi în centrul cărora oricine se poate găsi, măcar o dată în viaţa lui. Cărţile lui au într-adevăr ceva din zona umbrei, acolo unde demonii s-au strâns ca într-un „nod de vipere" şi unde viaţa atinge moartea revigorând-o prin răni şi zguduiri psihice şi tăcere, după trecerea ei fulgerătoare.

Pe plajă, citind tot timpul King, deodată am văzut o familie care încerca să se îngroape în nisip. Ultimul trebuia ajutat de cineva și am fost rugată să arunc nisip peste capul lui. Am refuzat politicos, cu un mic surâs care nu accepta acest tip de repetiție generală a unui eveniment a cărui sosire rămâne mereu o enigmă pentru oameni. Peste tot oamenii repetă imagini esențiale fără să-și dea seama de aceasta, pentru că nu au timp, ei vor să se amuze copios în tot ce fac. Chiar și eu fac asta inconștient; cu un ochi în carte, cu altul în realitate, surprinzându-mă amuzată de descoperirile mele de detectiv al hazardului bine organizat.

Din nou la Lucerna, este ora patru după-amiază și a început o furtună îngrozitoare – nu se mai vedea lacul și munții erau ascunși în aburul apei, arborii din fața casei se îndoiau sub amenințătoarea secure divină a vântului. Totul a durat un sfert de oră, timp intens, în care se putea răsturna lumea cu susul în jos. Apoi a apărut soarele surâzând peste frunzele și florile bătute.

Am vizitat apele termale Pfäfers, lângă Bad Ragaz – drum minunat până la acele ape despre care se spune că erau un loc de întâlnire a umaniștilor. Paracelsus însuși a fost acolo în 1535. Ghidați de un domn foarte amabil, am pătruns în mijlocul unei stânci, în inima pietrei, acolo țâșneau ape sulfuroase. Printr-o fantă se lansau bolnavii veniți să se vindece, pe niște corzi groase întinse, direct în apele pline de sulf, ape calde (treizeci și șase de grade) și puternic mirositoare. Sulful strălucea încrustat pe stânci. Am luat o piatră din acel loc pentru colecția mea, apoi am băut un pahar din apa acelui izvor binefăcător. Am spus în gând frazele optimismului kantian: „Trebuie, deci poți!".

Târziu s-a întors din nou furtuna – pereții casei se zguduiau în timp ce o lumină albastră-roșie apăruse pe cerul sumbru.

Am citit din Borges: „Diferența dintre scriere și arta plastică este că una se desfășoară în spațiu, și cealaltă în timp". Simt că produc timp în timp ce consum timp. Dar există și posibilitatea de a readuce vechiul timp în prezent nu numai scriind ce știu despre Renaștere, de exemplu, dar și desenând figuri din acel timp, și, la urma urmei, spațiul nu se poarte separa, nici măcar în mental, de timp. Artele plastice mi se par un alt fel de scriere, în care timpul e materializat în alt fel decât în scris. Tot ce facem are loc în spațiu și timp, și chiar și ideile, venind poate dintr-un loc nemanifestat, se manifestă în spațiu și timp. Calitățile de nenăscut și nemanifestat parcă aparțin numai divinităților.

Pentru romanul meu, figura domnului Dolt, care dormea mult, ațipind uneori chiar la masă, în fața invitaților, iar când se trezea insulta pe toată lumea, vrând ca lumea „să funcționeze" după cum voia el. Soția lui îi făcuse un portret, dar, când s-a supărat pe el, a schimbat trăsăturile, transformându-l într-un străin.

La Lausanne, în vizită la scriitorul Nicolas Bouvier și la soția sa, la casa lor din afara orașului, în apropierea unui străvechi cimitir. Loc plin de ciori și corbi de o mărime neobișnuită. Nicolas și René s-au așezat deodată lângă gardul cimitirului, privind melancolici la crucile vechi pline de mușchi verde. Au băut mult din vodca adusă din Suedia. Erau foarte melancolici, ca și cum ceva s-ar fi strecurat din cimitir până în inimile lor. Am desenat într-un carnet imaginea a doi prieteni care privesc undeva, departe, la granița dintre viață și moarte.

Iulie 1988

Mi-a apărut romanul *Regina străzii*, tradus de Marianne Eyre, dar numele traducătoarei n-a fost pus pe carte. Yves, care s-a ocupat la tipografie printre altele și de

corectura cărţii, dă din umeri. Bănuiesc că este încă o gafă a lui, gafă care se adaugă multor gafe costisitoare făcute în ultima vreme din cauza lipsei lui de interes pentru meseria pe care e obligat s-o facă, pentru că nu-i place să studieze la universitate – trebuie să te scoli dimineaţa ca să fii prezent la cursuri, lucru imposibil pentru el. Şi, ca şi cum asta n-ar fi fost de ajuns, exemplarul semnal este trimis prin Marie (iubita lui Alain), care soseşte ţinând cartea la piept cu o copertă îndoită, privindu-mă în ochi cu îndrăzneală. Nu înţeleg nimic, doar bănuiesc că acum traversează o perioadă bună cu cei doi fraţi şi regretă amarnic că i-a vorbit de rău când a fost la mine. Nu spun nimic, dar toată seara am fost adâncită în gânduri, dându-mi seama că mi-am pierdut libertatea dacă trebuie să suport în tăcere persoane ostile şi poate chiar mai mult decât atât.

Primesc de la Inger Johansson, prima mea traducătoare, o frumoasă scrisoare despre ea, întâmplările vieţii şi muncii ei, apoi despre romanul meu apărut, despre care s-au scris cronici interesante în presă.

„*Regina străzii* e un apocalips, pentru mine“, scrie Inger. „Cine ai fost tu, care ai ales asta? Acum întreaga ta viziune apare şi mai clar, ca şi cum ai fi epuizat toate posibilităţile naraţiunii într-o sfântă fantezie, cu un surâs de Buddha pe buze...“

Criticul şi poetul Urban Andersson mi se pare mai aproape de intenţiile mele scriind despre tema morţii, lupta luminii cu întunericul petrecută şi în simţurile oamenilor, în efortul lor de a se ţine vii şi a nu se îneca în pasivitate şi inerţie.

Toată această lună în care n-am scris mai nimic în acest jurnal s-a consumat în lupte sterile pentru a aduna din nou fondurile care s-au epuizat între timp, pentru a plăti datorii grele ale celor trei edituri. René pare intoxicat

de ţigările pe care le fumează fără oprire, plângându-se mereu de dureri în piept, de faptul că s-a făcut prizonierul unei mişcări care-l va strivi prin apăsarea ei. Totul se petrece atât de repede, încât am impresia că trăim un coşmar.

Sigur că nu suntem singurii în aceeaşi această situaţie – am aflat de la amabilul nostru proprietar, domnul arhitect Paul Möri, cum trăieşte soţia lui, Iulia: mâncând în fiecare zi un cârnat, bând bere neagră, în timp ce el e vegetarian şi mănâncă mai mult legume şi fructe, dar mişcându-se mult şi lucrând în grădină, în timp ce doamna Iulia se ridică din pat numai ca să se aşeze din nou pe el, rănită adânc de bătrâneţea care i-a schimbat chipul frumos într-unul grotesc. În visele ei diurne apare fata ei avută cu primul ei soţ din Ungaria, fată care trăieşte bine mersi în America şi care nu şi-a văzut mama de la vârsta adolescenţei.

Totul în jurul meu e literatură, dar de unde să am forţa să mă apropii de masa de scris când René geme de durere în dormitor? Se simte rău şi e nemulţumit de toţi cei care au lucrat pentru el, profitând din plin, şi care acum prezintă note de plată umflate.

Uneori mă gândesc la toate astea întrebându-mă dacă nu cumva reprezintă neliniştile oamenilor fericiţi sau care au fost fericiţi şi şi-au consumat porţia de fericire şi acum trebuie să tragă din greu ca să creeze din nou o altă fericire mai înaltă.

Dacă ar fi să trăiesc după capul meu, eu aş trăi cu totul altfel, reducând la minimum infernul pe care noi, oamenii, îl naştem ca o fatalitate prin relaţii de prietenie şi altele ce se dovedesc până la urmă capcane periculoase în care lăsăm să ni se sfâşie sufletul. Aş trăi, cum încerc să fac în fiecare zi, deşi sunt prinsă în hora familiei, destul de singură, iubindu-i pe semenii mei, mai ales de departe, şi trimiţându-le curenţi favorabili de la distanţă, citind, scriind şi desenând şi plimbându-mă în natură până la pierderea identităţii.

August 1988

La Göteborg, la Târgul de carte, la târgul vanităţilor din nou, scriind autografe şi vorbind, sau mai precis auzindu-mă vorbind, ca şi cum gura mea ar fi desprinsă de restul corpului. Swedenborg scria că acest oraş al marinarilor e plin de spirite bune. La hotel am lăsat uşa de la balcon deschisă şi la un moment dat a intrat o pasăre de mare cu o pană pe cap şi mai albă decât restul penelor, căutând seminţe de susan răspândite de la micul dejun. N-am mişcat şi ea a avansat, oprindu-se în mijlocul camerei, privindu-mă cu ochi lucind ca un mineral proaspăt scos din adâncuri.

Din nou la Stockholm, unde a venit poeta şi criticul Eva Ström cu soţul ei, Helge, medic, fiul marelui episcop. Eva este şi ea doctor de boli infecţioase, dar a început să scrie cărţi şi critică şi a părăsit meseria de medic. Face un interviu cu mine pentru un mare ziar din Malmö şi totul e atât de plăcut în conversaţia noastră, încât presimt cum începutul unei profunde prietenii se coagulează.

Demonstraţie în faţa Ambasadei Române din Stockholm. Ana Maria Narti cu un steag românesc strigând că nu numai ungurii sunt oprimaţi, ci şi românii. Se petrec lucruri, se mişcă lumea din Est, se simte în aer ceva pe care nimeni nu-l va putea opri să explodeze.

Visul de azi-noapte: eram cu Picasso într-o altă lume şi el avea pene albe pe cap, spunea că acum se odihneşte şi are timp să viseze cu adevărat, că viaţa lui a fost îngrozitoare, o viaţă de muncă, o existenţă de ocnaş. Un car cu fân galben trecea prin aer şi Picasso îl arăta cu degetul, fermecat.

A murit poetul, traducătorul şi prietenul nostru Pierre Zekeli, născut în România, unde tatăl său (austriac) fusese

ambasador, asta înainte de venirea ruşilor. Mama lui Pierre, madame Florence (suedeză), vorbea perfect româneşte şi-l ajuta pe Pierre la traducerile din română, traducându-mă pe mine, pe Nichita Stănescu, pe Marin Sorescu. Traducea poezie şi din franceză, spaniolă, engleză.

Pierre a fost foarte ataşat nu numai de limba română, pe care o vorbea superb, fiind limba copilăriei lui, dar şi de pământul şi peisajul românesc, de oamenii lui, cu care se simţea extrem de bine. Acum, când scriu aceste rânduri, îmi fac reproşuri grave, pe care Pierre, la rândul lui, obişnuia să mi le facă mereu: că nu i-am tradus în româneşte poemele sale scrise (puţine la număr şi bine traduse de Sorescu), dar mai ales pe cele nescrise.

Sper, dragă prietene, să le scrii acolo unde te găseşti şi unde nu mai e nevoie de tradus nimic pentru că toate limbile sunt deschise înţelegerii.

Septembrie 1988

Oraşul seamănă uneori cu un acvariu, oraşul marinarilor, Stockholm. Deşi întunericul mare încă n-a sosit, farurile maşinilor sunt mereu aprinse, dând acea lumină verzuie, aurie, albastră, asemănătoare luminii marine. Apoi ceaţa cu misterul ei apare brusc, interpunându-se între lume şi lumină. Impresie de irealitate dis-de-dimineaţă, când înaintăm dintr-un fel de somnambulism direct în întâmplările zilei, întâmplări clocotitoare, venind din furnicarul omenesc dornic de expansiune. Dar în anumite părţi ale oraşului timpul parcă stă pe loc – un prieten s-a mutat, altul nu mai are nici o adresă, ca Pierre, a cărui moarte devine din ce în ce mai concretă. Abia acum îi duc lipsa, când trec prin dreptul străzii lui, Wennerbergstan, şi văd uşa de lemn frumos sculptat pe care el o împingea cu umărul. Sau când trec pe Gamla Stan, pe o anumită stradă unde stă un alt poet, şi fereastra e mereu deschisă şi mi se pare că aud voci, apoi acorduri din muzică de Bach, şi

miros plăcut de marihuana. Acolo obişnuia Pierre să-şi petreacă după-amiezele şi serile în discuţii interminabile despre poezie şi arta traducerii.

Toţi pomii de pe străzile mele iubite şi-au lăsat anul acesta frunzele galbene sau roşcate la rădăcină, pregătindu-se de iarnă. Şi chiar toamna îmi aduce în memorie cuvintele prietenului dispărut şi de curând înmormântat: pentru Pierre, toate anotimpurile erau obligatorii, de altfel a şi scris, în franceză, o carte de poeme cu titlul *Été obligatoire*, publicată la Éditions Saint-Germain-des-Prés, anotimp care trebuie luat ca un fel de *memento*. Fiecare anotimp ca o cameră dintr-un palat al anului, revenind mereu, împodobit la fel, şi totuşi altfel. Acum văd mai bine lumina toamnei de pe strada prietenului dispărut, altfel decât anul trecut, când el mai trăia, sperând să i se dea timp ca să scrie despre copilăria lui petrecută în România, la Sibiu. Anii lui cei mai frumoşi în care se „odihnea" citind Baudelaire într-o cadă în care se turnaseră câteva sticle de şampanie subtilizată din depozitul tatălui său, ambasadorul. Texte pe care nu le-a scris niciodată, dar pe care mi le-a povestit, şi de aceea existând în memoria mea acum, cu un iz de amurg şi de muzică de Brückner.

Octombrie 1988

În spaţiul luminat al singurătăţii, în timp ce René se luptă din nou cu demonii financiari, obosit de atâtea lupte, dezamăgit de toate succesele ca şi cum ele nu ar fi fost decât o imensă tentaţie pentru a continua lupta imposibilă în lumea de şacali a editorilor.

Am încercat să împart cu René această muncă şi luptă istovitoare de fiecare zi şi mi-am pierdut entuziasmul necesar, nu numai pentru a scrie, dar chiar pentru a exista. Aici lumea lucrează fără odihnă ca să câştige nu numai bani, dar şi putere şi mai ales importanţă printre

semenii lor. E concurenţa, invidia care stă la baza efortului supraomenesc.

René se aşază o clipă în fotoliu, închide ochii ca şi cum ar vrea măcar pentru o clipă să arunce responsabilitatea de pe umerii lui. Apoi deschide ochii: telefoanele sună din toate părţile şi cei care trăiesc „sub ramurile lui" cer cu gurile deschise numai: dă-mi!

Nu e nimic de făcut decât de continuat această viaţă, deformată prin înaltele ţeluri pe care singur şi le-a creat. Acum se vede clar că *Iter Laponicum* este o carte superbă şi rară, ca şi *Cartea păsărilor*, dar titlul în latină îi uimeşte pe suedezi; puţini sunt cei care ştiu latină ca oamenii din generaţia lui Rudbeck, şi unii iau acest titlu străin ca pe un snobism. Cartea putea prea bine să aibă titlul *Călătoria în Laponia* (*Laplands resa*), în suedeză, bineînţeles. Dar e prea târziu să se schimbe ceva, deja s-au făcut schimbări extrem de costisitoare din cauza fiului celui mare al lui René, Yves, care, din dorinţa de a-şi arăta gustul şi imaginaţia personală în materie de tipografie, a făcut multe greşeli, certându-se, cum fac tinerii orgolioşi de azi, cu adulţii, în cazul lui cu italienii, înzestraţi cu o veche şi neclintită profesionalitate.

Ca să uit de tot ce se întâmplă în jurul meu mă scufund în lectura *Omului fără însuşiri* al lui Musil, asta când am puţin timp să răsuflu, eliberată de treburile cotidiene ale casei şi editurii. Şi ritmul inimii mele se armonizează cu ficţiunea, inima spune din nou rugăciunea ei, ca şi cum ar crea, în contrapunct, o melodie în paralel cu ceea ce eu citesc, luptând cu altă melodie, în mod sofisticat, dând naştere unor noi armonii. Cartea lui Musil e densă, plină de eseuri scurte, totuşi deschisă, aeriană, redând aerul de atunci al Kakaniei, al Austriei sau al Europei prinse în iluziile unei duble monarhii, sigură pe ea însăşi, vrând chiar să se sărbătorească fără să bănuiască că atingerea unui vârf presupune mereu coborâre sau prăbuşire. Oare

ceea ce citesc nu mă învață un adevăr vechi chiar pentru viața noastră din prezent? Mișcările subtile ale istoriei sunt imprevizibile, dar mereu a fost sigur doar faptul că totul e în mișcare, în transformare, și apropierea unei noi etape presupune distrugerea sau metamorfozarea modelului precedent. Dar în urma schimbărilor, ca în romanul lui Musil, realitatea a câștigat ceva în drumul ei spre dimensiunea spirituală. Poate de aceea, din instinct genial, Musil a lăsat cartea deschisă, asemenea timpului, pe care nimic – nici măcar catastrofele – nu-l poate închide.

Noiembrie 1988

Marea din mijlocul orașului Stockholm în care se adună parcă toată lumina Nordului. Aici e țara norilor, aici e țara tuturor griurilor posibile, toate nuanțele perlei. Culoarea preferată a suedezilor fiind griul, cenușiul luminat aspirând spre azuriu, dar niciodată devenind ca el.

Visele de azi-noapte, atât de intense, cu aluzii la electricitatea din corpul meu, magnetism și galvanism. Mă legănam o dată cu tot pământul, ca și cum aș fi fost o planetă într-un sistem solar.

Este Ziua Morților și toți cei iubiți îmi trimit din spațiul lor referințe noi la lupta creierului, rațiunii, fanteziei, a memoriei și a inimii cu ceva de nedefinit, un spațiu vid la care mereu ele se referă. Și inima, pe care eu am pus-o mereu deasupra creierului, bate ritmul ei cu acele cuvinte învățate demult, în copilărie, dinspre morți, devenind atât de mulți, pe măsură ce timpul trece.

Ar trebui să scriu un cântec despre tenebrele lunii noiembrie, când singurele adevărate lămpi sunt dovlecii imenși, de sute de kilograme, pentru a sărbători Halloween, sărbătoarea spiritelor, venind din America, ziua în care se amintește de moartea care se naște în noi, în corpul nostru, ca o realitate devenită irealitate, mereu camuflată

de stindardele țipător colorate ale vieții. Copiii de aici sunt încântați de prezența scheletelor zburătoare în vitrinele magazinelor, de ființele ieșite din lumea umbrei și a umezelii, luminate de capetele galbene ale dovlecilor scobiți în care se pune o lumânare. Prilej de vis, departe de lumea comerțului intensiv care corupe gustul pentru nostalgia altor dimensiuni onirice.

Uneori, în aceste zile sumbre când îmi lipsește lumina de la naștere, lumina care și-a pus sămânța ei în mine, lumina albă a energiei creatoare, trăiesc pe viu pierderea puterilor miraculoase cu care în mod secret fiecare om a fost investit în structura alcătuirii sale. Trăiesc din nou acea senzație de atunci când, copil fiind, am fost îmblânzită de gustul banal al părinților și profesorilor pentru a suporta o societate mutilată, desfigurată de lepra minciunii. În afara acestei îmblânziri superficiale rămâneau rebelii familiei, nebunii, întârziații mental care inconștient își păstrau „secretul", puterea magică oricând gata să se manifeste în exterior, cei pe care eu în secret îi căutam, simțindu-mă inspirată de prezența lor.

În cartea lui Jung, *Psihologie și alchimie*, sunt reproduse imaginile unor statuete descoperite la Avignon, *Les dieux de l'invention*, un fel de kabiri deținători de puteri supranaturale. Aceste pietre, în care ghicesc mereu chipuri de oameni, animale și plante, seamănă cu statuetele visate de mine, cele pe care le pierd și apoi le regăsesc, dezgropându-le în locurile cele mai neașteptate, mai ales în apropierea cimitirelor vechi. René mă îngrozește mereu spunând că aceste pietre mici sunt copiii mei uciși, avortați, în acest fel amintindu-mi de vina mea de care poate vreau să uit, dar visul mă avertizează punându-mi în față amintirea, sugerându-mi că uitarea e păcatul cel mai mare. Lucru adevărat, deși nu se poate trăi mai departe cu amintiri pline de durere. N-am neglijat totuși niciodată amintirea răului comis care stă mereu în fața mea prin

faptul că mereu gândesc şi scriu; un alt fel de gândire, mult mai complexă.

Într-un poem, poetul suedez, Tomas Tranströmer scrie, adresându-se lui însuşi şi celor care-i citesc cuvintele: „Nu fi îngrijorat, aşa trebuie să rămânem, imperfecţi". Adevărul curat: cu cât ne străduim pe drumul purificării, cu atât mai mult cresc condiţiile împlinirii acestui proces. Plumbul atârnă greu pe sufletul care vrea să se tragă din carcasa lui. Totuşi, având în faţa ochilor imperfecţiunea şi gândind că aceasta e provocată de modurile firii omeneşti, atunci, măcar pentru o clipă, se produce un fel de transmutare într-un fel de stare euforică, de atingere a ceva de neatins, elevat. Şi în acea clipă, puterile miraculoase se întorc, făcându-se simţite prin interesul pentru tot ce e insolit, nemutilat de normele societăţii, de prejudecăţile omului, pofta imensă de a citi şi a scrie şi a fora în gheaţa de cristal, căutând ce e nevăzut pentru alţii, dar plin de viaţă numai pentru tine, exploratorul clipei.

Am descoperit că pot intra într-un minut şi prin el mai departe în eternitate, stare fără timp, un fel de mijloc necostisitor, de mare odihnă, departe de ceasurile digitale ale celor grăbiţi să cânte în orchestra celor obsedaţi de eficienţă şi câştig. Mă strecor acum cu o carte în mână în dormitor, trântindu-mă ca în copilărie pe burtă, poziţia cea mai plăcută a lui Cathy, cea din desenele în tuş ale lui Balthus. Mai târziu voi căuta poate cochilia caldă a fotoliului, cu picioarele răsfirate leneş, o poziţie a erosului, căci lectura e o plăcere super-erotică pentru mine, satisfăcând simplu toate dorinţele. În timpurile vechi se recomanda chiar celor cu „obiceiuri urâte", mai ales puberilor, lectura ca o terapie garantată. În această poziţie încep să scriu sau să desenez, fără tortura venind din poziţia incomodă propusă de masa de scris. Uneori mă opresc din citit, scris sau desenat şi starea de bine nu

mă părăsește, privind hârtia albă și jocul dintre alb și negru ca pe niște surse de lumină. Lucru care mă duce din nou la rugăciunea *Șema Israel* a evreilor, scrisă cu negru de funingine pe o piele-pergament, dintr-un animal nenăscut decât pentru a servi ca suport rugăciunii. Negru de funingine cu care pictau și țăranii sublimele icoane pe sticlă, negru obținut în urma unei combustii în care materii subtile au fost trecute prin foc, negru-albastru lucind miraculos cu amintirea focului din sobele care încălzeau luminos frigul, negru precum cutia mea magică în care țin toate culorile, toate gradele de lumină.

Inerția fiecărei dimineți; senzația că trebuie pus în mișcare curentul electric din nervii mei, obosit după atâtea eforturi inutile. A opune agitației oprirea extatică, întâi prin contemplarea obiectelor simple, a descoperi viața lor diferită de viața ta. Uneori am impresia că am stat prea mult într-un cerc de foc trăind conform temperaturii, cu gustul arderii totale și al cenușii. În momentele grele ale dimineții, descoperind respirația prin numele care a pus sămânța luminii în mine. Controlând respirația, mă plasez departe de neliniștile care mă macină și-mi consumă energia. Respirația deschide alte porți care au fost închise numai pentru mine. Ca atunci când dai viață vocii cântând ceva pe care n-ai crezut niciodată că ești capabil să-l susții cu forță și originalitate. Și a pleca de acasă dis-de-dimineață, când ziua se ridică, așa cum făcea Strindberg, urmând plimbarea lui, respectând fiecare piatră, privind plină de uimire cum toate drumurile ies din ceață cu o față nouă, nebănuit de luminoasă. Eliberată de coconul somnului, jubilând de o naștere fără naștere, departe de teama degradării, a banalizării a tot ce am eu mai de preț.

Plimbarea mea cu stomacul gol, un fel de meditație ambulatorie, în luna mirosind a crizanteme, gândind la nașterea tatălui meu, la speranțele lui frânte în toate orizonturile. Și, în loc de întristare, a lua în primire un

sentiment planetar că nimic din ce a existat şi există nu poate dispărea niciodată, numai că toate se ţin ascunse vederii tale, în alt spaţiu, ca şi strălucirea verii care nu s-a îngropat, ci s-a adăugat în acel loc unde toate verile de la crearea vieţii s-au adăugat unele altora, spre păstrare.

Decembrie 1988

Mi-a apărut în *Dagens Nybeter* un articol despre nebunia faraonică a dictatorului român care distruge bisericile vechi şi satele, obligându-i pe ţărani să trăiască în blocuri de beton şi să se angajeze ca muncitori necalificaţi în industrie, despre construcţia megalomanică la care lucrează mii de sclavi, exact pe locul unui vechi cartier cu case frumoase, desfigurând faţa vechiului Bucureşti. Primesc telefoane şi scrisori, unele nesemnate, în care se explică cum că asta ajută la modernizarea rapidă a ţării etc. Ambasada Română tremură la cea mai mică critică, nepregătită pentru o discuţie serioasă cu presa liberă de aici. În acelaşi timp se arată imagini din România, la TV, cu magazine goale unde se vând numai picioare de porc, în timp ce dictatorul cu familia sa şi ceilalţi aparatcici trăiesc în lux.

Am visat că eram din nou la Bucureşti, asta după discuţiile aprinse de ieri despre situaţia disperată de acolo, pe cer erau nori negri, dar pietrele erau transparente ca nişte cristale şi de forme insolite, eram singură şi căutam pe cineva de pe strada noastră ca să-mi povestească unde dispăruseră ai mei. Se auzea muzică frumoasă dinspre Cimitirul Catolic, ceva amintind de muzica lui Olivier Messiaen, erau păsările lui şi îmi aminteau de Sfântul Francisc, care-i îmbrăţişa pe leproşi, acceptând să ia pe el toate plăgile lumii, şi cum la moartea lui toate clopotele au început să bată, iar corpul i-a dispărut în lumină. Apoi eram cu iubitul nostru Lionel, care-mi

spunea că există o culoare pe îngeri de nedescris și, apropiindu-se de mine, mi-a dat în gură, cu un sărut, o bucată de zahăr.

Zilele acestui an tulbure fug – către ce sfârșit? Se spune că anul 1989 este anul Dragonului. Am tras o carte din Tarot și a ieșit Coroana Lumii! Mă gândesc la trecut. La el se referă mereu prezentul și chiar viitorul. Trecutul personal pare o debara în care am aruncat unul peste altul lucruri trăite, nedistruse, lucruri întregi, dar pe care nu le mai pot folosi pentru că nu-mi mai trezesc entuziasmul. Poate lucruri strălucind cândva, devenind cu timpul stinse, chiar caricaturi a ceea ce au fost, de exemplu: frumusețea feminină, opera hormonilor și a ceva de nesesizat, aura feminină pe care fiecare și-a construit o lume de iluzii, fără să se gândească la efemeritatea ei.

Trecutul, un *bric-à-brac*, lucruri pe care nebunul le înșiră pe o funie, urcându-le apoi pe spatele său, târându-le, vrând-nevrând. Tot ce mi-a aparținut mie s-a lipit parcă pentru totdeauna de viața mea. M-am închipuit deodată eliberată, scuturând de pe mine tot balastul, dar, chiar imponderabil, trecutul rămâne pe spatele meu ca un gheb. Printr-o purificare a mentalului se poate volatiliza trecutul, dar urma lui rămâne ca un nor mișcător în eternitate.

Nu există nimic fără trecut, printre cei apăruți în viață, animate și inanimate, totul închizând în sine un sâmbure de lumină etern. Totul parcă se naște și rămâne în fiecare zi. Există o continuitate a urmei în spațiu și timp: curbe, meandre, arabescuri, spirale frânte și spirale ținându-se mereu în sus, ca și cum ar fi imposibil de ieșit din spațiu și timp. Ce serioasă implicare în cosmos: a fi!

Când punctele de referință ale trecutului dispar din câmpul vederii mele, părinții nu mai sunt, prietenii cu care am navigat un timp dispar, lucrurile devin străine, totul refuzând să meargă pe aceeași linie cu tine, chiar și

atunci rămân umbrele luminoase a ceea ce a fost lipit de viaţa ta, însoţindu-te clandestin precum atingerea de spirite. Alte fiinţe şi lucruri se insinuează în viaţa mea, în veşnică emigrare din alte spaţii, ca apoi să dispară şi ele, nedispărând.

Prezentul face viaţa palpitantă ca un *thriller*, iluzii se nasc în lanţ, măştile speranţei schimbă culori unele cu altele. E un spectacol non-stop, un transcendental fascinant.

Remarc în mica dimineaţă în faţa ceaiului ochiul de catifea cafeniu în adâncul ceştii de porţelan japonez, în el stă timpul, calităţile lui ţinând de memorie. O, Mnemosyne, şoptesc în gând, cum se face că porumbeii au venit din nou la fereastră căutând seminţe de floarea-soarelui? A trecut un timp de la ultima mea vedere cu ei. În creierul lor există destul spaţiu şi pentru imaginea mea cu punga de seminţe în mâini? Eterul din porumbei fotografiază şi comunică bine cu eterul din mine? Suntem minuni inconştiente, rezultatul unei atingeri dintre noi şi Divinitate? Mă gândesc că sunt rudă apropiată cu tot ce iubesc şi urăsc. De aceea mi-am propus tăcerea ca un scut pentru a contempla ceea ce urăsc şi iubesc. Stau atât de aproape unele de altele, ca fiinţa formulei de învelişul ei fizic.

A început să ningă lin ca în începutul unei simfonii. Aş vrea să ies cu René în zăpadă, aşa cum făceam la începutul venirii mele în Suedia, dar el nu mai are timp acum. Este înlănţuit de telefon ca de un ştreang, se simte bine aşa, s-a obişnuit cu acest fel de viaţă la telefon. Ochii lui şi-au pierdut lucirea când vorbeşte, învăluiţi într-un nor gros de fum de trabuc de Ticino. Zăpada mă leagănă prin ochi, zăpada îmi aduce uitare, dar şi gândul că eu sunt prizonieră şi poate strâns legată cu funia iluziilor. Dar am clipe când mă simt pierdută, ca acum, topită în dansul fulgilor venind de sus. Dacă sunt chemată, sar ca arsă, inima îmi bate cu putere, oasele şi muşchii

mă dor, dovadă că am fost printre fulgii de zăpadă, sus, în vârtejul lor alb.

13 decembrie, ziua cea mai întunecată a anului, aici, în Nord. Cerul atârnă ca un capac greu, de porțelan, peste noi. Dis-de-dimineață am auzit, ca prin vis, voci de fete cântând *Sankta Lucia*. Este *Lucia dagen*, Ziua Luciei, poate sărbătoarea cea mai iubită a tinerilor. Numele Lucia vine din latinescul *lux* – lumină, și Sfânta – din Sicilia, ea fiind „importată" de suedezi, care au suferit din cauza lipsei sfinților după Reformă, atunci când pur și simplu a fost interzis cultul sfinților.

În toate sinagogile din Stockholm se sărbătorește în același timp Hanuca, și ea o sărbătoare a luminii.

Un cortegiu de fete îmbrăcate în alb, cu cordoane roșii pe mijloc, cu beteală în păr, ținând în mâini o lumânare aprinsă, o urmează cântând pe Lucia, care poartă pe cap o coroană cu cinci lumânări, sugerând aura Sfintei. Se cântă tot timpul (pe muzica lui Teodoro Cottran și textul lui Sigrid Elmblad), făcându-se vizite neașteptate, dis-de-dimineață: părinților, profesorilor sau prietenilor, trezindu-i din somn și oferindu-le vin fiert cu mirodenii și prăjituri cu șofran.

Uneori apar în cortegiu „băieții de stea" cu cântecele lor, reminiscență din cultul Sfântului Ștefan, acela care a văzut primul steaua din Bethlehem oglindită în apa în care își adăpa caii.

Primul cortegiu „Lucia" a avut loc la Stockholm în 1927. Se spune că Lucia e un avatar al Sfântului Nicolaus, interzis și el imediat după Reformă. Dar originile acestei tradiții sunt mult mai vechi, încă din secolul al XVII-lea, în Norrland, fetițe îmbrăcate în alb îl încarnau pe copilul Iisus, mergând cu picioarele goale pe gheață și dăruind pâine săracilor, aducând lumină în noaptea adâncă a iernii.

Sfârşitul acestui an, trezind în mine sentimente tulburi. Mă privesc în oglindă cu îngrijorare. Mă întreb: Asta sunt eu? Chiar şi cea din visele mele? Acea persoană căreia îi e greu să trăiască în realitate, făcând eforturi mari ca să pară „normală“, „rezonabilă“, „civilizată“?

Oare unde se află acea poartă care dă spre câmpia maximală a psihicului? Acolo, poate, se găseşte adevăratul meu chip: cineva mereu preocupat de a trage linii sau de a scrie cuvinte pentru a-şi reprezenta realitatea, a crea o scenă şi materiale pentru ceea ce se numeşte artă.

Acolo se găseşte lumea mea, poate populată de demoni, cum ar spune *mon chouchou*. Acolo aflându-se adevărata mea libertate, fără legi şi exigenţe, pentru că nu se pot face legi pentru ce e necunoscut.

A scrie, a desena nu reprezintă un „talent“, asta am resimţit-o din copilărie, ci mai degrabă o condiţie pentru ca realitatea să fie integrată în mine.

Cea mai mare parte a oamenilor nu vor să ştie nimic despre imaginile care vin din interior, despre „demonii“ lor, lăsându-se uniformizaţi, domesticiţi, dominaţi, manipulaţi de legile societăţii. Artiştii constituie o „menajerie“ aparte, fiind o rasă de „ciudaţi“, de „bolnavi“, atinşi de o boală de origine necunoscută (divină), obsedaţi şi condamnaţi a explora spaţiile din interiorul fiinţei. Chiar dacă rezultatul explorării lor este numai o serie de baloane turtite, în comparaţie cu sferele perfecte ale naturii, totuşi această curajoasă descindere în necunoscut merită să fie făcută, dând satisfacţii şi privilegiul cunoaşterii şi orientării în realitate.

1989

„Am visat că tot ce iubeam eu mai mult era acum în mormânt. Ştiu că este numai un vis care nu poate fi adevărat... Şi totuşi, acest coşmar nu piere, el urcă mereu, ridicându-mă ca un val, şi în mod lamentabil nu încetez să strig, dar nimeni nu vine să mă trezească."

THOMAS HARDY

Ianuarie 1989

Când ies pe stradă simt imediat că cineva e în spatele meu, mergând cu pasul meu, apucând-o pe drumul pe care eu, fără să mă gândesc prea mult, mă hotărăsc să merg ca să scap de cadenţa paşilor celui care mă urmăreşte. Uneori mă întorc brusc şi văd spatele unui bărbat îmbrăcat în haină de blană, grăbindu-se în direcţia opusă. Apoi uit, crezând că e vorba de ipohondrie, dar, o dată ajunsă în mulţime, văd faţa unui bărbat cu ochelari negri privindu-mă insistent. Mă îndrept spre el decisă să-l apostrofez, dar el e abil şi dispare imediat ca un abur. Toate astea par un coşmar, un fel de vis urât din trecuta mea viaţă, când trebuia pur şi simplu să dejoc planurile celor care mă urmăreau, luând tramvaie şi autobuze la întâmplare şi uneori taxiuri. Sunt aproape sigură că sunt cei de la Ambasada Română din Stockholm care „lucrează" astfel după publicarea articolului meu despre Ceauşescu şi situaţia disperată din România. Probabil că nu mai au acum mijloace financiare să plătească un spărgător şi să intre la editura noastră căutând în hârtii, răvăşind totul şi plecând cu obiecte de preţ: un telefon, un tablou etc. Preţurile au urcat mult la Stockholm şi infractorii suedezi ţin să fie plătiţi cum se cuvine.

Ianuarie e o lună grea, după întunericul ultimelor luni acum începe să fie gri intens şi acest gri e ascuns de

ceață și când nu ninge e trist *à mourir*. René vorbește de bătrânețe, de nesiguranță, de amenințarea cu falimentul dacă *Iter Laponicum* nu se va vinde bine. René se simte singur, dezamăgit de viață, uitând că eu sunt în fața lui, e ca și cum eu am devenit o parte din el care trebuie să simtă la fel, totul referindu-se la doi care au devenit unul, doi anulându-se în unul. Sigur că imaginea antică a sferei celor care se iubesc este frumoasă, dar este și destul de îngrozitoare, pentru că unul l-a înghițit pe celălalt, jumătățile de sferă care se căutau aveau două grade de lăcomie diferite. E vorba de Sferofagie! Uneori mă simt vinovată că l-am făcut pe René să creadă în caracterul meu de kamikaze, cineva care e mereu gata să-și sacrifice viața pentru o alta mai înaltă. Dar în adâncul meu complicat n-a fost niciodată vorba să-mi las calea vieții mele, cât de neînsemnată ar fi fost ea. Caracterul meu extrem mă face să acord altuia deplină încredere, un sentiment cavaleresc, venind din modurile naturii mele. Chiar când problemele familiei păreau mai acute decât grija mea pentru a exprima ce mă frământă, m-am scindat în două persoane, trăind schizofrenic, două entități separate dureros, asumându-mi riscul de a mă pierde de două ori, și nu o dată.

„Cavalerul florii de cireș", după câte știu eu, nu moare glorios decât o dată, pe când eu aștept de la mine o moarte dublă pe măsura vieții mele divizate.

În aceeași ordine de idei, am auzit că a murit de cancer împăratul Hirohito. Japonezii plâng ca după dispariția unui zeu. Unii îl numesc „trădător". Nichita (Stănescu) îl admira, repetând cuvintele lui adresate poporului, după înfrângere: „Cetățeni, acum trebuie să acceptăm ce nu e de acceptat și să îndurăm ce e de neîndurat".

Am visat că eram iubită de cineva, simțeam tot corpul plin de acea supraviață și ardeam fără să consum energie, plină de o euforie fără nume, gata să trăiesc, dar, în același timp, fiind la dispoziția morții. Umblam cu mâinile

în acizi, pregăteam plăcile pentru gravură și nu aveam mănușile mele galbene de cauciuc. Din cauza acidului mi s-a spart deodată verigheta dăruită de René și eram adânc îndurerată. Apoi eram într-o altă încăpere decât atelierul meu din Lucerna și mă mângâiam că de aici înainte brățara mea de argint mă va consola de distrugerea verighetei – o priveam pe braț cu uimire; argintul se transforma în aur. M-am trezit apoi brusc; uitasem brățara pe braț și soarele iernii, soare sec și rece, poleia toată camera cu aurul ei.

Citesc cartea lui Pacepa, în franceză, acolo scrie că cei doi Ceaușescu erau un cuplu de fasciști cărora nu le păsa de alții, trăind izolați de realitate, făcând să sufere douăzeci și trei de milioane de oameni fără nici o remușcare. Pasiunea pentru diamante a „Lenuței" e descrisă în toată vulgaritatea și monstruozitatea ei. Se pare că înghițea diamante pentru a face cât mai strălucitoare scaune în fiecare dimineață, dându-și astfel un statut divin. Banditism, perversitate ieșind din oameni simpli, săraci cu duhul, degradați de puterea nemăsurată pe care și-au acordat-o singuri prin impunerea terorii în toate domeniile vieții altora, decretându-se deținătorii tuturor virtuților, paralizând și umplând de pasivitate toate inițiativele creatoare care se nasc firesc în mulțime.

Ieri, discuție aprinsă despre Dumnezeu cu niște colegi suedezi despre imanența și transcendența Lui. Vorbind atât de angajat, mi s-a ridicat atât de mult tensiunea, încât unul dintre prieteni, medic, a fost nevoit să-mi atragă atenția că ceva ciudat s-a petrecut în corpul meu. O căldură, o combustie venind direct din centrul inimii, din rădăcina ei, inima inimii, cum o numesc eu, din acel loc în care stă El, mai mic, mai neînsemnat decât un atom. Am auzit de cazuri de combustie internă, de oameni care au ars de vii, provocând focul în ei, după consumarea

excesivă a alcoolului. Eu nu băusem decât vin și destul de moderat, ca de obicei. Dar pălăvrăgind despre numele Lui, nume știute din *Zohar*, nume care nu trebuie pronunțate în fața „oricui", m-am făcut vinovată și am fost avertizată și chiar amenințată cu arderea prin focul interior.

Într-un ziar francez se afirmă că geniul lui Picasso a semănat moarte în jurul lui. Paola moartă din cauza drogurilor, o fiică s-a spânzurat, Jacqueline s-a împușcat în inimă. Mama lui René, care mi-a trimis tăietura din ziar, susține că arta vine de la diavol! I-am spus la telefon că arta e un stimulent al vieții, chiar mai mult decât atât, o chintesență a vieții. Dacă cei din jurul lui Picasso au murit, asta s-a petrecut, se pare, după dispariția lui, cât a fost el în viață, i-a inclus în magia lui, imortalizându-i, făcându-i zei în panteonul lui. Lăsați singuri, ca niște capiteluri, a fost datoria lor să se țină drept, bucurându-se să fie ornamente strălucite ale unei opere de artist și să nu se prăbușească de prea multă lipsă de sens personal.

Am aflat că Doina Cornea a fost bătută la poliție și apoi dată dispărută. Amnesty International se ocupă de cazul ei. Scrisoarea ei adresată președintelui francez a impresionat pe toată lumea prin analiza lucidă a situației din România : Ceaușescu refuză orice concesii, iar criticile americane sunt considerate ca „amestec în treburile interne". Dictatorul român a ales „albanizarea", izolarea totală a țării cu iluzia că va reuși, ca mai înainte, să înșele pe toată lumea. Între timp are loc ceva nou pe plan internațional : ameliorarea relațiilor sovieto-americane. Dar Ceaușescu a refuzat categoric *perestroika* și *glasnost*-ul, ca și cum el singur ar putea să se opună mersului istoriei.

Nu știu de ce, dar am impresia că timpul merge mai repede aici, la Stockholm, în vreme ce în alte orașe el e mai lent și nu se grăbește deloc. Oamenii sunt sumbri,

înecați în muncă și în alte treburi care nu se sfârșesc decât ca să înceapă din nou, într-un ritm diavolesc.

În acest context, tăcerea e un fel de muzică sobră, de înmormântare, dar morții sunt ocupați în furnicarul uman. Am exersat din nou strategia „a ține viața la distanță", atât cât e posibil, un mic moment de neviață, din care îmi trag energia necesară acceptării ritmului nebun al cotidianului. Mă imaginez arbore, un cedru, care corespunde zodiei mele, fixat într-un loc adânc, cercetând cu rădăcinile miezul planetei, pe când ramurile se întind în sus, aspirând la prietenia norilor. În aceste clipe nu mă mai neliniștesc de căderea darurilor din infern, în zona pasivității. Nu e nimic de făcut și răbdarea se dovedește a fi cea mai înaltă virtute. Cedrul are răbdare chiar dacă va fi doborât mâine, are o imensă răbdare pentru că rădăcina lui nu poate fi smulsă ușor din adânc.

Nemurirea nu e un dar pentru oameni, de aceea trebuie trăită clipa ca eternitate, pentru că nu știm ce se ascunde în spatele ei. În dormitor se furișează mereu moartea pe care noi încercăm s-o alungăm prin febra erotică, o formă vitală a morții. Durere, boală și moarte venind din naștere, din viață. Dar iubirea, incluzând și erosul, amână parcă deconstruirea, precum focul, fiind unul dintre modurile de exprimare a forței naturii.

Februarie 1989

René resimte o angoasă teribilă, spune mereu că totul e înghețat pentru el. Simte ceva neclar în apropierea lui, ca și cum ambarcațiunea noastră, eforturile noastre de a lua în piept valurile, totul se va sfărâma într-o zi. Altădată avea forța de a trece peste obstacole printr-un curaj admirabil, acum e obosit chiar când soarele apare la orizont cu luciri de iluzii noi. Cuvintele *je suis au bout de mon rouleau* sunt mereu în gura lui ca un *memento* pentru inima mea care aude. Se pare că nici iubirea și nici

devoțiunea nu sunt de ajuns, ca și cum omul de acțiune trebuie să sfârșească neapărat dezamăgit.

Visul meu de azi-noapte m-a zguduit: dădeam naștere multor pești, care fuseseră concepuți cu diferiți tați! Locuiam într-o altă casă cu un bazin cu apă albastră-verzuie, imens. Acolo erau mulți străini care mă înconjurau cu un interes ciudat, păturile noastre erau aranjate altfel, eram stăpână acestei case în care totul îmi era străin.

Cu toată neliniștea resimțită, am început să scriu la nuvelele mele, ca un exercițiu de lungă concentrare, o meditație laică. Am intrat din nou în limba interioară, acolo unde se află toate timpurile, tot ce a fost, este și va fi, acolo sunt și morții mei vii, mai vii ca niciodată. Am constatat cu stupoare că totul e intact: nimic n-a dispărut, colorându-se în nuanțe și mai puternice, totul amestecat în voci originale care dau limbii mele interioare nuanțele pentru a exprima cât de cât ce trebuie exprimat. E ca un compromis, pentru că în interior totul e desăvârșit, și ceea ce eu nu pot scrie e ca umbra umbrelor a ceea ce eu trăiesc acolo. După câteva ore de scris, numai o pagină, dar în jurul paginii sunt vii curenții trăirii, mă simt mult mai bine, fața mea s-a schimbat, ochii au din nou acea expresie de siguranță care-i sperie pe cei care vor să întâlnească poate un poet înfrânt de grijile cotidianului, un resemnat al efortului intens. Pagina scrisă e prețioasă pentru mine; o pot transforma în pagini, capitole, fiind un fel de partitură în care s-a topit tonul de luat de aici înainte. Și ce lucru curios, starea mea ascunsă euforică îi contaminează și pe cei din jurul meu. René a cumpărat un cal mare de porțelan de la magazinul chinezesc și a scris pe suport o dedicație pentru mine semnând „Charlicante“, cu aluzia la „Rosinante“, pe care noi toți, Don Quijote în infinite exemplare, trebuie să călărim mai departe – pe spatele calului iluzie.

Lucrez din nou la nuvele, în diferitele momente ale zilei, şi observ cum textele scrise seara sunt mult mai aproape de ceea ce vreau să realizez, mai concentrate, dense. Din tot ce am scris până acum apare imaginea îmbarcării omenirii într-un fel de arcă a lui Noe. Noe sau Noah, fratele geamăn al lui Charon, cu barca lui plutind mai puţin zgomotos pe fluviul uitării, Lethe.

Prima barcă e extrem de zgomotoasă, ca un furnicar fără odihnă, pe valurile oceanului furios, producând ea însăşi valuri imense, infernul, haosul. Dar toţi îmbarcaţii sunt plini de încredere că măcar o dată cu somnul furtuna se va linişti şi se gândesc la somn ca la o comoară preţioasă din care vor scoate, ca dintr-un puţ adânc, noi forţe pentru dimineaţă. Dar ce se întâmplă cu cei care au dormit tot timpul, cei cărora le-au scăpat momentele de vârf ale vieţii, momente care au încrustat pe faţa celor treji un fel de disperată frumuseţe a naufragiului? Naufragiu ca stare poetică, amintind de Ungaretti, *Allegria di naufragi*.

Într-un interviu superb în *Sydsvenska*, poetul Lasse Söderberg cu Dali, în atelierul acestuia, atmosferă de magie catalană. Părul lui Lasse e în dezordine şi capetele şuviţelor i s-au blonzit şi mai mult, sau poate au albit, din cauza culorilor care se usucă în tabloul lui Dali, care e în picioare, spunând din când în când cu acea voce hermafrodită: „Nu aveţi nimic împotrivă dacă eu lucrez în timp ce vorbim?". Cuvintele sunt spuse după ce a pictat de la sosirea lui Lasse o jumătate de oră. Ce favoare unică: de a vedea un pictor ca Dali mângâind suprafaţa de porţelan a pânzei. Dali nu aruncă culorile cu pistoale ca sălbaticul Pollock, care voia la început să semene cu Picasso. Nebunia lui Dali are coregrafie, libertatea lui e de altă natură, de natura gasteropodelor, poate. Încetineala părând la fel de dificilă ca şi viteza. Asta o ştiu de la prietenii mei

pianişti; a cânta la pian încet cere o măiestrie infinită, acelaşi lucru în pictură, în dans, poate şi în arta scrisului, pentru că scrisul presupune existenţa gândurilor. Gândurile cer timp, ele trebuie aşteptate la orice oră, gândurile sau, mai exact, ideile care nu vin nici din cărţi şi nici din altă parte, ci din sursa lor topită în planul de necontrolat al vieţii.

Mă privesc din nou în oglindă să văd cum sunt plină de cicatricele vieţii, încercând să-mi văd chipurile din timpul nebuniei mele. Există fotografii, dar chipurile au fost multe, cele cu care am avut curajul să mă arunc cu capul înainte. Închisă într-o plasă de sânge, cu aura capului îmbâcsită de atâtea amestecuri cu zaţul lumii, oare eram eu acea fiinţă? Mă întreb inutil, pentru că nu ştiu cine am fost eu.

Plăcerea este un paliativ pentru a atinge repede ceva de neatins, corespunzând timpului exploziei, înfloririi, după care urmează fanarea, scuturarea şi căderea în praf. Efemeritatea frumuseţii şi strălucirii sexuale ca o lecţie pentru cei care au primit aceste daruri otrăvite.

Stau în pat, cu ochii în tavan, privind la teatrul meu de umbre. Umbrele mă instruiesc asupra subtilităţii substanţei din care sunt compusă. Actorii vieţii, umbrele din *Divina comedie* a lui Dante, umbre pline de intense trăiri, fără materie, umbre de umbre. Din creierul meu surescitat ies filme noi ale vieţii, de sub pleoape sau din sângele care desenează şi el pe tavan după ritmul lui.

A răsărit soarele brusc, lucru atât de rar în luna aceasta a întunericului gri. M-am dus imediat la fereastră, am învăţat asta aici, toţi suedezii se aşază cu faţa la soare, când o rază cât de mică apare în dreptul lor. M-am uitat în soarele iernii ca într-un gălbenuş stins şi am văzut culori stinse şi semne. Un alfabet. Scrierea soarelui. Am spus litere şi cifre şi după mişcarea pupilelor s-au schimbat semnele

și culorile. Numele favorabile străluceau cu linii puternic irizate în ocru, urcând în sus, pe când numele dușmanilor îmi întunecau câmpul cu amestec de culori-lături și mișcări în jos. Apoi întrebam soarele despre anumite lucruri și mi se arătau hieroglife complicate, apoi rune ușor de înțeles. Materiile scrisului solar: culori și semne!

Mai târziu am simțit în jurul tâmplelor ca un curent rece. Parcă spiritele bune și demonice s-ar lupta în jumătățile creierului meu, în aripile creierului meu, cum Swedenborg și alți mari savanți l-au comparat cu păsările și fluturii. Luminile ieșind din stânga tâmplei, trecând ca dungi de lumină spre tâmpla dreaptă și apoi urcând sau coborând, nu sunt decât spirite sau îngerii care trec pe câmpul magnetic al corpului ca printr-un aer special.

În *Arcana Caelestia*, Swedenborg scrie despre asta: spiritele și îngerii influențează voința noastră care se află în jumătatea stângă a creierului unde se află capacitatea de înțelegere. În dreapta se revarsă tot felul de curenți, fantezii și hoardele sălbatice ale dorințelor.

Dorința care mă torturează fără a avea un obiect, o dorință rebelă, hărțuită de vederea imaginilor înregistrate fără voia noastră, pentru că se pare că, asemeni unui subtil aparat de fotografiat, creierul absoarbe totul pe pelicula lui de neimaginat.

Deasupra patului, în dreptul locului unde dorm eu, se află o gravură de Chagall. Ulise legat la ochi, cu urechile înfundate cu ceară, dar ascultând deasupra vaporului sirenele cu corp de păsări atacându-i pe bărbații rătăciți pe mare. Îmi place gravura, e atât de adevărat că sirenele au corp de păsări, și nu de pești: dorințele sunt aeriene, zburând cu subtilitate de la un lucru la altul, aiurind cu iluziile aerului la care omul e puțin adaptat. Omul, ca în *Psalmii* lui David, un vierme care se poate răsuci în apă și chiar în foc, dar căruia îi e refuzată sfera aerului, asta înainte de a se metamorfoza în fluture sau spirit eteric.

În orașul acesta superb, dorințele sunt excitate la culme, natura se estompează, ținută la respect de arhitecturile fantaste ale granitului și asfaltului. Mă liniștesc de „a dori" privind intens un măr, mirosindu-l, observând structura lui sofisticată: o planetă în miniatură. Mă liniștesc de boala civilizației: consumul, incitația la producerea dorințelor – coji goale, munți în forme false fără nici un conținut, decât o vanitate pasageră a unor minți avide de câștig rapid.

Și totuși... o pereche de pantofi de lac dallinieni, pe care s-au pictat flori și animale desenate din memorie, au trezit în mine vise și dorul de a răsfoi albume, dorul de a desena și pune cuvinte, unele după altele, pe o simplă foaie de hârtie.

René s-a întors acasă mai târziu, cu o expresie străină pe față. Un om cu totul străin, mi-am spus, un ego nou, care vrea să lupte și să ia conducerea, să strivească celelalte ego-uri esențiale, cele cu care eu sunt obișnuită de ani de zile. Sau poate astfel cineva, conștient, arată pe fața lui o nouă dimensiune. Se exersează în adânc ceva nou, cum se exersează pe fața bolnavilor moartea.

Azi a bătut vântul tare; arborii se îndoiau, vântul ca un clocot dinspre mare. Miroase a minerale, a măruntaiele apei, miroase a ființe pe care nu le văd, dar ele mă ating, îmi intră pe gură, în sânge, plutind pe sistemul meu nervos. Ființe nevăzute, martore ale crimelor cotidiene și ale celor care sunt încă planuri în structurile perfecte ale celulelor.

A fost o zi în care n-am vorbit cu adevărat cu nimeni, vocea s-a ascuns, vocea s-a stins. Mă auzeam spunând lucruri convenționale, forme abstracte ale limbii, carcase fără măduvă, un simulacru de limbă. M-am întors acasă rănită în adânc, am luat lexiconul suedez și l-am citit din

nou ca pe un roman psihedelic, atunci am auzit cum cântă lexiconul din propriul lui gât, ca un laringe enorm, dându-mi și mie pofta limbii adevărate, spălate, decantate de scoriile sociale, de ghipsurile crispării și de frica de a nu părea altcineva decât cea care sunt.

Martie 1989

O zi plină de ceață, peste tot numai nuanțele de gri și resturi de zăpadă murdară de la traficul neiertător. Nu se vede primăvara decât în cimitir, unde ghioceii și-au scos capetele de sub frunzele de anul trecut, putrezite, devenite pământ cafeniu lucios. Și apa din mijlocul Stockholmului, Strömen, învolburată, acolo unde se spune că apare Näcker, un tânăr cântând la vioară și atrăgând femeile în adâncul apei, înecându-le cu farmecul muzicii lui.

O zi de martie, cu un soare rece care face să crească oasele copiilor. Pe pervazul bucătăriei se luptă coțofenele cu porumbeii pentru semințele puse de mine ieri-seară. Porumbeii câștigă, luptă cu pieptul lor greu, dar cred că victoria se datorează faptului că superbele coțofene nu se simt în siguranță pe ferestrele caselor unde apar capete omenești. Porumbeii sunt parcă obișnuiți cu oamenii, dar asta nu înseamnă că sunt mai blânzi sau mai pașnici. Că oamenii au făcut din ei simboluri ale iubirii sau că i-au pictat în locul Duhului Sfânt, asta m-a mirat mereu, și nu numai pe mine.

În cartea lui Strindberg, *Căsătoriți*, există o nuvelă, „Porumbei", în care e vorba de o pereche de îndrăgostiți; când soțul se îmbolnăvește, soția lui își ia toate drepturile să-și continue viața intimă cu un alt bărbat, exact așa cum fac și porumbeii cei slăviți pentru viața lor în cuplu. Un porumbel care e rănit la o aripă sau și-a pierdut un picior este lăsat imediat, bătut cu ciocul în cap dacă insistă să rămână lângă perechea lui. Asta e viața la porumbei și la

oameni, ca şi cum porumbeii ar fi oameni încarnaţi şi invers. Natura în misterul ei pare plină de cruzime, ea parcă ştie mai mult decât morala oamenilor.

Citesc *Dubliners* (*Oameni din Dublin*) de Joyce, sunt cincisprezece nuvele splendide, fără timp. Joyce le-a scris când avea douăzeci de ani, trimiţându-le unei edituri în 1912, publicate după doi ani, graţie intervenţiei lui Ezra Pound. Joyce trăia atunci în exil, la Trieste, îşi întemeiase o familie şi preda engleza, considerându-se mereu nimic mai mult decât un scriitor. Atunci îl cunoaşte şi pe excepţionalul scriitor Italo Svevo, care-l va influenţa enorm. Nuvelele au fost scrise înaintea trăirii a două îngrozitoare războaie mondiale şi a semieliberării ţării sale de sub puterea britanică.

Cel mai mult mi-a plăcut ultima nuvelă, cea mai lungă, „Morţii", adăugată la ediţia nouă din 1919. E ceva care m-a obsedat personal ani de-a rândul şi am ajuns la concluzia că motivul creaţiei trebuie să fie foarte personal ca să devină universal.

Un bărbat şi o femeie, după o petrecere unde s-a discutat, dansat, cântat, făcându-se şi glume proaste; cuplul se regăseşte şi soţul remarcă ceva străin la soţia sa. Un cântec a trezit amintirea iubirii din copilărie a soţiei pentru un băiat care a murit din cauza ei. Această iubire nemărturisită trezeşte în soţ bănuieli profunde: că acea iubire a fost mereu în gândul şi inima soţiei, că mortul, umbra lui, a stat mereu între ei doi. Că rolul său de soţ a fost mereu penibil atâta timp cât pasiunea trăia atât de puternic în soţia sa şi că prin pasiunea ei nestinsă soţia a fost trasă în zona umbrelor, acolo unde se trăieşte intens, spre deosebire de locul în care focul nu se aprinsese niciodată.

Când primăvara nu vine decât îngrozitor de greu, poezia umple spaţiul, poezia spaţiului; teme unice pentru

modernitate, poezia fiind expresia unui limbaj deviat de la normele semantice-gramaticale ale vorbirii obişnuite. Se spune mereu, pe bună dreptate: limbajul ascunde şi nu arată. Exact ca şi anotimpul cel mai frumos, când totul pare gri, aurîndu-se numai pentru cei care sunt aşteptare ei înşişi.

Din nou poezia: un alt tip de frazare, nu o deviere metaforică, ci ritmică, acesta fiind principiul forţei ei. Wordsworth – poezia nu se deosebeşte cu nimic de proză, cu excepţia ritmului. De obicei, limbajul uzual nu poate comunica emoţii intense, pentru a comunica emoţii intense trebuie să se coboare până la urlet sau să se înalţe până la cântec. Grija cea mai mare a lui Joyce, scriind proză: a aşeza cuvintele în aşa fel încât ele să conţină o muzică şi aceasta să nu fie poezie. Poezia fiind cântec fără muzică.

Portretul poetului Gunnar Ekelöf, mereu în faţa mesei de scris: expresia feţei lui ironice, grizată de alcool, dar nepierzând bunătatea inteligentă din ochii ieşiţi de sub bascul purtat cu mândrie, cum numai africanii ştiu să poarte acele calote semănând cu nişte cuiburi de vulturi.

Modul emoţional, mental al lui Ekelöf: acel *meningslöshet*, lipsa sensului, structura unui fileu fotonic ajungând în toate dimensiunile modurilor de a fi.

Cuvintele poetului mă pun pe picioare în fiecare dimineaţă, e de ajuns o structură din poemul „Euforie" ca să ştiu despre starea filozofică a zilei şi să nu aştept altă aventură decât cea care conţine în ea plecare şi sosire în acelaşi timp, ca şi cum ne-am găsi mereu la trezire pe marginea celor două zone unde totul e sudat în tot. „Ca şi cum ar fi ultima noapte înaintea unei lungi, lungi călătorii. Ai biletele în buzunar şi în sfârşit totul este împachetat. Dar mai stai puţin simţind apropierea ţărilor îndepărtate, cum totul e în tot, fiind în acelaşi timp început şi sfârşit, simţind cum aici şi acum există, în acelaşi timp, plecare şi sosire, simţind cum moartea şi viaţa sunt puternice ca vinul în cineva!"

Mă vizitează imagini din altă viață, din acea viață la început, aici, la Stockholm, când locuiam cu René în apartamentul lui Ingegerd Granlund. Imaginile vin deodată, când nu mă aștept, la fel ca acea lumină albă, ca o fantomă pusă peste albul vechi al dulapului cu haine, acum plin de albume de artă. Ca și cum sufletul ar fi răspândit în aventură.

Îi zăresc din nou pe cei doi bătrâni care deveniseră o pereche la sfârșitul vieții lor și închiriaseră o cămăruță lipită de marele apartament al lui Ingegerd în care locuiam noi. Ieșisem la fereastră și ei se aflau pe celălalt trotuar și, zărindu-mă, s-au oprit, privindu-mă îndelung. El se uita furios la mine, surprins de vederea mea. Patul nostru se găsea lângă cămăruța lor în care ei încercau zadarnic să învie tinerețea. Zgomotele din camera îndrăgostiților jignesc adânc pe cei care se află în umbra bătrâneții, sexualitatea devenind pentru ei un perpetuu subiect plin de repetate umilințe. Chiar și în cazuri excepționale, nimeni nu poate să închidă ochii peste un corp de femeie devenit ca o pungă dezumflată și nici să-și astupe nările de mirosul bărbatului venind ca dintr-un lac stătut în care peștii nu-și mai desfășoară în toate culorile jocurile lor erotice. Dar femeia îmbătrânită surâdea părând împăcată — bărbatul o înșelase, mințise și acum toate erau puse în lumina crudului adevăr: el nu mai era de multă vreme acel amant veșnic în care bărbăția se învolbura ca un fluviu care niciodată nu seacă.

În patul nostru îngust, iubitul meu dormea încă, aburind erotic. Pielea lui era vie din cauza drumului vesel al sângelui care curgea în el. Pe diversele părți ale corpului, părul semăna cu un puf auriu amintind copilul, băiatul. Dar pe brațe, pe picioare și pe piept, părul era la fel de dur ca și părul dintre picioare. Mâinile erau grațios așezate una peste alta în apropierea obrazului pe care barba crescuse peste noapte precum iarba tăiată ieri. Ceva cald ieșea din respirația lui de om mulțumit cu sine și cu

lumea. Respirația ca un motiv muzical început încă din timpul în care el aparținea numai mamei sale, acea suedeză blondă cu părul de doi metri, cu față de zeiță nordică și piele de un alb conținând toate prospețimile.

Acest bărbat dormind cu toate corpurile vârstei de până acum parcă nu știa nimic despre mine și nici despre impetuoasa luptă erotică de azi-noapte. Eu nu-l voi cunoaște niciodată, cu toate că el, imprudent, mă asigură că îmi aparține cu trup și suflet.

Cineva necunoscut mie veghea acum peste corpul divin alcătuit, o ambarcațiune plină de mistere la care nimeni nu avea acces în esența ei extrem de complicată.

Romanul *Omul fără însușiri* de Musil mă urmărește în toate împrejurările. Farmecul lecturii, venind chiar din atmosfera spațiului în care intră personajele care mă interesează cel mai mult: Ulrich, Agathe și Moosbrugger. Îi văd pe cei doi când intră în cameră, ca două corpuri astrale, tensiunea dintre ei e atât de mare, încât se produc unde și, pe măsură ce se apropie unul de altul, din cauza iubirii interzise, se nasc între ei fotoni, ei înșiși devenind personaje fotonice.

Iubirea dintre frate și soră îmi amintește din nou de iubirea incestuoasă, în miturile despre Soare și Lună, de pericolul unui cataclism cosmic în cazul în care cei doi se vor uni. Asta era credința populară în multe țări. În folclorul român există o baladă superbă, găsită de inegalabilul cercetător al foclorului românesc și universal Lazăr Șăineanu, în care mama fraților gemeni îi roagă să se îndepărteze unul de altul și să se iubească numai din depărtare.

Asta e imaginea fotonică descrisă de Musil, parcă sculptând în interiorul de piatră al camerei două lumini de neunit: cea a Soarelui și cea a Lunii. Apoi figura criminalului Moosbrugger, care tăiase în bucăți o prostituată ce-l făcuse să-și iasă din fire cu insistențele ei. El, care

crede că „nedreptatea trebuie socotită baza brutalității sale" pentru că, deși pare un bărbat solid care poate să se bată, se simte neputincios în fața unei femei care-l jignește obligându-l să facă lucruri sub demnitatea lui. De aceea el se va duce, imediat după crimă, la un bal, acolo va dansa, va dansa până la demență, parcă vrând să scoată din sine pe cel care comisese crima, va dansa purificându-se și numai după aceea, purificat de dansul ca o moarte de sine, va accepta verdictul legilor umane: ștreangul.

Aprilie 1989

Lumina începe să se ridice peste întunericul de cenușă, și asta se întâmplă ca în fiecare an: cu o violență nouă, plină de energie. Totul poate deveni peste noapte verde, acel verde numai al Nordului din Nord. Un verde cu irizări puternice de albastru, din cauza cerului parcă aplecat în oglinda apelor dulci și sărate din frumosul oraș Stockholm. Atmosfera mea mentală e suedeză, trăiesc cu oamenii de aici, mănânc hrana lor și, cel mai important, așteptăm viitorul, muncind din greu împreună. Deși, undeva, tot ce stă în spatele celor treizeci de ani petrecuți în România începe să crească, făcându-se ca o colină pe spinarea mea. O colină sau o cocoașă, depinde de ce sens dau eu acestui conglomerat misterios, totul depinzând, cred, de ceea ce am trăit inconștient, ceva care s-ar numi camera goală, acolo unde stă sufletul ca un spectator extatic la spectacolul extravagant al spiritului care m-a animat. Și toate acestea s-ar putea numi cu un nume frumos: memorii suedeze, memorii pe care numai un străin trăind în Suedia le-ar putea numi așa, un străin care trăiește schizofrenic în două locuri sau chiar mai multe, inconștient, dar controlat, mereu conștient, autodisciplinat, prin efort intelectual, de diurnul vieții suedeze.

René s-a trezit foarte tulburat, strigându-mi: „Unde ești? Ce faci acolo? Vino lângă mine!". Apoi mi-a povestit privindu-mă adânc, chiar în ochii ochilor mei: „Eram la Paris, nu știu în ce an, dar eram împreună cu tine și așa, dintr-o dată, în timpul unei lungi plimbări, tu ai plecat fără să te mai întorci. Te-am așteptat o oră, două, trei, patru și tu nu veneai și m-am întunecat gândindu-mă că nu meritam să mă părăsești așa, fără să-mi lași un semn de viață, o scrisoare, un cuvânt... Am ieșit pe stradă să văd dacă cineva te-a văzut plecând și toți mă priveau uimiți, dând din cap, apoi a venit cineva de la hotel și m-a liniștit într-un fel spunându-mi că te-au văzut plecând cu niște domni cu pălării înalte, cilindre. M-am trezit de tristețe și m-a cuprins o mare fericire că nu eram totuși la Paris și nu te pierdusem, că eram în camera noastră, aici, în patul nostru, de unde auzeam în camera de alături mașina ta de scris".

Ce aștept de la ziua de azi? Aștept să fiu vizitată măcar o secundă de acea stare specială pe care aș numi-o entuziasm și prin secundă să amplific un simț nou, prospețimea vederii, altfel de vedere decât cea pe care mi-o procură lectura jurnalelor de dimineață prin care se varsă toate oalele de noapte ale lumii. Aștept vești despre înflorirea prunilor într-o livadă, despre vântul dinspre ocean care vine la timp să scuture aceste flori și să ducă miresme și polen departe, la întâlniri erotice cosmice, copulații universale prin care se înnoiește totul în fiecare an.

Este 16 aprilie și mă plimb în apropierea mării, privind luciul ei metalic, încrețit brusc de trecerea vântului. Sunt aici, la Stockholm, în apropierea statuii lui Carl al XII-lea, privind mâna lui întinsă spre răsărit, când mi-am amintit brusc visul de azi-noapte, vis care are legătură parcă, într-un fel ciudat, cu visul lui René de acum câteva zile.

Eram la Lucerna, împreună cu Lisbeth Bührer și René, călătorind pe un traseu complicat. Mă miram că Emil, soțul lui Lisbeth, nu era cu noi. Deodată, îmi dau seama că, din nebăgare de seamă, îmi lăsasem valiza, fără eticheta cu numele meu pe ea, în altă parte. Călătoream, totuși, parcă în tren. Deodată, la apropierea destinației, Lisbeth, care a văzut neliniștea mea, mi-a spus: „O să-ți găsești valiza în valiza lui René". N-am spus nimic și deodată, spre surpriza noastră, au apărut toate bagajele noastre. Vedeam cu plăcere mai ales sacoșa albastră de piele cu care am călătorit atât de fericit, singură, la primul Festival de poezie de la Malmö.

Din nou au reapărut la orizont problemele financiare ale editurii: băncile din Suedia au devenit foarte agresive, preferând, de exemplu, să pună în stare de faliment editura în loc să mai dea credite. Mulți dintre prietenii noștri au făcut lucruri de neuitat pentru a influența pozitiv opinia publică. Mă întreb îngrijorată dacă René va mai reuși, ca altădată, să iasă întreg din aceste teribile lupte cu băncile.

În aceeași zi, Marianne (Sandels) mi-a trimis un pachet cu șervete desenate cu fluturi și o scrisoare în care povestește visul ei. Era la fereastra casei ei și deodată, privind spre cimitir, ne-a văzut pe Pierre (Zekeli), pe René și pe mine între Biserica Trinității și casa ei. Voia să ne strige și apoi și-a închipuit că suntem în drum spre ea, fără să se mire că Pierre nu mai era din lumea noastră.

Suntem din nou în Elveția, la Târgul de carte din Geneva, atmosferă de lumină peste tot. Bertil Galant mi-a citit romanul *La reine de la rue*, care i-a făcut o impresie puternică, apoi Vladimir (Dimitrijević) mi-a vorbit nuanțat despre acest roman, despre personajele mele, atmosfera, comparându-mă cu Bruno Schultz, lucru care m-a flatat enorm; Schultz e unul dintre scriitorii mei iubiți și

desenele lui stau mereu în atelierul meu ca nişte icoane de meditaţie, mai ales cele cu vizitele la bordel, unde femeile sunt desenate ca îngeri. Primesc de la poetul Jil Silberstein o carte superbă despre Bruno Schultz. Zile fericite, pline de iluzii, în care a apărut şi Andonia, fetiţa lui Vladimir, şi Geneviève, „prinţesa elefanţilor", povestind despre visul ei cu omul de zăpadă îngrijorat că zăpada începe să se topească.

Seara citind până târziu *Tao-te king* despre pierderea bunătăţii (o bunătate conştientă, înconjurată de inteligenţă, adică de modul activ al naturii) care te goleşte de tot.

A doua zi a Târgului de carte de la Geneva: vizita neaşteptată a unei verişoare a lui René: Yolande! De ce scriu aici despre ea? Pentru că văzând-o am înţeles mai bine familia în care am intrat. Yolande e un fel de Lionel feminin, al cărui altruism e întors pe dos, foarte interesată de Africa, a lucrat acolo cu mare succes. Ne-a povestit, cu o participare afectivă extremă, despre pasiunea unui coleg al ei (negru!), despre comicul situaţiei care s-a transformat în tragic, pentru că acel bărbat african a cerut-o de soţie şi refuzul Yolandei l-a îmbolnăvit grav. O privesc cu atenţie când povesteşte apoi despre vizita ei în România, despre care păstrează amintiri de neuitat, mai ales despre natură, despre chelnerii care-i puneau în farfurie mai mult decât ceruse, pentru a umfla nota de plată. Ochii ei erau ochii familiei, ochii albaştri ai lui Lionel şi părul ei blond care-i cădea ca o cască peste faţă erau ca un fel de capcană de prins şi făcut prizonieri pe reprezentanţii sexului tare. Altruismul lui Lionel se dezvoltase subtil parcă într-un rasism disimulat prin raţionamente logice. Acest chip de înger uman a cărui căldură se consuma numai în afară, niciodată depozitându-se în ascuns, în camerele inimii, pentru a fi dăruite altei fiinţe, simula acum acea iluzie a strămoşilor ei care făcuseră mereu descoperiri ca să-i civilizeze pe „sălbatici".

Am aflat tot aici, la târg, în orașul exilului lui Musil, că există un zodiac al arborilor și că René este fag, un arbore superb care vrea să-i ia sub crengile sale protectoare pe ceilalți arbori mai mici. Iar eu sunt un cedru care are mereu un țel profund, pe care-l urmărește fără să țină cont de succese și insuccese. Cedrul este unul dintre arborii divini, împreună cu palmierul.

Vizita lui Victor Askenaze la standul nostru; plăcut, inteligent și cu acea aură venind chiar din numele lui. Povestește despre România, despre scrisoarea unor intelectuali români trimisă dictatorului: Dan Deșliu, Mircea Dinescu și alții, de faptul că ei au fost închiși la Tulcea. Că Sorescu ar fi spus: „Nu mă bag!".

Victor voia ca editorul Vladimir Dimitrijević și alții să semneze o hârtie, dar nu există nici o informație concretă despre ce se petrece acolo. Apoi vorbim despre Mircea Eliade, despre angajamentul lui legionar. Mi-a fost greu să vorbesc despre Mircea Eliade, el a stat la noi, am petrecut nopți întregi cu el și cu Paul Goma: un alt ego, nou, îi domină viața acum și, deși refuză să-și facă *mea culpa*, sperăm ca după moartea lui să lase o clarificare a trecutului său tenebros în lumina experiențelor făcute în Vest.

În aceeași zi l-am întâlnit pe Virgil Gheorghiu, pe care Victor îl considera legionar. Autorul atâtor cărți de succes era impresionant printr-un fel de maiestuoasă ținută a corpului și capul impresionant, iar vocea era cea a unui preot inițiat după vechile rituri. Lângă el ședea soția lui, mică de statură, plină de diamante, care se ocupa cu drepturile de autor ale soțului. Curios, mi s-a părut că Virgil Gheorghiu seamănă cu Mircea Eliade, nu la corp, ci mai degrabă prin forța curenților psihici care emanau din el. El era, ca și Mircea Eliade, foarte interesat să-și publice cărțile în Suedia, visând, ca tot românul, la distincția cea mai înaltă.

Sărbătorim Paștele ortodox cu Vladimir (Dimitrijević) și familia lui, cu invitați numeroși din lumea scriitorilor și mai ales a editorilor. Un purcel de lapte copt trona în mijlocul mesei, dându-mi un frison special, și decizia de samurai de a mă ține sobră la pâine, și nucile noi aduse din livezile superbe ale Elveției. Multe discuții cu Vladimir, din care rețin ce a spus despre mister: „Misterul e numai puterea de a exprima viața". Apoi, sfatul adresat tuturor: „Răbdare, a trăi precum copiii și animalele, fără să te distrugi prin gândire!".

I-am arătat gravurile mele marelui patron de la galeria Weber, m-a întâmpinat spunând că mă cunoaște de la TV. L-am liniștit spunându-i că nici măcar nu trăiesc la Geneva. M-a întrebat de câți ani gravez și care sunt gravorii mei preferați, recomandându-mi să-l evit pe Chagall, care mă influențează la modul epic, și că forța mea stă în portret și în realizarea acelei atmosfere în jurul reprezentării lumii chipului din chip. E un domn subtil și un om de afaceri de primă clasă, gustul său e echilibrat și de aceea nepotrivit pentru a da sfaturi celor care cu adevărat se dedică gravurii, pentru că ei îndrăznesc enorm atingând firesc și prostul gust, un drum care poate duce la o puternică originalitate. Nu este cazul meu, care gravez numai pentru a mă odihni de scris, având ca ghid plăcerea imensă a materialelor noi: arama, argintul, în care îmi pot lăsa urmele gândurilor în alt fel decât pe hârtie.

Mai 1989

Aici, la Lucerna, a înflorit din nou glicina vecinului nostru care e doctor, glicină alpină de un mov de neuitat, parfumând toată Rigistrasse. Frunzele au apărut mai târziu decât florile și sunt de un verde de jad de India, un verde cu mult galben în el. Casa doctorului e înconjurată de trei tei mari și fațada de această glicină care privește direct

către dormitorul nostru și o parte din ferestrele camerei mele de lucru. Teiul e arborele zodiacal al Elveției, pe când cedrul e arborele zodiacal al Indiei. Fiecare țară are arborele ei, după poziția diferitelor constelații, căci arborii, ca și oamenii, au o naștere și o moarte legate de un eveniment cosmic.

Vorbesc cu prietenul nostru Emil (Bührer) despre arborele lui zodiacal, nucul, plin de mister, arbore care-mi trezește amintirea familiei mamei mele, peisajul cu nucii noștri, apoi învățarea rugăciunii inimii după felul în care se deschide o nucă, înlăturând toate învelișurile ei, care corespund etapelor învățării respirației cu numele Domnului. Toate astea în timp ce René caută sponsori la Tetra Pack pentru publicarea *Cărții fluturilor* a fraților Wright.

Mai târziu citesc povestea finlandezului Lauri Rappala, care a inventat undița de pescuit pentru a salva satul său de la foamete. El observase cum peștii sănătoși atacau peștii bolnavi, fiind, după Emil, un fel de „debarasori" ai apelor, curățind apele de cadavre, în același fel cum fac corbii și alte păsări pe pământ. Rappala a luat un băț și un simplu metal lucios, reușind să-i păcălească pe peștii înfometați, foamea lor salvând vieților celor din sat. Pescuitul era considerat în timpurile vechi, ca și vânătoarea, un act sacru : animalele își dau viața pentru a prelungi viața oamenilor, de aceea imaginea lor era prezentă peste tot, amintind binefacerea, sacrificiul.

Citesc din nou din *Cartea neliniștirii* de Pessoa și traduc pentru mine, din franceză, aceste rânduri tulburătoare : „Știind bine cu câtă ușurință lucrurile cele mărunte posedă arta de a mă tortura, fug în mod conștient de contactul cu ele, cât de mici ar fi ele. Când sufăr, cum fac acum, pentru că un nor trece prin fața cerului – și cum să nu sufăr de această obscuritate, de această zi perpetuu acoperită de existența sa?

Izolarea mea nu e o cucerire a fericirii, pentru că nu am curajul de a căuta; nici liniştire, pe care nici un om n-o poate obţine decât la ora când n-o va putea pierde — doar somn, dispariţie, modestă renunţare. Cei patru pereţi ai acestei camere sărace sunt în acelaşi timp pentru mine celulă şi distanţă, pat şi sicriu. Am cunoscut momentele cele mai fericite atunci când nu mă gândeam la nimic, visând nimic, pierdut într-o toropeală vegetală, o mătase a broaştei crescând pe suprafaţa vieţii. Savurez fără amărăciune conştiinţa absurdă de a nu fi nimic, presimţind gestul morţii şi al dispariţiei.

N-am putut niciodată numi pe cineva «maestru». Nici un Hristos n-a venit să moară pentru mine. Nici un Buddha nu mi-a arătat calea. Din înaltul viselor mele nu mi-a apărut nici un Apollo, nici o Athena, pentru a-mi lumina sufletul".

Lucrez când pot la nuvelele mele chiar în situaţiile cele mai nepotrivite, când pregătesc supeul, de exemplu, atunci se petrec lucruri extraordinare în capul meu şi improvizez în gând la naraţiunile care se scriu astfel mai întâi în aer. A scrie pare acum a mă ţine în două lumi şi, prin obişnuinţă, a duce sufletul sau visarea interioară la sursa despre care nu ştiu nimic altceva decât că emite impulsuri creatoare.

Sfatul lui Rudolf Steiner: „Citiţi *Faust* (Goethe) ca să întineriţi!".

A reconcilia contrariile naturii: vizibil-invizibil, conştient-inconştient. A realiza echilibrul mental ţinându-ne în afara acţiunilor destructive ale timpului inventat de oameni.

La întoarcerea din Lucerna la Stockholm am surprins în faţa editurii noastre nişte derbedei mici, infractori *en herbe*, încercând să taie geamul de la depozitul de cărţi.

Secretară ne-a anunţat că ieri a fost spart un geam. Astea seamănă cu tracasările vechi venind de la politrucii Ambasadei Române din Stockholm. Derbedeii mici nu aveau deloc aer suedez şi s-au speriat atât de tare când i-am surprins, luându-i de guler pe la spate, încât am impresia că s-au scăpat pe ei. Le-am dat drumul şi au fugit mâncând pământul, împiedicându-se de mai multe ori.

Se simte o mare nelinişte în aer. La Beijing armata i-a atacat pe studenţii care protestau, cu toate că Mao scrisese negru pe alb: „Armata poporului nu poate niciodată ataca poporul!".

René profetizează că mari schimbări vor avea loc în viitorul apropiat, neputând spune când şi mai ales cum. Totul pare închis pe vecie după Cortina de Fier, oamenii de acolo fiind obişnuiţi a supravieţui într-o paralizie generală.

Olle Brandt, de la revista *Signum*, a venit să facă un interviu cu mine. Este înalt, blond, cu faţă pură, germanică. A studiat arheologia, dar acum se va duce la Roma, unde îşi va continua studiile de teologie. Vorbim despre cărţile mele, despre romanul *Arborele în vânt*, despre înceata dezvoltare a sufletului în comparaţie cu evenimentele bulversante ale istoriei. Apoi despre evenimente care deformează spiritul şi, prin asta, deteriorează ritmul lent de dezvoltare armonioasă a sufletului. Despre scenele de violenţă din cărţile mele ca nişte rupturi de nivel care marchează o purificare forţată. La sfârşit, vorbim până târziu despre Apocalipsă, degenerarea umanităţii, nevoia unui ritm nou, a unei iluminări pe un plan ascuns, altul decât cel al istoriei. Modul de acţiune al sufletului universal fiind ritmic, iluminat prin răsturnări zguduitoare chiar în structura intimă a celulelor.

Iunie 1989

A început vara, lumina ne face frumoşi, peste tot la Stockholm parcă a explodat o dată cu venirea luminii şi clorofila. Peste tot pomi înfrunziţi şi flori în toate culorile. Din cauza luminii, oamenii sunt mai binevoitori, chiar veseli, căutând soarele cu feţele, stând ca nişte adoratori tot timpul liber în soare. Dar ceva sumbru e în mişcare. Zilele frumoase ale verii nu sunt o garanţie pentru linişte şi pace. Un şarpe ascuns mereu în paradisul clipei. Ceva care va învenina zilele ca apoi să le vindece.

Este 5 iunie, zi de neuitat; am văzut la TV baia de sânge de la Beijing; în Piaţa Păcii Cereşti, mii de studenţi striviţi de tancuri. Oamenii nu mai cred în comunism, nu se mai lasă înşelaţi, nu se mai îmbată de cuvintele lui Mao, care se răsuceşte în mormântul lui împărătesc. Tinerii sunt pregătiţi mai degrabă să moară decât să trăiască în minciună. Este o zi sumbră, plină de doliu, pe undeva sângele vărsat va deschide noi drumuri, nu numai în istoria Chinei. Toate ţările din Est aşteaptă să se elibereze de comunism. Scânteia aprinsă azi va aprinde un mare incendiu, cândva, în viitor, care nu mai are răbdare să fie luminos.

Cu prietena noastră Birgitta (Trotzig) la restaurantul chinezesc Oden, discutând despre focul aprins în Orient, despre tot ce poate să însemne pentru ţările Imperiului Roşu acest pas de revoltă şi despre frica unui război civil. Se pare că politica îşi bate joc de oameni, că puterea politică îi consideră pe oameni nişte jucării uşor de manipulat. Ca şi cum ceva şi mai mare ar sta în spatele jocului îngrozitor al puterii.

Zilele trecute a murit încă un tiran, vărsător de sânge, Khomeini. Dar el va fi înlocuit de altul, poate cu aceeaşi dispoziţie psihică inflexibilă de a domina singur peste

mii şi mii de conştiinţe umane visând la libertate. Personalul de la restaurantul chinezesc e foarte prudent, refuzând să facă vreun comentariu la ceea ce s-a petrecut la Beijing. Se aşteaptă în Vest noi valuri de exilaţi. Stăm cu Birgitta până la ora douăsprezece noaptea, mutându-ne de la restaurantul chinezesc la noi acasă. Frumuseţea nopţii şi liniştea schimbă brusc atmosfera din noi şi din jurul nostru, dând lumii o strălucire care nu ţine cont de băi de sânge şi distructivitate, ca şi cum tot mersul lumii ar fi sub controlul unei forţe ce consideră neliniştile noastre simple bagatele efemere.

Am vorbit cu Birgitta (Trotzig) la telefon după ziua de ieri, care a fost atât de neobişnuit de lungă şi intensă. O zi plină de confesiuni în ceea ce priveşte creaţia noastră literară, speranţele de a continua „a exprima mereu viaţa", orice s-ar petrece în lume, mai ales acum, după anii grei de experienţă a scrisului, după care se simte parcă un fel de uşurare în a lua în piept munca la o nouă carte. Această luptă cu scrisul mi se pare singura cale de a gândi şi a ajunge dincolo de gândire şi simţire, încât chiar dorinţa publicării şi a succesului devine secundară. Scriind, vreau mereu să mă ţin în dialog cu cineva, cu contemporanii mei, poate, în aşa fel încât individualitatea mea şi a lor să compună acea entitate stranie de viaţă trăită, ceva memorabil, fără timp, peste care trec umbrele misterioase ale zilelor. Şi această dorinţă e gratuită, nelegându-mă nicicodată de ea, visând să fac la fel cum fac arborii care-şi aruncă flori, fructe şi frunze la rădăcină, când anotimpul frigului se apropie cu alte legi.

Vis tulburător: ajunsesem deja la Lahti, unde ne vom duce peste câteva zile, la Festivalul internaţional de poezie, şi la care René a insistat atât să vină şi el. Acolo era, ca de obicei, multă lume: cunoscuţi şi necunoscuţi. Deodată cineva vine dinspre lac strigând, dar nu înţelegeam

ce spune și îi întrebam pe alții despre ce e vorba. Mi se spunea: Cineva a fost omorât sau cineva va muri! M-am trezit într-un lac de sudoare, totul mi s-a părut atât de îngrozitor, ca și cum ar fi fost vorba de o prevestire neagră. Am luat hotărârea de a anula călătoria și a renunța la încă o vanitate plină de mondenitate. Dar René se opune surâzând. El are în ochi acea veselie a omului pregătit să înfrunte prevestirile. Îmi reproșează că am citit prea mult ieri-seară; Strindberg, care era atât de superstițios, încât lua notă de toate comunicările făcute în vis, anulând călătorii și desfăcând cu bucurie demonică valizele făcute, spre marea disperare a soțiilor lui.

Ca și cum visul ar fi fost o oglindă limpede, îndreptată acolo unde viața încă n-a ajuns.

Încă un vis ciudat în ajunul plecării în Finlanda. Eram îngrijorată și cineva fără chip îmi spunea că René va fi salvat de Birgitta, nu era vorba de prietena noastră, Birgitta Trotzig, ci de Sfânta Birgitta de Vadstena. Am luat vaporul Silvia Regina Siljan Line, colorat în alb, roșu și negru. Prietena noastră, Agneta Pleijel (care are talpa piciorului în ghips) e cu noi și am petrecut plăcut cu ea până noaptea târziu.

Dimineața, la Lahti, la hotel, miros de alcool în patul meu, apoi citind lista invitaților am avut surpriza să văd și numele unui cunoscut de la primul festival la care am participat. La prima întâlnire ne-am regăsit cu Erkki și Sulamita și scriitorul iugoslav Tișma. Apoi vederea lui KS, care m-a speriat: era gras, cu vânătăi pe față, ca și cum s-ar fi bătut cu cineva. A vrut morțiș să danseze cu mine ținând în mână un pahar cu vin, pe care l-a vărsat pe rochia unei elegante doamne. Mi s-a șoptit că e alcoolic și se droghează. Că e alcoolic, asta nu e ceva neobișnuit aici, în Finlanda, dar că se droghează și că părinții lui, aparținând unei secte religioase, au făcut totul ca să-l readucă la normalitate, asta m-a întristat foarte mult.

În aceeaşi noapte am visat că Yves şi Alain mai aveau un frate, Robert, care era mai mic, dar foarte vioi, şi eu îl priveam cu simpatie, îmbrăcată într-o pelerină roşie.

A doua zi, interviu pentru radio, apoi pentru TV, despre situaţia din România.

Prima conferinţă a polonezului Koresky despre faptul că arta e legată de uman şi trebuie să fie egală sursei de creaţie. În paralel cu conferinţele se desfăşoară alte reuniuni despre situaţia femeilor creatoare. Convorbiri în apropierea apei, bând „vinul lui René“, împreună cu Agneta Pleijel, Daniel Katz, Laurent Dispot, Günther Kunert şi soţia lui. La festival se discută puţin despre poezie şi foarte mult despre politică şi drepturile scriitorilor. Trei francezi plini de originalitate: François Olivier Rousseau, Laurent Dispot şi Pierrette Fleutiaux.

Într-o noapte, puţin după miezul nopţii, vine René Diaz dinspre lac, clătinându-se, destul de ameţit, spunând că în lac e un francez mort, cu un steag înfipt în burtă. Cineva îi răspunde că nu e francez, ci cubanez!

Înaintea ultimei zile, la recitalul de poezie, orchestra finlandeză improvizează din Wittgenstein, în mod hilar, producând indignarea unor intelectuali care chiar făcuseră efortul să-l citească.

La întoarcerea din Finlanda suntem invitaţi la Furusund (unde Strindberg obişnuia să-şi petreacă vacanţele cu familia) la prietenii noştri, Agneta (Pleijel) şi Maciej (Zaremba). Este o casă veche, aparţinând bunicului Agnetei, al cărui jurnal există încă, având un sfat pentru viaţă: de a păstra secretul altora. Peste tot, obiecte vechi şi haine ale celor care au dispărut de mult. Camera care ni s-a dat e plăcută, cu un pat mic şi oglinzi pictate cu flori, totul făcut de oameni care parcă n-au părăsit lumea, ci numai au dispărut un timp. Nu dormim deloc, stând plăcut pe verandă şi bând „vinul lui René“, un vin bun din Italia, pe care l-am

avut și la Lahti, pentru că suntem cu mașina noastră, care s-a odihnit un timp chiar în hangarul portului.

Agneta îmi vorbește despre cartea mea, *Regina străzii*, despre realitatea crudă și personajele puternice pline de umanitate, despre felul meu de a scrie alert, încât, la un moment dat, în mijloc, ea nu mai vedea cum se va derula narațiunea și cum, deodată, totul a început să urce, sus, tot mai sus, în mod surprinzător de ingenios.

Vorbim apoi, când primele raze ale soarelui ne poleiesc fața, despre expediția lui Olof Rudbeck la Lapland, expediție divizată în două mari grupuri: un grup de cercetători pentru a măsura... soarele, altul din care făcea parte chiar Rudbeck, pentru a studia flora și fauna și a desena tot ce e nou.

Numai când soarele a apărut în toată splendoarea am ieșit toți patru în grădină să-l salutăm cu multe libații și apoi ne-am dus la culcare, pentru câteva ore numai. Casa veche trosnea din lemnele ei vechi și în ferestre lucea orbitor soarele de solstițiu.

Iulie 1989

Este 1 iulie și, la întoarcerea la Stockholm, i-am găsit pe vecinii noștri petrecând în mica noastră grădină, erau mese peste tot și băuturi de tot felul, pentru că el, Axel, e obișnuit să petreacă, având răspunderea unui restaurant. Atmosferă festivă, dar gregară pentru mine, fiindcă urăsc festivitățile de aici, care se transformă în beții urâte. Suntem fotografiați, încă un lucru care nu-mi place deloc! Se vorbește despre boli; soția lui Axel are diabet, de la nașterea copilului, totuși bea și mănâncă și se obosește prea mult. Celălalt cuplu vorbește pe seama primului în absența lui. Îmi închipui că fac același lucru și cu noi. Mă retrag la timp și desenez în camera mea până când dispare amintirea felului în care oamenii își pierd timpul înveninând nu numai viața lor, dar și pe a altora. Am

mereu senzația că cele trei sute șaizeci și cinci de zile ale anului sunt un timp prețios pe care nu am dreptul să-l pierd oricum. Accept serbările dacă îmi procură măcar un pic de înălțare, ca să suport restul cu stoicism.

Desenul mă pregătește pentru scris, pentru că n-am renunțat la cartea mea de nuvele, pe care o scriu peste tot, în gând, povestindu-i puțin lui René despre ea, nu prea mult, pentru că el, cu ironia lui, poate să-mi distrugă bruma de entuziasm necesară pentru a mă pune în starea de a scrie. Mâna și stiloul urmând liniile și arabescurile gândului, semănând cu frumusețea literelor care se adună în cuvinte și sensuri – mâna și stiloul cu tuș negru, catifelat, îmi creează atmosfera mentală pentru a intra ACOLO, în interior, și a scăpa grațios de realitatea care mă tortureazǎ și mă deprofesionalizează.

Visul lui René, povestind din baie, ușa fiind întredeschisă și vocea lui venind parcă din apă: „Urcam o scară, treptele erau vechi și putrezite și cădeau una după alta în urma pașilor mei, am ajuns totuși sus, totul s-a petrecut cu bine, și ce lucru curios: scara nu s-a prăbușit!".

Fotograful și prietenul nostru Lütfi Özkök la noi, povestind despre sinuciderea prietenului său, un scriitor finlandez; se afla la el în vizită și au băut și au vorbit ca de obicei până dimineața, apoi prietenul lui, în loc să se ducă la culcare, a luat pușca de vânătoare și s-a dus grăbit în pădurea de mesteceni. După un timp, Lütfi a auzit o împușcătură și s-a trezit brusc, căci adormise după o noapte de pălăvrăgeală. A mers în pădure un timp, simțind ceva greu apăsându-i inima. La rădăcina unui mesteacăn plin de acele noduri-ochi l-a văzut pe prietenul său sângerând. A chemat ambulanța, dar era prea târziu, prietenul se împușcase în inimă.

După cuvintele lui Lütfi se lasă o tăcere lungă, timp în care eu am aprins lumânările în sfeșnicele mari. Apoi vorbim despre limba în care trăim, limba suedeză, și Lütfi

ne spune că nu are nici o limbă acum, că trebuie să intre în limbă pentru a scrie cât de cât și nu știe dacă s-ar umple din nou de cuvinte dacă ar citi măcar cincizeci de pagini în suedeză în fiecare zi. Da, problema limbii îi torturează chiar pe cei care au o familie suedeză, cu mulți copii, ca în cazul lui Lütfi, însurat cu o suedeză, problemă pe care eu n-o resimt încă pentru că noi suntem mai tot timpul pe drum, în alte țări. Și poate pentru că eu citesc mult în suedeză, de preferință o carte pe zi, și am impresia că posed limba, nu pe cea vorbită, ci limba interioară, bogată, secretă, având rădăcina în memoria mea, nu cea care mă ajută în comunicarea diurnă, ci limba literară, care nu este limba vorbită.

Am rămas singură la Stockholm, lăsându-l pe René să plece la Lucerna cu fiul lui, Yves. Pentru prima oară toți cei cu care mă întâlnesc mă întreabă cu un fel de reproș: „De ce nu te-ai dus cu el?". Subînțelesul acestei întrebări ar fi că eu vreau să fiu singură din egoism literar, abandonând rolul meu de zână bună a familiei.

În mijlocul zilei mi-am amintit de visul de azi-noapte: urcam fără să ajung nicăieri, un parcurs periculos, care era chiar capul unui taur imens având coarnele unite în cerc, formând un fel de soare. După mine venea un cuplu care urca de asemenea. La un moment dat am ajuns la un hotel, dar nu știam numărul camerei în care trebuia să-l găsesc pe René, era trei sau opt?

Seara am citit romanul *Biciul lui Dumnezeu* de Evgheni Zamiatin, despre Atilla, admirabilă carte, despre civilizația romană, care era o adevărată barbarie la începuturile ei. Și Atilla, un fel de Haos care amenință structurile civilizației omenești, imperfecte de la origine, pentru că ele se bazează pe ideea inegalității ființei omenești, având ca motor al supraviețuirii acceptarea sclaviei. Când scriu asta, mă gândesc că printre sclavii străvechi se afla odată și un om numit Epictet.

Este 13 iulie și am citit noaptea, până târziu, Rembrandt, despre „lumina inventată", acea lumină care-i vizitează pe oameni pe neașteptate, și lor li se pare că li s-a părut numai, acea lumină albă pe care am văzut-o iar, trezindu-mă brusc dintr-un vis complicat. Lumina era albă și stătea peste perdele având o prezență teribilă precum aceea a unei ființe ieșite din arhitectura interioară a minții. Toate astea înainte de a pleca spre Lucerna cu Alain, fiul cel mic al lui René, care va conduce mașina, iar eu voi face totul ca drumul să fie plăcut pentru amândoi și nici o umbră de suspiciune sau ură să nu ne viziteze. Am citit și *Rugăciunea pentru drum lung* din cartea evreiască de rugăciuni, în care se promite celui care se pune sub paza îngerilor o călătorie bună, fără accidente. Cu toate că Alain conduce bine, totuși mă gândesc cât de greu trebuie să-i fie să călătorească singur cu mine pentru prima oară, cât de emoționat trebuie să fie, poate îndurerat la gândul că eu sunt în dreapta lui, acolo unde uneori stătea mama lui, Christine. Cu inima plină de aceste gânduri, am ieșit din Stockholm și ne-am aventurat amândoi într-o discuție în suedeză despre viață. Îmi mărturisește că la început a visat să devină preot, ca Lionel, apoi, văzând cât de lumesc și tiranic poate fi chiar un preot, s-a gândit să devină aviator, dar a fost respins din cauză că vederea lui nu e prea bună. Până la urmă, învins de tentațiile mondenității și ale ambiguității sexuale cu care tinerii de aici cochetează, înainte de a ști exact ce vor, s-a hotărât să devină creator de modă! Vorbim apoi despre Marie, fără să știe că au ajuns până la mine zvonurile că are o nouă iubită, ceva mai în vârstă decât el, și o tolerează pe Marie, care locuiește în vila celor doi frați, pentru că a împrumutat de la ea o mare sumă de bani pentru a-și mări capitalul în vederea deschiderii casei de modă visate. Sunt dezamăgită de ce aud, eu, care credeam, ca și René, că el se va dedica cel puțin câțiva ani studiilor. Alain e grăbit să devină cineva, fără să știe că asta nu se realizează decât

după o perioadă de eforturi considerabile și dezamăgire continuă. Văd acum clar că pentru el Marie nu înseamnă decât cineva de care trebuie să se debaraseze cât mai repede. Și totuși, frumusețea lui Alain, misterul farmecului său, grația venind de nu știu unde înving acea senzație dezagreabilă de a avea în fața mea un tânăr cinic, folosindu-și iubita fără scrupule.

În momentele de tăcere mă întrebam de unde vine frumusețea, de la simțuri sau din suflet, o frumusețe mișcătoare care pregătește mari schimbări mai târziu, neiertătoare, dar care acum, la tinerețe, dă dreptate nedreptății, făcându-l pe mincinos pur și fără nici o vină.

Noaptea ajungem în Germania și Alain se simte obosit, căutăm un hotel și la recepție aflăm că e extrem de scump. Alain îi telefonează lui René, care tocmai se culcase – René ne dă voie să dormim la hotelul scump. Plătim pentru două camere cu cartea de credit. La recepție suntem luați drept un cuplu și când insist să ni se dea două camere se creează o atmosferă de extremă jenă între mine și Alain. În cameră pierd una din cele două pietre, cea pe care René spunea că este el, și o caut cu disperare prin toate colțurile camerei. O găsesc, apoi adorm visând rău, drumuri ca niște păienjenișuri, mă trezesc foarte obosită, ca să pornim din nou la drum spre Elveția.

Am ajuns la Lucerna cu bine, fără să fim obosiți, plictisiți sau enervați unul pe altul. Alain este chiar încântat că am vorbit tot timpul și a putut să conducă fără să resimtă nimic din marea oboseală a drumului.

Este 14 iulie, două sute de ani de la Revoluția Franceză. Reîntâlnirea cu René și Yves e foarte bună – au spălat toate ferestrele, dar în absența mea au băut tot timpul șampanie, mâncând numai conserve și spaghetti și fumând neîncetat, ca de obicei.

René mă întreabă mereu dacă-l iubesc, lucru care-mi trezeşte melancolia şi un fel de sentiment dureros, pentru că nimeni nu poate răspunde la această întrebare decât minţind. Dar suntem cum nu se poate de bine împreună, ca întotdeauna, şi asta pare altora destul de suspect, chiar şi mie. Petrecem şi facem libaţii pentru bucuria de a fi toţi patru împreună şi foarte bine dispuşi.

15 iulie – Yves şi Alain pleacă în Italia, la Rimini, la nunta verişoarei lor. La plecare, René i-a îmbrăţişat îndelung şi le-a dat bani, mai mulţi ca niciodată, urându-le să fie generoşi cu toată lumea şi să fie atenţi pe drumurile italiene.

După plecarea lor ne-am simţit cu adevărat fericiţi şi am făcut planuri să urcăm pe Rigi, mâine-dimineaţă. Dar René era obosit, atât de obosit, încât n-am mai urcat pe terasă să privim stelele prin telescop. Mi-a mulţumit deodată pentru atâţia ani fericiţi împreună, cerându-mi iertare pentru lucrurile grele în care m-a implicat, împrumutul de la bancă punând drept garanţie bursa mea, şi pentru greşelile făcute. Apoi mi-a vorbit despre îndoielile lui în privinţa editurii din Elveţia şi de faptul că Anne Hauser îşi va părăsi probabil postul. Deodată, ceara din candelabre s-a topit şi a început să curgă pe masă. Am aprins lumina electrică, dar un bec a explodat şi René m-a implorat să caut un altul să-l înlocuiesc repede. Am căutat, dar n-am găsit nici un bec şi el s-a întristat mult. Am aprins televizorul să auzim ultimele ştiri; pe ecran se derula însă un film cu o fată care avea darul de a aduce moartea...

Şi, neaşteptat, René mi-a dat două mii de coroane suedeze, lucru care m-a mirat mult, pentru că hotărâsem să ne întoarcem împreună la Stockholm, spunându-mi surâzând: „Sigur că ne întoarcem împreună, dar tu poate o să ai nevoie chiar aici de bani!".

Când s-a aşezat în pat, René părea îngândurat, citind o carte despre Israel: *Accomplissement prophêtiques vues*

par les chrétiens. Ne-am culcat mai târziu şi mi-a spus ca de obicei: „*Viens tout près de moi!*". Am căzut într-un somn profund.

DUMINICĂ, 16 IULIE. M-am trezit brusc, visasem monumente funerare, imagini parcă din cartea lui C.W. Ceram, *Zei, morminte, cărturari,* adevăratul roman al arheologiei, carte dăruită de poetul Emil Botta, pe care am purtat-o mereu cu mine. Dinspre ferestre se auzeau, ca niciodată, croncănind corbii. René era treaz, spunând că-l durea inima. I-am masat picioarele şi apoi mâinile, şi-mi spunea că se simte mai bine. Apoi mi-a spus că toate astea nu servesc la nimic. Era şi mai obosit, deşi promisese că vom urca pe Rigi, m-a rugat să mai dormim puţin, culcându-se pe partea dreaptă şi spunându-mi ca de obicei: „*Viens tout près de moi!*".

N-am mai putut dormi. Peste câteva minute René s-a întors, faţa îi era crispată, făcând nişte mişcări teribile. M-am dus repede la domnul Möri, proprietarul nostru, care a telefonat la spitalul de lângă noi şi la vecinul nostru, doctorul. Au venit toţi destul de repede, mai întâi vecinul nostru, doctorul, care a spus: „Nimic de făcut, a fost un infarct masiv!". Doctorul oficial a constatat moartea şi a făcut formalităţile. Ambulanţa cu ciocli a venit rapid şi l-au ridicat pe René, care mai era cald încă, după ce i-am pus pe piept nişte crizanteme *bordeaux,* aceleaşi flori pe care el le primise când împlinise cincizeci de ani. Corpul lui René a fost dus la Fridendal, camera cu numărul patru. Lisbeth şi Emil Bührer au fost tot timpul cu mine. René era ca viu, cu o mare seninătate pe chip, cu florile *bordeaux* pe piept.

Am telefonat la Bruxelles şi am dat peste mama lui René, apoi la prietenii noştri din Cattolica, Ivo Batocco şi Beppe Bonelli, care au promis să-i caute pe fiii lui René şi să vină la Lucerna împreună.

Seara au sosit fiii lui René de la Rimini – am plâns, Yves mi-a spus că mă iubeşte mult. Ivo şi Beppe au stat cu noi toată noaptea, amintindu-ne de René. Au venit cu vin şi cu tot felul de pachete cu alimente, au făcut de mâncare şi au dormit pe sofa, povestind lucruri extraordinare, ca şi cum René ar fi fost propriul lor frate.

LUNI, 17 IULIE. Am dormit în patul în care a murit iubitul meu René. Hainele lui mai erau încă pe scaun, frumos aranjate, aşa cum obişnuia el să facă, şi lângă uşă pantofii lui. Am avut brusc impresia că el se mişca lângă mine când aţipeam şi în somn îmi făceam amare reproşuri că nu l-am iubit aşa cum merita, că totul s-a degradat în momentul în care am luat şi eu asupra mea grijile redacţiei, încurajând ritmul nebunesc al editurii. Am visat lucruri fără sens, ceva începea ca apoi să se întrerupă în spaţii diferite.

Dimineaţa unei alte zile fără René. Toţi prietenii noştri din Elveţia telefonează plângând la telefon. La micul dejun, Yves plângea în hohote. I-am condus la gară pe prietenii din Italia, apoi împreună cu Lisbeth, Yves şi Alain ne-am dus să cumpărăm flori şi apoi la Fridendal pentru a vedea din nou corpul. Miros greu de flori. Răceala locului şi revederea lui René, care devenise un străin, cineva care îşi pierduse căldura, şi fără ea totul se îndepărtase de noi. Alain plângea în braţele mele. Apoi aveam impresia că René mişca pleoapele şi buzele, că ne vorbea, ca şi cum i se făcuse milă de noi.

A venit de la Bruxelles familia lui René. Prietenii din Suedia mă sună tot timpul plângând la telefon. I-am dat lui Yves stiloul lui René şi lui Alain ceasul de aur pe care eu i-l dăruisem odată din banii primei burse.

Tante Élise, care l-a cunoscut pe René copil, prietena veche a familiei, mă consolează spunând că-mi înţelege durerea, soţul ei Theo a murit la fel. Sora lui

Christine, Gunde, mă consolează spunând că toți au vorbit întotdeauna bine despre mine, chiar și sora ei, Christine, rugându-mă să am grijă de băieți, mai ales de Yves, care e extrem de fragil. Împreună cu Yves și Alain ne ducem să cumpărăm sicriul; acolo, în fața costisitoarelor sicrie, am avut un moment de amnezie, neputând să răspund la întrebarea când m-am căsătorit cu René; a răspuns în locul meu Yves.

Familia lui René s-a reunit la Lucerna și pentru prima oară Lionel e obligat să doarmă în aceeași cameră cu soția lui, Linnéa. Din tot ce spun ei, reiese că René ar fi putut fi salvat dacă ar fi fost dus imediat la spital. Mă simt singură și arătată cu degetul ca o vinovată, deși toți știu că nu ar fi fost posibil să fie salvat.

Mama lui René, ca să repare cuvintele negândite aruncate în vânt, îmi povestește despre nașterea lui René, cum a scos capul la ora șase dimineața, născându-se *sec*. Doctorii au strigat în cor: „*C'est un spécimen*!". Cum René, abia născut, dormea adânc și nu se speria niciodată când fulgera și tuna...

Telefonul sună tot timpul: prieteni din Elveția, Franța și Italia țin să mă consoleze pentru moartea lui René, spunând că el a fost pentru ei un om unic. Prietenii și colegii mei din Suedia mă sună și ei sau trimit scrisori, telegrame, asigurându-mă de prietenia și ajutorul lor. Ni se trimit textele de la TV și Radioul Suedez despre personalitatea lui René și cele din presa suedeză, care sunt adevărate portrete literare scrise de mari personalități ca: Birgitta Trotzig, Agneta Pleijel, Arne Ruth și mulți alții, toate marcând importanța lui René ca editor plin de originalitate și curaj pentru cultura din Suedia.

Moartea mi se pare acum venind brutal de luminoasă, comandată de înaltele puteri ale lui a fi. Și ce lucru ciudat, apare în același timp cartea despre Jung, un eseu scris de Gerhard Wehr, în colecția „Les Grands Suisses", cu o

mulţime de critici excelente despre carte şi editorul ei. Fac totul ca să nu mă las cuprinsă de voluptatea durerii. Împreună cu Yves şi Alain facem excursia pe care René avea de gând s-o facă în ziua morţii lui, pe Rigi. Dintr-o dată, cade o ploaie de aur peste noi, o ploaie alpină, repede şi luminoasă, exact când ne găseam la locul iubit de René, plin de verdeaţă şi de unde se puteau auzi tălăngile vacilor elveţiene, acel dangăt simfonic reprodus în peisajul alpin până hăt departe. Melancolie, tăcere şi infracomunicare. De unde mi se părea că aud vocea Mariei Callas cântând aria preferată de René, din *Norma*, ca o perforare a sufletului cu sabia vocii ei de neconfundat.

Am hotărât să plec la Stockholm cu Alain, cu care am venit la Lucerna, cu gândul să nu mai revin niciodată în Elveţia. Către seară au venit la noi Gunde (sora lui Christine) cu fiica ei, Simone, chipuri de neuitat, portrete vii din tablourile lui Leonardo. Gunde este extrem de amabilă cu mine şi mă linişteşte spunând că nu era nimic de făcut pentru a-l salva pe René, povestind despre moartea mamei lor – luaseră toate măsurile de salvare şi totuşi a murit de infarct sub ochii uimiţi ai doctorilor. Gunde mai spune că e normal să mă simt vinovată că n-am făcut totul ca să-l salvez pe René – toţi cei apropiaţi din jurul celor morţi de infarct resimt acelaşi lucru. E un fel de stare specială în care cei care rămân se simt vinovaţi de a trăi în continuare, după moartea celui iubit. Gunde e o persoană puternică şi o femeie de afaceri plină de succes. Soţul ei a fost arhitect şi a murit de durere pentru că ea l-a părăsit pentru un alt bărbat; într-un fel, ea e mai aproape de mine decât de sora ei, Christine, care avea un fel depresiv de a lupta cu nenorocirile vieţii. A venit la Lucerna să mă roage să mă ocup de Yves şi de Alain, să-i protejez în noua noastră viaţă la Stockholm.

Călătoria la Stockholm, călătorie cu avionul (Swissair) în care se afla şi corpul îmbălsămat al lui René, schimbat

şi mai mult, cu trăsături aspre, ca şi cum el ar fi fost părăsit complet de cea mai mică scânteie de viaţă. M-am gândit tot timpul zborului la posibilitatea de a muri împreună cu René, de a-l ajunge în moarte, dacă avionul se va prăbuşi.

Încerc să dorm, să uit şi deodată vin spre mine gânduri în avalanşă despre felul în care a fost plasat sicriul cu corpul lui René. Despre faptul că am plătit o sumă considerabilă pentru această ultimă călătorie a lui René cu avionul. Am schiţat în gând silueta avionului cu spaţiul său, ajungând la concluzia că nu se putea transporta corpul întreg în sicriu, nici măcar în spaţiul destinat bagajelor. Apoi mi-a venit gândul că trupul a fost vidat de organele interne pentru îmbălsămare şi probabil pus într-o ladă şi depus într-unul din numeroasele frigidere din avion, în locul pentru bagajele „speciale", pentru a ajunge la destinaţia Stockholm. Familia nu are nici un drept să ştie cum e transportat corpul mai departe, probabil că lada şi sicriul, însoţite de formalităţile de rigoare, sunt puse apoi într-un frigider mai mare, pentru că în Suedia nu există azi care funebre, dricuri, moartea fiind escamotată, disimulată în ceremonii exterioare. Gândul m-a dus la ambulanţele văzute mereu pe aeroport, apărute în timp ce viii coborau scara avionului, ambulanţele staţionând în dreptul calei cu bagaje pentru a-i lua pe morţii călătorind „clandestin". Din ambulanţe, cadavrele sunt depuse în capele, adevărate săli de aşteptare, frigidere enorme în care morţii sunt înghesuiţi aşteptând luni de zile incinerarea – pentru că în Suedia aproape că a dispărut dreptul de a fi înmormântat în pământ. Aceste gânduri m-au chinuit până când avionul a aterizat în atmosfera ireală din Stockholm, de aici înainte, pentru mine, oraşul fără René. Şi eu, care venisem aici numai şi numai pentru el... Acum mă întorc cu René mort, pus într-o ladă-frigider. Ironia sorţii. O lecţie dură pentru cel care crede că iubirea e nemuritoare, după legile eticii învăţate de copil.

Văd sentimentele mele vulcan ca o calamitate pentru toţi cei care s-au apropiat prea mult de mine. Imagine: eu şi mortul meu coborând separat din avion, la Stockholm.

Nimeni nu ne aştepta. Pustiu plin de durere. Nici măcar Bo (Herlin), prietenul şi directorul de la editură. Cel care a râs când i-am comunicat la telefon că René a murit.

Mă despart de Alain în tăcere, de data asta hazardul a făcut să primim locuri separate în avion, să călătorim fiecare cu gândurile lui. Acasă, portarul nostru, Sigurd, care îmi dă cheile de la apartament, e rece şi distant. Dar ceilalţi vecini au trimis un buchet mare de flori cu condoleanţe şi Bo (Herlin) a venit imediat de la editură cu un teanc mare de scrisori pentru mine şi vestea bună că René, cu o zi înainte de a muri, a plătit chiria până la sfârşitul anului pentru editură şi apartamentul nostru. Apoi Bo, ca un băiat bine crescut, se scuză că a râs la telefon, a fost un rictus nervos, spune el, pentru că unul dintre fraţii lui a înnebunit brusc şi a fost internat. Dar eu citesc în el altceva, o licărire plină de lubricitate, ceva impur care mă face să-l trimit acasă cu o anume răceală politicoasă.

Citesc scrisorile trimise de cunoscuţi şi necunoscuţi. Prietenii mei scriitori care mi-au trimis telegrame şi mi-au telefonat deja la Lucerna au găsit că e bine să-mi scrie şi la Stockholm pentru a mă asigura de căldura lor. Unii m-au visat, ca Eva (Ström): îmbrăcată în alb şi roşu şi neobişnuit de frumoasă...

Corpul lui René a fost depus la morgă. Am căutat tot timpul un loc în cimitir. În zadar. René avea cetăţenie belgiană, deci era străin, din această cauză e aproape imposibil să găsesc un loc în cimitir. Dar voi lupta. Mi s-a spus că trebuie incinerat repede, dar mai înainte trebuie făcut serviciul divin în biserică. Am fixat această ceremonie pentru 11 august, în biserica Adolf Fredrik, de

lângă noi. Tatăl lui René, Lionel, nu acceptă incinerarea, dar am hotărât, cu restul familiei, să nu-i spunem adevărul, altfel corpul trebuie dus la Bruxelles.

Mă simt din ce în ce mai rău, ca și cum aș fi însărcinată. Marianne Eyre m-a sfătuit să nu schimb nimic în casă.

August 1989

Se petrec lucruri ciudate în corpul meu – deși testul de graviditate a ieșit negativ, am toate semnele că sunt însărcinată și o nouă, profundă bucurie pe chip. Acum sunt hotărâtă să nasc copilul lui René – e absurd, irațional, ca o bună parte din faptele mele.

Bietul Boni, văzând înseninarea de pe fața mea, s-a grăbit să-mi spună, înroșindu-se, că a fost mereu îndrăgostit de mine, pe punctul de a muri. Evident, o mare exagerare. Îl privesc în adâncul ochilor și-i spun în limba lui, suedeza, exact cum se obișnuiește să se spună aici, în această situație: *„Jag är inte intresserad“* (Nu sunt interesată). O expresie dură pentru străini ca mine, dar nu pentru suedezi, ființe foarte logice. Boni este puțin surprins, pentru că sunt mai departe amabilă, extrem de politicoasă, îl numesc mai departe „Boni“, cu toate că el nu mi se adresează niciodată pe nume, ca și cum rostirea numelui meu ar fi pentru el o intimitate nepermisă. Părinții lui mi-au trimis scrisori de condoleanțe și flori, ca și cum aș face deja parte din familia lor de conți, înrudită pe linie directă cu Gustav Vasa. Și Boni nu este singurul care vrea să profite de durerea mea adâncă propunându-mi „iubiri dezvrăjite“.

De altfel, aici, în Suedia, văduvele trebuie să se mărite imediat, făcându-se glume pe seama celor care nu fac acest lucru, bănuite de vicii ascunse sau lesbianism. O mare majoritate a oamenilor nu știu că adevărata durere e cea de lungă durată, o aprofundare filozofică a unei stări care te apropie de divin. Sfânta lor, Birgitta de Vadstena

(catolică!), azi sfânta protectoare a Europei, alături de Sfântul Benedict, rămânând văduvă încă tânără și fiind silită să se recăsătorească, le-a aruncat în față persecutorilor săi: *„Änkestandet nalkäs Gud"* (Starea de văduvie apropie de Dumnezeu), plecând apoi călare până la Roma și ridicându-se prin propriile puteri până la un rol la care nici un om al puterii din acel timp nu s-ar fi gândit că ar fi fost potrivit pentru o femeie. A-l servi, în locul bărbatului, chiar pe Domnul.

Familia mea pe linie feminină (Crăciunii) e plină de exemple asemănătoare, nu numai sora mamei, monahia Zenovia, cu darul îngeresc al psalmodierii, aproape dispărut în timpul nostru. Până în ziua de azi multe fecioare din satul mamei mele au refuzat căsătoria, luând drumul mănăstirii Nămăiești, încât mănăstirea e plină de „Crăciuni", iar în cimitirul mănăstirii nu lipsește de pe cruci nici numele bunicii mele: Filofteia Crăciun – un *memento* al înaltei predestinări și nestinsei tradiții de a o face vie pe martira Filofteia, care s-a opus brutalității masculine de a le acorda femeilor numai modestul rol casnic sau cel de perpetuatoare mută a speciei.

Lionel mi-a telefonat de la Bruxelles, povestind că l-a visat pe René, care era vesel și care i-ar fi spus: „Toate astea s-au întâmplat pentru ca Gabriela să te ajute la scrierea cărților profetice!".

L-am visat și eu pe dragul meu René; eram veseli amândoi și voiam să-i spun că m-am decis să las copilul să se nască. Părea fericit, îmbrăcat în pardesiul lui albastru, apoi am intrat într-o cameră ascunsă și el a dispărut.

Am primit de la două bănci somații îngrijorătoare pentru a plăti garanțiile bancare semnate pentru publicarea *Cărții fluturilor* a fraților Wright. Suma e foarte mare și cred că nu există nimeni care m-ar putea ajuta, nici măcar nu îndrăznesc să povestesc despre asta, dar toată lumea deja a aflat și toți mă privesc cu îngrijorare. Acum însă

trebuie să-mi concentrez toate forțele pentru înmormântare și serviciul divin, apoi pentru cumpărarea pietrei funerare, toate astea costând o sumă de bani pe care n-o am. Vecinii au aflat deja de dificultățile mele și îmi propun să cumpere de la mine, pe prețuri de nimic, lucruri din casă : pianul, lustra, covoarele și altele. Le-am spus clar că nu vând nimic.

Târziu, după miezul nopții, Lionel mă sună de la Bruxelles, spunându-mi că mă va ajuta cu tot ce trebuie, treptat, pentru că aproape toate casele din Bruxelles sunt ipotecate. Îi spun că nu e nevoie, că voi lua un împrumut de la o altă bancă, lucru pe care el nu-l acceptă, pentru că datoriile sunt ale fiului său.

Chiar a doua zi, prietena noastră din Elveția, profesoară de franceză la Universitatea din Pisa și autoarea unei cărți din colecția „Les Grands Suisses" (despre Blaise Cendrars), Anne Marie Jaton, îmi trimite o sumă mare de bani, în franci elvețieni, în loc să vină la înmormântarea lui René.

Ca și cum asta n-ar fi fost de ajuns, tatăl prietenei noastre Marianne Sandels mi-a cumpărat o icoană mare pe sticlă, pictată de mine. Acum mă simt privilegiată de forțele nevăzute care veghează asupra mea și nu mai am nevoie să mă umilesc la bancă. „Cineva acolo sus mă iubește" și pe mine.

Schimbări totale în fizionomia mea – toți spun că m-am făcut și mai frumoasă. Se pare că disperarea dă chipului o atitudine plină de mister, ca la umbra unei lumini speciale. Mi-am schimbat programul : mă scol dis-de-dimineață și lucrez, încurajându-i pe băieții lui René, și, deși m-au lăsat să mă zbat singură cu datoriile făcute pentru editură, le-am dat toate drepturile mele de moștenitoare a soțului și mână liberă să folosească cum vor ei veniturile de pe urma vânzării restului de facsimile

şi cele de pe viitoarea *Carte a fluturilor*. Mulţi m-au criticat pentru această decizie, în primul rând Lionel, dar eu ştiu că am procedat corect.

M-am trezit din nou brusc, la miezul nopţii, am auzit paşi în sufragerie, oprindu-se lângă pian, pe dulapul cel alb plin de albume de artă am văzut din nou lumina albă, strălucind alb în alb.

Am recitit până dimineaţa din Sfântul Ioan al Crucii (Juan de la Cruz, *Subida del Monte Carmelo*) despre cele două feluri de viziuni:

„Sunt viziuni de substanţă corporală şi altele de substanţe separate de materie, acorporale. Viziunile corporale sunt toate lucruri materiale ale cerului şi pământului. Sufletul le poate vedea când el încă trăieşte în corp, o anumită lumină supranaturală care vine de la Dumnezeu. În această lumină i se permite să vadă toate lucrurile absente, din cer şi de pe pământ, chiar dacă sunt depărtate de sine".

Este vorba de viziunea Ierusalimului ceresc văzut de Sfântul Ioan la Patmos sau de acea lumină în care Sfântul Benedict văzuse întreaga lume învăluită. Celelalte viziuni care sunt substanţe acorporale nu se pot vedea în această lumină derivată, ci cu ajutorul unei alte lumini numite „lumină de glorie", lumină aparţinând fiinţelor acorporale, îngerilor şi sufletelor, nefiind proprie acestei lumi, şi nu e posibil s-o vedem atâta timp cât trăim în corp efemer. De aceea Dumnezeu îi răspunde lui Moise, care voia să-i fie arătată esenţa: „Vei muri dacă-l vezi pe Dumnezeu".

Totuşi, această lumină înaltă poate apărea întâmplător, scrie Sfântul Ioan al Crucii, în condiţiile vieţii naturale, când spiritul se desprinde total de natură şi relaţia naturală dintre corp şi suflet este înlocuită cu altceva, încât nu mai ştii dacă eşti în corp sau în afara lui. Într-o admirabilă gravură, Chagall l-a reprezentat pe Moise pus în

crăpătura unei stânci, acoperindu-şi faţa cu mâna dreaptă, în aşa fel ca el să nu moară când Dumnezeu va trece pe lângă el.

Vineri, 11 august, a avut loc serviciul divin de înmormântare în biserica Adolf Fredrik, de lângă noi. Asta deşi n-am găsit încă un loc de înmormântare. Sicriul cu corpul lui René a fost pus în mijlocul bisericii, acoperit de flori albe şi roşii, buchetul soţiei, al meu. A venit toată familia de la Bruxelles, chiar şi sora mică a lui René, Rosemarie, despre care el visase odată că venise la Stockholm cu voal. Toată biserica, una dintre cele mai mari şi mai vechi biserici din Stockholm, e plină de lume, prieteni, scriitori, editori şi alţii reprezentând elita intelectuală. Preotul oficiant este Ingvar Öreback. Corul Hägerstens Mottet dirijat de Ingemar Mansson a început ceremonia cu Bach, *Adagio în la minor pentru orgă*, apoi Giovanni Pierluigi da Palestrina, *Agnus Dei*, pentru cor, şi *Psalmul suedez 297*. A urmat apoi actul înmormântării, citindu-se Evanghelia peste sicriu şi punerea simbolică a pământului peste cel mort. Apoi eu am depus prima floare, un trandafir roşu, pe sicriu atingându-l, urmată de restul familiei şi mulţimea de prieteni şi cunoscuţi. Corul a cântat în timpul defilării prin faţa sicriului: *O vos omnes* de Carlo Gesualdo de Venosa şi *Sonatina în mi bemol major pentru orgă* de Bach. La orgă a fost Lars Gunnar Andersson. Programul muzical a fost ales de mine împreună cu băieţii lui René. Au urmat apoi discursurile prietenilor despre René. Lionel a ţinut să vorbească şi el despre fiul său, în scandinavă, depăşind timpul convenit. Fiul lui, Ralph, îi şoptea deznădăjduit: *„Amen, pappa, amen!"*.

Am plâns în biserica frumoasă şi rece. După serviciul divin am făcut în localul editurii o masă bogată cu tot ce iubea René mai mult: somon, caviar şi şampanie.

Agneta (Pleijel) mi-a dat o cruce veche de argint, pe care ea a purtat-o mai mult de douăzeci de ani, cu acest

text: „Pentru a-ţi da speranţă şi forţă în munca ta şi în viaţă şi ca să-ţi amintească mereu că nu eşti singură şi că eşti iubită. Te îmbrăţişăm, Agneta şi Maciej".

16 august, am împlinit patruzeci şi şapte de ani, fără René. Am invitat prieteni la masă, mereu în amintirea lui René. Am primit multe cadouri, dintre ele amintesc puloverul albastru norvegian de la Yves cu textul „Să te încălzească", apoi de la Boni o Biblie veche în latină, de la 1600, poemele lui Elmer Diktonius de la Fanny Kuritzen. Mi se şopteşte la ureche: „Cadoul Bibliei se face în Suedia când cineva vrea să se logodească...".

Birgitta (Trotzig) mă sfătuieşte să obţin cât mai repede cetăţenia suedeză, spunând că pot conta pe ea şi pe alţi prieteni. Inima mea e grea. Lionel vrea să rămân „belgiană", aşa cum voia René, să vin la Bruxelles, să locuiesc la ei. Dureri în braţul stâng tot timpul.

La ora unsprezece cristalele lustrei s-au mişcat deodată, apoi am auzit din nou paşi în dreptul pianului. Am strigat: „René!". Uitându-mă pe fereastră, am văzut o maşină cu o pancartă, pe ea era scris în suedeză: INSPEKTION! Am râs, pentru că era gluma lui René când venea pe neaşteptate acasă, „în inspecţie", să facă „pupcontrolul".

Prietenii continuă să-mi trimită „semne de viaţă": Eva Ström mi-a trimis un măr de cristal, poetul Bo Setterlind mi-a trimis o carte cu dedicaţie. Vecinele mele, surorile catolice Adams-Ray, mă protejează şi mă iubesc. L-am visat azi-noapte pe René: îşi făcea valizele să plece, voiam să-l ajut. Întrebam dacă va lua maşina. Surâdea spunând clar că după tot ce s-a întâmplat nu putea să ia ca de obicei maşina. Sunt exact patruzeci de zile de la moartea lui.

Încet, treptat, începe să ia conducerea în caracterul meu un alt ego, care mă înspăimântă. Am început să

fumez din ce în ce mai des, am pipele moştenite de la René şi cele pe care el mi le-a făcut cadou de fiecare dată când ne-am găsit în Elveţia, ţară de fumători de pipă înveteraţi. M-am şi gravat pe o placă de aramă stând pe terasa noastră din Lucerna, citind şi trăgând din pipă. Mă învălui într-un fum bine mirositor venind din cel mai rafinat tabac, cu miros intens de prune, ori de câte ori mă aşez la masa din sufragerie, paşii lui René auzindu-se clar pe parchetul din camera cu pianul. Lucrez la nuvelele mele şi fumatul e mai puternic decât cafelele lui Balzac şi ale altora. La început beam „vinul lui René" sau Grand Marnier-ul lui Lionel, dar acum m-am profilat pe alcoolul suedez Skåne, şnaps din cartofi cu mirodenii de aici, care-mi dă o euforie perfectă şi o luciditate plină de inspiraţie. Unde mă va duce această excentricitate? Observ că fiecare pipă are personalitatea ei, după lemnul din care a fost sculptată – pipele elveţiene sunt sculptate din lemn de cireş şi miros dumnezeieşte când focul arde şi tabacul parfumat natural devine jar. Parcă toate pasiunile lui René s-ar fi insinuat în mine şi, deşi ştiu că merg pe drumul unei obişnuinţe costisitoare, nu mă pot abţine.

Am început să lucrez la Press Center, acolo am întâlnit jurnalişti din toate ţările, formând o lume completă, în miniatură. Restaurantul Pickwick Club e la doi paşi de centrul de presă de pe Fredsgatan şi am „confiscat" o masă, pe care fata care serveşte mi-o rezervă, fată pe care o răsfăţ cum nici un client n-o face. Şi această extravaganţă e nouă şi neliniştitoare, dar mă simt bine la „masa mea", mâncând şi bând puţin, fumând în timp ce citesc ziarele de la Press Center. Este perioada cea mai liberă din viaţa mea, când îmi văd un ego nou, inspirat, dar destul de costisitor. Sunt hotărâtă să muncesc mult, numai să pot să intru din nou, prin aceste „paradisuri artificiale" (băutul şi fumatul), în lumea creaţiei, acolo unde nu se pătrunde decât sacrificând ceva din propriul tău corp.

Serile recitesc – pentru că pentru mine recititul e cel mai important act al creației – cu o infinită plăcere, cartea lui Italo Svevo, *La coscienza di Zenò*; confesiunile acestea au o legătură cu propria mea viață de acum. Primul capitol, „Ultima mea țigară", îmi adâncește și mai mult sensibilitatea, mă consolează de „vini imaginare", mă pregătește mental pentru ceva necunoscut care-și va face apariția în felul meu de a fi și de a scrie. Sunt mai vulnerabilă ca oricând și numai cărțile iubite mă pot apăra de mediocritatea și banalitatea prieteniilor ușoare și gregare care-mi pot deforma bunul caracter și alunga pe acela care mă îndrumă. În suedeză poartă un nume superb: *vägvisare*, călăuză, în felul lui Hermes, numindu-se în mod obișnuit: inteligență și înțelepciune. De altfel, acest cuvânt stă în legătură intimă și cu poetul meu iubit (citit și răscitit), Gunnar Ekelöf, cu titlul unuia dintre volumele sale profunde: *Călăuză în subpământ*.

Încercările mele de a mă dezobișnui de bunul miros al tutunului au eșuat. Citesc din Svevo pentru a-mi aminti de noua mea „pasiune", cât de serios poate să-mi intre în sânge și de faptul că prin scris pot să-l pun la punct pe noul meu ego care m-a luat în stăpânire, insinuându-se treptat chiar pe locul pasiunilor mele capitale: scrisul.

Doctorul mi-a spus să-mi încep lucrul cu o analiză istorică a dorinței mele de a fuma. „Scrieți! Scrieți! O să vedeți cum veți avea o imagine de ansamblu a ființei voastre."

Și Zeno Cosini se pune imediat pe scris, privind înapoi spre viața sa, mărturisind lucruri aparent uitate despre căsătoria sa, despre aventurile extraconjugale și începutul păcatului său major: fumatul.

Italo Svevo, pe numele lui adevărat Ettore Schmitz, a fost un om de afaceri din Trieste. Scrisese două romane înaintea crizei sale cu fumatul, romane care fuseseră întâmpinate cu tăcere de critica literară. Numai în 1920 începe să scrie din nou *Conștiința lui Zeno*, datorită

încurajărilor prietenului și fostului său profesor de engleză, James Joyce. Datorită marelui scriitor, cartea lui Svevo devine cunoscută nu numai în țara sa, Italia. Opt ani mai târziu moare într-un accident de mașină, la fel ca și Mihail Sebastian, lăsând după el confesiuni noi, tulburătoare ale unui Zeno ajuns la bătrânețe.

Ciudată „terapie" a cititului! Datorită lui Svevo m-am mai liniștit cu fumatul, fără să renunț totuși, dar scriu și fără învăluirile obișnuite în fum. Hainele mele miros oricum a tutun de prima calitate, iar în zilele când mă duc la Press Center a ceva duhnitor, un amestec de țigări ieftine fumate de colegii mei veniți din toate colțurile lumii, aici, la Stockholm.

Neliniștea mea a survenit și din faptul că am fost anunțați că se vor schimba țevile instalațiilor din casa noastră și oameni necunoscuți ne vor deranja și aceasta înseamnă pentru mine adio concentrării speciale, la masa mea de scris. Voi încerca să scriu la Press Center (punând degetele în urechi!) sau la masa mea de la Pickwick Club, unde am scris până acum numai note și articole scurte.

Septembrie 1989

Intrăm pe neobservate în întunericul toamnei și nu-mi dau seama cum am reușit să trăiesc fără René. Inima mea bate în alt ritm acum, mă trezesc lac de sudoare noaptea și strig după visele mele pline de tensiune. Uneori mi se pare că René e în pat lângă mine, respirând greu, ca în ultima vreme și mă trezesc îngrijorată pentru că în somn am auzit că el nu mai poate respira.

Birgitta (Trotzig) a venit la șapte fără un sfert și am stat de vorbă până târziu după miezul nopții. Mi-a povestit din nou amănunțit coșmarul ei în care eu mă sinucideam într-un fel de cristal sau palat de sticlă, cum sângele ieșea

în șuvoaie din inima mea. Apoi despre cărțile recent citite, despre cum scriem, ca de obicei, despre faptul că și scrierea unei scrisori e un efort enorm și în felul ei o creație, despre nevoia de a separa lumile: exterior și interior, și despre situația-limită în care ne supune chiar actul creației. În timp ce vorbeam, observam cum trăsăturile feței ei se schimbau, devenind din ce în ce mai frumoase, arătându-mi un chip vechi, cunoscut și necunoscut. Pentru că era ziua ei de naștere i-am dăruit *Iter Laponicum* și colierul de ametiste cumpărat la Lucerna. Birgitta a fost foarte fericită, spunând că toate vor rămâne în familie, adică la fiica ei cea mică, Erika.

În timpul serii am auzit clar amândouă pași în jurul nostru și cele douăsprezece lumânări din candelabru au pâlpâit, deși nu e nici un curent în cameră. Mi-a venit brusc ideea că René e născut pe 19, care începe cu un 6 întors, și că ziua morții lui, 16, este chiar numărul desemnând ziua mea de naștere. Și ca o ciudățenie, Nichita (Stănescu) născut pe 31, a murit pe 13, care este un 31 întors.

După plecarea Birgittei, deși era foarte târziu, am stat la masa din sufragerie și am început să socotesc, exact cum făcea René, făcând planuri pentru plătirea datoriilor într-un timp cât mai scurt. Lumânările s-au stins către ora trei și am aprins *menora*, stând mai departe aproximativ o oră, cu cifrele în fața mea ca niște desene suprarealiste de pești și păsări și mulțumită de limpezimea minții mele și pentru faptul că am fumat foarte puțin, când Birgitta însăși a aprins o țigară, fără să mai simt nevoia să mă pierd în ceața fumului ca în uitare.

Am fost cu prietenul Andrei Bart la una dintre sinagogile din Stockholm, cea mai liberală, rabinul ei este plăcutul plin de spirit Morton Nerow, venit din America. Ploua încet când am traversat cu Andrei Kungträdgården, sporovăind plăcut în românește. Am stat pe locul părinților prietenului meu Bo Kuritzen. Erau evrei din toate țările,

mai ales din Vest, frumoşi, transfiguraţi cu cărţile de rugăciuni în faţă, cu *iarmulke* cusute cu fir de aur şi argint pe cap şi cu şalurile de rugăciune după gât. Toate astea mi-au amintit de Templul Coral din Bucureşti, unde mă duceam cu prietenul Iosif Andronic ca să mă umplu de frumuseţea serviciului divin şi de acea atmosferă de autentică sfinţenie şi dureroasă strălucire. Apariţia Torei şi vocile slăvindu-l pe Adonai mi-au adus lacrimi de fericire în ochii secaţi de atâta plâns după René. Mi-a venit brusc ideea de a dărui acestei sinagogi facsimilul Bibliei de Kernicotte, în amintirea iubitului meu pierdut.

Încă nu am găsit un loc în cimitirul suedez şi, după cum ni s-a recomandat, am acceptat incinerarea corpului, deşi i-am promis lui Lionel că nu vom face asta. Fratele lui René, Ralph, a venit la Stockholm şi i-am dat hainele fratelui său, frumoasele costume Pierre Cardin şi alte lucruri personale pe care şi le-a dorit. Fularele superbe de mătase au fost dăruite prietenilor din Stockholm. Am păstrat numai o haină în care se simte mirosul lui René şi în care îmi afund uneori capul, hohotind de plâns. Ralph s-a întors la Bruxelles cu amintirile fratelui său, şi locul lăsat gol de garderoba lui René mă îndurerează profund. E ca şi cum René ar fi fost încă viu prin haine, pantofi şi alte lucruri intime. Într-una din nopţile trecute l-am visat din nou : se întorsese de la editura unde lucra şi era prost dispus, reproşându-mi că i-am dat lui Yves stiloul cu care el obişnuia să scrie contracte norocoase. Spunea clar : „N-am murit încă !". M-am trezit atât de tulburată şi am citit din Swedenborg încă o dată despre starea de după moarte. Cel mort, deşi a aflat că a ieşit din ordinea lumii şi e conştient de asta, trăieşte încă prin momente de rătăcire în viaţa lui veche.

Sunt clipe parcă ieşite din şuvoiul timpului prezent, un timp mai vechi vine în vizită cu toate obişnuinţele pe care le avea cel viu, un fel de palimpsest se creează, un

fel de intersectare a unor dimensiuni de neînțeles pentru noi, cei care trăim încă la suprafața timpului, în prezent.

Am început să lucrez serios la nuvelele mele abandonate un timp. O parte din ele au fost scrise în franceză și încerc acum să le traduc în suedeză, lucru îngrozitor. Pot face aceasta cu textele altora, dar nu cu ale mele. De aceea, aceste texte devin niște ciorne pentru un spațiu nou în care limba suedeză își desfășoară frumusețea ei tenebroasă.

Boni, care vrea tot timpul să mă vadă, mă va ajuta pentru ca totul să fie corect. Este chiar încântat să devină cu timpul traducătorul meu, cu toate că nu e vorba de traducere. Scriind în suedeză, totul e nou, mult mai direct decât în limba (franceză) care mă inspira numai din cauza lui René și a curenților venind din spațiul francofon în care narațiunile mele se desfășoară. Totul e extrem de greu, dar am în mine plăcerea masochistă pentru a realiza imposibilul. Și mă bucur să-l transform pe Boni dintr-un admirator disperat într-un adevărat prieten. Acum am găsit cuvinte potrivite, inspirate din textele budiste, că o persoană ca mine, cu o mare forță de seducție (care a fost mereu un blestem în viața mea și în relațiile cu alții), trebuie să facă o operație alchimică: să se elibereze de tentația seducției păstrând mereu o atitudine plină de prietenie cu toate ființele, oricât de puternice sau slabe ar fi acestea.

Coșmar azi-noapte: mă luptam cu un păianjen, simțindu-i labele păroase și acel miros specific amintind șobolanii, eram singură și îmi pierdusem vocea. În vis îmi aminteam de lecțiile de judo și am aruncat cu piciorul stâng în burta grasă a oribilei insecte, am învins și trebuia să arunc corpul departe ca nu cumva impresia a ceea ce a fost îngrozitor să rămână.

Toată ziua dată peste cap din pricina visului de azi-noapte. Am citit într-o carte de vise că păianjenul e semn de ceartă, de viitoare procese. M-am pregătit sufletește pentru întâlnirile programate deja de două bănci, am exersat expresia feței mele în oglindă, închipuindu-mă în fața unui aparat abstract, pus bine la punct printr-un exercițiu îndelungat. A nu-mi arăta neliniștea și nici fragilitatea este esențial în fața autorităților, care sunt extrem de brutale, într-un fel pervers, elegant.

Citesc din nou Swedenborg, din *Arcana Caelestia*, despre ceea ce se întâmplă cu sufletul omului după moarte, despre lumea cealaltă, care e amplă și intensă, simțurile, sentimentele, culorile sunt mult mai puternice decât în realitate, încât lumea de aici pare cu adevărat o umbră. Lectura mea mă ajută să înțeleg visurile cu iubitul meu René, care încearcă parcă să mă tragă acolo, în „spațiul lui", unde iubirea este așa cum am fi vrut noi să fie. Cu toate că în alte vise el este derutat de ceva, fiind convins că mai trăiește aici, pe pământ. Iată ce povestește Swedenborg, care conversa nu numai cu îngeri, dar chiar și cu spirite: „O dată a venit la mine un spirit să conversăm. După anumite semne era clar că murise de curând, dar el mai credea că se găsește încă în lume. Când a aflat de la mine că se găsea pe lumea cealaltă și că acum nu mai avea nici casă și nici bogăție, acum trăind în altă împărăție, pierzând tot ce poseda în lume, atunci el a devenit foarte neliniștit, neștiind încotro s-o apuce și unde să locuiască".

„Un alt lucru care trebuie remarcat în mod special e că un spirit are o putere de simțire și de gândire mult mai bună și mai frumoasă și o facultate de vorbire mult mai mare decât atunci când trăia în corp. Aceste puteri sunt superioare în tot, încât nu se pot compara cu puterile din timpul când trăia în lume. De acest lucru spiritele sunt

complet inconştiente înainte ca însuşi Domnul (pentru spiritele cu credinţă) să le pună în situaţia de a reflecta asupra acestui fapt."

„Unele spirite sunt ridicate mult mai încet spre cer, altele mult mai repede. Mi s-a dat să văd (în viziune) cum sufletele erau urcate la cer, acordându-mi-se permisiunea de a povesti despre asta."

Am primit un nou roman de la draga mea Elisabeth H., un nou Thomas Pynchon : *Gravity's Rainbow* (*Curcubeul gravitaţiei*), din 1973, un roman gros de vreo opt sute de pagini, pe care, dacă-l citeşti până la jumătate, ai dreptul după aceea să-l citeşti pe sărite, alegând ca dintr-un imens cozonac numai stafidele, stafidele fiind acele mici poeme nebune, amintind de Joyce, dar mult mai licenţioase şi drogate la propriu şi la figurat de starea poetului. Pynchon e un poet excepţional şi prozator exasperant pentru cititorul neavizat de faptul că lumea autorului, fantezia lui pot să taie în carne vie. Ca să nu mai vorbim că uneori dai peste zone de plictis total, deşi este vorba de anul 1944, despre blitz-uri peste Londra care bagă groaza în toţi oamenii, despre noua rachetă germană V2, o rachetă ultrasonică arătându-se în toate culorile curcubeului, dar care se aude urlând numai când a ajuns pe pământ şi a sfârtecat totul. *Voilà*. În plus, ofiţerul american Tyrone Slothrop este interesat mai mult de bombardamentele personale printre femeile oraşului şi fiecare nouă cucerire e notată cu o stea pe harta Londrei. Dar misterul cel mare e că aceste rachete bat în aceleaşi locuri pe unde ofiţerul tocmai trecuse, şi deodată el o porneşte pe urma naziştilor pentru a descoperi misterul rachetelor lor.

Se spune că acest roman e psihedelic, un galop de şampanie, şi că nu are egal în literatura modernă. În el se amestecă talmeş-balmeş ştiinţă şi mit, droguri şi rock'n'roll, o parabolă a tentaţiei suicidare a timpului nostru şi o

viziune a civilizației ca o mare conspirație, idee repetată și în penultimul său roman. Totuși, citatul din Werner von Braun, la începutul primului capitol al cărții („Natura nu cunoaște o asemenea exterminare, ea cunoaște numai transformarea. Tot ce știința m-a învățat și urmează să mă învețe îmi întărește și mai mult credința în existența spirituală după moarte."), vrea să dea o altă deschidere, mai amplă și mai profundă, romanului.

Mă întreb ce se va întâmpla cu influența pe care o va exercita acest tip de roman când cei din țările comuniste vor avea acces la el. Oare „dostoievskienii români" se vor reforma la o nouă modă literară? Și romancierii *en herbe* îl vor imita pe Pynchon? Aici suedezii dau dovadă de mare forță sau de mare mândrie, continuând să cultive griul lor de perlă și melancolia de nevindecat, până în pânzele negre ale disperării, unde totul devine deodată senin și pur.

Octombrie 1989

Întunericul avansează și îmi vine din ce în ce mai greu să mă adaptez la lipsa luminii. Acum îmi dau seama că noi am trăit mai mult în Elveția și Italia decât în Suedia. Uneori mă apucă un dor nebun după Lucerna, îmi lipsesc oamenii de acolo, cu limba lor de neînțeles, cu dialectul lor cu care începusem să mă obișnuiesc și să-l înțeleg fără să-l studiez, el aparținând atmosferei alpine, aerului bun care mă vindeca ori de câte ori văršam puțin sânge, asta mereu când stăteam prea mult în Nord. Acum nu-mi rămâne decât să aștept vara, când mă voi înapoia acolo, citind, dar mai ales recitindu-i pe toți scriitorii care au scris despre atmosfera Elveției, în primul rând Thomas Mann (*Muntele vrăjit*) și mai ales Elias Canetti, în operele sale autobiografice, *Limba salvată* și *Facla în ureche*, în care suspină după Zürich și împrejurimi ca după un paradis pierdut. Ca să nu mai amintesc despre scriitorii elvețieni,

deși la ei nu există acea nostalgie intensă după un loc care nu este patria de origine, ci mai degrabă un loc de adopție.

Mă vizitează dureri ciudate în tot corpul, sunt gata să mă prăbușesc, dar mă țin tare, mai ales după grelele dimineți în care am întâlnit directorii de la bancă – mulți se îndoiesc de faptul că voi plăti datoria făcută pentru editură, când trăia René, privindu-mă pieziș. Am promis și mă voi ține de cuvânt, neacceptând o rescriere rușinoasă a datoriei, numele lui René (și nici al meu!) nu va fi niciodată scris în analele poliției drept al unui străin care a abuzat de ospitalitatea generoasă a țării. Totul va fi plătit până la ultima coroană, m-am auzit spunându-i acelui director cu un aer infatuat.

În afara problemelor cu băncile mai este și altceva care mă roade până la măduvă: n-am găsit un loc de odihnă pentru cenușa lui René și m-am grăbit să-i spun lui Lionel că totul s-a aranjat, și el vrea să vină să vadă mormântul și să adauge și el la piatra mea (pe care n-am cumpărat-o!) piatra lui specială în amintirea primului născut: Reineke. Am intrat ca într-un năvod de minciuni în care mă zbat ca un pește căruia îi lipsește mediul lui obișnuit. Când mă întâlnesc cu vecinii pe scară, mă privesc lung, întrebându-mă despre vinderea pianului, lustrelor și altor lucruri, ca și cum ar fi uitat că le-am spus o dată că nu vând nimic. Ca să mă atingă unde mă doare, ei mă întreabă apoi dacă voi publica viitoarea carte tot la editura noastră. Le-am spus clar și senin: „Nu!". Ca și cum ar fi aflat deja că nuvelele mele sunt aproape gata și băieții lui René, care conduc acum editura, m-au rugat să public cartea la EI! Dar și ei au primit același răspuns: „Nu!". Un „nu" mai nuanțat decât cel spus vecinilor, prin care le dădeam de înțeles că, o dată ce au primit drepturile mele lăsate de René, eu îmi luam adio de la ei și de la o eventuală colaborare editorială. Nu am în

perspectivă nici o soluție, dar știu că lucrurile vin firesc, mai devreme sau mai târziu, spre cel care a lucrat și nu s-a odihnit nici o clipă.

Am văzut la TV un lucru extraordinar: mii de germani din RDG au părăsit violent țara, ajungând în Austria și apoi în RFG! E un exod spre libertate și asta mă face să mă gândesc la o schimbare demult așteptată pe harta Europei și în URSS! Toată lumea e excitată; ceva se petrece parcă peste voința și speranțele oamenilor.

Uniunea Scriitorilor din Suedia face o expoziție, „Scriitori care pictează", cu gândul că marii scriitori au fost și pictori, ca: Strindberg, Karin Boye, Heidenstam, Harry Martinsson etc. Galeria se numește Studio 5 și se află pe Sankt Paulsgatan 5. Sunt invitată și eu să expun două tablouri și două gravuri, alături de Barbro Lindgren, Kerstin Thorvall, Benkt Orberg și alții. Încă din prima zi a vernisajului am vândut un tablou și cele două gravuri, scandalizându-mi colegii. Printre cumpărători: Karl Otto Bonnier!

Am aflat despre cuvântul *veuve* (și chiar „văduvă") că vine din latinescul *viduus*, adică vid! Erik Nilsson m-a sunat ca să mă anunțe că la „Apostroful" lui Bernard Pivot s-a prezentat, din nou, o emisiune despre René și *Cartea păsărilor*, ediția franceză, că a plâns amintindu-și de el. Apoi, pe neașteptate, mi-a spus că „și el e un cocoș care nu și-a pierdut încă penele!". Am rămas *bouche bée* de surpriză. Înainte de moartea lui René curtea lui era discretă și plăcută, acum mi se pare de-a dreptul „suedeză"!

Este ziua de naștere a lui René, 19 octombrie, și am suferit toată ziua. Mi s-a părut că miroase în casă a iasomie, mirosul arborelui din fața casei domnului Möri din Lucerna, miros din acel loc visat de René odată, acolo unde el s-a văzut mâncând pământ și îndemnându-i și pe

alții să facă la fel pentru că pământul avea un gust foarte bun. Mirosul a persistat până când am adormit.

Mari demonstrații în RDG împotriva regimului lui Honnecker. Toată populația se pregătește să părăsească țara. Așa ar trebui să facă și românii. Dictatorii să rămână singuri cu lacheii lor.

Este 21 octombrie și am o hemoragie puternică. Din cauza neliniștii? Totuși am lucrat mereu la cartea mea de nuvele care se va numi *Omul pasăre.* Deși am pierdut mult sânge, m-am simțit ușurată spre seară, fața mea arăta cum nu se poate de demnă, față de Penthesileea, cea descrisă de Kleist ca nimeni altul în piesa cu același nume, chip iubit de Ahile care, deși îndrăgostit de amazoană, a trebuit s-o omoare.

28 octombrie, Birgitta (Trotzig) a venit în vizită îmbrăcată într-o rochie roșie, la gât cu ametistele dăruite de mine, cu brațele pline de flori. Am vorbit, printre altele, despre prezența celor care au murit de curând. Se auzeau din nou pașii lui René în hol și în dreptul ferestrei. Apoi Birgitta a povestit despre o rudă a ei care trebuia să se despartă de soțul ei, divorțul era deja înaintat, dar între timp ei s-au împăcat și soțul s-a îmbolnăvit brusc. Trebuia operat la o ureche, *un rien de tout,* dar după câteva ore a murit brusc de o tromboză la piciorul stâng. Nici un doctor n-a putut explica această moarte. Soția a găsit lângă patul lor o foaie cu câteva rânduri în care el își reamintea viața lor împreună, un fel de expunere a ceea ce fusese până în clipa în care el scrisese acele rânduri de adio.

Am stat cu Birgitta până când cele douăsprezece lumânări au ars de tot; era chiar miezul nopții când s-au stins, ca și cum o mână ar fi trecut lin peste ele. Masa la care am stat a trosnit și un miros plăcut s-a răspândit din nou prin toate camerele.

Comunitatea religioasă a bisericii Adolf Fredrik a invitat văduvii şi văduvele pentru terapie. Pentru că şi eu aparţin comunităţii lor prin impozitele plătite, m-am dus cu gândul să mă plâng că nu găsesc un loc pentru a îngropa cenuşa soţului meu. Era lume multă, mai ales femei care au început să povestească plângând despre împrejurările morţii soţilor lor. Cel mai mult m-a impresionat Noemi, o bătrână frumoasă de nouăzeci de ani care fusese împreună cu soţul ei încă din copilărie. Acum câteva luni el a alunecat şi şi-a rupt piciorul şi moartea s-a strecurat prin fisura oaselor, luându-l cu ea. Noemi nu accepta faptul că nu murise împreună cu iubitul ei de o viaţă.

Povestea mea a fost mai scurtă – ceream un metru de pământ ca să îngrop o urnă. Am simţit lacrimile în spatele cuvintelor mele, dar m-am ţinut tare. Nimeni nu mă poate ajuta pentru că birocraţia e foarte complicată în Suedia. S-a hotărât să ne întâlnim după zece zile, dar eu mi-am luat adio de la toţi în gând, ştiind că nu voi mai veni niciodată în acel loc.

Acasă, gândind la tot ce spuseseră cei îndoliaţi, mi-am amintit de literatură, în acelaşi fel cum literatura îmi aminteşte mereu de viaţă.

Am răsfoit din nou cartea cu povestirile lui Dylan Thomas, scrise între 1931-1953 (*Early Prose Writings*), acolo există o povestire, „Râsul calului", scrisă într-o formă suprarealistă, venind parcă din atmosfera trăită printre îndoliaţii de la Adolf Fredrik. Într-o localitate fictivă, ciuma seceră vieţile şi un cavaler al cărui cap nu are piele călăreşte pe un cal alb al cărui râs se aude până în cimitir. Oamenii trăiesc un fel de triumf momentan al vieţii, fără lamentaţii, pentru că totul aparţine unui circuit etern al vieţii şi morţii. Mi-a plăcut „muzica morţii" deasupra gropii comune unde se pot îngropa trupuri, dar nu iubirea bărbaţilor care călătoreşte mai departe în corpurile femeilor împreună cu sămânţa lor.

Așa spuneau și văduvele întâlnite la Adolf Fredrik: iubirea soților a rămas în noi ca o sămânță care nu piere niciodată.

Când am citit „Portrait of the Artist as a Young Dog", scrisă în 1940, îmi plăcuse în primul rând prezența naturii ca un sacrament, faptul, sugerat numai, că omul nu e numai o oglindă a lumii și a cosmosului, ci că el însuși e lume și cosmos.

La fel ca în legendele cu titlul *The Mabinogion*, din care poetul s-a inspirat, și ca în Ezechiel și Ovidiu, oamenii sunt mereu în mijlocul naturii, încorporați în chipul vizibil al forței creatoare. Acolo s-a desfășurat copilăria poetului, acolo și-a descoperit urmele vocației de mai târziu. În „Piersicile", de exemplu, doi băieți se joacă de-a indienii simțind în corpurile lor și în afară, pe crengile arborilor, o putere care le dădea putința de a zbura. Dylan Thomas scrie: „În acel joc am trăit pentru prima oară în viața mea punctul absolut al aventurii corpului și numelui meu. Ne întindeam mâinile ca niște aripi".

În 1978, apăruse în colecția editurii noastre, „Cocoș pe munte", o antologie din poemele lui Dylan Thomas, *39 de poeme*, în traducerea lui Jan Berg, având pe copertă un desen foarte inspirat făcut de mine. Comentându-se viața poetului și creația sa, mulți au făcut analogia cu viața și poemele lui Nichita (Stănescu).

Mai târziu am citit cartea soției lui Dylan Thomas, Caitlin Thomas, soție care i-a născut poetului trei copii și după moartea lui a vrut să-și ia viața, salvându-se prin alcoolism și spitalizare la clinica de boli nervoase. Caitlin nu mai putea să accepte un alt fel de viață după viața cu boemul, egocentricul, amoralul și genialul ei soț. Infernul trăit ca viață pendula între iubire și ură, bătăi și tandrețe și foarte multă dependență și vid. Poetul și-a silit familia să trăiască simultan în paradis și infern, să integreze microcosmosul în macrosmos, folosind predispozițiile naturii sale și creând chiar o limbă pentru aceste relații de nesesizat.

Este 30 octombrie, o zi luminată de oaspeții mei.

Poeta Eva Ström face un interviu cu mine, pentru postul Radio Suedez, o oră întreagă, în care va vorbi și Birgitta (Trotzig) despre cărțile mele. Eva a venit cu soțul ei, Helge, care e medic, și cu fiica lor, Karin, care mă îmbrățișează spunându-mi că miros frumos. Celebra actriță Agneta Ekmaner a venit și ea pentru că va citi din cărțile mele. Sunt întrebată despre România și părinții mei, despre debut, exil, scriitorii preferați, despre motivul pentru care scriu un jurnal atât de diferit de alte jurnale care înregistrează numai evenimente, fără să lase poetul să intervină cu pasiunea lui creativ-fictivă. Apoi sunt întrebată de ce am scris că stau în sânul lui Spinoza și pe genunchii lui Epictet. Răspund la întrebare puțin stânjenită pentru că a fost numai un fel de a mă exprima, venind dintr-o mobilitate sufletească, deoarece nu puteam să mărturisesc, nici măcar pentru mine, că port cărțile lui Spinoza în buzunarele de la piept și cărțile lui Epictet (în suedeză și franceză) în buzunarele din dreptul genunchilor ale fustei mele lungi. Despre dorința mea de a-mi integra și în corpul fizic o anumită înțelepciune care vine tocmai din spiritul acestor autori. Ce n-aș vrea să uit niciodată din Epictet este că singurul lucru care-mi aparține este buna folosire a gândurilor mele. Iar din Spinoza: în primul rând că totul în materie e însuflețit și că praful care se așază în fiecare zi pe fața mea mă ține foarte intim legată de Creatorul nostru mai mult decât orice altceva.

Noiembrie 1989

În visele mele, René care mă iubește. Mă trezesc cu senzația că el a fost în cameră. Miroase atât de frumos, cum mirosea el în viață. Miros intens de trandafiri, ca și cum parfumul ar fi limba morților.

Recitit *Jurnalul ocult* al lui Strindberg, pe care am de gând să-l traduc în românește. Grandios! De fiecare dată

descopăr lucruri noi, memorabile, care mă ajută acum în „supraviaţa mea". Trebuie să-i mulţumesc din nou, în spirit, lui Mircea Eliade, care m-a făcut să citesc acest jurnal unic, povestind cu amănunte, când a fost la Stockholm şi a locuit în camera mea de lucru, scriind în fiecare zi propriul jurnal.

Mă obsedează acele amănunte despre spaţiul celor care se iubesc intens, prin corpurile astrale, cu toate că propriile corpuri, cele fizice, erau „în război". Harriett venea la iubitul ei sub forma parfumurilor şi îl iubea pe soţul ei cu care era în divorţ sau chiar despărţită de mult, pe cel care-l ura cu o iubire supraomenească. Un om ca Strindberg, sau numai un om ca el, putea să mărturisească despre o asemenea experienţă extrasenzorială, dar în care simţurile erau prezente, însă dincolo de simţire, raţiune şi reprezentări.

Mă obsedează şi viaţa mea dublă cu René pierdut, parcă, în alt spaţiu din care el poate veni la mine atât de subtil, prin vise şi mirosuri, amintindu-mi locuri plăcute în care am trăit împreună.

Lectură din Talmud, din cel dăruit de René, cu dedicaţia sublimă.

Lucruri bune, memorabile despre relaţiile sexuale. După lege, *halaha*, relaţia dintre soţ şi soţie are ca scop nu numai perpetuarea speciei, ci şi „ca soţii să-şi dea unul altuia plăcere, odihnă şi bucurie fizică". Noaptea de vineri în care începe sabatul se pare că e momentul cel mai potrivit pentru relaţii sexuale.

În Talmud scrie despre cât de des trebuie soţii să se culce unul cu altul, asta depinzând de sănătatea lor şi de meseria exercitată. Un muncitor obişnuit trebuie să se culce cu soţia lui de două ori pe săptămână. Un marinar, cel puţin o dată la o jumătate de an. Cel care studiază textele sacre, o dată pe săptămână. Un măcelar trebuie însă, se subliniază în mod special asta, să iubească mult

mai des decât toţi pentru că „acesta are o meserie inumană" şi prin relaţii sexuale i se poate aminti cel mai bine despre umanitatea lui.

În ebraică se foloseşte acelaşi cuvânt, *ahavah*, pentru iubirea fizică şi spirituală. Dragostea omului pentru Dumnezeu şi iubirea bărbatului pentru femeie fiind aceeaşi dragoste. Asta pentru că sufletul şi corpul sunt legate împreună – iubirea şi sexul nu trebuie separate, pentru că aşa au fost gândite de cel care le-a creat.

Demonstraţii gigantice în RDG – 170 000 de persoane au fugit în RFG. La TV preşedintele îşi frânge mâinile, rugându-i pe fugari: „Dragi cetăţeni, rămâneţi în ţară!". Honnecker a fost silit să-şi părăsească postul. Toată lumea vrea să emigreze, cuţitul le-a ajuns la os. Comunismul va cădea! Guvernul depune armele neputincios. Ce se va întâmpla? Seara auzim despre mari demonstraţii în URSS. Nimic nu mai merge ca înainte. Totul cade de la sine.

Citit din Marina Ţvetaeva până târziu. Ea scrie: „Ce e arta decât a regăsi lucrurile pierdute sau topite pentru a le imortaliza? Nu trebuie să explici nimic unui copil, trebuie să-l farmeci!".

Se pare că destinul se revelează numai poetului.

Înainte de a pleca „la luptă" cu oamenii băncilor care mă terorizează cu somaţii noi pentru plata datoriilor, îmi afund faţa în haina lui René, plâng, simţind mirosul de la subsuorile lui, miros etern.

Din nou vise ciudate cu Nichita (Stănescu) – eram într-un spaţiu ultramarin, parcă mă rătăcisem. Oamenii întâlniţi erau altfel decât pământenii, feţele lor fiind parcă mai lungi şi de culoarea albastru-gri, ca faţa zeului Krişna, din ultima încarnare. Mă cunoşteau cu toţii pentru că mai fusesem şi altădată în aceste locuri. Parcă ştiau ce căutam

și pentru ce făcusem un drum lung până în locurile lor atât de albastre. Cu toate astea, toți știau că regiunea se numea Toscana și că ne aflam pur și simplu în Italia. Deodată am văzut „casa noastră“ cu obloane de lemn pictate într-un ultramarin mai deschis. Acolo era un bărbat înalt, învăluit în ultramarin, avea fața lui Nichita, dar amintindu-mi mereu chipurile zeului indian, cu acea lumină gri-albastră și ochii intenși ca apa mării. Spunea că mă iubește și că va veni ziua în care ne vom uni din nou. Mă strângea la pieptul lui și simțeam ciudat ultramarinul emanând în corpul meu. M-am trezit brusc atât de uimită de prezența fizică și de faptul că mă aflam din nou pe pământ, departe de casa noastră din Toscana.

Există o mare tensiune în aer, indiferent de viața ordonată a societății în care trăim, ajung până la noi curenți ciudați ai unei viitoare dezordini pline de suferință. Seara l-am văzut la TV pe Dubček vorbind după douăzeci de ani de tăcere, la Praga. Lumea se frământă în țările comuniste, nemaisuportând lanțurile.

În arhipelagul suedez s-au descoperit din nou submarine ciudate, despre care se crede că sunt ale rușilor. Unele dintre ele au ajuns chiar în apropierea palatului regal! Comentariile politicienilor sunt contradictorii: unii spun că sunt animale marine, alții că sunt submarinele NATO care vânează submarine rusești. Nimeni nu poate trăi în liniște atâta timp cât în lume popoare întregi sunt închise, de atâta timp, în infernul Imperiului Roșu, și Vestul n-a făcut nimic pentru a le ajuta să se elibereze.

Vizita Mariannei Jeffmar, care mi-a povestit despre editura Evei Bonnier, sugerându-mi să public nuvelele mele la ea. O zi binecuvântată, aproape de ziua de naștere a tatălui meu. Timpul care adormise parcă s-ar fi trezit și mă îndeamnă clar la acțiune. Dar mereu cu senzația că odihna mea este activă cât timp inima bate cu secretul

meu, *Rugăciunea inimii*, subtil amintind de ceea ce este esențial în viața mea.

Ziua tatălui meu, întunecată, totuși cu un miez luminos în ea, ceva m-a consolat și azi, o bucurie venind din somn – eram din nou în casa de pe strada Amaradia, în apropierea Cimitirului Catolic, mă urcam pe o scară de lemn ca să văd mormântul bunicii noastre, Nana. Lângă scară a apărut tata râzând și arătând cu degetul spre mormântul mamei sale, spunând: „Dumneaei e mai iubită pentru că și-a ținut ascunsă răutatea!". Am vrut să cobor și să-l îmbrățișez, dar el a surâs numai, făcând un semn de adio cu mâna și șoptind: „Mai târziu". Toată ziua m-am gândit la el, m-am dus la biserica Adolf Fredrik din apropierea casei, am aprins o lumânare și m-am rugat plângând încet, cu fața în mâini, pentru odihna sufletului său.

Boni sosește cu o față tristă. Zilele trecute mi-a povestit un vis vechi: era la editură cu René, căruia i s-a făcut deodată rău, era pe moarte și el i-a presat inima cu amândouă mâinile. Imediat René a murit sub ochii lui. Povestindu-mi asta, Boni s-a înroșit, de parcă ar fi ascuns și alte secrete de neconfesat. Acum povestește că e mare jale la editură: Marie, iubita lui Alain, de care acesta se despărțise, dar care locuia încă la vila fraților, pentru că ea îi împrumutase o sută de mii de coroane suedeze pentru a-l ajuta în afacerile eșuate, și-a dat foc turnând benzină peste tot corpul, chiar în momentul în care Alain ieșea cu mașina lui în oraș. Marie e la spital acum, între viață și moarte. Doctorii spun că nu există nici o speranță, Marie are arsuri de gradul patru și vrea să moară. Îmi amintesc acum de cuvintele ei, când am văzut-o ultima oară: că există ceva impur în ea și că ar vrea să se purifice.

Exact la miezul nopții au venit la mine Yves și Alain plângând ca niște copii, povestind cum Marie a ars în grădina lor și cum ei au încercat în zadar să stingă focul

de pe ea. Am stat împreună bând bere până târziu, nu exista consolare, dar faptul de a sta puțin cu ei, asta se pare că le-a făcut cât de cât bine.

Marie trăiește încă, supraviețuiește, îl iartă pe Alain, care a lăsat-o atât de brutal, împrumutând, apoi, bani de la ea, cu cinism. Cu toată durerea ultimelor zile, s-a făcut la editură conferința de presă în care s-a arătat *Cartea fluturilor* a fraților Wright, ultimul facsimil pe care René l-a lăsat în lucru înaintea morții sale. Jurnaliștii și cei de la radio și TV au fost impresionați de cartea publicată pentru prima oară după ce zăcuse zeci de ani în Biblioteca din Uppsala. Dar Alain era întunecat: Marie, care se apropie de sfârșit, nu mai vrea să-l vadă.

Decembrie 1989

Prima zi din decembrie, cu vânt rece dinspre ocean, cu zăpadă căzând încet, ca o broderie belgiană peste haosul străzilor pregătind deja sărbătoarea comercială a Crăciunului. Dar, pentru mine, o lună benefică, se pare că în această lună am fost „țesută" în pântecele mamei, cu iubirea și atenția unui creator al cărui chip nu se vede, văzându-se peste tot.

Lumina zilei s-a schimbat, soarele se pregătește pentru înălțarea pe care o numim solstițiul de iarnă, pe 21 decembrie.

Am recitit cartea mea de nuvele, *Omul pasăre*, ca să-mi reamintesc timpul în care am scris-o – timpul când trăiam mai mult noaptea, stelar, fumând și bând, învăluită într-o atmosferă ciudată de suferință eliberatoare care mă înălța într-o altă dimensiune. În acel timp a apărut în mine germenele unei noi exigențe: de a scrie mult, publicând puțin sau deloc. Exemplul meu viu este poetul Tomas Tranströmer, răbdarea lui de înger, înalta sa exigență care-l obligă să lupte cu textul până la limita iluminării din interior. Poetul

lucrează din greu ca psiholog, confruntându-și în fiecare zi sensibilitatea cu criminali și delincvenți de tot felul, având în același timp răspunderea unei familii cu doi copii, ducând barca socială cu o mare demnitate senină.

Din nou se zvârcolește istoria: în RDG se demască deschis corupția tiranilor. Nu se aude nimic despre România, cu toate că oamenii au ajuns la capătul puterilor. Numai vestea că Nadia Comăneci, *prima balerina*, cum au numit-o în Italia, a părăsit țara și Ceaușescu a trimis Securitatea după ea.

Eva Ström telefonează pentru a-mi spune că interviul cu Birgitta (Trotzig) despre cărțile mele este excelent. Abia am terminat convorbirea cu Eva, că mă sună Eva Bonnier, cu o voce plăcută, erotică, trezind în mine amintiri dintr-o viață precedentă în care eu am fost foarte apropiată unor ființe pe care le voi cunoaște mai târziu. Stabilim să ne vedem vineri, la ora zece. Această dată mă bucură, ca și cum ar fi vorba despre începutul unei noi vieți literare pentru mine.

Și, ca și cum toate acestea n-ar fi fost de ajuns, mă sună și Marianna Jeffmar, care a vorbit cu editorul și traducătorul Philippe Bouquet, acesta e interesat să publice romanul meu în Franța. Philippe a părăsit Actes Sud și a creat o editură nouă, Manya. L-am cunoscut mai demult, la Paris, cu ocazia marii expoziții cu planșele păsărilor lui Rudbeck, și René fusese foarte încântat de traducerea studiului introductiv al profesorilor din Uppsala, datorată lui Philippe, și foarte uimit de puternica personalitate a profesorului universitar și traducătorului entuziast și competent al operelor lui Stig Dagerman, Ivar Lo Johansson.

În această zi binecuvântată iau decizia simplificării vieții mele: a lăsa deoparte, pentru un timp, alte activități ca gravura, desenul și pictura.

Scrierea prozei cere un mare consum de energie nervoasă. Acum, când nu mă mai neliniștesc și nu mai sufăr pentru problemele editurii, acum pot lua în piept noile exigențe ale scrisului.

Citit *Petite philocalie de la prière du coeur*, tradusă și prezentată de Jean Gouillard, Éditions du Seuil. Am jubilat găsind în franceză cuvinte altfel traduse din greacă: *„l'ouvrier de la sainteté"*, *„Dieu de notre coeur"* sau *„le silence avisé du coeur"*. Aceste expresii tempereazà parcă jarul limbii eremiților, apropiind căldura inimii de răceala cerebralității. Acest fel de exprimare face posibilă memorarea unor construcții lingvistice care nu sunt decât niște fericite compromisuri cu limba de origine.

Antologia are ca apendice un sublim eseu despre sofism: „Tehnicile sofiste ale rugăciunii inimii". Este despre invocarea Domnului în inimă, în secret, invocare nesesizată de creaturi, fără cuvinte și fără voce. Iată ce spune despre reținerea respirației, lucru pe care eu l-am realizat, încă de mult, prin invocarea din copilărie a numelui sfânt: „De ce trebuie reținută respirația? Pentru că spiritul, actul spiritului nostru, obișnuiește să se răspândească pe obiectele sensibile, exterioare ale lumii, în mod continuu. De aceea trebuie reținută respirația până când verbul interior a spus o dată rugăciunea, apoi respirați ca de obicei, urmând regulile Părinților".

M-am rugat toată noaptea, simțind „combustia inimii", și am adormit brusc, căzând într-un somn adânc. Telefonul a sunat sălbatic: era Alain care mi-a spus printre hohote de plâns că Marie a murit. Pare disperat și sora mamei lor, Gunde, din Rimini, m-a sunat după ce el s-a mai liniștit. Era foarte alarmată: toată dimineața Alain încercase s-o convingă să vândă repede casa de la Innsbuck pentru a-și plăti datoria; mama lui Marie i-a cerut expres acest lucru.

Am citit în ziar anunţul mortuar pentru Marie (Holmström), ca un poem, poate scris chiar de ea, pentru că a fost lucidă până în ultima clipă:

Adio nu înseamnă
o despărţire pentru totdeauna.
Un adio este necesar acum
pentru a ne putea întâlni
din nou.
După o clipă, sau
după o viaţă;
este firesc,
pentru cei care sunt prieteni,
să se vadă din nou.

După durerea de ieri a venit o bucurie: Eva Ström şi familia ei mi-au trimis daruri: un vas englezesc şi o carte despre literele alfabetului chinezesc. În acelaşi timp am citit în ziar că am primit premiul „Celor nouă" de la Academia Suedeză.

Seara m-am dus la întâlnirea PEN-Clubului Suedez cu scriitorul albanez Ismail Kadare, tradus în suedeză de prietena şi traducătoarea mea, Marianne Eyre. Am stat lângă Karl Otto Bonnier, avându-i în faţă pe scriitor şi pe soţia acestuia, care e şi ea scriitoare în umbra soţului ei.

Kadare spunea răspicat că în Albania totul e bine, că scriitorii nu sunt persecutaţi sau închişi. S-a lăsat o linişte jenantă. L-am privit în ochi pe scriitor, întrebându-l: *Vraiment?*

Zi de neuitat: întâlnirea cu Eva Bonnier. Eva a lucrat mai înainte ca redactor la o mare editură şi a dat naştere unei familii cu patru copii. M-a impresionat chipul frumos, plin de căldură, având pe el ochii melancolici ai familiei Bonnier, fineţe şi expresivitate în tot corpul. Mi-a spus imediat că e interesată de cartea mea pentru anul viitor. Pe un perete, în biroul ei modest, trona un tablou

al tatălui ei, editorul Gérard Bonnier. Pe un fotoliu era o pernă frumos brodată de soţul ei, jurnalistul Erik Sidenblad.

Broderia forma următoarele cuvinte: *Bara fem minuter!* (Numai cinci minute!). Eva mi-a explicat că soţul ei a sfătuit-o să se odihnească în timpul zilei: numai cinci minute. Plecând, m-am hotărât să urmez şi eu, în timpul zilei de lucru intens, îndemnul unui soţ iubitor pentru soţia lui excepţională.

Lionel mi-a trimis de la Bruxelles bani ca să plătesc o parte din datorii. În aceeaşi zi am primit de la Alain asigurarea pe viaţă făcută de René pentru mine, în cazul că el va muri. Fiii lui au încercat în zadar s-o treacă pe numele editurii sau al lor. Am observat o schimbare pe faţa lui Alain: lacrimile de crocodil au dispărut şi acum e împreună cu prietena lui Marie, roşcata Camilla, care studiază medicina. *Voilà la tristesse profonde*!

La orele cele mai nepotrivite, chiar la miezul nopţii şi după, sunt căutată la telefon – mi se propun din nou „iubiri dezvrăjite". Mi se fac aluzii la starea mea de văduvă, mi se vorbeşte cu sens dublu că trebuie să fiu ajutată. De ce mă mir atâta? Am uitat oare că trăiesc într-o ţară luterană unde femeile nu trebuie să rămână singure după moartea soţului lor? Am uitat-o pe Sfânta Birgitta de Vadstena (cu care nu mă compar!), care era catolică şi a suferit aceeaşi presiune din partea corpului masculin, dar ea le-a tăiat-o scurt cu vorbele devenite celebre: „Starea de văduvie apropie de Dumnezeu".

În loc de răspuns la presiunile devenite aproape neruşinate, răspund senin prin tăcere. Tăcerea este cel mai bun răspuns la durerea care are un drum lung, secret, al ei.

Ca o consolare, primesc din nou o bursă de la Fondul Fredrick Ström pentru activitatea mea literară. Am impresia că banii curg spre mine ca un râu voios. Mă gândesc

cu melancolie cât de bine i-ar fi prins aceşti bani lui René, care, în ultimul timp, era atât de împovărat de noi datorii.

Seară după seară mă metamorfozez în René stând la lumina dulce a lumânărilor, ascultând Bach. Inima nu îmi mai atârnă ca o minge de gheaţă în piept. Acum mă simt fortificată de faptul că am scris cartea de nuvele şi că ea a fost acceptată de cea mai mare editură din Suedia. Lovitura destinului nu a fost pentru a mă distruge, ci pentru a-mi spori obstacolele şi prin asta a mă întări şi mai mult.

Din nou la masa de scris, rescriind şi tot rescriind poemele în suedeză, act care mă apără de pericolul deprofesionalizării. Trebuie să fac mari progrese în limba interioară suedeză: citind o sută de pagini în suedeză (cel puţin!) şi scriind câteva rânduri, deschizând cu plăcere lexiconul suedez pentru a-mi da seama de imensitatea limbii.

Lütfi Özkök m-a sunat, era foarte agitat, povestindu-mi că la Timişoara a izbucnit o revoltă, înregistrându-se patru sute de morţi! Preotul reformat László Tökes a fost silit de poliţie să-şi părăsească locuinţa pentru că refuzase transferul în altă parohie. Acest abuz brutal a declanşat o explozie de nemulţumire în atmosfera generală de apăsătoare frustrare. Armata n-a putut înăbuşi revolta, care s-a extins şi în alte oraşe.

Seara am văzut imagini din Timişoara unde se scanda: „Azi în Timişoara, mâine-n toată ţara!".

Este 19 decembrie şi m-am trezit brusc: un miros de brânduşe era răspândit în toate camerele. În visul meu, René mă ţinea strâns în braţe în faţa oglinzii de la dulapul de stejar spunându-mi în franceză: *„Il va tomber*! Aminteşte-ţi de ce ţi-am spun odată: dictatorul vostru va cădea!". Oglinda se transformase într-un ecran luminos pe care

vedeam imagini de stradă, strigăte disperate, împuşcături, larma războiului civil. Mi se părea că-l văd chiar pe cumnatul meu, Mircea, cu fata lui, Raluca, în braţe, fugind îngroziţi. Mă întrebam unde se găsea sora mea, Tatiana. L-am întrebat pe René: „Ce să facem?". „Nimic", a răspuns el. M-am trezit simţind încă strânsoarea braţelor lui în jurul corpului.

20 decembrie – se poate spune că trăim cu toţii la televizor! Acolo se vede mitingul din faţa Comitetului Central din Bucureşti. Se pare că Ceauşescu a revenit dintr-o vizită în străinătate, se spune că ar fi cerut ajutorul teroriştilor lui Gaddafi. Astea sunt numai zvonuri, pentru că nimeni nu ştie nimic despre ce se petrece în România. Deodată mitingul se transformă în altceva: se aud murmure care urcă în proteste, din ce în ce mai puternice. Ceauşescu e obligat să se retragă. Mai târziu se dă imaginea lui de bătrân bolnav, neputincios, urcând în elicopter împreună cu soţia sa, încercând să părăsească ţara. Fuga lor înseamnă sfârşitul dictaturii. Se ridică baricade peste tot, se trage în mulţime, dar oamenii sunt decişi să lupte până la unul.

Mi se telefonează de la diferite ziare suedeze pentru a afla mai mult despre baia de sânge din România. La TV, Ana Maria Narti, îmbrăcată cu o ie de borangic, comentând evenimentele din ţară.

Toată noaptea m-au chinuit gânduri negre, am aţipit de câteva ori visând că cineva mă urmărea cu o bucată de carne neagră pusă într-un plic!

Figurile familiei Ceauşescu sunt demonizate la extrem în Occident. Prietenii mei mă sună fără încetare, alarmaţi. Eva (Ström), de exemplu, a visat că se afla în apropierea Elenei Ceauşescu şi voia s-o omoare, dar în ultima clipă şi-a retras mâna, neîndrăznind.

• În toate ziarele suedeze se scrie despre războiul civil din România. Se aud strigăte de triumf că dictatura a căzut. La Televiziunea Română au apărut poetul Mircea Dinescu și actorul Ion Caramitru anunțând solemn căderea lui Ceaușescu. Televiziunea e invadată apoi de o mulțime pestriță de foști demnitari comuniști, oportuniști de tot felul și fețe bisericești. Pare un haos indescriptibil.

Am scris articole în *Svenska Dagbladet*, primind felicitări de la cunoscuți și necunoscuți pentru că am comentat altfel evenimentele petrecute în patria de origine.

Este 22 decembrie, aflăm că toate orașele din România se ridică împotriva dictaturii lui Ceaușescu. Se spune că armata e cu poporul și că Ceaușescu n-a reușit să fugă cu elicopterul, fiind imobilizat pe aeroportul Otopeni. Toate ziarele au scris cu lăcomie despre asta. Mai înainte nimeni nu scria un rând despre ce se petrece în România, și presa suedeză a acceptat vizita lui Ceaușescu cu soția lui la Stockholm, unde au fost primiți de rege și regină, iar la Universitatea din Uppsala s-a făcut o expoziție cu cărțile „Conducătorului"; se pare că soților li s-au dat înalte distincții.

Peste tot, în presă și la TV, se dau imagini ale incendiilor Bibliotecii Universității și Palatului Regal, se comentează, ca și cum ar fi fost vorba de intriga unui palpitant roman polițist, cu frica de teroriștii care otrăvesc apa și hrana, mișcându-se subteran într-un fel de oraș-buncăr în care se află munițiile și armele lor. Lupta dintre armată și teroriști și mai ales numărul vieților secerate în această imensă confuzie – e vorba mai ales de vieți tinere – constituie subiectul convorbirilor din ultimul timp, aici, la Stockholm.

Simt mai mult ca niciodată o neliniște totală, paralizantă, ca și cum în mod absurd aș face și eu parte din masa care se zbate acolo, în România, pentru a se elibera

de dictatură. Acum înţeleg mai bine obsesia scriitorului Elias Canetti cu privire la puterea masei asupra individului, puterea ei de a-l integra la un moment dat în magma ei, atunci când pericolul exterminării indivizilor apare ameninţând cu instaurarea haosului. Chiar şi suedezii se simt solidari cu cei care trăiesc cel mai mare rău al vieţii omeneşti: războiul civil, pentru că nici o societate nu poate trăi senin, închizând ochii, când se varsă sânge pe undeva. Parcă în aceste zile se simte şi mai mult că oamenii aparţin, indiferent de rasele, naţionalitatea şi credinţele lor, unei imense familii. În acest spirit s-a organizat la Stockholm o mare demonstraţie în faţa Ambasadei Române, care şi-a deschis porţile şi cineva a spun clar, cu o voce în care se simţea frica şi marea nelinişte, că Ambasada recunoaşte că l-a reprezentat pe Ceauşescu, dar că acum ea reprezintă poporul român.

În ultimul timp s-au strâns bani şi haine pentru a fi trimise în România. Zilnic se organizează transporturi cu direcţia România, pentru că suedezii sunt, în toate ocaziile, când e vorba să ajute, un popor foarte generos.

Viaţa mea se desfăşoară pe mai multe planuri acum: visez că sunt în ţara în care m-am născut, că o întâlnesc pe mama, care mă ceartă tot timpul; e nemulţumită de faptul că, deşi sunt acolo cu ea, eu de fapt trăiesc mai departe în Suedia. Revăd strada noastră, Cimitirul Catolic, apoi cimitirul Bellu, mulţimi necunoscute se învălmăşesc unele în altele, totul e străin şi ameninţător: un mare coşmar. Am pierdut-o între timp pe mama şi sunt dezorientată în noua lume în care am aterizat.

Mă trezesc într-un lac de sudoare, inima îmi bate în piept, ca şi cum aş fi fost acolo, visul fiind o realitate, o extindere a vieţii psihice pe un alt plan, unde trecutul şi prezentul s-au unit.

Crăciunul se apropie cu aceeaşi zarvă comercială ca de obicei, dar ceva parcă s-a schimbat. Cei care aşteaptă sfârşitul palpitantului război civil din România fac presupuneri despre soarta cuplului de dictatori, se aşteaptă un fel de Canossa în faţa lumii întregi, ceva amplu şi coerent care să explice şi celor care n-au ştiut mare lucru despre viaţa celor de dincolo de Cortina de Fier. Timpul nu mai permite acum nici o amânare. Timpul parcă ar avea logica lui, care scapă logicii oamenilor.

24 decembrie – ajunul Crăciunului, foarte sumbru. Ieri-seară am vorbit la telefon cu prieteni din Elveţia despre ce se întâmplă în România (Vladimir Dimitrijević, Pierette şi Claude Frochaux, Jürgen şi Lise Barunsweigein, Lisbeth şi Emil Bührer şi alţii). Ei m-au sunat pur şi simplu, ca şi cum ar fi fost îngrijoraţi de moarte chiar pentru viaţa mea.

Ceva trosneşte în aer: Imperiul Roşu se prăbuşeşte şi cadavrul lui miroase în toată Europa. Oamenii care se gândesc şi sunt conştienţi de seriozitatea momentului se neliniştesc pentru viitorul apropiat al acestor ţări care, cu buna ştiinţă a celorlalte ţări libere, au fost atâta timp ţinute sub un jug greu. Propria mea nelinişte s-a manifestat din nou şi în vis: eram în faţa unui cal imens (troian?), semănând totuşi cu un cal din Dalarna, peste care curgea un şuvoi de ceară care-l acoperea treptat.

Ziua de Crăciun a acestui an greu, ciudat, dar şi plin de noi speranţe. Aproape toate casele din Stockholm par cufundate într-un basm, cu stelele lor de Advent în ferestre, cu coroane de spice legate cu funde roşii pe uşi. Peste tot s-au pus lumini în arbori şi în brazii împodobiţi sclipesc printre stele pachete simbolice cu cadouri. E o linişte neobişnuită care înseamnă că familiile s-au reunit şi că „sărbătoarea copiilor" poate începe. Dis-de-dimineaţă am fost la biserică, unde s-a cântat *Venite adoremus*, în suedeză,

şi unde s-a amintit, în predica preotului, şi despre situaţia din România. Colectele bisericilor în ultimul timp n-au uitat ţara care e nevoită să petreacă sărbătorile creştine în durere şi lipsuri mari.

Dar televizorul nu ne iartă nici de Crăciun; în lumea halucinatorie vedem procesul de tip stalinist făcut cuplului Ceauşescu. Un proces ridicol, odios şi nedemn, care a provocat mari proteste şi chiar va contribui la discreditarea ţării. Cuplul demonic a fost executat chiar de Crăciun. A fost asta o răzbunare din eter, pentru faptul că dictatorul a distrus atâtea biserici? Acum lumea începe să se exprime altfel despre întâmplările din România. Care e adevărul? A fost întâi o revoltă populară, urmată apoi de o lovitură de stat aranjată de sovietici, cu ajutorul unui grup de comunişti care complotaseră împotriva lui încă din 1971? Acum se fac vizibili din umbră Iliescu, Roman şi alţi membri ai opoziţiei.

Un Crăciun pătat de sânge nu poate niciodată deveni un Crăciun al speranţei.

Treptat, corul jurnaliştilor şi ceea ce numim opinia publică occidentală şi-a schimbat atitudinea faţă de întâmplările sau „revoluţia" din România. Asta din cauza procesului grotesc şi a execuţiei grăbite a cuplului Ceauşescu, trăgând concluzia că românii nu sunt încă pregătiţi pentru democraţie. Dar bănuiesc în asta şi o anumită frustrare, precum şi setea şi lăcomia lor după senzaţional, după imagini noi din viaţa dictatorilor.

Se spune că acum armata controlează totul în România şi că există o mare confuzie în viaţa de toate zilele a oamenilor. De exemplu: la Bucureşti, o femeie a fost prinsă cu dinamită în geantă şi a fost linşată pe loc de trecători.

În cimitirul Bellu, în timp ce se înmormântau morţii cei tineri, foarte numeroşi, au apărut deodată „teroriştii" trăgând în cei îndoliaţi.

Un an groaznic se sfârșește aici, plin de atrocitate. Ce se va întâmpla în viitor? Se prezice deja sfârșitul istoriei care are loc parcă în același timp cu prăbușirea comunismului. Și mai departe? Vidul pur?

Sensul notărilor pe care le fac aici, la sfârșitul zilei, despre evenimentele venite peste lume, în avalanșă, ar fi acela de a salva câteva momente, un fel de *memento*, din timpul fluviu cu meandre în care s-au pierdut mulți dintre cei dragi mie. Și într-un fel de a marca și neputința mea de a spune acel NU! al sfinților sau al sinucigașilor timpului care m-a biciuit încă de la naștere și mă biciuie și acum cu prezența absenței a tot ce a fost pierdut.

Am primit pe neașteptate, când eram fără speranță, dreptul de a cumpăra în Norrakyrkogården un loc de înmormântare. El se găsește în apropierea cimitirului evreiesc și nu prea departe de micul cimitir catolic unde e îngropată Christine.

E un cimitir-muzeu, de aceea foarte scump, unde se odihnesc mari personalități ale culturii și vieții sociale din Suedia, de exemplu August Strindberg.

În aceeași zi, când am văzut locul, am comandat o piatră funerară din granit roz suedez, pe care se va scrie sub numele lui René versul din *Psalmii* lui David:

Sufletul meu îl slăvește pe Domnul.

M-am plimbat, după aceea, în cimitir – viața mi se părea fantomatică, eu însămi o umbră rătăcitoare din Purgatoriul lui Dante. În orice clipă mă așteptam să fiu transformată în ceață și să cad ușor peste pietrele vechi pline de inscripții.

Am găsit destul de repede mormântul lui Strindberg, cu crucea lui modestă, vopsită în negru, pe care stau scrise cuvintele: *O, crux, ave spes unica* (O, cruce, singura noastră speranță).

Am mers mai departe până la monumentul exploratorului André şi deodată am văzut sculptate în marmură nişte măşti mortuare care mi-au amintit brusc de ultimul chip al lui René, atât de senin, parcă „odihnindu-se în durerea lui", cum scria Elias Canetti despre masca mortuară a lui Blaise Pascal. Un chip căruia i se dăduse atâta durere cum numai nemurirea putea să-i dea, până la saturaţie, ca apoi să-i dăruiască brusc, cu aceeaşi generozitate, dreptul de a intra în veşnicie.

M-am gândit, întorcându-mă pe jos acasă, la metamorfozele celor iubiţi de mine; cum, fără să bag de seamă, toţi s-au transformat de-a lungul anilor, devenind alte persoane, cu o grabă uluitoare, arzând ca nişte flăcări în propriul corp, ca până la urmă să devină ceva mai mult decât un pumn de cenuşă.

Acum, când scriu aceste gânduri, e târziu şi mi se pare că, lângă mine, cineva fără chip mă asistă, cineva care şi-a dus cu măiestrie „planul" până la capăt, lăsându-mă singură, în plin mister de desăvârşire.

Cuprins

EGO grafii

Nicolae Manolescu, *Cititul şi scrisul*

Livius Ciocârlie, *& comp.*

Gelu Ionescu, *Copacul din câmpie*

Gabriela Melinescu, *Jurnal suedez I (1976-1983)*

Gabriela Melinescu, *Jurnal suedez II (1984-1989)*

în pregătire:

Matei Călinescu, *Portretul lui M*

www.polirom.ro

Redactor: Denisa Comănescu
Coperta: Manuela Oboroceanu
Tehnoredactor: Constantin Mihăescu

Editura Polirom, B-dul Carol I nr. 4 • P.O. Box 266
700506, Iaşi, Tel. & Fax: (0232) 21.41.00; (0232) 21.41.11;
(0232) 21.74.40 (difuzare); E-mail: office@polirom.ro
Bucureşti, B-dul I.C. Brătianu nr. 6, et. 7, ap. 33 • O.P. 37;
P.O. Box 1-728, 030174; Tel.: (021) 313.89.78;
E-mail: polirom@dnt.ro

Tiparul executat la S.C. Polirom Co S.A.
700180, Iaşi, Calea Chişinăului nr. 32
Tel. : (032) 230323 ; Fax : (032) 230485

Valoarea timbrului literar este de 2% din preţul de vânzare
şi se adaugă acestuia. Sumele se virează la Uniunea Scriitorilor
din România, cont nr. 2511.1-171.1/ROL

Ego grafii

„Acest jurnal se alcătuieşte atât de firesc şi de frumos, creşte aproape ca un roman, încât «pactul autobiografic» de care vorbeşte criticul Philippe Lejeune (pactul pe care autorul îl oferă implicit cititorului, pactul de a spune mereu adevărul) devine irelevant: adevărul e spus aici fără pact, cu o forţă delicată, cu o spontaneitate de fond stăpânită lucid, cu o extraordinară naturaleţe artistică. Faptul că poate fi citit şi ca roman e o calitate: cineva care n-ar şti nimic despre persoanele evocate, despre realitatea lor istorică, le-ar putea înţelege în adevărul lor uman, perceput cu o precizie al cărei secret se găseşte în imaginaţia poetică. [...] Remarcabilă în ***Jurnalul suedez*** al Gabrielei Melinescu e mai ales senzaţia că avem de a face cu un text plin de vitalitate. Chiar şi prezenţa morţii, în sensul cel mai literal, intensifică vitalitatea complexă a paginii, chiar şi contradicţiile de idei sau de imagini sunt încărcate de viaţă, sunt vibrante, sunt vitale – contagios vitale."

Matei Călinescu, Revista „22"

EDITURA POLIROM

ISBN 973-683-908-7

www.polirom.ro